ÚRSKURÐUR
ÓBYGGÐANEFNDAR

mál nr. 3-4/2004

Kjalarnes og Kjós

31. maí 2006

1. ÚRLAUSNAREFNI, SKIPAN OG AÐILD 5

2. MÁLSMEÐFERÐ 6

2.1. Hlutverk og skipan óbyggðanefndar 6
2.2. Sveitarfélög í Gullbringu- og Kjósarsýslum og sunnanverðri Árnessýslu tekin til meðferðar... 7
2.3. Lýstar kröfur og kynning 7
2.4. Mál nr. 3 og 4/2004, Kjalarnes og Kjós 8

3. KRÖFUGERÐ 10

3.1. Kröfur íslenska ríkisins 10
3.1.1. Þjóðlendur 10
3.1.2. Þrándarstaðir 10
3.1.3. Mógilsá 11
3.1.4. Kollafjörður 11
3.2. Kröfur Landgræðslusjóðs og Ingibjargar Magnúsdóttur vegna jarðanna Ingunnarstaða og Hrísakots 11
3.3. Kröfur Sigurðar Guðmundssonar og Bílfells ehf. vegna jarðanna Möðruvalla I og II..... 11
3.4. Kröfur Páls Ingólfssonar og Mörtu Kristínar Karlsdóttur, Eyjabergs ehf og Aðalheiðar Birnu Einarsdóttur og Hermanns Ingólfssonar vegna Eyja I, Eyja II og Hjalla 12
3.5. Kröfur Ólafs Guðmundssonar o.fl. og Kristjáns Finnssonar vegna jarðanna Flekkudals og Grjóteyrar 12
3.6. Kröfur Gísla Ellertssonar vegna jarðarinnar Meðalfells 13
3.7. Kröfur Aðalsteins Grímssonar vegna jarðarinnar Eilífsdals 13
3.8. Kröfur Guðmundar H. Davíðssonar og Svanborgar Magnúsdóttur vegna jarðarinnar Miðdals 14
3.9. Kröfur Bjarna Bærings Bjarnasonar vegna hluta Blikdals norðan Blikdalsár..... 14
3.10. Kröfur Reykjavíkurborgar vegna Blikdals sunnan Blikdalsár og hluta Blikdals norðan Blikdalsár 14
3.11. Kröfur Eyglóar Gunnarsdóttur o.fl. vegna jarðarinnar Hofs 15
3.12. Kröfur Geirs Gunnars Geirssonar o.fl. vegna jarðarinnar Vallár 15
3.13. Kröfur Ólafs Guðbjartssonar vegna jarðarinnar Sjávarhóla 16
3.14. Kröfur Jóns Levís Tryggvasonar o.fl. vegna smábýla 4-14 í landi jarðarinnar Skrauthóla..... 16
3.15. Kröfur Gísla Snorrasonar o.fl. vegna hluta jarðarinnar Esjubergs 17
3.16. Kröfur Jónasar Jónassonar o.fl. vegna jarðarinnar Valla 17
3.17. Kröfur Skipulagssjóðs Reykjavíkur vegna jarðarinnar Norðurgrafar 18
3.18. Kröfur Sveins Sigurjónssonar vegna jarðarinnar Þverárkots 18
3.19. Kröfur Landsnets hf. 19

4. GÖGN OG GAGNAÖFLUN 20

4.1. Inngangur 20
4.2. Rannsóknarskylda óbyggðanefndar 20
4.3. Vettvangsferð 21
4.4. Skýrslutökur 23

5. SAGA JARÐA OG AFRÉTTARNOTA 23

5.1. Kjósarhreppur 24
5.1.1. Landnám í Kjós 24
5.1.2. Lýsing Kjósarhrepps 25
5.1.3. Mörk Kjósar- og Þingvallahreppa 27
5.1.4. Miðdalur 29
5.1.5. Eilífsdalur 32
5.1.6. Meðalfell 34
5.1.7. Flekkudalur 40
5.1.8. Grjóteyri 43
5.1.9. Eyjar 44
5.1.10. Sandur 49
5.1.11. Möðruvellir 50
5.1.12. Írafell 53
5.1.13. Fremriháls 55
5.1.14. Hækingsdalur (Hlíðarás er nýbýli úr landi Hækingsdals) 57

5.1.15. Skorhagi ... 58
5.1.16. Þrándarstaðir ... 59
5.1.17. Ingunnarstaðir (Hrísakot var hluti af Ingunnarstöðum) ... 61
5.1.18. Stóribotn ... 64
5.1.19. Afréttarnot í Kjós ... 66
5.2. Kjalarnes ... 72
5.2.1. Landnám á Kjalarnesi ... 72
5.2.2. Lýsing Kjalarneshrepps ... 73
5.2.3. Stardalur ... 74
5.2.4. Sámsstaðir (ekki er ljóst hvort býlið tilheyrði Stardal eða Hrafnhólum) ... 76
5.2.5. Hrafnhólar ... 78
5.2.6. Þverárkot ... 80
5.2.7. Gröf / Norðurgröf ... 81
5.2.8. Vellir ... 83
5.2.9. Kollafjörður ... 84
5.2.10. Mógilsá ... 85
5.2.11. Esjuberg ... 89
5.2.12. Sjávarhólar ... 94
5.2.13. Öfugskelda ... 95
5.2.14. Skrauthólar ... 95
5.2.15. Vallá ... 98
5.2.16. Hofshverfi (Hof, Lykkja og Krókur) ... 100
5.2.17. Brautarholt ... 104
5.2.18. Brekka ... 109
5.2.19. Bakki ... 109
5.2.20. Blikdalur [Bleikdalur] ... 111
5.2.21. Ártún [Kirkjujörð í eigu Saurbæjar] ... 116
5.2.22. Saurbær ... 119
5.2.23. Hjarðarnes [Kirkjujörð í eigu Saurbæjar] ... 124
5.2.24. Melahverfi ... 126
5.2.25. Tindsstaðir ... 132
5.2.26. Afréttarnot á Kjalarnesi ... 133

6. NIÐURSTÖÐUR ÓBYGGÐANEFNDAR ... 147

6.1. Inngangur ... 147
6.2. Landnám ... 148
6.3. Einstök landsvæði á og við Esju ... 149
6.3.1. Kröfur og málsástæður aðila ... 149
6.3.2. Hugtakið fjallsbrún í landamerkjabréfum jarða á og við Esju ... 151
6.3.3. Þverárkot ... 154
6.3.4. Norðurgröf ... 156
6.3.5. Vellir ... 157
6.3.6. Kollafjörður ... 158
6.3.7. Mógilsá ... 160
6.3.8. Esjuberg ... 161
6.3.9. Hofshverfi, Vallá, Skrauthólar og Sjávarhólar ... 162
6.3.10. Blikdalur sunnan Blikdalsár ... 162
6.3.11. Blikdalur norðan Blikdalsár ... 163
6.3.12. Miðdalur ... 165
6.3.13. Eilífsdalur ... 166
6.3.14. Meðalfell ... 167
6.3.15. Flekkudalur og Grjóteyri ... 169
6.3.16. Eyjar ... 170
6.3.17. Niðurstaða um eignarréttarlega stöðu landsvæða á og við Esju ... 171
6.4. Þrándarstaðir ... 173
6.5. Ingunnarstaðir og Hrísakot ... 175
6.6. Um málskostnað ... 178

7. ÚRSKURÐARORÐ ... 179

VIÐAUKI

Almennar niðurstöður óbyggðanefndar.

FYLGISKJÖL

I. Kort.

II. Aðila- og eigendaskrá.

III. Skjalaskrá.

1. ÚRLAUSNAREFNI, SKIPAN OG AÐILD

Ár 2006, miðvikudaginn 31. maí, er í óbyggðanefnd, sem starfar samkvæmt lögum um þjóðlendur og ákvörðun marka eignarlanda, þjóðlendna og afrétta, nr. 58/1998, sbr. lög nr. 65/2000 og 7/2006, tekið fyrir málið

nr. 3 og 4/2004, Kjalarnes og Kjós,
hvort og þá hvaða land teljist til þjóðlendna,
hver séu mörk þjóðlendu við eignarland,
hvaða hluti þjóðlendu sé nýttur sem afréttur
og hver séu eignarréttindi innan þjóðlendu,

og í því kveðinn upp svohljóðandi

ÚRSKURÐUR

Úrskurð þennan kveða upp Karl Axelsson, formaður óbyggðanefndar, og nefndarmennirnir Allan Vagn Magnússon og Halldór Jónsson.

Aðilar málsins eru:[1]
Fjármálaráðherra f.h. íslenska ríkisins vegna þjóðlendna og ríkisjarðanna Kollafjarðar og Mógilsár á Kjalarnesi og Þrándarstaða í Kjós.
(Ólafur Sigurgeirsson hrl. og Skarphéðinn Þórisson hrl.)
Skipulagssjóður Reykjavíkur vegna jarðarinnar Norðurgrafar.
Jón Leví Tryggvason o.fl. vegna Smábýla 4-14 í landi jarðarinnar Skrauthóla.
Reykjavíkurborg vegna Blikdals sunnan Blikdalsár og hluta Blikdals norðan Blikdalsár.
Landgræðslusjóður og Ingibjörg Magnúsdóttir vegna jarðanna Ingunnarstaða og Hrísakots.
Sigurður Guðmundsson vegna jarðarinnar Möðruvalla I.
Bílfell ehf vegna jarðarinnar Möðruvalla II.
Aðalheiður Birna Einarsdóttir og Hermann Ingólfsson vegna jarðarinnar Hjalla.
Páll Ingólfsson og Marta Kristín Karlsdóttir vegna jarðarinnar Eyja I.
Eyjaberg ehf vegna jarðarinnar Eyja II.

[1] Sjá nánar í fylgiskjali nr. II (aðilaskrá).

Kristján Finnsson vegna jarðarinnar Grjóteyrar.
Ólafur Guðmundsson o.fl. vegna jarðarinnar Flekkudals.
Gísli Ellertsson vegna jarðarinnar Meðalfells.
Aðalsteinn Grímsson vegna jarðarinnar Eilífsdals.
Guðmundur H. Davíðsson og Svanborg Magnúsdóttir vegna jarðarinnar Miðdals.
(Páll Arnór Pálsson hrl.)
Ólafur Guðbjartsson vegna jarðarinnar Sjávarhóla.
Geir Gunnar Geirsson o.fl. vegna jarðarinnar Vallár.
Jónas Jónasson o.fl. vegna jarðarinnar Valla.
Sveinn Sigurjónsson vegna jarðarinnar Þverárkots.
Eygló Gunnarsdóttir o.fl. vegna jarðarinnar Hofs.
(Eyvindur G. Gunnarsson hrl.)
Gísli Snorrason o.fl. vegna hluta jarðarinnar Esjubergs.
(Gunnar Sæmundsson hrl. og Skarphéðinn Pétursson hdl. fyrir hönd Hákonar Árnasonar hrl.)
Bjarni Bærings Bjarnason vegna hluta Blikdals norðan Blikdalsár.
(Sigurður Sigurjónsson hrl.)
Landsnet hf.
(Þórður Bogason hdl.)

2. MÁLSMEÐFERÐ

2.1. Hlutverk og skipan óbyggðanefndar

Þann 1. júlí 1998 tóku gildi lög um þjóðlendur og ákvörðun marka eignarlanda, þjóðlendna og afrétta, nr. 58/1998, sbr. einnig lög um breytingar á þeim, nr. 65/2000 og 7/2005. Lögin kveða á um að starfa skuli óbyggðanefnd sem hafi með höndum eftirfarandi hlutverk, skv. 7. gr.:

a) Að kanna og skera úr um hvaða land telst til þjóðlendna og hver séu mörk þeirra og eignarlanda.
b) Að skera úr um mörk þess hluta þjóðlendu sem nýttur er sem afréttur.
c) Að úrskurða um eignarréttindi innan þjóðlendna.

Af ákvæði 7. gr. leiðir að gildistaka þjóðlendulaga, nr. 58/1998, og úrskurðir óbyggðanefndar, fela ekki í sér afstöðu til réttinda einstakra aðila yfir eignarlandi eða hver séu mörk milli eignarlanda og leiða ekki til neinna breytinga þar á.

Þann 2. september 1998 skipaði forsætisráðherra Kristján Torfason dómstjóra, formann óbyggðanefndar, og aðra nefndarmenn Karl Axelsson hæstaréttarlögmann, varaformann, og Allan V. Magnússon héraðsdómara. Varamenn voru skipuð Halldór Jónsson héraðsdómslögmaður, Ragnheiður Bragadóttir héraðsdómari og Þorgeir

Örlygsson prófessor. Þorgeiri Örlygssyni var veitt lausn að eigin ósk frá og með 1. janúar 2003 og Benedikt Bogason héraðsdómari þá skipaður varamaður í hans stað.

2.2. Sveitarfélög í Gullbringu- og Kjósarsýslum og sunnanverðri Árnessýslu tekin til meðferðar

Með bréfi, dagsettu 27. október 2003, tilkynnti óbyggðanefnd fjármálaráðherra þá ákvörðun sína að taka til meðferðar landsvæði sem tekur yfir sveitarfélög í Gullbringu- og Kjósarsýslum, auk þess hluta Árnessýslu sem óbyggðanefnd hefur ekki þegar tekið afstöðu til, sbr. 8. gr. og 1. mgr. 10. gr. laga nr. 58/1998. Svæði þetta, sem er hið fjórða sem kemur til umfjöllunar hjá óbyggðanefnd, var nánar tiltekið afmarkað til norðurs af mörkum Kjósarhrepps og Hvalfjarðarstrandarhrepps, sem fylgja suðurmörkum jarðarinnar Stóra-Botns í Hvalfjarðarstrandarhreppi, en þau byrja við Botnsvog og enda í Háu-Súlu, og þegar austar dregur af suðurmörkum þeirra jarða sem óbyggðanefnd tók afstöðu til í málum á svæði 1 (nr. 1-7/2000, varðandi uppsveitir Árnessýslu). Að austan afmarkast svæðið af Þjórsá, en að sunnan og vestan af hafi, allt norður að fyrrgreindum suðurmörkum Stóra-Botns í Hvalfjarðarstrandarhreppi.[2] Fjármálaráðherra var veittur frestur til 28. janúar 2004 til að lýsa kröfum um þjóðlendur á þessu svæði, sbr. 1. mgr. 10. gr. laga nr. 58/1998, væri um slíkar kröfur að ræða.

Sýslumönnum og fyrirsvarsmönnum sveitarfélaga á svæðinu, þ.e. Reykjanesbæjar, Grindavíkurbæjar, Sandgerðisbæjar, Gerðahrepps, Vatnsleysustrandarhrepps, Hafnarfjarðarkaupstaðar, Garðabæjar, Bessastaðahrepps, Kópavogsbæjar, Reykjavíkurborgar, Seltjarnarneskaupstaðar, Mosfellsbæjar, Kjósarhrepps, Grímsnes- og Grafningshrepps, Ölfuss, Hveragerðisbæjar, Bláskógabyggðar, Hrunamannahrepps, Skeiða- og Gnúpverjahrepps, Villingaholtshrepps, Hraungerðishrepps, Gaulverjabæjarhrepps og Árborgar, auk Bændasamtaka Íslands, Sambands sveitarfélaga á Suðurnesjum, Samtaka sveitarfélaga á höfuðborgarsvæðinu og Samtaka sunnlenskra sveitarfélaga, var tilkynnt um ákvörðun óbyggðanefndar og gerð grein fyrir framhaldinu. Frestur fjármálaráðherra var síðar framlengdur til 20. febrúar 2004, og með því orðið við rökstuddri beiðni ráðuneytisins.

2.3. Lýstar kröfur og kynning

Kröfulýsingar fjármálaráðherra fyrir hönd íslenska ríkisins um þjóðlendur á Suðvesturlandi bárust 20. febrúar 2004. Óbyggðanefnd birti tilkynningu um meðferð á framangreindu svæði og útdrátt úr kröfum ríkisins, ásamt uppdrætti, í Lögbirtingablaðinu 3. mars 2004, Fréttablaðinu 4. mars og Morgunblaðinu 7. mars, sbr. 2. mgr. 10. gr. laga nr. 58/1998. Skorað var á þá sem teldu til eignarréttinda á því landsvæði sem félli innan kröfusvæðis ríkisins að lýsa kröfum sínum fyrir

[2] Sjá einnig fylgiskjal nr. I (kort).

óbyggðanefnd í síðasta lagi 3. júní 2004. Þá var tekið fram að málsmeðferð óbyggðanefndar einskorðaðist ekki við kröfur aðila heldur bæri nefndin einnig sjálfstæða rannsóknarskyldu. Til þess gæti því komið að tekin yrðu til athugunar svæði utan við kröfulýsingu fjármálaráðherra.

Óbyggðanefnd lét þinglýsa yfirlýsingu um málsmeðferð nefndarinnar og kröfugerð fjármálaráðherra á þær fasteignir sem kröfugerðin snertir og sem skráðar eru í þinglýsingabókum sýslumanna í Keflavík, Hafnarfirði, Kópavogi, Reykjavík og á Selfossi, sbr. 2. mgr. 10. gr. laga nr. 58/1998.

Kröfur fjármálaráðherra voru gerðar aðgengilegar almenningi á skrifstofum sýslumanna í Keflavík, Hafnarfirði, Kópavogi, Reykjavík og á Selfossi, auk sveitarfélaga á kröfusvæðum og heimasíðu óbyggðanefndar. Þá var málið kynnt fyrirsvarsmönnum aðliggjandi sveitarfélaga og sýslumönnum í þeim umdæmum, auk fjölmiðla.

Frestur annarra til að lýsa kröfum á kröfusvæði ríkisins var framlengdur lítillega í þeim tilvikum að leitað var eftir slíku með rökstuddum hætti og bárust síðustu kröfulýsingar í lok júní 2004.

Gefið var út yfirlit yfir allar lýstar kröfur og þær færðar inn á uppdrátt. Lögboðin kynning fór fram með því að yfirlit og uppdráttur lágu frammi á skrifstofum sýslumanna í Keflavík, Hafnarfirði, Kópavogi, Reykjavík og á Selfossi, frá 1. júlí til 3. ágúst 2004, sbr. 12. gr. laga nr. 58/1998. Athugasemdafrestur var til 10. ágúst 2004. Framangreind kynningargögn voru jafnframt aðgengileg á skrifstofum viðkomandi sveitarfélaga, skrifstofu óbyggðanefndar og heimasíðu óbyggðanefndar. Vakin var athygli á kynningunni í fjölmiðlum.

Engar athugasemdir bárust fyrir lok athugasemdafrests en eftir þann tíma hafa aðilar gert nokkrar breytingar á kröfum sínum og jafnframt hafa komið fram nýjar kröfur. Óbyggðanefnd hefur vakið athygli málsaðila á augljósu misræmi eða villum í málatilbúnaði og haft frumkvæði að því að kanna hvort aðilar sem kunna að telja til eignarréttinda á kröfusvæði íslenska ríkisins vilji lýsa kröfum sínum, sbr. 2. mgr. 13. gr. laga nr. 58/1998.

Fjármálaráðherra fyrir hönd íslenska ríkisins lagði fram kröfulýsingar um þjóðlendur á svæðinu í 7 hlutum og 4 kröfulýsingar vegna jarðeigna ríkisins. Á móti barst 61 kröfulýsing ýmissa aðila, auk krafna Landsnet hf. Kröfulýsingar þessar taka til 122 tilgreindra jarða, jarðahluta eða annarra landsvæða á Suðvesturlandi, stundum sameiginlega.

2.4. Mál nr. 3 og 4/2004, Kjalarnes og Kjós

Í ágúst 2004 var lögmönnum aðila tilkynnt að óbyggðanefnd hefði ákveðið að skipta þjóðlendukröfusvæði íslenska ríkisins niður í sex mál, þ.e. mál nr. 1/2004 Grindavík og Vatnsleysuströnd, mál nr. 2/2004 Stór-Reykjavíkursvæðið, mál nr. 3/2004 Kjalarnes, mál nr. 4/2004 Kjós, mál nr. 5/2004 Grafningur og mál nr. 6/2004 Ölfus.

Á síðari stigum málsins var lögmönnum aðila tilkynnt sú ákvörðun óbyggðanefndar að sameina mál nr. 3 og 4/2004, að því leyti að aðalmeðferð í þeim yrði að öllu leyti sameiginleg auk þess sem í þeim yrði kveðinn upp sameiginlegur úrskurður. Sætti sú tilhögun ekki andmælum af hálfu lögmanna.

Mál nr. 3 og 4/2004 voru fyrst tekin fyrir á fundum óbyggðanefndar og forsvarsmanna málsaðila 7. september 2004. Gerð var grein fyrir skipan óbyggðanefndar í málinu og færi gefið á athugasemdum. Engar slíkar komu fram. Lögð voru fram skjöl málsins ásamt skjalaskrá og upplýst um ýmis atriði varðandi gagnaöflun nefndarinnar. Skorað var á lögmenn að fara yfir umrædd atriði af sinni hálfu og gera hið fyrsta athugasemdir ef þeir teldu ástæðu til. Þá var athygli vakin á þinglýsingu athugasemdar um þjóðlendumál á jarðir á ágreiningssvæði, skv. 2. mgr. 10. gr. þjóðlendulaga, og óskað eftir að lögmenn gerðu umbjóðendum sínum grein fyrir þessu. Jafnframt var farið fram á að lögmenn skiluðu umboðum hið fyrsta og gerð grein fyrir mikilvægi þess að lögmenn og óbyggðanefnd ynnu saman að því að þeir sem hagsmuna ættu að gæta gerðust aðilar að málinu. Enn fremur var sérstaklega vakin athygli á ákvæði 17. gr. þjóðlendulaga um samnýtingu á sérfræðiaðstoð o.fl. Þá var því beint til lögmanna að kanna hvort ljúka mætti málinu að einhverju eða öllu leyti með sátt, sbr. 15. gr. þjóðlendulaga. Loks var íslenska ríkinu veittur fjögurra vikna frestur til að skila greinargerð.

Við aðra fyrirtöku hvors máls um sig, 5. október 2004, voru m.a. lagðar fram greinargerðir af hálfu íslenska ríkisins. Við sama tækifæri var öðrum málsaðilum veittur fjögurra vikna frestur til skila á greinargerðum. Við þriðju fyrirtöku hvors máls um sig, 3. nóvember sama ár, voru lagðar fram nokkrar greinargerðir gagnaðila íslenska ríkisins. Við fjórðu fyrirtöku, 3. febrúar 2005 voru lagðar fram fleiri slíkar greinargerðir ásamt því að sameining svæða nr. 3 og 4/2004 var tilkynnt lögmönnum. Við þessi tækifæri voru einnig lögð fram frekari gögn og leitast við að upplýsa málið að öðru leyti. Þá var farið yfir dagskrá aðalmeðferðar sem og fyrirkomulag vettvangsferðar.

Aðalmeðferð fór fram dagana 7., 8. og 10. febrúar 2005 og skiptist í forflutning, vettvangsferð, skýrslutökur og munnlegan málflutning. Fram kom að lögmenn hefðu ekki talið sáttagrundvöll í málinu, sbr. 1. mgr. 15. gr. þjóðlendulaga nr. 58/1998. Að lokinni aðalmeðferð var málið tekið til úrskurðar. Fundað var í fundarsal Grand Hótel, Reykjavík. Um vettvangsferð og skýrslutökur er fjallað nánar í köflum 4.3.-4.4. og vísast þangað.

Þann 11. maí 2006 var málið endurupptekið og lögð fram ný gögn. Þau höfðu áður verið kynnt lögmönnum og tækifæri gefið til athugasemda. Engar athugasemdir komu fram. Var málið síðan tekið til úrskurðar að nýju.

3. KRÖFUGERÐ[3]

3.1. Kröfur íslenska ríkisins

3.1.1. Þjóðlendur

Af hálfu fjármálaráðherra fyrir hönd íslenska ríkisins er annars vegar gerð krafa um að „hálendið upp af jörðunum Ingunnarstöðum og Þrándarstöðum“ verði viðurkennt sem þjóðlenda, svo afmarkað:

„Línan byrjar í framhaldi af þar sem þjóðlendulína á svæði 1 kemur að sýslumörkum á Kili (A), þaðan fylgir línan mörkum milli Hækingsstaða og Ingunnarstaða/Hrísakots að hornmarki við Þrándarstaði (B), þaðan er bein lína þar til hún sker mörk Ingunnarstaða/Hrísakots og Stóra-Botns í 500 m hæð (C).“

Hins vegar er gerð krafa um að „efsti hluti Esjunnar“ og „sá hluti Blikdals, sem ekki er hluti af neinni jörð“ verði viðurkennd sem þjóðlendur“. Svæðið er afmarkað svo:

„Hin línan í Kjós byrjar í Tindstaðahnjúk (D) og áfram eftir brúnum í Þórnýjartind (E), þaðan fylgir línan brúnum Eilífsdals að Nónbungu (F) og þaðan eftir brúnum Flekkudals í Esjuhorn (G). Línan liggur síðan suður allt í Suðurárbotna (H) og þaðan beint í suður í Móskarðshnjúka (I).“

„Kröfulína um þjóðlendumörk hefst í Tindstaðahnjúk (A), þaðan eftir brúnum í Dýjadalshnjúk (B), þaðan í Melahnjúk (C), síðan beint í suður sem vötnum hallar í Ártúnsá við botn Blikdals (D), þaðan í mynni Blikdals (E), síðan með brúnum í Kambshorn (F), þaðan að Þverfellshorni (G), fylgir þaðan brúnum að Móskarðshnjúkum (H).“

Við aðalmeðferð málsins var gerð sú breyting á kröfugerð fjármálaráðherra f.h. íslenska ríkisins að lykkja á kröfulínu norðvestan við Bláhnúk og norðaustan við Þverárdal, inn fyrir norðurmörk jarðarinnar Þverárkots á Kjalarnesi eins og þau eru dregin í kröfulýsingu eiganda hennar, verði afmáð. Ekki sé því ágreiningur um mörk jarðarinnar á því svæði.

3.1.2. Þrándarstaðir

Af hálfu fjármálaráðherra f.h. íslenska ríkisins vegna jarðarinnar Þrándarstaða er gerð sú krafa „að viðurkenndur verði beinn eignarréttur íslenska ríkisins til þess lands jarðarinnar Þrándarstaða, sem dregið er upp á meðfylgjandi kröfukorti upp að hinni rauðu kröfulínu ríkisins um þjóðlendumörk. Þar fyrir ofan að sveitarfélagamörkum er krafist viðurkenningar á rétti til afréttarnota.“

---

[3] Sjá einnig fylgiskjöl nr. I (kort) og II (aðilaskrá).

3.1.3. Mógilsá

Af hálfu fjármálaráðherra f.h. íslenska ríkisins vegna jarðarinnar Mógilsár er gerð sú krafa að „viðurkenndur verði beinn eignarréttur íslenska ríkisins til þess lands jarðarinnar Mógilsár, sem dregið er upp á meðfylgjandi kröfukorti upp að hinni rauðu kröfulínu ríkisins um þjóðlendumörk.“

3.1.4. Kollafjörður

Af hálfu fjármálaráðherra f.h. íslenska ríkisins vegna jarðarinnar Kollafjarðar er gerð sú krafa að „viðurkenndur verði beinn eignarréttur íslenska ríkisins til lands jarðarinnar Kollafjarðar, sem dregið er upp á meðfylgjandi kröfukorti upp að hinni rauðu kröfulínu ríkisins um þjóðlendumörk, sem er í Esjubrúnum.“

3.2. Kröfur Landgræðslusjóðs og Ingibjargar Magnúsdóttur vegna jarðanna Ingunnarstaða og Hrísakots

Af hálfu Landgræðslusjóðs og Ingibjargar Magnúsdóttur vegna jarðanna Ingunnarstaða og Hrísakots er þess krafist að viðurkenndur verði einkaeignarréttur þeirra á landi innan neðangreindra merkja:

„Af Múlafjalli þar sem Vörðuhvammslækur kemur niður af brúninni (1) beint suður niður að mýri (2), þaðan beint í austur 100 faðma í punkt (3), þaðan beint niður að Brynjudalsá (4), úr henni upp Þverá og upp á Kjöl (5), þá eftir honum eins og vötnum hallar upp á Há-Kjöl (6), þaðan bein lína til upptaka Öxarár (7), þaðan bein lína til Hásúlu (Mjóusúlu) (8), þaðan bein lína til Múlafjalls og eftir því eins og vötnum hallar allt til þess staðar á Múlanum (9) sem er á móts við Vörðuhvammslæk og frá þeim stað bein lína til þess er lækurinn kemur niður af brúninni (1).

Varakröfur eru eins að öðru leyti en því að frá Brynjudalsá (4) liggur markalínan upp Þverá og eystri farveg hennar og upp á Kjöl (5), þaðan beint á Há-Kjöl (6).

Þá er gerð krafa til málskostnaðar úr ríkissjóði skv. 17. gr. laga nr. 58/1998, sbr. lög nr. 65/2000.“

3.3. Kröfur Sigurðar Guðmundssonar og Bílfells ehf. vegna jarðanna Möðruvalla I og II

Af hálfu Sigurðar Guðmundssonar vegna jarðarinnar Möðruvalla I og Bílfells ehf vegna jarðarinnar Möðruvalla II voru upphaflega gerðar kröfur um að viðurkenndur yrði einkaeignarréttur á landi innan merkja jarðanna. Frá þeim kröfum var hins vegar fallið.

„Þar sem ríkið hefur fallið frá kröfum um viðurkenningu á þjóðlendum í landi Möðruvalla I og II er ekki ástæða til að hafa lengur uppi viðurkenningarkröfu um

eignarrétt en eigendur gera kröfu til þess að óbyggðanefnd úrskurði þeim málskostnað úr ríkissjóði skv. 17. gr. laga nr. 58/1998, sbr. lög nr. 65/2000.“

3.4. Kröfur Páls Ingólfssonar og Mörtu Kristínar Karlsdóttur, Eyjabergs ehf og Aðalheiðar Birnu Einarsdóttur og Hermanns Ingólfssonar vegna Eyja I, Eyja II og Hjalla

Af hálfu Páls Ingólfssonar og Mörtu Kristínar Karlsdóttur vegna jarðarinnar Eyja I, Eyjabergs ehf vegna jarðarinnar Eyja II og Aðalheiðar Birnu Einarsdóttur og Hermanns Ingólfssonar vegna jarðarinnar Hjalla eru gerðar þær kröfur að viðurkenndur verði einkaeignarréttur á landi innan neðangreindra merkja:

„Frá Meðalfellsvatni (8) upp á Meðalfell (9) þaðan í Meðalfellsfjallsenda (10), þá í Prestsvörðu (11) og þaðan í Laxá(12). Laxá ræður mörkum að Hvassness lækjarmynni (7), þá Hvassnesslækur upp í Stóra-Hnífhól (6). Þaðan liggja merki í Eyjafellshorn (5) og úr því í Háahnúk (4), úr honum í Móskarðshnúk (3), þá eftir Móskörðunum (Móskarðshnúkum) hæstum á há-Esju (13), þaðan í Esjuhorn (14). Úr Esjuhorni liggja merkin niður Myrkagil í Sandsá (15) og eftir henni á merkjapunkt á móts við hornið á Dagfjárhúsmel (16), frá því beint suður í Svörtu keldu (17), frá henni niður gamlan árfarveg ofan undir Efstastykki (18), með því suður í skurði og girðingar sem skilja að heimalönd Sands og Eyja (19-20-21-22) og endamörkin eru í Meðalfellsvatni (23).“

„Til vara er gerð sú krafa, ef óbyggðanefnd skyldi fallast á kröfu ríkisins um viðurkenningu á þjóðlendu, að viðurkenndur verði fullkominn afnota- og hagnýtingarréttur eigenda nefndra jarða í þjóðlendu innan lýstra merkja, þar með talinn réttur til jarðefnavinnslu, beitar búfénaðar og hagnýtingar gróðurs.“

Til viðbótar er gerð krafa um málskostnað úr ríkissjóði skv. 17. gr. laga nr. 58/1998, sbr. lög nr. 65/2000.

3.5. Kröfur Ólafs Guðmundssonar o.fl. og Kristjáns Finnssonar vegna jarðanna Flekkudals og Grjóteyrar

Af hálfu Ólafs Guðmundssonar o.fl. vegna jarðarinnar Flekkudals og Kristjáns Finnssonar vegna jarðarinnar Grjóteyrar eru gerðar þær kröfur að viðurkenndur verði einkaeignarréttur á landi innan neðangreindra merkja:

„Mörkin liggja úr Flekkudalsósi (23), þaðan bein lína í Barnhúsvörðu (24) þá upp gil upp á Sandsfjallsbrún nálægt Dagmálavörðu (25), úr því austur eftir Sandsfjalli (26) eftir því sem vötnum hallar og þá suður í Esjuhorn (14). Úr Esjuhorni í há-Esjuna (13) og þaðan vestur á merkjapunkt (27) þar sem hallar til Meðalfellslands. Þaðan liggja mörkin eftir því sem vötnum hallar um Skálatind/Paradísarhnúk (28) í Nónbungu (29), úr Nónbungu í Miðmundahnúk (30), úr þeim hnúk bein lína í Meðalfellsvatn (31).“

„Til vara er gerð sú krafa, ef óbyggðanefnd skyldi fallast á kröfu ríkisins um viðurkenningu á þjóðlendu, að viðurkenndur verði fullkominn afnota- og hagnýtingarréttur eigenda nefndra jarða í þjóðlendu innan lýstra merkja, þar með talinn réttur til jarðefnavinnslu, beitar búfénaðar og hagnýtingar gróðurs.“

Til viðbótar er gerð krafa um málskostnað úr ríkissjóði skv. 17. gr. laga nr. 58/1998, sbr. lög nr. 65/2000.

3.6. Kröfur Gísla Ellertssonar vegna jarðarinnar Meðalfells

Af hálfu Gísla Ellertssonar vegna jarðarinnar Meðalfells er gerð sú krafa að viðurkenndur verði einkaeignarréttur á landi innan neðangreindra merkja:

„Merkjalínan er frá Meðalfellsvatni (31) þverbein stefna frá vatninu upp í Miðmundahnjúk (30), þaðan í Nónbungu (29), þaðan í Skálatind /Paradísarhnúk (28) uns náð er 3ja jarða merkjapunkti (27). Þaðan liggur merkjalínan eftir há-Esjunni um (32) þar til er hún er hæst (33) og stystu leið í upptök Dælisár við fossbrún (34) og eftir Dælisá alveg niður að Bugðu (35), eftir Bugðu þar til Eyrar og Þrep mætast (36), þaðan eftir merkjasteinum upp á Meðalfellsöxl (37) og síðan eftir vatnaskilum Meðalfells að mörkum Eyja (38), sem er hornmark og þaðan niður í Meðalfellsvatn (39).“

„Til vara er gerð sú krafa, ef óbyggðanefnd skyldi fallast á kröfu ríkisins um viðurkenningu á þjóðlendu, að viðurkenndur verði fullkominn afnota- og hagnýtingarréttur eigenda nefndra jarða í þjóðlendu innan lýstra merkja, þar með talinn réttur til jarðefnavinnslu, beitar búfénaðar og hagnýtingar gróðurs.“

Til viðbótar er gerð krafa um málskostnað úr ríkissjóði skv. 17. gr. laga nr. 58/1998, sbr. lög nr. 65/2000.

3.7. Kröfur Aðalsteins Grímssonar vegna jarðarinnar Eilífsdals

Af hálfu Aðalsteins Grímssonar vegna jarðarinnar Eilífsdals er gerð sú krafa að viðurkenndur verði einkaeignarréttur á landi innan neðangreindra merkja:

„Landamerki liggja úr Grásteini (40) í Dælisá (41), uppeftir Dælisá og Fossá upp á Fossabrún (34), þaðan til há Esju (33) og hæstu bungu Esju (42), þaðan norðvestur um Gunnlaugsskarð eftir hæstu hryggjum allt norður á Þórnýjartind (43), svo ofan Sandhrygginn, og úr honum neðanverðum beint í Festarhrygg (44), og af honum upp á Bæjarmúla (45), þá norðaustur í Múlaþúfu (46) og þaðan beint ofan í Grástein (40).“

„Til vara er gerð sú krafa, ef óbyggðanefnd skyldi fallast á kröfu ríkisins um viðurkenningu á þjóðlendu, að viðurkenndur verði fullkominn afnota- og hagnýtingarréttur eigenda nefndra jarða í þjóðlendu innan lýstra merkja, þar með talinn réttur til jarðefnavinnslu, beitar búfénaðar og hagnýtingar gróðurs.“

Til viðbótar er gerð krafa um málskostnað úr ríkissjóði skv. 17. gr. laga nr. 58/1998, sbr. lög nr. 65/2000.

3.8. Kröfur Guðmundar H. Davíðssonar og Svanborgar Magnúsdóttur vegna jarðarinnar Miðdals

Af hálfu Guðmundar H. Davíðssonar og Svanborgar Magnúsdóttur vegna jarðarinnar Miðdals er gerð sú krafa að viðurkenndur verði einkaeignarréttur á landi innan neðangreindra merkja:

„Landamerki Miðdals liggja frá Festarhrygg (44) um Sandhrygg í Þórnýjartind (43), þaðan eins og vötnum hallar að hápunkti (47) ofan Blikdals, þaðan norðvestur á Tindstaðafjall (48) við Kerlingargil, niður gilið og í Miðdalsá (49), þaðan að Merkjagili (50), eftir því upp á Sandfell, úr því að upptökum Fossár (51), þaðan í upptök Skorarár (52) , þaðan yfir Sandfellið (54) að mörkum Eilífsdals á Festarhrygg (44).“

„Til vara er gerð sú krafa, ef óbyggðanefnd skyldi fallast á kröfu ríkisins um viðurkenningu á þjóðlendu, að viðurkenndur verði fullkominn afnota- og hagnýtingarréttur eigenda nefndra jarða í þjóðlendu innan lýstra merkja, þar með talinn réttur til jarðefnavinnslu, beitar búfénaðar og hagnýtingar gróðurs.“

Til viðbótar er gerð krafa um málskostnað úr ríkissjóði skv. 17. gr. laga nr. 58/1998, sbr. lög nr. 65/2000.

3.9. Kröfur Bjarna Bærings Bjarnasonar vegna hluta Blikdals norðan Blikdalsár

Af hálfu Bjarna Bærings Bjarnasonar vegna hluta Blikdals norðan Blikdalsár er gerð sú krafa að úrskurðað verði að eignarland í sameign hans og Reykjavíkurborgar norðan Blikdalsár sé fullkomið eignarland og falli utan marka þjóðlendna. Vísað er til landamerkjabréfa fyrir Saurbæ frá árunum 1890 og 1922.

Að auki er gerð krafa um málskostnað.

3.10. Kröfur Reykjavíkurborgar vegna Blikdals sunnan Blikdalsár og hluta Blikdals norðan Blikdalsár

Af hálfu Reykjavíkurborgar vegna hluta Blikdals norðan Blikdalsár er gerð sú krafa að viðurkenndur verði einkaeignarréttur á landi að hálfu á móti eiganda Dalsmynnis, innan neðangreindra merkja:

„Úr Ártúnsá við Blikdalsmynni (1) í vörðu (2), þaðan að gamla þjóðvegi (3), eftir honum að merkjum Hjarðarness við Tíðaskarð (4) þaðan með brekkubrún upp á Hnefa (5), svo beint í Melahnúk (6) og þaðan upp á Dýjadalshnúk (7), úr honum eftir fjallshryggnum til austurs eins og vötnum hallar allt að Hábungu (8), úr henni í Blikdalsbotn (9) og síðan eftir Blikdalsá til Blikdalsmynnis (1).“

„Af hálfu Reykjavíkurborgar vegna Blikdals sunnan Blikdalsár er gerð sú krafa að viðurkenndur verði einkaeignarréttur á landi sunnanverðum Blikdal innan neðangreindra merkja:

„Úr Blikdalsmynni (1) eftir Blikdalsá í Blikdalsbotn (2), þaðan beina línu í Hábungu (3), frá henni eins og vötnum hallar í Kambshorn (4) og þaðan eins og vötnum hallar norðvestur eftir fjallinu niður í Blikdalsmynni (1).

Þá er gerð krafa til málskostnaðar úr ríkissjóði skv. 17. gr. laga nr. 58/1998, sbr. lög nr. 65/2000.“

3.11. Kröfur Eyglóar Gunnarsdóttur o.fl. vegna jarðarinnar Hofs

Af hálfu Eyglóar Gunnarsdóttur vegna jarðarinnar Hofs er gerð sú krafa „að hafnað verði öllum kröfum fjármálaráðherra f.h. ríkisins samkvæmt kröfulýsingu frá 6. febrúar 2004 að því er varðar þjóðlendur á Kjalarnesi.“

„Landeigandi Hofs gerir kröfu til þess að allt land innan þessara merkja, með vísan til tölusettra punkta á uppdrætti, verði viðurkennt sem eignarland jarðarinnar.

Lína úr punkti við veg (punktur 1) í Strýtuhóla (punktur 2), þaðan bein lína upp á fjall þar sem vötnum hallar (punktur 3), þaðan lína eftir vatnaskilum að mörkum Vallár (punktur 4), þaðan lína í Helguhól (punktur 5), og þaðan lína í Klifberg (punktur 6).

Landeigandi Hofs lítur svo á að í kröfugerðinni felist jafnframt krafa um afnotarétt hennar í þjóðlendu að öllum venjubundnum afnotum að fornu og nýju, komi til þess að einhver hluti Kjalarness teljist þjóðlenda.“

Þá er krafist greiðslu málskostnaðar úr ríkissjóði samkvæmt málskostnaðarreikningi, að skaðlausu.

3.12. Kröfur Geirs Gunnars Geirssonar o.fl. vegna jarðarinnar Vallár

Af hálfu Geirs Gunnars Geirssonar o.fl. vegna jarðarinnar Vallár er gerð sú krafa „að hafnað verði öllum kröfum fjármálaráðherra f.h. íslenska ríkisins samkvæmt kröfulýsingu frá 6. febrúar 2004 að því er varðar þjóðlendur á Kjalarnesi.

Landeigendur Vallár gera kröfu til þess að allt land innan þessara merkja, með vísan til tölusettra punkta á uppdrætti, verði viðurkennt sem eignarland jarðarinnar:

Lína úr Klifbergi (punktur 1) í Helguhól (punktur 2), þaðan lína upp á Esju þar sem vötnum hallar (punktur 3), þaðan lína eftir vatnaskilum í punkt á Lág Esju (punktur 4), þaðan lína í hornpunkt á landamerkjum við Skrauthóla (punktur 5), þaðan lína í annan hornpunkt á landamerkjum við Skrauthóla (punktur 6), þaðan lína til sjávar meðfram á landamerkjum við Skrauthóla (punktur 7).

Landeigendur Vallár líta svo á að í kröfugerðinni felist jafnframt krafa um afnotarétt þeirra í þjóðlendu að öllum venjubundnum afnotum að fornu og nýju, komi til þess að einhver hluti Kjalarness teljist þjóðlenda.

Þá er krafist greiðslu málskostnaðar úr ríkissjóði samkvæmt málskostnaðarreikningi, sem lagður verður fram áður en málið verður tekið til úrskurðar [eigendum jarðarinnar] að skaðlausu“.

3.13. Kröfur Ólafs Guðbjartssonar vegna jarðarinnar Sjávarhóla

Af hálfu Ólafs Guðbjartssonar vegna jarðarinnar Sjávarhóla er gerð sú krafa „að hafnað verði öllum kröfum fjármálaráðherra f.h. íslenska ríkisins samkvæmt kröfulýsingu frá 6. febrúar 2004 að því er varðar þjóðlendur á Kjalarnesi.

Eigandi Sjávarhóla gerir þær kröfur að viðurkenndur verði einkaeignaréttur hans á landi innan þessara merkja, með vísan til tölusettra punkta á uppdrætti:

Frá suðvesturmörkum jarðarinnar við sjó (1) upp á há Esju þar sem vötnum hallar til norðurs (2) og eftir henni í Kambshorn (3), þaðan beina línu í Kvensöðla (4) og þaðan meðfram girðingum að suðausturmörkum jarðarinnar við sjó (5).“

Við aðalmeðferð málsins þann 10. febrúar 2005 var gerð sú breyting á kröfulínu vegna jarðarinnar að hún næði „að Lág-Esju að mörkum Vallár og Blikdals.“

„Landeigandi Sjávarhóla lítur svo á að í kröfugerðinni felist jafnframt krafa um afnotarétt hans í þjóðlendu að öllum venjubundnum afnotum að fornu og nýju, komi til þess að einhver hluti Kjalarness teljist þjóðlenda.

Þá er krafist greiðslu málskostnaðar úr ríkissjóði samkvæmt málskostnaðarreikningi, sem lagður verður fram áður en málið verður tekið til úrskurðar [eiganda jarðarinnar] að skaðlausu“.

3.14. Kröfur Jóns Levís Tryggvasonar o.fl. vegna smábýla 4-14 í landi jarðarinnar Skrauthóla

Af hálfu Jóns Levís Tryggvasonar o.fl. vegna smábýla 4-14 í landi jarðarinnar Skrauthóla er gerð sú krafa að viðurkenndur verði einkaeignarréttur þeirra á óskiptu landi innan neðangreindra merkja:

„Frá norðurhorni smábýlis 4, punkti (1), upp á há-Esju þar sem vötnum hallar til beggja hliða (2) og eftir henni í punkt (3) á ofanverðu Kambshorni, þaðan beina línu í austurhorn smábýlis 14, punkt (4), og þaðan eftir efri merkjum spildnanna að norðurhorni smábýlis 4, punkti (1).“

Við aðalmeðferð málsins þann 10. febrúar var gerð sú breyting á kröfulínum „að vestan- og austanverðu að þær framlengist áfram í beina stefnu uns þær ná saman á Lág-Esju.“

„Þá er gerð krafa til málskostnaðar úr ríkissjóði skv. 17. gr. laga nr. 58/1998, sbr. lög nr. 65/2000.“

3.15. Kröfur Gísla Snorrasonar o.fl. vegna hluta jarðarinnar Esjubergs

Af hálfu Gísla Snorrasonar o.fl. vegna hluta jarðarinnar Esjubergs „er krafist að kröfum ríkisins er snerta eignarland landeigenda verði alfarið hafnað.“

„Þá [er] sú krafa gerð að landeigendum [verði] úrskurðaður beinn og óskertur eignarréttur að öllu landi jarðarinnar Esjubergs, ofan 100 metra hæðarlínu, eins og merkjum hennar er lýst í kröfugerðinni, milli punkta nr. 1 til 10, sbr. einnig neðangreinda lýsingu.

Landfræðilega beinast kröfur landeigenda að viðurkenningu á beinum eignarrétti innan þess landsvæðis sem lýst er í kröfulýsingu að falli innan merkjalýsingar jarðarinnar sbr. merkjaskrá, dags. 27. maí 1890, eins og hún var skýrð í dómsorði merkjadóms Gullbringu- og Kjósarsýslu, uppkveðnu 2. september 1922.“

Teljast landamerki jarðarinnar Esjubergs eftirfarandi: „Úr sjó í Leiðhamra (p.nr. 1) þar sem þeir voru hæstir fram við sjóinn og sjór féll að þeim, þaðan bein lína í norðvestur, í Varmhóla (p.nr. 2) þar sem þeir eru hæstir yfir sjávarmál að vestanverðu. Þaðan ræður bein lína í stefnu á há Brautarholtsborg að landamerkjum Saltvíkur (p.nr. 3). Að vestan liggja mörkin úr norðvestur horni Saltvíkurlands, beina stefnu í Gvendarbrunn (p.nr. 4), en þaðan í efri Kvensöðul og síðan sömu stefnu upp á háhrygg Lág Esju (p.nr. 5) og síðan eftir honum í Kambshorn (p.nr. 6). Úr Kambshorni fylgir línan Esjubrún, þ.e. hábrúninni sunnan Blikdals, uns lína dregin úr vestanverðu Þverfellshorni, í stefnu af Langahrygg, sker hana upp af Skollabrekkum (p.nr. 7). Að austan er línan úr þeim punkti í Þverfellshorn vestanvert (p.nr. 8) og þaðan eftir Langahrygg í upptök lækjar (p.nr. 9) sem fellur niður Skarðadali og síðan eftir læknum um Markagil í sjó fram (p.nr. 10). Þaðan með sjó að upphafspunkti og að teknu tilliti til netlaga.

Sá hluti jarðarinnar sem er innan landamerkja hennar, en fellur undir þjóðlendu, skv. kröfugerð ríkisins, liggur milli kröfulínu ríkisins sunnanvert og kröfulínu landeigenda norðanvert. Nánar afmarkast það landsvæði sem um er deilt vestanvert þar sem kröfulína landeigenda sker kröfulínu ríkisins í Lág Esju milli punkta nr. 4 og 5 í kröfulýsingu landeigenda, norðanvert liggur landsvæðið neðan línu sem dregin er milli punkta nr. 5, 6 og 7 í kröfulýsingu landeiganda, en að austanverðu afmarkast svæðið af línu sem dregin er milli punkta nr. 7 og 8.

Þá er þess krafist að óbyggðanefnd úrskurði landeigendum málskostnað úr hendi ríkisins til handa þeim vegna hagsmunagæslu fyrir nefndinni.“

3.16. Kröfur Jónasar Jónassonar o.fl. vegna jarðarinnar Valla

Af hálfu Jónasar Jónassonar o.fl. vegna jarðarinnar Valla er gerð sú krafa „að hafnað verði öllum kröfum fjármálaráðherra f.h. íslenska ríkisins samkvæmt kröfulýsingu frá 6. febrúar 2004 að því er varðar þjóðlendur á Kjalarnesi.

Eigendur Valla gera kröfu til þess að allt land innan þessara merkja, með vísan til tölusettra punkta á uppdrætti, verði viðurkennt sem eignarland jarðarinnar:

Lína úr punkti við vesturmörk jarðarinnar (punktur 1) upp með Kollafjarðará, svo langt sem áin nær upp á Esjubrún, þá í Hábungu á Esju þar sem vötnum hallar (punktur 2), þaðan lína með vatnaskilum í punkt (punktur 3), þaðan lína að Kistufelli og meðfram landamerkjum við Norðurgröf að punkti við austurmörk jarðarinnar (punktur 4).“

„Eigendur Valla líta svo á að í kröfugerðinni felist jafnframt krafa um afnotarétt þeirra í þjóðlendu að öllum venjubundnum afnotum að fornu og nýju, komi til þess að einhver hluti Kjalarness teljist þjóðlenda.

Þá er krafist greiðslu málskostnaðar úr ríkissjóði samkvæmt málskostnaðarreikningi, sem lagður verður fram áður en málið verður tekið til úrskurðar, [eigendum jarðarinnar] að skaðlausu.“

3.17. Kröfur Skipulagssjóðs Reykjavíkur vegna jarðarinnar Norðurgrafar

Af hálfu Skipulagssjóðs Reykjavíkur vegna jarðarinnar Norðurgrafar er gerð sú krafa að viðurkenndur verði einkaeignarréttur á landi innan neðangreindra merkja:

„Frá Leirvogsá við mörk Varmadalslands (1) beina línu í flatan stein (2) í mýrinni vestanvert við Grafarholt, þaðan beina línu í Kistufell (3) og þaðan sem vötnum hallar upp á Hábungu (4) Esjunnar. Frá Hábuungu eftir því sem vötnum hallar í há-Esju (5) upp af Hátindi, þaðan í Hátindsbrún (6), þá beina línu í mynni Grafarár í Leirvogsá (7) og svo eftir henni að Varmadalslandi (1).

Þá er gerð krafa til málskostnaðar úr ríkissjóði skv. 17. gr. laga nr. 58/1998, sbr. lög nr. 65/2000.“

3.18. Kröfur Sveins Sigurjónssonar vegna jarðarinnar Þverárkots

Af hálfu Sveins Sigurjónssonar vegna jarðarinnar Þverárkots er gerð sú krafa „að hafnað verði öllum kröfum fjármálaráðherra f.h. íslenska ríkisins samkvæmt kröfulýsingu frá 6. febrúar 2004 að því er varðar þjóðlendur á Kjalarnesi.

Eigandi Þverárkots gerir kröfu til þess að allt land innan þessara merkja, með vísan til tölusettra punkta á uppdrætti, verði viðurkennt sem eignarland jarðarinnar:

Frá suðvesturmörkum jarðarinnar við Leirvogsá (punktur 1), þaðan lína upp í brúnir neðan við hátinda á Esju (punktur 2), þaðan lína upp á Há Esju þar sem vötnum hallar (punktur 3), þaðan lína sem fylgir vatnaskilum í Svínaskarð (punktur 4), þaðan lína sem fylgir Skarðsá í punkt á ármótum (punktur 5), þaðan lína sem fylgir Þverá allt að Leirvogsá við endimörk jarðarinnar (punktur 6).

Eigandi Þverárkots lítur svo á að í kröfugerðinni felist jafnframt krafa um afnotarétt hans í þjóðlendu að öllum venjubundnum afnotum að fornu og nýju, komi til þess að einhver hluti Kjalarness teljist þjóðlenda.

Þá er krafist greiðslu málskostnaðar úr ríkissjóði samkvæmt málskostnaðarreikningi, sem lagður verður fram áður en málið verður tekið til úrskurðar, [eiganda jarðarinnar] að skaðlausu.“

3.19. Kröfur Landsnets hf.

Af hálfu Landsnets hf. eru gerðar kröfur til nauðsynlegs landsvæðis til afnota vegna háspennulína og tengdra mannvirkja að svo miklu leyti sem þau verða talin standa innan þjóðlendumarka. Nánar tiltekið er þess krafist að háspennulínur fyrirtækisins geti staðið ótímabundið á landi því sem þær fara um og það hafi ótakmarkaðan umferðarrétt að þeim til viðhalds og endurbóta, m.a. með lagningu vegslóða. Með vísan til 2. mgr. 5. gr. þjóðlendulaga, nr. 58/1998, er gerð krafa um að þessi réttindi Landsnets hf. verði viðurkennd innan þess svæðis sem kann að verða talið til þjóðlendu á svæði nr. 4.

Um er að ræða eftirfarandi háspennulínu í eigu Landsnets hf.:

„Brennimelslína 1 (220 kV) sem liggur norðaustur frá Geithálsi og sveigir til norðurs eftir Mosfellsheiði og í gegnum Kjósarskarð og niður í Kjósina á leið sinni að tengivirki við Brennimel í norðanverðum Hvalfirði.“

4. GÖGN OG GAGNAÖFLUN

4.1. Inngangur

Svo sem fram kemur í kafla 2.4. voru mál nr. 3/2004, Kjalarnes, og mál nr. 4/2004, Kjós, sameinuð. Skjalanúmerum var þó haldið óbreyttum í hvorum þætti hins sameinaða máls fyrir sig og skjöl er varða Kjalarnes geta því borið sama skjalanúmer og skjöl er varða Kjós. Þarf þá að gæta að því hvorn hluta málsins skjalið varðar. Skjalaskrá er því skipt upp í A-hluta, fyrir Kjalarnes, og B-hluta, fyrir Kjós. Í Kjalarnesþætti málsins hafa verið lögð fram skjöl nr. 1-24 ásamt undirskjölum eða samtals 307 skjöl, auk 8 hliðsjónargagna. Í Kjósarþætti málsins hafa verið lögð fram skjöl nr. 1-14 ásamt undirskjölum eða samtals 215 skjöl, auk 14 hliðsjónargagna. Sjá nánar í fylgiskjali nr. III (skjalaskrá).

Gagna var ýmist aflað af málsaðilum eða óbyggðanefnd, á grundvelli rannsóknarskyldu nefndarinnar. Gerð var leit að frumgögnum sem varpað gætu ljósi á eignar- og afnotaréttindi á svæðinu, farið á vettvang og jafnframt teknar skýrslur af málsaðilum. Verður nú gerð nánari grein fyrir hverju þessara atriða.

4.2. Rannsóknarskylda óbyggðanefndar

Óbyggðanefnd ber að hafa frumkvæði að því að afla heimilda og gagna um eignar- og afnotaréttindi yfir því landsvæði sem til meðferðar er og framkvæma rannsóknir og athuganir um staðreyndir og lagaatriði sem þýðingu hafa fyrir niðurstöðu í einstökum málum, sbr. 5. mgr. 10. gr. þjóðll., nr. 58/1998, sbr. l. nr. 65/2000. Markmiðið er að tryggja sem best að rétt niðurstaða fáist um einstök álitaefni.

Á vegum óbyggðanefndar fór fram kerfisbundin leit að frumgögnum, prentuðum sem óprentuðum, sem líkur voru taldar á að varpað gætu ljósi á eignar- og afnotaréttindi yfir því landsvæði sem hér er til meðferðar. Verkið var unnið á hlutlausan og fræðilegan hátt.

Könnun einstakra skjalaflokka skiptist á milli Þjóðskjalasafns Íslands og óbyggðanefndar. Jafnframt var haft samstarf við handritadeild Landsbókasafns Íslands – Háskólabókasafns og fleiri aðila. Gagnaöflun óbyggðanefndar grundvallast á „Yfirliti um frumgögn sem könnuð eru vegna rannsóknarskyldu óbyggðanefndar“. Við samningu þess hefur óbyggðanefnd notið ráðgjafar Gunnars Friðriks Guðmundssonar sagnfræðings og starfsmanna Þjóðskjalasafns Íslands, Bjarkar Ingimundardóttur og Jóns Torfasonar. Yfirlit þetta hefur verið kynnt lögmönnum og engar athugasemdir komið fram.

Fyrirsvarsmönnum aðila í máli þessu var gerð grein fyrir því að þeir hefðu óskoraðan rétt til að fá upplýsingar um tilhögun gagnaöflunar á vegum óbyggðanefndar og afrit allra gagna. Jafnframt hafði óbyggðanefnd frumkvæði að því að upplýsa lögmenn um þessi atriði. Þeir gátu jafnframt bent starfsmönnum Þjóðskjalasafns eða óbyggðanefndar á gögn sem ástæða væri til að kanna.

Rannsóknarskylda óbyggðanefndar dregur hins vegar ekki úr skyldu málsaðila til að afla og leggja fram þær heimildir og gögn sem þeir byggja rétt sinn á, sbr. 4. mgr. 10. gr. þjóðll. Lögmönnum/málsaðilum ber þannig að leggja sjálfstætt mat á gögn og gagnaöflun.

Þau frumgögn sem í leitirnar komu og talið var að þýðingu hefðu voru lögð fram jafnóðum við fyrirtökur í málinu. Um nánari framkvæmd gagnaöflunar vísast til greinargerða Þjóðskjalasafns Íslands og óbyggðanefndar um þetta efni, skjöl nr. 2, 3 og 4. Um afraksturinn vísast til skjalaskrár, sjá fylgiskjal nr. III, þar sem skjöl Þjóðskjalasafns og óbyggðanefndar (þ.e. undir yfirnúmerum 2 og 4) eru flokkuð eftir efni og uppruna.

4.3. Vettvangsferð

Að morgni mánudagsins 7. febrúar 2005 var haldið af stað í vettvangsferð frá húsakynnum óbyggðanefndar að Hverfisgötu 4a, Reykjavík.

Með í för auk óbyggðanefndar, starfsmanna óbyggðanefndar og lögmanna málsaðila var Jónas Helgason vegna Ingunnarstaða og Hrísakots í Kjós. Haldið var sem leið lá frá Reykjavík og ferðinni í fyrstu heitið inn Mosfellsdal. Stöðvað var í Mosfellsbæ þar sem Magnús Sæmundsson frá Eyjum í Kjós slóst í förina. Ekið var áfram og inn Mosfellsdal og eftir dalnum þar til komið var að Seljabrekku. Þar var beygt út af. Ekið var hjá Skeggjastöðum og yfir Leirvogsá. Á hægri hönd mátti sjá Hrafnhóla og framundan glitti í Þverárkot. Stöðvað var við Hrafnhóla og skyggnst um. Framundan var Þverárkotsháls. Þá mátti sjá Haukafjöll og handan við Þverárkotsháls sást glitta í Kistufell. Einnig mátti greina Þverárdal og Skarðsdal á milli Þverárkotsháls og Sumarkinnar. Á milli Þverárkotsháls og Kistufells liggur Grafardalur.

Haldið var til baka sömu leið og út á þjóðveg nr. 1. Beygt var út af á nýjan leik og inn á Kjalarnesveg innri. Sjá mátti heim að Völlum og Norðurgröf og Kistufell þar fyrir ofan. Á hægri hönd sást Mosfell. Ekið var framhjá mörkum Valla og Norðurgrafar. Til vesturs mátti sjá Langahrygg eða Gljúfurdalshrygg eins og hann var stundum nefndur.

Enn var haldið til baka sömu leið og út á þjóðveg nr 1 og ekið áfram undir leiðsögn Gunnars Sæmundssonar hrl. Stöðvað var við afleggjarann að Naustanesi þar sem Djúpagil blasti við, en um það snérust þræturnar milli Mógilsár og Esjubergs meðal annars. Greina mátti bæði Leiðhamra og Varmhóla, sem og Langahrygg en Þverfellshorn sem gengur upp af honum var hulið þoku. Bæjarstæði Mógilsár og Kollafjarðar voru einnig sýnileg.

Haldið var af stað á ný. Horft var upp að Langahrygg. Framundan blasti Djúpagil við og aðeins utar Markagil og hjá því Fálkaklettur. Framundan sáust Leiðhamrar. Þar sem Leiðhamrar ganga lengst fram byrja merkin milli Esjubergs og Mógilsár. Sjá mátti inn í Gljúfurdal. Þá sást Hestagil en upp með því er að sögn

Gunnars Sæmundssonar hrl. greið leið alveg upp á Kerhólakamb. Á hægri hönd sást heim að Esjubergi og nokkru vestar glitti í Kvensöðla en merki Esjubergs liggja samkvæmt kröfugerð jarðeigenda um þann efri. Þar upp af er Lauganípa sem ekki sást vegna þoku.

Beygt var af þjóðvegi nr. 1 og ekið heim að Kirkjulandi. Þar var stigið frá borði í mikilli hríð. Jón Leví Tryggvason, sem fæddur er og uppalinn á Skrauthólum, beið hópsins þar og greindi frá staðháttum. Hann greindi viðstöddum frá því hver hann teldi vera mörk Skrauthóla og Esjubergs. Síðar birti til og Kvensöðlar sáust vel sem og Lauganípa sem gnæfði yfir. Haldið var af stað en stöðvað á ný við vesturmörk Skrauthóla. Þar greindi Jón Leví Tryggvason einnig frá staðháttum.

Þá var ekið áfram sem leið lá eftir þjóðvegi nr. 1 undir leiðsögn Gunnars Sæmundssonar hrl. Ekið var framhjá Sjávarhólabænum. Úti á nesinu mátti sjá Brautarholtsborg. Ekið var framhjá Vallárbænum og sjá mátti Vallárdal ganga þar upp af. Stöðvað var fyrir mynni Blikdals. Þar var Dýjadalshnjúkur greinanlegur fremst og Tindstaðafjall þar fyrir innan. Þá mátti sjá Hnefa og Melahnjúk.

Stigið var út úr bifreið óbyggðanefndar og um borð í jeppa annars vegar Bjarna Bærings Bjarnasonar og hins vegar Sigurðar Sigurjónssonar hrl. Ekið var í þessum bifreiðum upp að mynni Blikdals. Þar var stöðvað og gengið spölkorn inn á dalinn undir leiðsögn Bjarna Bærings Bjarnasonar. Skyggni var slæmt og lítið sást.

Haldið var af stað á ný og ekið til baka sömu leið. Þegar komið var niður að þjóðvegi nr. 1 steig hópurinn aftur um borð í bifreið óbyggðanefndar. Ekið var um Tíðarskarð og yfir í Kjós. Á hægri hönd var Þjófaskarð. Beygt var inn á Miðdal. Við Kiðafell slóst í förina Guðmundur Davíðsson frá Miðdal, oddviti Kjósahrepps, og tók hann við leiðsögn. Esjan var á hægri hönd. Lítið sást þó í brúnir hennar vegna skýjafars. Beint framundan sást til bæjarins Morastaða og á hægri hönd voru Tindstaðir og Tindstaðafjall þar upp. Enn ofar mátti greina Tindstaðahnúka, ytri- og innri. Á vinstri hönd var Eyrarfjall og á hægri hönd sást glitta í Kerlingargil. Þar ofan við var Tindstaðahnúkur. Á hægri hönd var Þórnýjartindur hulinn þoku. Ekið var yfir mörk Miðdals og Eilífsdals en þau liggja niður úr Þórnýjartindi. Beint framundan sást til Eilífsdalsbæjarins og hægra megin við hann mátti sjá Orrustuhól.

Stöðvað var og í förina slógust þeir Aðalsteinn Grímsson frá Eilífsdal og Gísli Ellertsson frá Meðalfelli. Ekið var inn í sumarbústaðahverfi sem kallast Valshamar og er í landi Meðalfells, og skyggnst inn á Eilífsdal. Handan við Eilífsdal er aflíðandi háls sem liggur upp á Skálatind. Beint framundan glitti í Meðalfell og á hægri hönd sást Valshamar, þar handan við var Nónbunga hulin þoku. Á hægri hönd mátti einnig sjá Miðmundarhnúk og Meðalfellsvatn.

Ekið var út á Hvalfjarðarveginn á ný. Framundan mátti sjá Meðalfell og gegnt því Reynivallaháls. Beygt var út af í átt að Meðalfelli og ekið meðfram Meðalfellsvatni. Þá var beygt í átt að Flekkudal og Grjóteyri. Skyggni var mjög slæmt og lítið sást. Ekið var yfir Flekkudalsá og heim að Flekkudal. Þar var snúið við. Ekið

var yfir Sandsá og á hægri hönd var Sandsfjall greinanlegt. Snúið var við á ný og ekið framhjá Laxárnesi og yfir Laxá. Ekið var framhjá bænum Fossá þar sem mikil skógrækt hefur átt sér stað og yfir Fossá. Þaðan liggur að sögn Gunnars Sæmundssonar hrl. gömul þjóðleið yfir í Vindáshlíð og svo áfram þaðan um Svínaskarð og svo niður hjá Þverárkoti. Framundan mátti sjá Múlafjall. Beygt var inn á Brynjudal. Ekið var um hlaðið á Þrándarstöðum og sjá mátti eyðibýlið Skorhaga. Einnig mátti sjá heim að Ingunnarstöðum sem eru hinum megin í dalnum. Framundan sást Hvalfell. Þá sást vel upp í Botnssúlur. Á hægri hönd mátti sjá Múlafjall og Hrísháls. Undir Hríshálsi stendur eyðibýlið Hrísakot. Ekið var heim að Ingunnarstöðum og þar steig Guðrún Björnsdóttir upp í bílinn og sagði frá staðháttum. Ekið var inn dalinn undir leiðsögn Guðrúnar. Þá var snúið við og haldið heim á leið til Reykjavíkur. Komið var til baka á skrifstofu óbyggðanefndar þar sem vettvangsferð lauk síðdegis.

4.4. Skýrslutökur

Við aðalmeðferð málsins, þriðjudaginn 8. febrúar 2005, voru teknar skýrslur af eftirtöldum: Bjarni Bærings Bjarnason, kt. 110350-2619, Brúarreykjum, Borgarbyggð. Jón Leví Tryggvason, kt. 131137-4949, Grýtubakka 2, Reykjavík. Árni Snorrason, kt. 191143-3109, Esjugrund 47, Kjalarnesi. Ólafur Guðbjartsson, kt. 241252-4349, Sjávarhólum, Kjalarnesi. Guðmundur H. Davíðsson, kt. 060259-2119, Miðdal, Kjós. Kristján Finnsson, kt. 230744-3949, Grjóteyri, Kjós. Magnús Sæmundsson, kt. 280334-4489, Eyjum II, Kjós. Finnbogi Björnsson, kt. 040859-3739, Skipasundi 54, Reykjavík.

Að einstökum efnisatriðum í skýrslum aðila er vikið í úrskurði þessum, eftir því sem tilefni er til, en uppskriftir þeirra eru meðal gagna málsins.

5. SAGA JARÐA OG AFRÉTTARNOTA

Greinargerð þessi er í tveimur þáttum.[4] Í fyrri hluta er fjallað um jarðir og önnur svæði í Kjósarhreppi sem mál þetta varðar og í seinni hluta er fjallað á sama hátt um jarðir og önnur svæði á Kjalarnesi.[5] Fyrst er greint frá elstu ritheimildum um landnám á hvoru svæði fyrir sig, síðan fjallað um stjórnsýslumörk og þá rakin saga einstakra

---

[4] Þessi kafli er byggður á greinargerð Þjóðskjalasafns Íslands, sbr. skjal nr. 11 í Kjósarþætti málsins og skjal nr. 19 í Kjalarnesþætti málsins. Þó hefur verið felld út umfjöllun um þær jarðir sem liggja utan við ágreiningssvæði málsaðila og ekki skipta máli hér. Einnig hefur verið felld út eða stytt umfjöllun um heimildir sem ekki þykja hafa þýðingu fyrir úrlausn málsins.

[5] Svo sem fram kemur í kafla 2.4. voru mál nr. 3/2004, Kjalarnes, og mál nr. 4/2004, Kjós, sameinuð. Skjalanúmerum var þó haldið óbreyttum í hvorum þætti hins sameinaða máls fyrir sig og skjöl er varða Kjalarnes geta því borið sama skjalanúmer og skjöl er varða Kjós. Þarf þá að gæta að því hvorn hluta málsins skjalið varðar. Skjalaskrá er því skipt upp í A-hluta, fyrir Kjalarnes, og B-hluta, fyrir Kjós.

jarða og annarra landsvæða, afmörkun þeirra, ráðstöfun að eignarrétti og nýting. Loks er í hvorum hluta fyrir sig fjallað um afréttarnot og birtur útdráttur úr fjallskilareglugerðum.

5.1. Kjósarhreppur

5.1.1. Landnám í Kjós

Landnámabók getur ýmissa manna, sem námu land á þessu svæði. Fyrstur landnámsmanna var Ingólfur Arnarson:

> En Ingólfr nam land milli Ölfusár ok Hvalfjarðar fyrir útan Brynjudalsá, milli ok Öxarár, ok öll nes út.[6]

Eins og getið er um varðandi Kjalarnes var Mýdalsá (nú Miðdalsá og Kiðafellsá) takmark landnáms Helga bjólu. Norðan Mýdalsár var landnám Svartkels hins katneska:

> Svartkell hét maðr katneskr; hann nam land fyrir innan Mýdalsá milli <ok> Eilífsdalsár ok bjó at Kiðjafelli fyrst en síðan á Eyri.[7]

> Svartkell hét maðr; hann fór af Englandi til Íslands ok nam land fyrir innan Mýdalsá ok millim Eilífsdalsár ok bjó at Kiðjafelli fyrst en síðan á Eyri.[8]

Eilífsdalá heitir nú Dælisá eða Bugða.[9] Gera má ráð fyrir að landnám Svartkels hafi náð upp í Esjuna, milli upptaka Mýdalsár og Eilífsdalsár.

> Valþjófr, son Örlygs ens gamla frá Esjubergi, nam Kjós alla ok bjó at Meðalfelli; frá honum eru Valþjóflingar komnir.[10]

> Valþjófr, er fyrr var getit, son Örlygs at Esjubergi, hann nam Kjós alla ok bjó at Meðalfelli. ... Valbrandr hét annarr son Valþjófs, faðir Torfa, er fyrst bjó á Möðruvöllum. Þeir feðgar gerðu félag við Tungu-Odd; af því bjöggu þeir síðan á Breiðabólstað í Reykjardal hinum nörðra.[11]

Landnám Valþjófs hefur því náð yfir Kjós vestan Laxár og ofan Bugðu.[12]

> Þorsteinn, son Sölmundar Þórólfssonar smjörs, nam land milli Botnsár ok Forsár, Brynjudal allan. Hann átti Þorbjörgu kötlu, dóttur Helga skarfs; þeirra son var Refr enn gamli, er Bryndælir eru frá komnir.[13]

---

[6] *Landnámabók.* Íslenzk fornrit, I. b. Jakob Benediktsson gaf út. Reykjavík. 1986. s. 45 (Sturlubók og Hauksbók). Skjal nr. 4(39).
[7] *Landnámabók* 1986, s. 56 (Sturlubók).
[8] *Landnámabók* 1986, s. 57 (Hauksbók).
[9] *Landnámabók* 1986, s. 56 (1. nmgr.).
[10] Skjal nr. 4(39).
[11] Skjal nr. 4(39).
[12] Skjal nr. 4(39).
[13] Skjal nr. 4(39).

> Son Þórólfs smjörs var Sölmundr, faðir Þorsteins, þess er land nam í Brynjudal á millim Bláskeggsár ok Forsár; hann átti Þorbjörgu kötlu, dóttur Helga skarfs Geirleifssonar, er nam Barðaströnd; þeira son var Refr í Brynjudal, faðir Halldóru, er átti Sigfúss Elliða-Grímsson.[14]

Landnámugerðum ber ekki saman um mörk landnáms Þorsteins Sölmundarsonar, hvort þau miðast við Botnsá eða Bláskeggsá. Er hér komið út fyrir landnám Ingólfs Arnarsonar sem náði til Brynjudalsár eins og segir í upphafi. Bústaður Þorsteins Sölmundarsonar er ekki nefndur, en í Þórðarbók Landnámu segir að Refur sonur hans hafi búið í Múla. Sá bær þekkist ekki og hafa menn velt vöngum yfir líklegum stað án niðurstöðu.[15]

> Maðr hét Ávangr, írskr at kyni; hann byggði fyrst í Botni; þar var þá svá stórr skógr, at hann gerði þar af hafskip.[16]

> Ávangr hét maðr írskr, er bjó í Botni fyrstr manna, ok bjó þar allan aldr sinn; þá var þar svá stórr skógr, at hann gerði þar hafskip af ok hlóð þar sem nú heitir Hlaðhamarr.[17]

Hér er átt við Stórabotn í Botnsdal, sem á land báðum megin Botnsár. Ekki kemur fram, hversu stórt land Ávangur hefur haft til umráða. Haraldur Matthíasson telur hann hafa numið allan Botnsdal.[18]

5.1.2. Lýsing Kjósarhrepps

Sigurður Sigurðsson, prestur á Reynivöllum lýsti mörkum Reynivallasóknar svo árið 1840:

> Takmörk Reynivallasóknar eru að norðanverðu: Botnsheiði og sá partur Hvalfjarðar, sem frá Neðra-Hálshólum liggur inn í landið fyrir norðan þann hluta sóknarinnar, er liggur fyrir norðan þann hluta sóknarinnar, er liggur fyrir norðan Reynivallaháls. Að sunnanverðu er Esjufjallið. Að austan er Sýsluhólmi, milli Hækingsdals og Stíflisdals, - hólmi þessi heitir öðru nafni Þinghólmi, og við hann skiptast sýslurnar, Kjósar- og Árnesssýsla, - og Sandafelli, fjall fyrir sunnan Laxá. að vestan Hvalfjörður og áin Bugða fyrir sunnan Laxá.[19]

Engin sóknarlýsing er til fyrir Saurbæjarsókn (innan Kjalarnesþinga) í safni Hins íslenska bókmenntafélags en Kjós vestan Bugðu er í Saurbæjarsókn.

Í fasteignamatinu 1916-1918 er að finna svohljóðandi lýsingu á Kjósarsveit:

---

[14]Skjal nr. 4(39).
[15]*Landnámabók* 1986, s. 59 (8. nmgr.). Haraldur Matthíasson, *Landið og Landnáma.* 2. b. Reykjavík. 1982. s. 89-90.
[16]*Landnámabók* 1986, s. 58 (Sturlubók).
[17]*Landnámabók* 1986, s. 59 (Hauksbók).
[18]Haraldur Matthíasson , *Landið og Landnáma* 2. b. s. 90-91.
[19]*Landnám Ingólfs.* Safn til sögu þess. III. b. Reykjavík 1937-1939, s. 242.

Hún liggur milli Hvalfjarðar og Esju. Sveitarlandamerkin eru: Frá innanverðum Botnsvogi þverbeint upp á Múlafjall, eftir því austur á Botnssúlur, þaðan suður á Kjöl, vestur það fjall ofan í Kjósarskarð (Þrengsli) [Strikað yfir: um, og ofan línu skrifað með blýanti: fyrir ofan] Þórufoss, þaðan eftir suðurtakmörkum Fremra-Hálslands og Írafells vestur á Skálafell, norður yfir Svínaskarð um Smaladys og upp á Móskarðahnjúka, síðan vestur Esju til Lokufjalls að austurtakmörkum Tindsstaðalands (í Kjal.) þar (um Kerlingargil) ofan í Kiðafellsá (=Mýrdalsá), sem síðan er sveitamörk til sjávar.

Nyrzti hluti sveitarinnar er Brynjudalur, þá suðurströnd Hvalfjarðar út að Hálsnesi, norðan við Reynivallaháls. Sunnan Hálsness gengur Laxárvogur inn. Á honum er Maríuhöfn, löggilt. Austur og suður frá þeim vegi er dalur mikill, hin eiginlega Kjós, og er þar aðalbygðin, og í smádölum suður í Esjuna út úr aðaldalnum. Um miðju er Kjósardalurinn tvískiftur, því Meðalfell er þar eins og eyja í dalnum. Eyrarfell (=Kiðafell) er einnig sérstætt út móts við Laxárvog og bygð umhverfis það. Mun dalur sá, er skilur það frá Esju, rétt nefndur Mýrdalur; á það [strikað yfir: nafn] bendir bæjarnafnið Mýdalur [Eftirfarandi setningu á neðri spássíu er vísað hér inn: Nefndur Mýrdalur í fornu bréfi (Fbrs.); þá var þar kirkja.] (r-ið fallið burt?).

Sveitin á ekki upprekstarland; en margar jarðirnar eiga land til fjalls, og eru sjálfum sér nógar um sumarland, en frá hinum landþrengri er rekið í hin rúmu lönd Brynjudalsjarðanna, einkum sameiginlegt land Ingunnarstaða og Hrísakots. Reynivallakirkja á og land gott í Seljadal og vestanverðum Kili; en á síðari árum er Seljadalur bygður (1 bær).[20]

Björn Bjarnarson lýsir mörkum Kjósarsýslu þannig árið 1937:

Takmörk Kjósarsýslu landmegin eru: Frá Botnsvogi innanverðum suður og upp á (Hrísháls-) Múlann, er nú er nefndur Múlafjall, en er endi Hrísháls; þá eftir Hríshálsi sunnanverðum (þar hallar öllum vötnum norður), upp eftir Súlnahrygg og upp á Súlnatind, þá suðvestur til Sandvatns, er Brynjudalsá fellur úr (litlum spöl sunnar er Myrkavatn, er Öxará fellur úr), þá suðvestur um Kjalfjall (Kjölinn) og vestur af því ofan í efra hluta Kjósardalsins um Þórufoss í Laxá, skammt fyrir neðan Stíflisvatn, sem Laxá fellur úr, þá yfir Seldal, vestur í Rjúpnagilsbotna, þá gilið, unz gljúfur þess þrýtur hið neðra, þá yfir Syðra-Sauðafell, um Sýslustein, sem er uppi á fellinu, þá stefna til Þrívarða (nú sæluhústóftar, er byggð var úr varðagrjótinu á miðri næstliðinni öld), ...[21]

[20]Skjal nr. 2 (27)a-b.
[21]*Landnám Ingólfs*. Safn til sögu þess, II. b. Reykjavík 1936-1940, s. 90-91.

5.1.3. Mörk Kjósar- og Þingvallahreppa

Árið 1740 lögfesti Markús Snæbjörnsson, prestur á Þingvöllum, Þingvallastað. Í þeirri lögfestu eru teknar með jarðir Þingvallakirkju í Þingvallasveit þannig að segja má að sveitarmörkum sé lýst að mestu leyti. Eftirfarandi atriði eru tekin hér upp úr lögfestunni:

> Soknarprestur til Þíngvallar og Ulfljótsvatns Kyrkiu Safnada Eg Markus Snæbjörnsson lögfesti hér i Dag mér forlénad kongl. Majsts Beneficium Þíngvelli innan Arness Syslu, til efter skrifadra Takmarka: ... Enn fyrer nordann vegenn [Hrafnabjargaveg] strandlengis efter Fjöllum nordr ad Skialdbreid hvörja eg lögfesti alla itra; þadann beint i Leirárhöfda og so vestur epter allt þar til vötnum hallar ad Borgarfyrdi: þad[an] beint yfer ad Steinkyrkiu eda Steinkistu (af sumum kalladri) úr henni i midja þúfuna sem stendr hædst uppa Brattafelli, sidann beint ofann i Holmavad, úr Holmavadi, midt yfer um stóra Saudafell, þadann i Riúpnagil, úr Riúpnagili i Steininn á litla Saudafelli, frá Steini þeim i Sysluvördur á eystri Moldbreckum, og so þvert yfir i Klofníngа, enn úr þeim i Þingvallavatn, epter gilinu milli Heidarbæar og Nesia. Innann þessara Marka lögfesti eg Tödur og Engiar, Skóga Holt og Haga Vötn og Veidistadi, Eggver og allar landsnytjar þær sem þessu Landi eiga ad logum ad fylgia og Kongl Majt ei allranádugast epter lated hefr Landsþinginu til nytsemda, allt ad ordfullu lögfullu og lögmáli réttu, fyrerbjódande hédann af hvörjum manni sér ad nýta tilteked Þingvallar Beneficii land edur i því vinna nema mitt leifi þar til fái. ... Lögfestuna stadfester Nafn mitt med egenn hendi skrifad her ad nedann.
>
> Actum Stóruborg i Grimsnesi þann 16 Maji A° 1740. Marcus Snæbjornson.
>
> Upplesed ad Stóruborgar Manntalsþíngi, þann 16da Maji 1740. Brinjúlfur Sigurdsson.[22]

Hinn 27. desember 1831 skrifaði Björn Gunnlaugsson, kennari við Bessastaðaskóla, Krieger stiftamtmanni og bað hann að rita sýslumönnum Árnessýslu, Gullbringu- og Kjósarsýslu og spyrja þá út í mörk á milli sýslanna. Björn stóð í landmælingum á vegum Hins íslenska bókmenntafélags en fyrirhugað var að gefa út uppdrátt af landinu. Krieger tók vel í bón Björns og skrifaði sýslumönnunum Þórði Sveinbjörnssyni og Ólafi Hannessyni Finsen þann 3. janúar 1832.23 Þórður svaraði bréfi Kriegers 11. janúar 1832 en í því eru að finna eftirfarandi upplýsingar:

> Den sydligste Punct i denne Grændse-Linie maa antages at være in confesso de saakaldte Sysselsteene (: Sijsslusteinar) under Geitahlijd midt i mellem Gaardene Krisevik, som tilhörer Guldbringe-Syssel, og Herdijsarvík, som tilhörer Arness-Syssel. Den nordligste Punct af Linien angives af Thingvalle-Præstekalds Lovfester og Kirkeböger, som maa antages, at være autentiqve Documenter, saaledes som Proprietair Stephán Paulsson af Oddgeirsholum, opdragen paa Præstegaarden Thíngvellir og Sön af en

[22]Matthías Þórðarson: *Þingvöllur.* Alþingisstaðurinn forni. Reykjavík 1945, s. 283-284.

sammestæds i lang Tid fungerende Præst, har angivet i indsluttede Beretning, som tillige indeholder Oplysning om Grændselinien mellem Arness- og Borgerfiords-Sysselser. Herr Adjunct Gunnlögsen vil saaledes a dato puncto ad datum punctum kunde udfinde den rette Linie, som her antages at være fölgende:

Fra Sijsslusteinar under Geitahlijd over Fieldet i Nærheden af Vífilfell til den store Steen ved den ostlige Ende af Liklafell, som ogsaa kaldes Sijsslusteinn, derfra til Borgarholar paa den saakaldte Mosfellsheide, derfra til de sydligere Moldbreckur, derfra i Riúpnagil mellem Gaardene Stardal, som tilhörer Kiose Syssel, og Stijblisdal, som tilhörer Arness-Syssel, derfra i Tuen, som er opfört paa Store-Saudafell, derfra i Sysselholmen (: Sijssluhólma:) i Store-Laxaaen, derfra i Steinkirken (: Steinkijrkiu:), derfra i Fieldet Súlur, hvorfra Grændserne af Arness- og Borgerfiords-Sysseler begynde til Hrosshædir, derfra til Uxahrigg, derfra i Leijrárhöfda og til Eiriksnijpu i Baldjökulen.

Ved Arness-Syssels-Archiv findes ingen Documenter, som herom give Oplysning, men det er dog notoriskt, at Ölvess-Reppen i Arness-Syssel, fra ældgamle Tider, vedligeholder Fieldstuen sönden for Hellirsheiden og ryddeliggiör Veien lige til Vatnene eller til Liklafellet, hvilket synes at tilintetgiöre den Paastand, hvis den af nogen fremförtes, at Hellirsheidar Fiældrygen angiver Grændserne, hvilket ogsaa de ældgamle Egenavne i Grændselinien: Sijsslusteinar, Sijsslusteinn, og Sijssluhólmi, synes ydermeere at afbevise.24

Ólafur Hannesson Finsen sýslumaður í Gullbringu- og Kjósarsýslu svaraði stiftamtmanni þann 12. apríl 1832 á þessa leið:

I Anledning af Deres Höjvelbaarenheds gunstigste Skrivelse af 3die Januar til mig angaaende Oplysningers Erhvervelse om Grændseskiellen imellem Kiose og Guldbringe Syssel samt Arnæs Syssel, havde jeg, da jeg underhaanden ikke troede at kunde erholde saa paalidelig Efterretning derom som jeg önskede, til skrevet Repstyrerne i Mosfellssveit og Kioserep des angaande, og först nu for faae Dage siden har jeg modtaget Svar derpaa fra den sidstnævnte.

Ved hoslagt ærbödigst at tilsende Deres Höjvelbaarenhed disse 2de Svarskrivelser, kan jeg ikke lade ubemærket at det er kun Repstyrerne i Mosfellssveit som nævne „Liklafell" som Grændseskiel, da Repstyrerne i Kioserep ikke melder om Grændseskiellene saa langt syd paa. I fölge flere mundtlige Oplysninger, jeg har sögt at erhverve denne Gienstand ang. er de opivne Grændser nord fra ligetil „Borgarholar", hos de fleste aldeles overeensstemmende, ligesom det aldrig har været Tvivl underkastet at det sydligste Mærke er de saakaldte „Sysslusteinar" imellem Krisevig og Herdijsarvig sönden for den Fieldrÿg som adskiller Sysselerne; men derfra til Borgarhólar er det eneste som der haves forskiellige Sagn om, og skulde

[23]Skjal nr. 2(51).

> Liklafell udgiöre Marskiellet herimellem, vil grændserne derved blive i aldeles ulige Retning,og skulde Vifilfell antages at være det nærmeste Mærke paa Sydsiden, udgiöre dermed en spids Vinkel.
>
> Imidlertid er det af ingen synderlig Vigtighed hvorledes Grændserne afstikkes imellem förbemte Sysseler, naar blot Kiose og Guldbringesysseler reserveres deres hidtil, i det mindste ved Brug i umindelige Tider erhvervede Ret til Afretsbrug eller Græsning for deres Kreaturer i alle de Fjeldegne som adskiller begge Sysslernes Boigdelaug.[25]

Bréfi Ólafs H. Finsens sýslumanns í Gullbringu og Kjósarsýslu fylgdi m.a. eftirfarandi vitnisburður L. Guðmundssonar hreppstjóra á Neðrahálsi í Kjós frá 14. mars 1832:

> Uppá Bref Ydar af 14 Janúarii s.l. um ad géfa þá Skírslu sem eg vissi um Merki á millum Arness- og Kjosarsysslu, er þetta:
>
> Hólmi í midri Laxá, skamt nedan Stiblisdalsvatn, Sijssluhólmi kalladr, hefr altaf verid haldin Merki millum Kjósar og Arness-sysslu, úr honum til Sudurs: Yfir Saudafell, þar tekur Mosfells-land vid, til nordurs úr Sijssluhólma: nordur há Kjöl í Botnssúlur; þá kémr Botnsá úr Hvalvatni, sem skylur Kjósar- og Borgarfjardar-Sysslur. Önnur Sysslna-Merki eru mér ej kunn.[26]

Í tilkynningu, sem dagsett er 14. maí 1889, skýrði presturinn á Þingvöllum frá því að þaðan í frá mættu engir, nema ábúendur, nota þær jarðir í Þingvallahreppi sem lægju á móts við Kjósarhrepp á nokkurn hátt s.s. eins og til rjúpnaveiði. Sérstaklega var tekið fram að þetta bann ætti m.a. við íbúa Kjósarhrepps. Tilkynningin var þinglesin 3. júní 1889.[27]

5.1.4. Miðdalur

Mýrdals er getið í máldaga Saurbæjarkirkju frá því um 1220.[28]

Í máldaga Mýdalskirkju sem talinn er frá haustinu 1269 kemur fram að kirkjan eigi:

> ... .x. hundrad j lande...[29]

Á sínum tíma höfðu þeir Jón Egilsson og Jón Hauksson verið viðstaddir landamerkjaáreið á milli Eilífsdals sem þá var í eigu Ívars Vigfússonar og Mýdals sem þá var í eigu Eyjólfs Jónssonar. Þann 2. mars 1468 að Neðrahálsi í Kjós settu þeir saman vitnisburðarbréf um landamerki jarðanna. Þar segir:

> ... og eignadi greindr eyolfr sier alldri leingra en j nedannuerdann Sandhrygginn. er geingr ofan ur hnuknum fyrir sunnann fram j dalnum. og

---

[24]Sjá sérstakt skilabréf. Skjalasafn stiftamtmanns III. 386. Bréfadagbók Stift- og Suðuramts 2, nr. 485. (ISt & SAJ 2 N 539-32).
[25]Skjal nr. 2(51).
[26]Skjal nr. 2(51).
[27]Skjal nr. 2 (34).
[28]Skjal nr. 4 (16).
[29]Skjal nr. 4 (17). Það sama kemur fram í máldaga Mýdalskirkju frá því um 1367, sbr. skjal nr. 4 (18) og Vilchinsmáldaga, skjal nr. 4(85).

suo yfer griotfestina [í yngra handriti stendur: grjótrústina] er geingr ofan ur fiallinu fyrir nordann framm j dalnum.[30]

Í arfaskiptum sem gerð voru með börnum Jóns Pálssonar þann 27. maí 1562 að Mýdal í Kjós þá kom jörðin Mýdalur sem metin var 30 hundruð að dýrleika í hlut Jóns Jónssonar prests í Saurbæ.[31]

Í Gíslamáldögum frá 1570 og síðar kemur fram að hálfkirkjan í Mýdal eigi 10 hundruð í heimalandi og er jörðin sögð 30 hundruð að dýrleika.[32]

Eyðijörðin Mýdalspartur var seld úr konungseigu 5. júní 1833.[33]

Þann 22. maí 1834 var lesið upp afsalsbréf fyrir manntalsþingsréttinum á Reynivöllum frá 15. nóvember 1833. Bréf þetta var útgefið Halldóri Björnssyni bónda á Tindsstöðum fyrir jarðarparti sem var í konungseigu og kallaðist Miðdalspartur eða Kóngspartur við Miðdal í Kjósarhrepp.[34]

Lýsing Miðdals frá 1840 er ekki til því bærinn er í Saurbæjarkirkjusókn og engin lýsing hennar er til frá þeim tíma.

Mýdalur er metinn á 36 hundruð að dýrleika í Jarðatali Johnsens frá 1847 en dýrleika Mýdalskots er ekki getið. Neðanmáls kemur fram að Mýdalskot sé fyrst nefnt 1802 en fyrir þann tíma hljóti það að hafa verið innifalið í höfuðjörðinni eins og Mýdalspartur sem var eyðipartur úr Mýdal sem Tindstaðir nýttu sér. Samtals var höfuðjörðin öll því talinn 40 hundruð að dýrleika á tímum Árna Magnússonar og er eyðiparturinn þar af 6 hundruð að dýrleika. Jafnframt segir að betur komi heim að telja alla eignina auk partsins aðeins 34 hundruð að dýrleika eins og sýslumaður gerir en hann leggur 18 hundruð á kotið og aðeins 16 hundruð á Mýdal sjálfan. Jarðamatið 1802 sýnir líka að hann hafi á réttu að standa. Ennfremur kemur þar fram að eyðijörðin Efri-Mýdalur sé yrkt bæði frá Mýdal og Mýdalskoti.[35]

Eigendaskipti urðu á Mýdal í Kjós þann 31. desember 1848 og var jörðin seld með öllum húsum og fylgjandi landi og landsnytjum. Afsalsbréfinu var þinglýst þann 31. maí 1849.[36]

Í jarðamatinu 1849-1850 er fjallað um Miðdal og Miðdalskot. Þar er eftirfarandi umsögn sameiginleg báðum jörðunum:

Útrymi lítið. Landkostir góðir á sumrum. Vetrarbeit lítil.

Á sama stað er minnst á Melbæ sem fyrrum var Miðdalspartur.[37]

Landamerkjabréf fyrir Miðdal, Miðdalskot og Melbæ var undirritað 28. maí 1890 og því þinglýst 2. júní sama ár. Í því koma eftirfarandi upplýsingar fram:

---

[30]Skjal nr. 4 (19).
[31]*Íslenzkt fornbréfasafn*, XIII. b. s. 733-734.
[32]Skjal nr. 4(99)
[33]Skjal nr. 4(100).
[34]Skjal nr. 2 (47)a-b.
[35]Skjal nr. 4 (23).
[36]Skjal nr. 2 (25).

> Milli Tindstaða og Miðdalskots eru mörkin, að vestanverðu kerlingargil og gamall lækjarfarvegur úr því gili sem vatn hefur runnið til forna niður í Miðdalsá, og svo sem áin ræður niður til merkjagils að norðan verðu við ána, en það merkjagil skilur lönd Morastaða og Melbæjar það sem það nær og úr því beina stefnu í stein uppundir fjallinu og úr honum bein lína í gil á fjallsbrúninni, svo ræður fjallsbrúnin sem vötnum hallar alt austur að merkjatakmörkum milli Miðdals og Eilífsdals, en merki milli Miðdals eru Festarhryggur sem svo er kallaður að norðanverðu og Sandhryggur að sunnanverðu þvert yfir dalinn uppá fjallsbrún og svo eptir fjallsbrún allt vestur í kerlingargil.[38]

Landamerkjalýsing þessi var samþykkt af umboðsmanni þjóðjarðarinnar Morastaða. Auk hans skrifar undir umboðsmaður eiganda Miðdals, Erlendur Andrésson (í Miðdalskoti), Ólafur Halldórsson (á Tindsstöðum), Oddur Andrésson (í Eilífsdal).[39]

Í fasteignamatinu 1916-1918 er getið um tvo Mýrdali. Annarsvegar Efri-Mýrdal (Mýdalur/Miðdalur) og hinsvegar Neðri-Mýrdal (Mýdalskot/Miðdalskot). Einnig er minnst á Melbæ (Mýrdalspart/Miðdalspart), 2,6 hundruð að dýrleika, sem liggur að landi Tindsstaða á Kjalarnesi og er í sameign við þá og hefur verið notaður þaðan um langan tíma. Efri-Mýrdalur er samtýnis við Neðri-Mýrdal og skilur gatan túnin að. Einnig eiga jarðirnar sameiginlega landamerkjalýsingu. Land Efri-Mýrdals er talið allgott og nægt að sumri en rýrt á vetri og svelli á láglendi. Meðal ókosta er talið að landið sé sameiginlegt þremur jörðum. Hvað Neðri-Mýrdal varðar þá er yfirleitt vísað til umfjöllunar um Efri-Mýrdal og því er það sem tínt er til hér að ofan sameiginlegt báðum jörðunum. Meðal ókosta Neðri-Mýrdals sem ekki er getið í umfjöllun um Efri-Mýrdal er að slægjulandi Melbæjar sé skákaskipt úr Mýrdalslandi.[40]

Þann 27. desember 1921 var undirritað landamerkjabréf fyrir jarðirnar:

> ... Miðdal og Melbæ í Kjósarhreppi - áður Miðdal Miðdalskot sem nú er orðin sameign og ein jörð og Melbæ.

Í landamerkjabréfinu, sem var þinglýst 23. júní 1922, segir:

> Útmerkji jarðanna eru þessi:
>
> Að vestan Kerlingargil og úr því bein lína í „Markalág" við Miðdalsá, svo eptir ánni til vesturs að Markagili, svo Markagil og úr því bein lína um markastein við fjallið upp á brún, svo áfram haldandi bein lína í Fossá.

---

[37]Skjal nr. 2 (32).
[38]Skjal nr. 2 (18).
[39]Heimilisföng manna eru sett eftir sóknarmannatali Reynivalla veturinn 1890. Skjalasafn presta og prófasta. Reynivellir BC/5.
[40]Skjal nr. 2 (27)a-b. Fært hefur verið inn í fasteignamatið 1916-1918 við Melbæ að matið frá 1930 (í raun 1932) sé óbreytt, þ.e. eins og 1916-1918.

> Að norðan ræður Fossá merkjum, að upptökum hennar, þaðan bein lína í Skórárupptök, þar fyrir austan eptir því sem vötnum hallar, austur Sandfell og Múla að Festarhrygg.
>
> Að austan: Festarhryggur og úr honum bein lína eptir merkjavörðum í Innri – Sandhrygg og eptir honum í Þórnýjartind.
>
> Að sunnan frá Þórnýjartindi eptir há – Esju eins og vötnum hallar vestur á Tindstaðahnjúk. Þaðan beint i Kerlingargil.
>
> Innan þessara útmerkja tilheyrir Melbæ svonefnd Partsflöt áður tún frá Melbæ aðskilin frá öðru landi með markasteinum og Miðdalsá. Bringur í Suðurfjalli sem afmarkast af tveimur lækjum sem koma saman í odda að neðanverðu, upp af þeim að útmerkjum. Auk þess tilheyrir Melbæ 2 skákar og 2 blettir í Norðurfjalli afmarkaðar sumpart af giljum og sumpart af merkjavörðum.[41]

Undir þetta rita Daníel Magnússon fyrir Tindsstaði, Einar Jónsson fyrir Morastaði og eigandi og umboðsmaður Eyrar og Eyrar útkots. Einnig skrifuðu eigendur Bæjar, Eilífsdals og Saurbæjar undir.

Í fasteignamati 1932 er að finna umfjöllun um býlið Mýrdal [Miðdal]. Þar stendur m.a. að Mýrdalur sé nú í einu lagi. Gripheld girðing liggur um tún býlisins og einnig eru engjar þess girtar. Í fasteignamatinu er líka fjallað um Melbæ (Miðdalspart). Hann liggur á milli Mýrdals [Miðdals] og Tindsstaða í Kjalarnesshreppi. Beitiland jarðarinnar er talið allgott og er sumt af því er leigt út. Í skýrslunni kemur einnig fram að Melbær hafi lengi verið í eyði og sé í eigu Daníels Magnússonar á Tindsstöðum.[42]

5.1.5. Eilífsdalur

Í máldaga Reynivallakirkju í Kjós frá 1352 kemur fram að kirkjan eigi:

> ...lamba hofnn j eilyfsdal. ellefu tigum.[43]

Í Vilchinsmáldaga frá 1397 er kveðið nánar á um ofangreinda eign Reynivallakirkju en þar segir að hún eigi:

> ...ellefutigi lamba rekstur j Lambatungur j Eilijfsdal.[44]

Varðveitt er vitnisburðarbréf um landamerki Eilífsdals og Mýdals skrifað á Neðra-Hálsi í Kjós 2. mars 1468. Að bréfagerðinni standa þeir Jón Egilsson og Jón

---

[41]Skjal nr. 2 (28).
[42]Skjal nr. 2 (33).
[43]Skjal nr. 4 (2). Eilífsdalsár er getið í máldaga Saurbæjarkirkju frá því um 1220, skjal nr. 4(15) og 4(85).
[44]Skjal nr. 4(87). Í máldaga Reynivallakirkju frá því um 1478 segir: “llx. lammba beit j lammbatungur j eileifsdal.”, sbr. *Íslenzkt fornbréfasafn*, VI. b. Reykjavík. 1900-1904. s. 179.

Hauksson sem voru viðstaddir þegar riðið var á landamerki á milli Eilífsdals sem þá var í eigu Ívars Vigfússonar og Mýdals sem Eyjólfur Jónsson átti. Í bréfinu segir:

> ... og eignadi greindr eyolfr sier alldri leingra en j nedannuerdann Sandhrygginn. er geingr ofan ur hnuknum fyrir sunnann fram j dalnum. og suo yfer griotfestina [í yngra handriti stendur: grjótrústina] er geingr ofan ur fiallinu fyrir nordann framm j dalnum.[45]

Arfaskipti voru gerð með börnum Jóns Pálssonar þann 27. maí 1562 í Mýdal í Kjós. Þar er Eilífsdalur metinn á 20 hundruð.[46]

Í Gíslamáldaga frá 1570 og síðar (1575) koma fram sömu upplýsingar varðandi Reynivallakirkju og í Vilchinsmáldaga frá 1397.[47]

Eilífsdalur er metinn á 20 hundruð í Jarðatali Johnsens 1847.[48]

Í jarðamatinu 1849-1850 stendur eftirfarandi um jörðina Eilífsdal:

> Sumarhagar góðir og kostasamir. Vetrarhagar nokkrir.[49]

Landamerkjabréf fyrir Eilífsdal var undirritað 20. maí 1890 og þinglýst 2. júní sama ár. Samkvæmt því eru landamerki jarðarinnar eftirfarandi:

> Landamerki í kringum nefnda jörð er sem skilur Meðalfells- og Eileifsdalsland Dælisá upp Dalinn, svo Fossaá uppá fossabrún, þaðan til há Esju, svo þaðan vestur á Gunnlögsskarð, síðan norðvestur fjall á Þórnýjartind, svo ofan Sandhrygginn, sem liggur vestanvert niður frá Tindinum, úr honum neðanverðum beint niður í svonefndan Festarhrygg (sem skilur Miðdalalönd frá Eileifsdalslandi) að norðanverðu í dalnum hann uppá Bæjarmúla norðaustur í múlaþúfu, þaðan beint ofan í Grástein, sem er merkjasteinn milli Bæjar og Eileifsdals, úr honum austur í fyrnefnda Dælisá.[50]

Undir landamerkjabréfið skrifa Oddur Andrésson, Eilífsdal, Ólafur Jónsson (í Bæ), Eggert Finnsson ábúandi Meðalfells, Erlendur Andrésson (í Miðdalskoti), Br. Einarsson í Meðalfellskoti, Ólafur Halldórsson (á Tindsstöðum), Pétur Árnason (í Miðdal).[51]

Í fasteignamatinu 1916-1918 er land Eilífsdals sagt nægilegt og gott til sumarhaga, vetrarbeit er sögð lítil og jörðin snjóþung. Meðal ókosta er minnst á ítak Reynivallakirkju.[52]

---

[45]Skjal nr. 4 (38).
[46]*Íslenzkt fornbréfasafn*, XIII. b. Reykjavík. 1933-1939. s. 733-734.
[47]Skjal nr. 4(99).
[48]Skjal nr. 4 (23).
[49]Skjal nr. 2 (32).
[50]Skjal nr. 2 (1).
[51]Heimilisföng, sem eru innan sviga, eru tekin eftir sóknarmannatali 1890. Skjalasöfn presta og prófasta. Reynivellir BC/5.
[52]Skjal nr. 2 (27)a-b. Ítaksins er ekki getið við Reynivelli heldur er vísað á 4. grein landamerkjalýsingar Reynivalla.

Í fasteignamatinu 1932 kemur fram að beitiland Eilífsdals sé allgott. Þar segir ennfremur að mótekja sé á jörðinni og nýtilegt byggingarefni.[53]

5.1.6. Meðalfell

Meðalfell var landnámsjörð Valþjófs Örlygssonar eins og sagt er frá í landnámskaflanum fremst í þessari greinargerð.

Kirkja var á Meðalfelli þegar um 1200 samkvæmt kirknaskrá Páls biskups Jónssonar.[54]

Í Vilchinsmáldaga frá 1397 kemur fram að kirkjan á Meðalfelli eigi 20 hundruð í heimalandi, leiguland sem heitir að Hurðarbaki og mannshlut í Laxá.[55]

Þann 21. ágúst 1538 á Læk á Barðaströnd fékk Bjarni Narfason Ögmundi Pálssyni Skálholtsbiskupi jörðina Meðalfell sem hann hafði erft eftir foreldra sína. Í staðinn fékk hann Sæból á Ingjaldssandi með þeim fyrirvara þó að skipta á Sæbóli og Mýrum í Dýrafirði ef biskupsstólnum áskotnaðist sú jörð.[56]

Á Hólum þann 21. mars 1541 seldi Jón biskup Arason Bjarna bónda Narfasyni Mýrar í Dýrafirði fyrir Meðalfell og tuttugu hundruð í Flekkudal í Kjós. Að sögn Bjarna átti kirkjan jörðina Hurðarbak sem metin var á 12 hundruð og jörðina Dæli sem metin var á 15 hundruð.[57]

Eyjólfur Einarssonar bóndi í Stóradal ráðstafaði eignum sínum þann 25. ágúst 1558 og var skiptabréfið skrifað skömmu síðar eða þann 20. september á Grenjaðarstöðum. Meðal jarða sem Eyjólfur fékk Magnúsi elsta syni sínum var Meðalfell sem metið var til 60 hundraða. Þar er þess ennig getið að kirkjan á Meðalfelli eigi Hurðarbak sem metið er á 20 hundruð.[58]

Í Gíslamáldögum frá 1570 og síðar (1575) segir að kirkjan á Meðalfelli eigi 20 hundruð í heimalandi, leigujörðina Hurðarbak og mannshlut í Laxá.[59]

Þann 13. september 1661, í biskupstíð Brynjólfs Sveinssonar, var kirkjan að Meðalfelli vísiteruð. Í skýrslunni sem samin var af því tilefni segir um kirkjuna:

> Hun a xx hndr. I heima landi.[60]

Sömu upplýsingar koma fram í síðari vísitasíum Skálholtsbiskupa, þ.e. í vístasíu Jóns Vídalíns 1703, Jóns Árnasonar 16. maí 1724, Ólafs Gíslasonar 26. júní 1751, Finns Jónssonar 15. júní 1758 og Geirs Vídalíns 29. september 1799.[61]

---

[53]Skjal nr. 2 (33).
[54]Skjal nr. 4 (15).
[55]Skjal nr. 4(55). Í máldaga Meðalfells frá því um 1367 er ekkert minnst á eignir kirkjunnar, sbr. skjal nr. 4 (12).
[56]Skjal nr. 4 (13).
[57]Skjal nr. 4 (14).
[58]*Íslenzkt fornbréfasafn*, XIII. b. s. 323-325.
[59]Skjal nr. 4(99).
[60]Skjal nr. 2 (39)a-b.
[61]Skjal nr. 2 (40)a-b, skjal nr. 2 (41)a-b, skjal nr. 2 (42)a-b, skjal nr. 2 (43)a-b og skjal nr. 2 (44)a-b.

Um selstöðu Meðalfells og Hurðarbaks, sem var eign Meðalfellskirkju, segir Jarðabók Árna og Páls frá 1705:

> Selstaða er í heimalandi og er þar mótak nóg til eldíngar.[62]
>
> Selstöðu í Meðalfellsland þarf með þágu að þiggja eður betala verði, því að búfjárhagar eru að mestu eyðilagðir af skriðum, ...[63]

Í lýsingu Reynivallasóknar frá 1840 er Meðalfell sagt landlítið heima en landið sé þeim mun meira á Meðalfellsdal þar sem haghús séu notuð. Meðalfellskot er sömuleiðis sagt eiga haghús á Meðalfellsdal. Í lýsingunni kemur einnig fram hvaða selstöður hafi verið í sókninnni. Þar segir að til skamms tíma hafi selstaða frá Meðalfelli og Meðalfellskoti verið á Meðalfellsdal.[64]

Meðalfell er metið á 60 hundruð að dýrleika í Jarðatali Johnsens frá 1847 en þar kemur dýrleiki hjáleigunnar Meðalfellskots ekki fram. Neðanmáls segir að sýslumaður leggi 10 hundruð á kotið sem hvergi sé getið í jarðbókum.[65]

Í jarðamatinu 1849-1850 stendur eftirfarandi um Meðalfell og Meðalfellskot:

> Útrymi mikið. Sumarbeit og landkostir góðir á Meðalfellsdal. Vetrarbeit fyrir sauðfé nokkur þar. ... Jörðin er mjög örðug til allrar notkunar vegna þess að eingjarnar, en þó einkum vetrarhagbeitin, liggja lángt í burtu.[66]

Landamerkjabréf fyrir Meðalfell og Meðalfellskot var undirritað 8. mars 1890 og þinglesið 2. júní sama ár. Samkvæmt því eru landamerki jarðanna eftirfarandi:

> Merki um lönd jarðanna Meðalfells og Meðalfellskots eru sem hjer segir:
>
> 1. Að austan, milli Eyjalands og þessara jarða er gil við „Svarthamar“, (í Meðalfellsfjalli) að vestan verðu ofan af fjallinu sem vötnum hallar beint niður í Meðalfellsvatn. Stefna sú sem þetta gil hefur ofan af fjalli niður að vatni, sjeu mörkin.
>
> 2. Milli Flekkudals og þessara jarða; frá Meðalfellsvatni (að sunnan) þverbein stefna frá vatninu uppí „Arnbjargarhnúk” (í Skóginum); af Arnbjargarhnúk (eptir því sem vötnum hallar) upp „Nónbungu”, „Paradísarhnúk” og uppá Esju. Svo ofan af Esju niður í Meðalfellsdalsbotn þar sem áin hefur upptök við Geldfjárhlíð.
>
> 3. Milli Eileifsdals, Bæjar og Laxárness og þessara jarða sje Dælisá merki, frá upptökum hennar við Geldfjárhlíð til þess hún fellur í „Bugðu” og svo Bugða til þess.

---

[62] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns,* 3. b. Kaupmannahöfn. 1923. s. 407.
[63] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns,* 3. b. s. 411.
[64] Sigurður Sigurðsson, “Lýsing Reynivallasóknar 1840.” *Landnám Ingólfs* III. b. Reykjavík. 1939. s. 248-249 og 257.
[65] Skjal nr. 4 (23).
[66] Skjal nr. 2 (32).

4. Milli Káraness og Káranesskots og þessara jarða sjeu merki: þar sem „eyrarnar” og þrepin mætast við Bugðu; þaðan í nokkuð stóran stein í þrepunum niður við eyrarnar, úr þeim steini beint í hnöttóttan stein á Meðalfellsöxl fyrir ofan götuna, úr þeim steini uppá öxlina, og svo (eptir sem vötnum hallar) austur eptir fjallinu að stefnunni við „Svarthamar” (að vestan) sem fyrst er talin.

Engjar eiga jarðir þessar fyrir norðan Meðalfellsfjall norður að Laxá.

Meðalfellskot á engjar frá „Skíðgarðsgarði” norður að Laxá, milli merkjaskarðs og flóðgarðs að vestan og markadældar að austan eða suðaustan (við heimri mosa).

Meðalfell á engjar frá Meðalfellskotsengjunum upp með Laxá, að beinni stefnu úr austurenda „Grænutjarnar” norður í Laxá austur við Láusmannarima. Að sunnan eru merki milli Meðalfellsengja og Hurðarbakslands. Miðja Grænutjarnar (eptir lengd); úr vesturenda hennar eptir markadæld (með pittum) milli Mosabreiða og Hjáleiguengis, og úr vestasta pittinum, beint vestur í miðja dældina fyrir sunnan „Mjóarima”, (í stefnu á miðjan austurenda Löngutjarnar) og svo eptir miðri dældinni vestur að dæld sem er milli Óskiptaengis og Hjáleiguengis suður í „skurðinn” eða „kýlinn” og þaðan skurðurinn vestur í „Sef”. Milli Meðalfellsengja og Káranesjaengja eru þessi merki: Skurður og dæld milli Óskiptaengis og fremmri-mosa og þræturima sunnan úr sefjum norður í Löngutjörn; svo vestur eptir miðju hennar, þá úr miðjum vesturenda hennar beint vestur í „Bolapitt” í dæld sunnan við Hrosshólma, þá eptir þeirri dæld, (til þess kemur á móts við norðurenda dældarinnar austan við Meðalfellskotsengið), og þá beint vestur í norðurenda (næstu) þeirrar dældar, (sem markaþúfur sýna).

Meðalfell og Meðalfellskot hafa fullkominn rjett til allra umferða og viðhalds á vegi til að nota engjarnar, og er því heimilt að hafa til vegarviðhalds, eptir því sem hentast er, jörð eða grjót, að svo miklu leyti það ekki spillir engjum, reiðingsristu eða grjóti til bygginga á löndum þeim, sem að þeim liggja.

Jarðir þessar eiga allan veiðirjett í Meðalfellsvatni og Bugðu fyrir landi þeirra, og í Laxá fyrir engjunum útí miðju, eða eptir lagaákvæðum. Ítak eiga þær, skógarhögg „Meðalfellstungu” í Svangalandi í Skorradal, samvæmt áreiðargjörð um það frá 6. okt. 1873, og eldri máldögum.

Engar jarðir eiga nokkur ítök í löndum þessara jarða, nema Hurðarbak á frían móskurð í Meðalfellslandi, móti því, að Meðalfellin eigi fría torfristu í Hurðarbakslandi, og Blönduholt frían upprekstur fyrir fje á Meðalfellsdal móti því að Meðalfell hafi hrossabeit á vetrum í Blönduholtslandi.[67]

[67] Skjal nr. 2 (19).

Undir þetta landamerkjabréf skrifa ábúendur Meðalfells og Meðalfellskots, Guðni Guðnason (Eyjum II), Guðmundur Sigurðsson (Möðruvöllum, sem ekki áttu land móti Meðalfelli, en gæti hafa skrifað undir vegna Káraness eða Flekkudals), Bjarni Jónsson (sennilega umboðsmaður Flekkudals eða Káraness, ef ekki er um ritvillu að ræða, en bóndinn í Flekkudal hét Einar Jónsson), G. Pétur Guðmundsson (í Blönduholti), Oddur Andrésson (Eilífsdal), Hans Stefánsson (Stephensen á Hurðarbaki), Ólafur Jónsson (Bæ), Þórður Guðmundsson eigandi Lax<ár>ness, Björn Jónsson (Eyjum I), og Þorkell Bjarnason á Reynivöllum.[68] Á spássíu er skrifuð eftirfarandi athugasemd:

> Aths. Ítökin nema skógarhöggið niðurfallin þar sem þeim hefur ekki verið lýst sbr. lög nr. 113/1952. Sýslum. í Gullbr. og Kjósarsýslu 10/10 1957. Björn Sveinbjörnsson settur.

Fyrir neðan landamerkjalýsinguna er greint frá áreiðarför sem farin var 6. október 1873 um land jarðarinnar Svanga (í Skorradal). Sú áreiðargerð hefur ekki þýðingu vegna þjóðlendumáls og er því sleppt.

Í fasteignamatinu 1916-1918 er eyðijörðin Meðalfellskot talin með Meðalfelli. Teigar Meðalfellskots eru sagðir samlægir teigum Meðalfells. Landið er mikið í heild en best fjærst bænum og þröngt heima við. Sumarbeit er sögð næg en vetrarbeit ekki lengur notuð á Meðalfellsdal. Meðal kosta jarðanna er þess getið að sumar upprekstrarland sé bæði nægilegt og gott. Einnig er minnst á skógarítak í Vatnshornslandi í Borgarfirði. Til ókosta telst hinsvegar að langt sé í sumt af högunum, þá bestu, og að smölun sé erfið. Í sama fasteignamati kemur fram að Blönduholt eigi upprekstrarítak í landi Meðalfells og að Hurðarbak eigi bæði upprekstrar- og torfristuítak í landi Meðalfells.[69]

Landamerkjabréf fyrir Meðalfell, með Meðalfellskoti og húsmannsbýlinu við Meðalfellsfjárhús var undirritað 14. desember 1921 og þinglesið 23. júní 1922. Í því kemur eftirfarandi fram:

> 1. Milli Meðalfells og Eyjalanda eru þessi merki
>
> Varða uppi á Meðalfellsfjalli og bein lína frá henni suður í gil er liggur niður eftir fjallshlíðinni vestan við „Svarhamar", gilið er mörk meðan endist, og svo beint úr neðri enda þess niðrí vörðu eða grjóthól er stendur við Meðalfellsvatn.
>
> 2. Milli Meðalfells- og Flekkudals og Grjóteyrarlanda eru þessi merki: Frá vörðu eða hól, gerðum þar sem lækur úr „Miðmundadal" fellur í Meðalfellsvatt, bein lína upp á „Arnbjargahnúk" eða „Miðmundahnúk". Þá frá vörðu, á nefndum hnúki, þar sem hæst er eða frá hallar til beggja hliða)

---

[68]Heimilisföng innan sviga eru tekin eftir sóknarmannatölum í Saurbæjar- og Reynivallasóknum 1890. Skjalasöfn presta og prófasta. Reynivellir BC/5.
[69]Skjal nr. 2 (27)a-b.

upp hálsinn, uppá „Nónbungu”, uppá „Paradísarhnuk” og uppá „Esju”, beint þar uppaf til þess hæst er, eða að þeim stað að hallar frá til beggja hliða.

3. Milli Meðalfells- og Eileifsdals- landa eru merki:

Frá uppsprettum „Dælisár”, austan við „Geldfjárhlíð” í Meðalfellsdalsbotni, beint uppá klettabrún og þaðan beint upp til þess „Esjan” er hæst. Þá, frá nefndum uppsprettum, er Dælisá landamörk, meðan Eileifsdalsland er að henni að vestan.

4. Milli Meðalfells- og Bæarlanda er „Dælisá” merki.

5. Milli Meðalfells- og Laxárnes- landa er „Dælisá” merki til þess er hún fellur í „Bugðu”. Þaðan er „Bugða” merki að merkjum:

6. Milli Meðalfells- og Káranes og Káraneskots-landa, sem eru: Hóll eða varða gert við Bugðu við mót þrepanna og eyranna, frá því merki í stórann stein innar í þrepunum niður undir eyrunum, þá frá þeim steini beint að öðrum nokkuð stórum steini uppi í fjallinu, fyrir ofan veginn, á báða þá steina er markað L.M. Þá frá efri steininum beint uppá fjallsöxlina, þaðan upp og austur eftir fjallinu þar það er hæst, hallar frá til beggja hliða, austur í „Hlöðugil”. Og svo þaðan:

7. Milli Meðalfells- og Hurðarbakslanda: eru merkin:

Úr „Hlöðugili” austur eftir fjallinu þar sem það er hæst, að vörðunni, þar, á merkjum við Eyjaland.

Engjar á Meðalfell fyrir norðan Meðalfellsfjall norður að „Laxá”. Meðalfellskotsengjar eru frá „Skíðgarðsskurði” norður að Laxá, milli merkjaskurðs og flóðgarðs að vestan og dýptarmiðju merkjadældar að suð – austan og austan, er liggur milli þess engis og Káraneskots og Káranes engis, frá Hurðarbakssefjum að Laxá. Meðalfells [kots, yfirstrikað]- engjar eru frá Meðalfellskotsengjum upp með Laxá að merkjasteinum sem eru á merkjum, þar sem mæstast þær og Hurðarbaksengjar. Þau eru frá ánni suður í merkjadæld þar, þá dýptarmiðja hennar, þá úr suðurenda dældarinnar beint suður í austurenda „Grænutjarnar”. Þá eftir miðju breiddar Grænutjarnar og úr vestur enda hennar, eftir merkjadæld með pittum í, milli Mosabreiða og Hjáleiguengis. Þá úr vestasta pittinum bein stefna á miðju austurenda „Löngutjarnar”, vestur í miðja dældina austur af Löngutjörn og svo eftir miðju dældarinn<ar>, eftir lengd, vestur að hornmarki, sem er norður af merkjadældinni, sem er merki milli Óskiftaengis og Hjáleiguengis, suður í skurðinn, sem er þaðan, merki vestur í Hurðarbakssef.

Þá eru enn merki: Milli Meðalfells- og Káraneskots, og Káranes- engja, dæld og skurður sunnan frá Hurðarbakssefjum norður í Löngutjörn, og þá frá þeim skurði vestur eftir miðri breidd tjarnarinnar, til enda. Þá úr miðjum

vesturenda hennar beint vestur í „Bolapitt”, sem er í austurenda merkjadældarinnar sunnan við Hrosshólma og frá pittinum er breiddar miðja hennar merki milli hans og Káranesengja suður á móts við norður enda merkjadældarinnar austan við Meðalfellskots engið, og svo beint milli merkjasteina sem eru í þeim dældum báðum.

Meðalfell hefur fullkominn rjett til allra umferða og [og, tvítekið] vegagerðar til þess að geta notað engjarnar, og er því heimilt að nota til vegargerðar og viðhalds vegar eftir því sem hentast er, jörð erða grjót, þar sem það ekki spillir slægjulandi, reiðingsristu eða byggingagrjóti í löndum þeim sem að engjunum liggja.

Meðalfell á allan veiðirjett, í Meðalfellsvatni fyrir landi jarðarinnar, út að beinni línu milli landamerkjanna sem standa við vatnið austanvert og suð – vestanvert. Hólmurinn í vatninu er eignarland Meðalfells. Einnig allan veiðirjett í „Bugðu” ofan frá vatni og niður að mótum hennar og Dælisáar. Og frá Dælisá útí miðja Bugðu niður að landi Káraness. Ennfremur á Meðalfell allann veiðirjett út í miðja Laxá þar sem hún rennur með engjum Meðalfells og Reynivalla og Sogns engjum.

Meðalfell og Hurðarb. eiga landsnytja skifti þessi: (til heima - nota). Meðalfell heytorfristu í Hurðarbakslandi og Hur<ðar>bak móskurð í Meðalfellslandi. Og Hurðarbak á sauðfjár upprekstur að sumri á Meðalfellsdal fyrir heimafje móti því að Meðalfell fær þurann reiðing, til heimilisnota frá Hurðarbaki. Og Blönduholt á sauðfjár upprekstur fyrir heimafje á Meðalfellsdal á sumri og Meðalfell á hrossabeit að vetri, fyrir heimahross, í Blönduholtslandi. Reynivellir eiga 30 Kgr. smjörgjald árlega.

Húsmannsbýlið „Hjarðarholt” við Meðalfellsfjárhús hefur afmarkað land, heima við, með gaddavírs- og grjótgirðingu og Dælisá, og á Meðalfellsdal, til slægna og beitar milli Birtingslækjar og Dælisár framað Langasundslæk og að beinni stefnu úr Langasundsbotni á Eilífsdalsbæ að merki sem þar er við Dælisá.

Á spássíu er skrifuð eftirfarandi athugasemd:

Ítökin niður fallin, þar sem þeim var ekki lýst skv. lögum 113/1952. Sýslum. í Gullbr. og Kjósarsýslu 10/10 ´57. Björn Sveinbjörnsson settur.[70]

Undir þessa landamerkjalýsingu rita eigendur Grjóteyrar, Fld. [þ.e. Flekkudals], Káraneskots, Sogns, Káraness, Eilífsdals, Eyja, Bæjar, Blönduholts og Hurðarbaks. Einnig skrifaði umráðamaður prestsetursins Reynivalla undir skjalið.

Í kaflanum um Meðalfell í fasteignamatinu 1932 kemur fram að mikið sé um girðingar á jörðinni, þ.á m. 700 [metra] gripheld túngirðing. Á landinu er nokkur

[70]Skjal nr. 2s(29).

mótekja og einnig nothæft steypuefni. Þar kemur einnig fram að beitiland Meðalfells sé mikið og gott og að hægt sé að stunda bæði lax- og silungsveiði á jörðinni.[71]

5.1.7. Flekkudalur

Þann 22. september 1475 seldi Guðmundur Magnússon Margréti Vigfúsdóttur 10 hundruð í jörðinni Flekkudal í Kjós.[72]

Meðal þeirra jarða sem Ögmundur biskup Pálsson fékk systursyni sínum Þórði Eyjólfssyni til kvonarmundar í Skálholti þann 27. ágúst 1538 var hálfur Flekkudalur metin á 20 hundruð.[73]

Þann 19. janúar 1835 seldi bóndinn á Arnarholti í Kjalarneshreppi eiganda nýbýlisins Grjóteyri þrjú hundruð úr jörðu Flekkudals.[74]

Í lýsingu Reynivallasóknar frá 1840 er Flekkudal skipt í tvennt. Flekkudalur efri er sagður eiga beitiland á dalnum að sumri en minni útbeit að vetri. Flekkudalur neðri er sagður líkur hinum efri. Ennfremur upplýsist að annar bóndi jarðarinnar hafi flutt bú sitt yfir ána og gert þar bæ sem hann kallar Grjóteyri.[75]

Í Jarðatali Johnsens frá 1847 er Flekkudal skipt í tvennt. Efri-Flekkudalur er sagður 40 hundruð að dýrleika en ekki er getið dýrleika Neðri-Flekkudals. Neðanmáls segir að fram til 1802 hafi báðir Flekkudalirnir verið taldir saman. Einnig er það talið líklegt að Grjóteyri, sem engin jarðabók nefnir, sé Neðri-Flekkudalur en sýslumaður metur hana 15 hundruð að dýrleika og Flekkudal 25 hundruð, þ.e. 40 hundruð samanlagt eins og jarðabækurnar.[76]

Í jarðamatinu 1849-1850 kemur eftirfarandi fram um býlið Efri-Flekkudal:

> Útrymi allgott á sumardag. Eingjar eru lítilfjörlegar og undirorpnar skriðum. Sumarhagar allgóðir. Vetrarhagar rírir.[77]

Í október 1883 var skrifað undir landamerkjabréf óskipts beitilands jarðanna Flekkudals og Grjóteyrar. Í bréfinu, sem þinglesið var 8. júní 1886, segir:

> Leið sú, er liggur kringum óskipt beitilönd jarðanna Flekkudals og Grjóteyrar í Kjósarhreppi:
>
> 1. Byrjast hún við landssuðurhorn Meðalfellsvatns í Flekkudalsósi, upp úr honum í Barnhús, sem svo er kallað, frá því beint upp gilið uppá Sandfjallsbrún nálægt Dagmálavörðu, svo í landsuður eptir sem vötnum hallar suður og norður af Sandfjalli, suður fyrir Torvaldsbotn hæðstan, svo

---

[71]Skjal nr. 2(33).
[72]Skjal nr. 4(6). Bréfið var skrifað að Laxárnesi í Kjós 10. apríl 1483.
[73]Skjal nr. 4(89).
[74]Skjal nr. 2 (38) a-b.
[75]Sigurður Sigurðsson, “Lýsing Reynivallasóknar 1840.” *Landnám Ingólfs* III. b. s. 257.
[76]Skjal nr. 4 (23).
[77]Skjal nr. 2 (32).

> beint suður í Esjuhorn og upp á það til hæðstrar Esju suður fyrir Flekkudalsbotn.
>
> 2. Þaðan aptur norður eptir því, sem vötnum hallar, millum Flekkudals að norðaustan og Meðalfellsdals að vestan norður Paradísarhnúk, svo norður og ofan Nónbungu, frá henni beint á Arnbjargarhnúk, þaðan beint ofan í Meðalfellsvatn vestarlega. Slægjulöndum er skipt millum áður greindra jarða, en móskurðarstykki ekki allt innan áður tjeðra merkja.[78]

Ábúandinn á Sandi var samþykkur fyrsta lið landamerkjabréfsins og ábúendur Meðalfells voru samþykkir öðrum lið þess.

Nýtt landamerkjabréf fyrir Flekkudal og Grjóteyri var undirritað 15. ágúst 1912 og þinglýst 7. júní 1913. Samkvæmt því eru landamerki jarðarinnar eftirfarandi:

> 1. Milli Sands og jarðar þessarar eru landamerki Flekkudalsós þar sem hann fellur í Meðalfellsvatn, úr efri enda hans bein lína í gil austan við Dagmálavörðu, úr henni austur Sandfjal<l>sbrún norðan við Torfadalsbotn sem vötnum hallar í Esjuhorn.
>
> 2. Milli Flekkudals og Grjóteyrarlands og jarðanna Eyja í Kjósarhreppi, og Þverárkots og Grafar í Kjalarneshreppi, sem vötnum hallar eptir Esjunni vestur í Paradísarhnúk. –
>
> 3. Milli Flekkudals – og Grjóteyrarlands og Meðalfells og Meðalfellskotslands frá Paradísarhnúk, þar sem hann er hæstur, eptir því sem vötnum hallar í Nónbungu, úr Nónbungu sömuleiðis sem vötnum hallar í svonefndan Miðmundahnúk, sem austanvert við svonefn<dan> Miðmundadal, úr þeim hnúk þar sem hann er hæstur, bein lína í Grástein, sem er utarlega í svonefndum Flekkudalsskáp, úr Grástein beint niður í Meðalfellsvatn.

Þessi lýsing er samþykkt af eigendum Sands, Eyja og Grafar (þ.e. Norðurgrafar á Kjalarnesi). Eigandi Þverárkots í Kjalarneshreppi er henni einnig samþykkur en hann gerir þó eftirfarandi athugasemd:

> Þeim fyrirvara að undirskriftin er ógild ef landamerkjabréf finnst fyrir Þverárkoti og eru eigi samhljóða þessu.[79]

Í fasteignamatinu 1916-1918 segir að land Flekkudals (Efri-Flekkudals) sé nægilegt að sumri og er í því sambandi minnst á hálfan Flekkudal. Land jarðarinnar er hinsvegar ekki talið nægjanlegt að vetri.[80]

Þriðja landamerkjabréf Flekkudals og Grjóteyrar var undirritað 13. desember 1921 og þinglesið 23. júní 1922. Þar kemur eftirfarandi fram:

---

[78]Skjal nr. 2 (2).
[79]Skjal nr. 2 (3).
[80]Skjal nr. 2 (27)a-b.

1. Landamerki milli Sands og jarða þessara eru: Flekkudalsós, þar sem hann fellur í Meðalfellsvatn. Úr efri enda hans, beina línu í Barnhúsvörðu, þaðan beina línu, sem vörður vísa, eftir gili upp á Sandsfjallsbrún. Síðan úr gili þessu, sem vötnum hallar í Esjuhorn.

2. Milli Flekkudals og Grjóteyrarlands og jarðanna Eyja í Kjósarhreppi, Þverárkots og Grafar í Kjalarnesshreppi, eru landamerki: sem vötnum hallar, vestur í Paradísarhnúk.

3. Landamerki milli Flekkudals og Grjóteyrarlands og Meðalfells, frá Paradísarhnúk, þar sem hann er hæstur, sem vötnum hallar í Nónbungu. Úr Nónbungu sömuleiðis sem vötnum hallar, í Miðmundahnúk, sem er austanvert við Miðmundadal. Þaðan úr vörðunni á Miðmundahnúk, beina línu í Meðalfellsvatn, þar sem Miðmundadalslækurinn rennur í það.

Milli Grjóteyrar og Flekkudals í Kjósarhreppi eru þessi landamerki:

Alt land innan áðurgreindra takmarka er skift, að undanskildum Torfdal og Flekkudal, norður að beinni línu úr Dagmálavörðu á Sandsfjalli, að kletti sem Kálfabani kallast og er rétt norðanvert við Kálfabanafoss; þaðan beina línu í Nónklett, sem er á Nónbungu norðanverðri; og í Óskiftunni. Hún takmarkast að austan, af landamerkjum Grjóteyrarlands vestan Flekkudalsár, sem eru: Bein lína úr Meðalfellsvatni um hólinn á Lambatanga, upp í Kaplaskjólsþúfu. Úr henni beina línu í vestur girðingarhornið um Tutlutún, eða þann stað sem það nú er. Að vestan eru landamerki Óskiftunnar, bein lína úr vesturhorni girðingarinnar um niðurtúnið í Flekkudal, eða þeim stað sem það er nú, niður í Meðalfellsvatn, sem merki sýna í svokallað Vatnsbakkaskarð. Að ofan takmarkast Óskiftan af girðingum Tutlu- og Flekkudalstúns.

Vestan Flekkudalsár á Grjóteyri ekkert annað skift land, en landræmu austan frá Flekkudalsá vestur að austurmörkum Óskiftunnar neðantil og austurmörkum Flekkudalstúns ofantil. Á landamerkjum milli túnanna er girðing, sem Ólafur Einarsson Flekkudal á. Að ofan takmarkast land þetta, af beinni línu úr neðri enda Kerlingarhólsins í bergið austan Flekkudalsár, móti snösinni.

Austan Flekkudalsár á Flekkudalur ekkert annað skift land en Flekkudalsnesið. Mörk þess eru: Bein lína úr þúfu, sem er efst í Flekkudalsós, og sem vörður vísa, í vörðu, sem er norðvestanvert við stekkinn á Grjóteyri; úr henni beina línu í vörðu, sem er austantil við bæinn á Grjóteyri. Úr þeirri vörðu eru mörkin eftir gömlum árfarvegi og öðrum merkjum niður í Meðalfellsvatn.

> Afnot Flekkudalsár, eru óbreytt, frá því sem áður var. Sömuleiðis er veiðirétturinn í Meðalfellsvatni, fyrir landi Grjóteyrar og Flekkudals óbreyttur.[81]

Eigendur jarðanna Eyja, Meðalfells, Sands og Þverárkots skrifuðu undir þessa landamerkjalýsingu.

Þann 5. júlí 1924 var landspildu skipt á milli Grjóteyrar og Flekkudals. Frá því er greint í kaflanum um Grjóteyri hér á eftir.

Fjallað er um jörðina Flekkudal í fasteignamatinu 1932 en þar kemur fram að tún jarðarinnar og hluti engja hennar séu girt 2600 [metra] girðingu. Þar segir einnig að beitiland hennar sé rýrt og að mótekja sé fjærri [býlinu] og að hún sé „á fótinn". Byggingarefni það sem finnst á jörðinni er talið lélegt. Foss er í landareigninni og þar er einnig silungsveiði.[82]

5.1.8. Grjóteyri

Þann 14. maí 1834 lýsti Jón Jónsson nýbýli sínu sem hann hafði gefið nafnið Grjóteyri. Jón krafðist þess jafnframt að sýslumaðurinn O. Finsen birti lýsingu þessa fyrir manntalsþingsrétti sem fyrirhugað var að halda að Reynivöllum rúmri viku síðar eða þann 22. maí. Sami sýslumaður ritar á blaðjaðar afsals- og veðmálabókarinnar að það hafi verið gert.[83] Þessi orð sýslumannsins fá staðfestingu af dóma- og þingbók Gullbringu- og Kjósarsýslu. Þar kemur fram að þann 22. maí 1834 fyrir manntalsþingsréttinum á Reynivöllum hafi verið lesin lýsing bóndans Jóns Jónssonar, hingað til verandi á Flekkudal, um að hann hafi gefið nýbýli sínu í Flekkudalslandi nafnið Grjóteyri.[84]

Þann 19. janúar 1835 seldi bóndinn í Arnarholti í Kjalarneshreppi eiganda nýbýlisins Grjóteyri þrjú hundruð úr jörðinni Flekkudal.[85]

Í lýsingu Reynivallasóknar frá 1840 kemur fram að annar bóndi Neðri-Flekkudals hafi flutt bæ sinn yfir ána og kallað hann Grjóteyri. Flekkudalur neðri er sagður keimlíkur þeim efri hvað landkosti áhrærir en m.a. er getið þar að jörðin eigi beitiland á dalnum að sumri en útbeit sé minni að vetri.[86]

Grjóteyri er ekki færð til bókar í Jarðatali Johnsens frá 1847 en á það er drepið neðanmáls að Grjóteyri kynni að vera sama jörð og Neðri-Flekkudalur sem sýslumaður segir að sé 15 hundruð að dýrleika á móti 25 hundruð Flekkudals.[87]

Í þeim hluta jarðamatsins 1849-1859 sem fjallar um jörðina Grjóteyri og hjáleiguna Neðri-Flekkudal kemur eftirfarandi fram:

---

[81]Skjal nr. 2 (20).
[82]Skjal nr. 2 (33).
[83]Skjal nr. 2 (26).
[84]Skjal nr. 2 (48)a-b.
[85]Skjal nr. 2 (38)a-b.
[86]Sigurður Sigurðsson, "Lýsing Reynivallasóknar 1840." *Landnám Ingólfs* III. b. s. 257.
[87]Skjal nr. 4 (23).

Útrymi allgott. ... Vetrarhagar rírir.[88]

Í fasteignamatinu 1916-1918 er land Grjóteyrar (Neðri-Flekkudals) sagt nægilegt að sumri og í því sambandi er minnst á hálfan Flekkudal. Land jarðarinnar er hinsvegar ekki talið nægjanlegt að vetri til og jafnframt skjólalítið.[89]

Þann 13. desember 1921 var landamerkjabréf fyrir Grjóteyri og Flekkudal undirritað og það þinglesið 23. júní 1922. Frá því er sagt í kaflanum um Flekkudal hér að framan.

Þann 5. júlí 1924 var landspildu skipt á milli Grjóteyrar og Flekkudals. Í landamerkjabókinni, sem skiptin voru skráð í, stendur:

> Landspilda þessi, sem liggur innan glöggra og ágreiningslausra merkja samkv. landamerkjabrjefi, neðanvert við tún jarðanna niður að Meðalfellsvatni er að stærð 11 ha. 96 a., var skipt sem mest til helminga milli jarðanna að landstærð, með því að jarðirnar eru jafnar að landmati, þannig, að nú verða hin gildandi merki á milli jarðanna á þessu svæði þessi: Frá girðingarstólpa þar sem mætast Flekkudals og Tutlutún bein lína í merkjahnausa ofanvert við Flekkudalsmóholt, þaðan lína í merkjaþúfu austanvert við Móveg og neðanvert við Kaplaskjólsþúfu, þaðan 90 m. niður með veginum austanverðum. Þaðan til vesturs að merkjalínu frá vesturhorni Flekkudalstúns í Vatnsbakkaskarð 70 m. frá Meðalfellsvatni, og þaðan beint í Vatnsbakkaskarð. -
>
> Tilheyrir Grjóteyri alt sem er austan þessara merkja, en Flekkudal það sem er vestan þeirra og skulu landeigendur samkv. landaskiftalögunum gjöra þessi merki svo skýr að ekki verði um villst.[90]

Í fasteignamatinu 1932 segir að tún og engi Grjóteyrar séu girt með 1660 [metra] neti. Laxveiði er á jörðinni. Þar er líka foss og mótekja en tekið er fram að hún sé fjærri. Steypuefni finnst þar einnig en er ekki talið gott. Ennfremur segir að beitiland Grjóteyrar sé rýrt.[91]

5.1.9. Eyjar

Í máldaga Eyjakirkju sem talinn er frá 1180 kemur fram að kirkjan eigi:

> ... .x. hundraþ j lande oc scog j Svinadal.[92]

Samkvæmt máldaga Reynivallakirkju í Kjós frá 1352 átti kirkjan kastarskurð í Eyjalandi.[93]

---

[88]Skjal nr. 2 (32).
[89]Skjal nr. 2 (27)a-b.
[90]Skjal nr. 2 (21).
[91]Skjal nr. 2 (33).
[92]Skjal nr. 4 (3). Máldagi Eyjakirkju frá 1367 er samhljóða, sbr. skjal nr. 4 (5).
[93]Skjal nr. 4 (4).

Í Vilchinsmáldaga frá 1397 kemur eitt og annað fram um Eyjar. Í máldaga Eyjakirkju er að finna sömu upplýsingar og þegar hefur verið getið í máldaganum frá 1180. Ekki er getið réttar Reynivallakirkju til kastarskurðar í Eyjalandi eins og fram kemur í máldaganum frá 1352. Hins vegar er þar minnst á að Reynivallakirkja eigi sex hrossa beit í Eyrarlandi [Í fjórum öðrum handritum stendur: Eyjarlandi]. Í máldaga Ingunnarstaðakirkju kemur svo fram að kirkjan þar eigi séttung í Eyjalandi.[94]

Ein af þeim jörðum sem Ögmundur biskup Pálsson gaf systursyni sínum Þórólfi Eyjólfssyni til kvonarmundar þann 27. ágúst 1538 voru hálfar Eyjar sem metnar voru til 15 hundraða.[95]

Í Gíslamáldögum frá 1570 og síðar (1575) segir það sama og í máldaga Eyjarkirkju frá 1180. Í máldaga Reynivallakirkju segir að hún eigi sex hrossa beit í Eyrarland (ekki Eyjaland). Jafnframt kemur fram að kirkjan á Ingunnarstöðum eigi séttung í Eyjalandi.[96]

Í Jarðabók Árna og Páls frá 1705 segir um Eyjar:

> Selstöðu á jörðin í heimalandi.[97]

Í lýsingu Reynivallasóknar frá 1840 segir að útbeitarlítið sé á vetri til frá Eyjum og að Eyjadalur tilheyri jörðinni. Eyjahóll er sagður eiga bæði lítið beitarland og útigang. Þar kemur einnig fram hvaða selstöður hafi verið í sókninnni og segir að til skamms tíma hafi selstaða frá Eyjum verið á Eyjadal.[98]

Í Jarðatali Johnsens frá 1847 eru Eyjar sagðar 40 hundruð að dýrleika. Dýrleiki hjáleigunnar Eyjahóls er hinsvegar ekki getið en neðanmáls kemur fram að sýslumaður telji hana 6 hundruð af heildardýrleika Eyja.[99]

Í kaflanum um jörðina Eyjar í jarðamatinu 1849-1850 kemur eftirfarandi fram:

> Utrymi mikið. Sumarland allgott. Vetrarhagar í minna lagi.[100]

Sömu orð eru höfð uppi um afbýlið Eyjahól.[101]

Eftirfarandi yfirlýsingu er að finna í afsals- og veðmálabók Gullbringu og Kjósarsýslu:

> Þar sem það er óljós eignarrjettur okkar undirskrifaðra fyrir jörðunum Eyjum og Eyhól í Kjósarhreppi í Kjósarsýslu, þá biðjum vjer yður herra sýslumaður að færa til bókar og þinglesturs nú á manntalsþinginu, að eignarrjettur er á nefndum jörðum 7/8 partar, er skiptast að helmingi milli okkar.[102]

---

[94]Skjal nr. 4(85).
[95]Skjal nr. 4(89).
[96]Skjal nr. 4(99).
[97]*Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns.* 3. b. s. 405
[98]Sigurður Sigurðsson, "Lýsing Reynivallasóknar 1840." *Landnám Ingólfs* III. b. s. 248-249 og 257.
[99]Skjal nr. 4 (23).
[100]Skjal nr. 2 (32).
[101]Skjal nr. 2 (32).
[102]Skjal nr. 2 (23). Skjal nr. 2 (12).

Undir yfirlýsingu þessa skrifa Sigurður Ingjaldsson og Kristinn Magnússon, sem handsalar, í Hrólfsskála og Engey 31. maí 1887. Í kjölfarið fylgir landamerkjabréf Sands frá því í maí 1887 sem þinglýst var 1. júní sama ár. Þar er að finna svohljóðandi landamerkjalýsingu:

> Landamerkjaleið kringum jörðina Sand í Kjós er þannig:
>
> 1. Millum Sands og Eyja frá Meðalfellsvatns landsuðurhorni uppeptir skurði þeim, sem skilur slæjulönd tjeðra jarða og upp fyrir efsta stykki, með því norður í gamlan árfarveg, hann upp á mótsvið Svörtukeldu úr henni beint norður í Sandsá móts við Dagfjárhúsmels – hornið með ánni uppí mynnið í myrkagili, upp gilið í Esjuhorn.
>
> 2. Millum Sands og Grjóteyrar og Flekkudals óskipts fjalllendis frá Esjuhorni norðvestur fyrir Torfdalsbotn, norður í Sandsfjallsbrún hana vestur í Dagmálavörðu, frá henni beint niður í gil í Sandsfjalli, ofan í Barnhúsvörðu. Frá henni ofan í upptök á Flekkudalsósi, svo eptir eða með hönum norður í Meðalfellsvatnslandsuðurshorn.
>
> Slæjur eru innan greindra merkja, en mótak ekkert til í landinu.[103]

Þessa lýsingu samþykktu Guðný Oddsdóttir á Grjóteyri, Einar Jónsson í Flekkudal, Guðni Guðnason í Eyjum og Ólafur Ólafsson í Eyjum.

Landamerkjabréfi fyrir Eyjar og Eyjahól var þinglýst 1. júní 1887. Þar kemur eftirfarandi m.a. fram:

> 1. Milli Meðalfells og Eyjar upp úr Meðalfellsvatns austurenda beint í gil vestantil við Svarthamar upp á brún fjallsins.
>
> 2. Milli Þorláksstaða og Eyja fjallsbrúnina austur á enda fjallsins, þaðan niður beint í prestsvörðu, frá henni beint norður í Sjálfkvíaflöt í Laxá.
>
> 3. Millum Vindáss og Eyja upp eptir Laxá í Hvassneslækjarmynni.–
>
> 4. Millum Möðruvalla og Eyja upp eptir [upp eptir til, yfirstrikað] Hvassneslæk úr [upp eptir, yfirstrikað] hönum beint uppí Stórahnífhól, hann upp á Eyjafellshorn þaðan sem vötnum hallar suður á Háa Hnúk, svo eptir hæðstum brúnum í landsuður á móts við Trönudalsbotna, frá þeim suður á Móskörð, þaug vestur öll á by við Suðurárdalsbotn, þaðan norður í Esjuhorn.
>
> 5. Millum Sands og Eyja úr Esjuhorni ofan Mirkagil í Sandsá, hana ofaná mótsvið hornið á Dagfjárhúsmel, frá því beint suður í Svörtu keldu, frá henni niður gamlan árfarveg ofan undir Efstastykki, með því suður í skurð þann,

[103]Skjal nr. 2 (12).

> sem skilur slæjulöndin milli jarðanna Eyja og Sands ofan í Meðalfells vatns landsuðurhorn. Slæjur og mótak innan tjeðra merkja.[104]

Br. Einarsson í Meðalfellskoti og Eggert Finnsson á Meðalfelli samþykktu fyrsta tölulið landamerkjabréfsins. Eyjólfur Guðmundsson á Þorláksstöðum samþykkti þann næsta. Þriðji töluliðurinn var samþykktur af Einari Brynjólfssyni á Vindási. Guðmundur Gunnarsson á Möðruvöllum samþykkti næstsíðasta töluliðinn og sá síðasti var samþykktur af Bjarna Halldórssyni á Sandi.

Í fasteignamatinu 1916-1918 er eyðijörðin Eyjahóll talin með Eyjum. Þar segir ennfremur að land sé allmikið á þrjá vegu frá bæjunum sem sé nægjanlegt að sumri til en vetrarbeit sé hinsvegar lítil. Bæirnir eru sagðir aðgreindir í samliggjandi túnum með skiptum slægjum en beit og aðrar nytjar séu í óskiptu landi. Meðal kosta jarðanna er talið allgott sumarland.[105]

Landamerkjabréf fyrir Eyjar var undirritað í nóvember 1921 og því þinglýst 23. júní 1922. Samkvæmt því eru landamerki jarðarinnar svohljóðandi:

> 1. Millum Meðalfells og Eyja úr vörðu við Meðalfellsvatn beint uppí gil vestanvert við Svarthamra og beina stefnu uppá háfjall í vörðu sem þar er.
>
> 2. Millum Hurðarbaks og Eyja eftir háfjalli í vörðu sem er hornmark millum Þorláksstaða og Hurðarbaks.
>
> 3. Millum Þorláksstaða og Eyja eftir háfjallinu í vörðu sem stendur á austurenda fjallsins, úr henni í beina línu í Prestsvörðu þaðan beina línu í Merkjalækjarmynnið við Laxá.
>
> 4. Millum Vindás og Eyja ræður Laxá í Hvassneslækjarmynni.
>
> 5. Millum Möðruvalla og Eyja uppeftir Hvassneslæk að öðru lækjarmynni og þaðan í vörðu á Stórahnífhól þaðan uppí Eyjafellshorn, þaðan sem vötnum hallar suður á Háa – hnúk, svo eftir hæðstu brúnum fjallsins alla leið suður á Móskarðahnúk.
>
> 6. Millum Þverárkots og Eyja vestur há – Esju eftir því sem vötnum hallar vestur á móts við Markagil.
>
> 7. Millum Sands og Eyja af há Esju ofan í Markagilsbotn eftir gilinu í Sandsá svo ræður áin ofaní gljúfurmynnið og úr gljúfurmynninu í upptök Djúpalækjar ræður svo lækurinn að merkjaskurði er liggur suður í Svörtu-keldu beina línu í Sandsá, svo ræður áin niður á móts við Eyjahól þaðan suður í vörðu sem er engjahornmark þaðan beina línu eftir engjamerkjum niður í Meðalfellsvatn.[106]

---

[104]Skjal nr. 2 (49).
[105]Skjal nr. 2 (27)a-b.
[106]Skjal nr. 2 (22).

Ábúandi og eigandi Meðalfells samþykkti 1. tölulið landamerkjabréfsins. Annar töluliður var samþykktur af eigendum og ábúendum Hurðarbaks. Sá þriðji var samþykktur af eiganda Þorláksstaða. Fjórði töluliðurinn var samþykktur af bóndanum á Vindási. Eigendur Möðruvalla, Grjóteyrar og Flekkudals samþykktu 5. töluliðinn, næsti töluliður var samþykktur af eiganda og ábúanda Þverárkots í Kjalarneshreppi og 7. töluliðurinn var samþykktur af eiganda og ábúanda Sands.

Í kjölfar lýsingarinnar á landamerkjum Eyja er skipting á jörðinni í austur- og vesturpart skráð á eftirfarandi hátt:

> Merkin á heima túninu eru þannig:
>
> Að norðanverðu við bæina aðskilur vegurinn sem liggur heim að vestri bænum, og svo suður yfir matjurta garðana, eftir þar uppsettum glöggum merkjum, og yfir túnið að sunnanverðu, í upphlaðna vörðu suður á skurðbakka. Svo eru tveir túnblettir nýútgræddir fyrir norðan hinn svo kallaða Eyjaós, stikkið sem liggur vestar fylgir vestri bænum en það sem austar liggur eystri bænum. Þar sem austurbæar fjárhúsin standa sem er á hól austur með fjallinu er dálítill túnblettur sem er útgræðslustykki frá eystri bænum. Eyjhólstúninu er skift sem hér segir: hið svo kallaða Ásatún fylgir eyst<r>i bænum og dálítið stikki sunnan og vestan í Suður – Eyjhólnum, en hinn parturinn af því túni fylgir vestri bænum. Skifting á engjum er þannig: Fyrir ofan Eyjhól liggur mýrarstikki milli Sandsár og Eyjhólsdýja uppað Merkjaskurði, og er þessari mýri skifti í fjögur stikki, á vesturbærinn neðra stikkið við Sandsá og efra stikkið við Eyjhólsdýjin en austurbærinn efra stikkið við Sandsá og neðra stikkið við Eyjhólsdýjin. Merkin yfir engjarnar sem liggja fyrir sunnan túnin eru dálítið neðar en túnmerkin og liggja þau eftir upphlöðnum vörðum alla leið suður í Sandsmerki á austurbærinn engjarnar að austan, en vesturbærinn að vestan og neðan. Annað er alt óskift á jörðinni svo sem: Mótak, torfrista og veiðiréttur.[107]

Eigendur og ábúendur vestur- og austurparts Eyja undirrituðu þetta skjal í nóvember 1921 en það var þinglesið 23. júní 1922.

Í júní 1929 skiptu eigendur Eyja I og Eyja II á milli sín hluta af óskiptu eignarlandi jarðanna. Ekki verður séð að þessi landaskipti hafi áhrif á þjóðlendumál og því verður ekki frekar fjallað um þau hér.[108]

Í fasteignamatinu 1932 er einn kafli um Ytrieyjar og annar um Efrieyjar. Hvað Ytrieyjar varðar þá kemur fram að tún- og engjagirðingar jarðarinnar séu gripheldar. Beitilandið er talið rýrt en á jörðinni er bæði mótekja og nothæft steypuefni. Þar má einnig stunda silungsveiði. Í seinni kaflanum kemur fram að beitiland Efrieyja sé létt en að öðru leyti er vísað til þess sem segir um Ytrieyjar hér að ofan.[109]

---

[107]Skjal nr. 2 (22).
[108]Skjal nr. 2 (30).
[109]Skjal nr. 2 (33).

Þann 3. febrúar 1978 var samin landskiptagerð fyrir Eyjar I, Hjalla og Eyjar II. Ekki verður séð að þessi landskipti nái til lands sem skiptir máli frá sjónarhorni þjóðlendumála.[110]

Egill J. Stardal getur sels í Kjósarhreppi í grein sem birtist árið 1985. Þar segir hann um Eyjadal:

> Rústir sels frá hinu forna höfuðbóli Eyjum í Kjós eru niður við og vestan við Sandsá á móts við Stóruskál. Önnur mannabyggð hefur ekki verið inn í þessum dal.[111]

5.1.10. Sandur

Í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns árið 1705 kemur fram að færa hefur þurft bæinn á Sandi vegna háska af skriðum og vatni.[112]

Í lýsingu Reynivallasóknar frá 1840 er land á Sandi til sumarbeitar sagt nóg en lítið yfir vetrartímann. Einnig kemur fram að Sanddalur/Sandsdalur liggi undir jörðina.[113]

Sandur er 10 hundruð að dýrleika í Jarðatali Johnsens frá 1847.[114]

Í kaflanum um Sand í jarðamatinu 1849-1850 kemur eftirfarandi fram:

> Jörðin er fremur landlítil. Vetrarhagar litlir.[115]

Landamerkjabréf fyrir Sand var samið í maí 1887 og því þinglýst 1. júní 1887. Samkvæmt því hljóða landamerkin svo:

> Landamerkjaleið kringum jörðina Sand í Kjós er þannig:
>
> 1. Millum Sands og Eyja frá Meðalfellsvatns landsuðurhorni uppeptir skurði þeim, sem skilur slæjulönd tjeðra jarða og upp fyrir efsta stykki; með því norður í gamlan árfarveg, hann upp á móts við Svörtukeldu, úr henni beint norður í Sandsá móts við Dagfjárhúsmels-hornið með ánni uppí mynnið í myrkagili, upp gilið í Esjuhorn.–
>
> 2. Millum Sands og Grjóteyrar og Flekkudals óskipts fjalllendis frá Esjuhorni norðvestur fyrir Torfdalsbotn, norður í Sandsfjallsbrún hana vestur í Dagmálavörðu, frá henni beint niður í gil í Sandsfjalli, ofan í Barnhúsavörðu. Frá henni ofan í upptök á Flekkudalsósi, svo eptir eða með hönum norður í Meðalfellsvatnslandsuðurshorn.
>
> Slæjur eru innan greindra merkja, en mótak ekkert til í landinu.[116]

---

[110]Skjal nr. 6 (20).
[111]E .J. Stardal, "Esja og nágrenni." *Ferðafélag Íslands. Árbók 1985*. s. 95-96.
[112]*Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b. s. 404.
[113]Sigurður Sigurðsson, "Lýsing Reynivallasóknar 1840." *Landnám Ingólfs* III. b. s. 257.
[114]Skjal nr. 4 (23).
[115]Skjal nr. 2 (32).
[116]Skjal nr. 2 (12).

Þessi lýsing var samþykkt af Guðnýju Oddsdóttur á Grjóteyri, Einari Jónssyni í Flekkudal, Guðna Guðnasyni í Eyjum og Ólafi Ólafssyni í Eyjum.

Í fasteignamatinu 1916-1918 segir að land Sands sé nægilegt til sumarhaga og er þar nefndur til hálfur Sandsdalur. Vetrarbeit sögð lítil og strikað hefur verið yfir setningu sem segir að smölun sé erfið.[117]

Skrifað var undir nýtt landamerkjabréf fyrir Sand í nóvember 1921 og því þinglýst 23. júní 1922. Þar kemur eftirfarandi fram:

> 1. Milli Sands og Eyjalanda eru þessi merki:
>
> Úr Meðalfelsvatni milli Sandsáróss og Flekkudalsóss, bein lína upp engjarnar upp fyrir efsta stykki, þaðan þverlína norður í Sandsá gagnvart Eyjhól, síðan skilur áin löndin upp að Svörtukeldu. Fyrir norðan ána er bein lína úr Svörtukeldu norður í Djúpalæk gagnvart Dagfjárhúsmel, síðan er Djúpilækur í merkjum að upptökum hans, þaðan lína upp Sandseyrar í Sandsárgljúfur neðst, síðan skilur Sandsá löndin fram Eyjadal að Myrkagili, síðan Myrkagil í Esjuhorn.
>
> 2. Milli Sands og Flekkudals og Grjóteyrarlanda eru þessi takmörk:
>
> Úr Meðalfelsvatni skilur Flekkudalsós löndin upp í Kelduklofa, þaðan bein lína í Barnhúsvörðu, þaðan lína í gil í Sandsfjalli upp á fjallið, suðaustur háfjallið norðan við Torfdalsbotn sem vötnum hallar, í Esjuhorn.
>
> NB: Þar sem ekki eru glögg merki frá náttúrunnar hendi, eru girðingar skurðir eða vörður á merkjunum.[118]

Eigendur og ábúendur Eyja, Flekkudals og Grjóteyrar lýstu sig samþykka þessum landamerkjum.

Í fasteignamatinu 1932 kemur fram að beitiland Sands sé allgott og að sæmileg mótekja sé þar. Á jörðinni er að finna steypuefni sem nota má í byggingar en það er lélegt. Túnið er girt með 1260 [metra] neti og á jörðinni eru gripheldar engjagirðingar.[119]

5.1.11. Möðruvellir

Landnámabók segir Torfa Valbrandsson, sonarson Valþjófs Örlygssonar landnámsmanns á Meðalfelli, hafa fyrstan búið á Möðruvöllum.[120]

Á þingi á Reynivöllum þann 30. nóvember 1566 var kveðinn upp dómur yfir Sigurði Þorkelssyni fyrir þjófnað en hann hafði m.a. viðurkennt að hafa stolið lambi úr stekk á Möðruvöllum.[121]

---

[117]Skjal nr. 2 (27)a-b.
[118]Skjal nr. 2 (13).
[119]Skjal nr. 2 (33).
[120]Skjal nr. 4(39).

Eftirfarandi upplýsingar um selstöður Möðruvalla koma fram í Jarðabók Árna og Páls frá 1705:

> Selstöður á jörðin, aðra þar sem heitir Trönudalur og eru þar hagar mjög fordjarfaðir af skriðum, aðra þar sem heitir Svínadalur og eru þar sumarhagar bæði góðir og miklir.[122]

Um Svínadalskot, hjáleigu Möðruvalla, segir:

> ...bygð fyrst í manna minni í selhögum jarðarinnar, og eyðilögð aftur fyrir 10 árum. .... Kann ei aftur að byggjast að bagalausu, síðan selstaðan á Trönudal er fordjörfuð, vide supra.[123]

Í lýsingu Reynivallasóknar frá 1840 kemur fram að á Möðruvöllum sé land mikið á Svínadal og í dalverpi Trönudals. Þar kemur jafnframt fram hvaða selstöður hafi verið í sókninni og segir að til skamms tíma hafi selstaða frá Möðruvöllum verið á Svínadal.[124]

Í Jarðatali Johnsens frá 1847 er dýrleiki Möðruvalla sagður 40 hundruð.[125]

Í jarðamatinu 1849-1850 koma eftirfarandi upplýsingar fram um Möðruvelli:

> Mikið útrymi og góðir sumarhagar. Vetrarbeit lítil. Eingjar liggja lángt í burtu, og er lítt mögulegt að verja þær fyrir ágángi af ferðamönnum.[126]

Ekkert landamerkjabréf er til fyrir Möðruvelli en á árunum 1887 og 1921 voru landamerkjabréf Eyja (sjá þar) samþykkt af ábúanda/eiganda Möðruvalla og 10. febrúar 1890 var landamerkjabréf fyrir jörðina Þverárkot ásamt Hrafnhólum á Kjalarnesi undirritað. Það var þinglesið 3. júní sama ár og hljóðar svo:

> Úr vörðunni sem er í austur frá svonefndu Hádysi á Svínaskarði sem er hornmark, beina stefnu suður yfir Háskopru, frá Skopru beina stefnu í læk þann sem er fyrir vestan beitarhús frá Stardal, svo ræður Leirvogsáin niður í vörðu á norðurbakkanum, þaðan beina stefnu uppí Hátind, þaðan ræður fjallsbrúnin að svonefndu Disi, úr disinu í fyrstnefnda vörðu.[127]

Undir þetta landamerkjabréf skrifuðu eigendur Stardals, Möðruvalla og Grafar, þ.e. Norðurgrafar, auk eiganda hálfra Skeggjastaða. Ábúandi Minna-Mosfells skrifaði einnig undir.

Sömuleiðis samþykktu ábúendur Möðruvalla landamerkjabréf Írafells árið 1885 og væntanlega hefur Möðruvallabóndi einnig samþykkt Írafellsbréf árið 1912 (sjá Írafell).

---

[121]Skjal nr. 4 (20).
[122]*Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b., s. 414-415.
[123]*Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b., s. 415.
[124]Sigurður Sigurðsson, "Lýsing Reynivallasóknar 1840." *Landnám Ingólfs* III. b. s. 248-249 og 256.
[125]Skjal nr. 4 (23).
[126]Skjal nr. 2 (32).
[127]Skjal nr. 2 (32) (Í skjalaskrá Kjalarness).

Í fasteignamatinu 1916-1918 kemur fram að land Möðruvalla sé mikið og gott öllum fénaði að sumri til. Sumt af því sé þó í talsverðri fjarlægð auk þess sem nokkuð snjóþungt sé í ½ Svínadal og smölun erfið.[128]

Í umfjöllun fasteignamatsins 1932 um Möðruvelli kemur fram að túngirðingin sé 2270 [metrar] og að beitilandið sé gott. Ennfremur segir að mótekja sé nærri en að steypuefni sé ekki gott. Laxveiði er á jörðinni.[129]

Samkvæmt beiðni eigenda Möðruvalla og skipun sýslumanns Gullbringu- og Kjósarsýslu var 170 ha. heimalandi jarðarinnar skipt þannig:

> Landamerki hins úrskifta lands eru þessi:
>
> Að norðan ræður Laxá merkjum, að austan Svínadalsá suður að þjóðvegi þar sem hann er nú. Frá þjóðvegi eru mörkin samhliða Svínadalsá og Trönudalsá ofan ármóta þeirra, en 50 m. vestar þar til kemur að þverbugðunni á Trönudalsá. Þaðan ræður Trönudalsá merkjum allt upp í Rjúkan, sem er fossspræna vestur af Múlanum. Úr Rjúkan eru mörkin um stóran stein neðan við Hellinn, um merki í Neðri stígum og þaðan í fjárhúshliðið. Síðan ræður túngirðingin mörkum allt vestur og niður að þjóðvegi. Þá fylgja mörkin þjóðveginum um 200 m. vestur að merki við Hæðaskarðið, en úr því í suðausturhorn girðingar á Hæðaskarðstúni, fylgir girðingunni þaðan upp og vesturfyrir Hæðaskarðstúnið að bugðu á girðingunni vestanverðri miðsvæðis, þaðan beina línu í merki á Eyjamörkum undir Hnífhólunum um 100 m. ofar en Hvassneslækurinn sameinast Eyja og Möðruvallamörkum. Fylgir síðan Eyjamörkum Hnífhólagirðingunni og Hvassneslæknum allt norður í Laxá.
>
> Með tilliti til kröfu jarðeigenda um að hvor jarðarhluti héldi sínum túnum skiftist hið úrskifta land milli býlanna þannig:
>
> Nr. 2 á tún vestan húsa nr. I, sem takmarkast af þjóðvegi að norðan, girðingu milli þjóðvegar og útmarka að austan og útmarka að sunnan og vestan. Ennfremur skák meðfram Laxá. Eru suður og vestur takmörk hennar skurður og læmi er fellur í Laxá. Allt annað land vestan bæja fylgir Nr. I.
>
> Vegurinn austur hlaðið, skal vera mitt á milli bæjarhúsanna.
>
> Austan bæja fylgir Nr. I: Upptún, takmarkast af vegi að norðan, Hólsgirðingu að austan, útmörkum að sunnan og fyrnefndri girðingu að vestan.
>
> Austan lækjar og neðan vegar, hefir Nr. I skák milli Laxár og vegar, eins og merki og girðingar sýna. Ofan þjóðvegar fylgir Nr. I land er takmarkast af fyrnefndri markalínu við Svínadalsá og Trönudalsá, suður að bugðunni á Trönudalsá og frá henni beina línu í suðausturhorn grafargirðingarinnar fylgir

[128]Skjal nr. 2 (27)a-b.
[129]Skjal nr. 2 (33).

> síðan suður og suðvestur brún hennar og framlengist norðvestur að Mólæknum er ræður síðan merkjum niður að hliði grafargirðingarinnar.
>
> Frá hliðinu um girðingarhorn sunnan til við réttina að Vallarlæknum.
>
> Allt annað land austan bæja, innan útmarka hins úrskifta lands fylgir Nr. II.
>
> Veiðiréttur er óskiftur og jafn hjá báðum jarðarhlutum. Sömuleiðis ná þessi skifti ekki til námaréttinda í skiftu eða óskiftu landi. Verða þau áfram jöfn og óskift. ....[130]

Þetta landaskiptabréf var útbúið á Möðruvöllum þann 8. nóvember 1952 og samþykkt af þremur aðilum vegna Möðruvalla.

5.1.12. Írafell

Í fógetareikningunum frá 1547-1552 er hálfs Írafells getið meðal fyrrum Viðeyjarjarða.[131]

Í Jarðabók Árna og Páls frá 1705 kemur eftirfarandi fram um selstöður Írafells:

> Selstöðu á jörðin í sínu eigin landi á Svínadal.[132]

Konungur átti hálft Írafell en sá helmingur sem tilheyrði honum var seldur 28. ágúst 1839.[133]

Írafell er sagt eiga mikið og gott land hvorttveggja til fjalls og láglendis í lýsingu Reynivallasóknar frá 1840.[134]

Írafell, sem var konungsjörð að hálfu, er sagt 20 hundruð að dýrleika í Jarðatali Johnsens frá 1847.[135]

Í jarðamatinu 1849-1850 stendur eftirfarandi umsögn um Írafell:

> Jörðin er kostagóð og landrík. Vetrarríki töluverðt.

Þar er þess jafnframt getið að Hulstaðir séu þrætuland milli Fremriháls og Írafells.[136]

Landamerkjabréf fyrir Írafell var undirritað 30. nóvember 1885 og því þinglýst 8. júní 1886. Samkvæmt því eru landamerki jarðarinnar þessi:

> Að norðanverðu við Írafellsnes rennur Laxá og er hún merki milli Írafellslands og Hækingsdals- og Vindáslanda frá Hulsstaðarás og niður að Svínadalsá. –

---

[130]Skjal nr. 2 (24).
[131]Skjöl nr. 4(92,93,94).
[132]*Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b., s. 417
[133]Skjal nr. 4(100)
[134]Sigurður Sigurðsson, "Lýsing Reynivallasóknar 1840." *Landnám Ingólfs* III. b. s. 256.
[135]Skjal nr. 4 (23).
[136]Skjal nr. 2 (32).

> Að austanverðu eru mörkin milli Írafells og Fremra–Hálslanda: frá Laxá upp Hulsstaðarás og beint þaðan upp á Írafell, svo þaðan eptir sem vötnum veitir uppá Nónbungu á Dagmálafjalli og frá Nónbungu í Fannahlíðarhorn norðanvert og frá Fannahlíðarhorni suður í Þverárdalsbotn, þá frá Þverárdalsbotni suður Skálafell, suður á móts við dysið á Svínaskarði, svo þaðan vestur að upptökum Svínadalsár á Svínaskarði.

Að vestan skilur Svínadalsá lönd Írafells og Möðruvalla, sunnan af skarði og norður að Laxá.

Fyrir neðan meginmál bréfsins stendur:

> Ofanskrifuð landamerki játa jeg rjett að vera milli Fremra–Háls og Írafells. Einar Jónsson.[137]

Þar eru líka undirskriftir Guðmundar Gunnarssonar og Ásmundar Kristjánssonar á Möðruvöllum og Margrjetar Jónsdóttur og Sæmundar Jónssonar á Írafelli.

Nýtt landamerkjabréf fyrir Írafell var undirritað þann 31. maí 1912 og þinglesið daginn eftir. Bréfið er svohljóðandi:

> Norður við Laxá, er ás sá, sem Hulsstaðaás nefnist: hann er á landamerkjunum milli Írafells og Fremmra – Hálslands. Á hann eru hlaðnar 2 vörður og er bein stefna frá þeim í vörðu, sem hlaðin er á nyrðri fellsbrún og þaðan bein stefna í vörðu á suðurbrún og þaðan austur fell eptir því sem votnum hallar og merki segja til.–
>
> Af eystra fellsenda í Nonbungu, eptir því sem vötnum hallar og merki tilvísa. Af nónbungu bein stefna í vestra snjófannarhlíðarhorn og þaðan suður fjall í Þverárdalsbotn.
>
> Úr Þverárdalsbotnum bein stefna suður á Skálafell þaðan bein stefna vestur Skálafell, eptir því sem vötnum hallar alla leið vestur, að desi því sem er á Svínaskarði þaðan ræður Svínadalsá merkjum milli Írafells og Möðruvalla alla leið í Laxá sem ræður að norðan, að fyrnefndum Hulsstaðarás. – Á öllum merkjavörðunum er klappað L.M. sem þýðir landamerki.– [138]

Undir þessa landamerkjalýsingu skrifar eigandi jarðarinnar Fremraháls og ábúandi Hækingsdals. Einnig skrifar undir hana Guðmundur Sigurðssson (væntanlega bóndi á Möðruvöllum).[139]

Í fasteignamatinu 1916-1918 er land Írafells sagt mikið, allveg skýlt og gott til sumarbeitar. Mikið af landinu sé þó venjulega snjóþungt, einkum í ½ Svínadal, en eystri hlutinn er sagður hagsælli.[140]

---

[137]Skjal nr. 2 (10).
[138]Skjal nr. 2 (11).
[139]Guðmundur Sigurðsson var bóndi á Möðruvöllum skv. sóknarmannatali 1912. Skjalasöfn presta og prófasta. Reynivellir BC/6.
[140]Skjal nr. 2 (27)a-b.

Í fasteignamatinu 1932 stendur m.a. að tún Írafells sé allt girt gripheldri girðingu og að beitilandið sé fremur gott. Mótekja er fjarri [býlinu] og byggingarefni á landareigninni er lélegt. Þar er hinsvegar nokkur laxveiði.[141]

5.1.13. Fremriháls

Í Vilchinsmáldaga frá 1397 er talað um Háls í Kjós.[142] En líklega er þó frekar átt við Neðraháls.

Þann 30. nóvember 1566 var Sigurður Þorkelsson dæmdur fyrir þjófnað á Reynivöllum í Kjós. Hann gekkst m.a. við því að hafa stolið tveggja vetra gömlum graðungi á Efrahálsi, þ.e Fremrahálsi.[143]

Eftirfarandi kemur fram um selstöður Fremraháls í Jarðabók Árna og Páls frá 1705:

> Selstöðu á jörðin í heimalandi.[144]

Um Sauðafell, hjáleigu Fremraháls, segir:

> Er þar nú selstaða frá Hálsi.[145]

Í lýsingu Reynivallasóknar frá 1840 er landrými Fremraháls sagt bæði mikið og gott einkum um sumar, hinsvegar sé vetrarþungt.[146]

Fremriháls eða Litliháls er metin á 12 hundruð að dýrleika í Jarðatali Johnsens frá 1847.[147]

Í jarðamatinu 1849-1850 segir um Fremraháls:

> Utrymi mikið. Landkostir góðir. ...Vetrarríkisjörð.

Þar er þess ennfremur getið að Hulstaðir séu þrætuland milli Fremriháls og Írafells.[148]

Landamerkjabréf fyrir Fremriháls annars vegar og Stíflisdals og Fellsendalands hins vegar var undirritað 19. júlí 1885 og þinglesið 8. júní 1886. Þar segir um landamerkin:

> Úr Sýslulækjarminni við Sýsluhólma í Laxá beina stefnu yfir Stóra – Sauðafell (og fellur línan yfir gil í norðausturhlíð fellsins) í vestasta Tjarnarhól (Strítuhól svonefndan) og beina sömu stefnu áfram til Rjúpnagils, þaðan beint í Þverárdal, úr Þverárdal í Fannahlíðarhorn, úr Fannahlíðarhorni í Nónbungu, úr Nónbungu sem vötnum hallar ofan háls út Írafell beina stefnu í Hulsstaðaós, þaðan ræður Laxá í Sýslulækjarminni.

---

[141]Skjal nr. 2 (33).
[142]Skjal nr. 4(86).
[143]Skjal nr. 4 (1).
[144]*Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns,* 3. b., s. 418.
[145]*Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns,* 3. b., s. 419.
[146]Sigurður Sigurðsson, "Lýsing Reynivallasóknar 1840." *Landnám Ingólfs* III. b. s. 256.
[147]Skjal nr. 4 (23).
[148]Skjal nr. 2 (32).

Fyrir aftan landamerkjalýsinguna kemur eftirfarandi fram:

> Landamerki þau, sem tilgreind eru í brjefi þessu, og sem liggja milli Fremrahals - lands og Stíflisdals- og Fellsendalanda, samþykki jeg sem umráðamaður Þingvallarkirkjujarðarinnar Stíflisdals með hjáleigunni Fellsenda.
>
> Þingvelli við Öxará 10. okt. 1885 Jens Pálsson
>
> Framan skrifuð landamerki milli Fremrahals og Írafells vottum við rjett.
>
> Írafelli þann 5. júní 1886 Sæmundur Jónsson, Margrjet Jónsdóttir.[149]

Bent skal á að landamerkjalýsing Stíflisdals og Selkots árið 1890 var samþykkt af hálfu Fremrahals.[150]

Þann 31. maí 1912 var annað landamerkjabréf fyrir Fremrahals undirritað en því var þinglýst degi síðar. Þar koma eftirfarandi upplýsingar fram:

> Úr gljúfrinu á sýslulæknum við Laxá og þaðan bein stefna í lítið holt, suðaustur frá Lanarholti. – Frá því holti bein stefna í há bunguna á Stóra Sauðfelli. Frá vörðu þeirri, sem þar er bein lína, í strítuhólinn sem er vestur af tjörninni í Tjarnarholunum [leiðrétt úr, Tjarnarholmanum] – Frá fyrnefndum hól beina [lína, yfirstrikuð]stefnu vestur að Rjúpnagili, svo ræður Rjúpnagil upp að giljunum þremur, það er miðgilið, og úr því bein stefna í Þverárdalsbrún, þá nyrðri. Þaðan norður brunirnar í vestra Sjofannar-hlíðarhorn, og þaðan beina stefnu í nónbungu.
>
> Af Nónbungu norður Dagmálafjall ofan á háls, eptir því, sem merki til vísa. Af hálsinum vestur Irafellsfjall, eptir því sem vötnum hallar og merki, segja til. Af fellinu bein lína ofan á ás þann, sem Hulsstaðaás nefnist og er á landamerkjunum milli Fremra – Háls og Irafells. Á allar landamerkjavörður, er klappað **L.M.** sem á að þýða – Landa – Merki. –
>
> Hulsstaðaás er norður við Laxá, og frá honum ræður Laxá mörkum austur að áðurnefndum sýslulæk.[151]

Eigandi Írafells lýsti sig samþykkan þessu landamerkjabréfi.

Í fasteignamatinu 1916-1918 segir að landamerkjalýsing eiganda Efriháls (Fremriháls) sé óstaðfest. Land jarðarinnar er sagt vítt og gott til sumarbeitar og er niðri nær á vetrum. Á móti kemur að það er fremur snjóþungt, afréttarfé sækir í það og smölun er erfið.152

Í fasteignamatinu 1932 kemur fram að tún Fremrahals sé girt af með streng og að beitiland jarðarinnar sé gott. Afréttarlandið er einnig gott og hefur jörðin nokkrar tekjur af því að leyfa öðrum afnot af afréttinni. Á jörðinni er slæm mótekja og lélegt

---

[149]Skjal nr. 2 (5).
[150]Skjal nr. 4 (29) í máli 5/2004, Grafningur.
[151]Skjal nr. 2 (6).
[152]Skjal nr. 2 (27)a-b.

byggingarefni en þar er nokkur laxveiði. Fremriháls selur eldsneyti til Hækingsdals.[153]

5.1.14. Hækingsdalur (Hlíðarás er nýbýli úr landi Hækingsdals)

Hækjudalur eða Hækingsdalur kemur við sögu í eftirfarandi landamerkjum Vindáss frá því um 1270:

> Jtem j fyrstu áá milli Reynuualla og uindas rædur g[eyða í handriti] lækr upp áá brun, þadann sionhending nordr ad ga[tna]motum, þadann nordr j selia áá. Enn áá milli hækiudals og vindas: rædr skipa gil vpp áá brun, og þadann sionhending nordur j selia áá.[154]

Eftirfarandi upplýsingar um selstöður Hækingsdals koma fram í Jarðabók Árna og Páls frá 1705:

> Selstöðu á jörðin í sínu eigin landi góða, þar sem heita *Selsvellir* á Geitahlíð.
> ...
>
> **Saudhus** hefur til forna í Hækíngsdalslandi kallað verið þar sem stundum hefur í manna minni selstaða brúkast, og halda menn bygt ból hafi í gamalli tíð verið, og hafa til líkinda þar um girðínga og tófta leifar...[155]

Í lýsingu Reynivallasóknar frá 1840 kemur fram landrými sé í Hækingsdal og arðgott beitiland einkum á sumrum.[156]

Í Jarðatali Johnsens frá 1847 er Hækingsdalur sagður 30 hundruð að dýrleika.[157]

Í kaflanum um Hækingsdal í jarðamatinu 1849-1850 kemur eftirfarandi fram:

> Utrymi mikið og landkostir góðir. ... en hagasæl á vetrardag með örðugleika.[158]

Í fasteignamatinu 1916-1918 kemur fram að engin landamerkjalýsing fylgi Hækingsdal. Land jarðarinnar er hinsvegar sagt stórt og allgott, einkum hvað sumarbeit áhrærir en sumt fé sé rekið til fjalls. Vetrarbeit er sögð vera lítil. Að endingu er þess getið að Hækingsdalsbóndinn taki lítilsháttar upprekstur eða sem samsvarar 10 krónum á ári.[159]

Landamerkjabréf fyrir Hækingsdal var undirritað í nóvember 1921 og því þinglýst 23. júní 1922. Þar koma eftirfarandi upplýsingar fram um landamerki jarðarinnar:

---

[153]Skjal nr. 2 (33).
[154]Skjal nr. 4(83).
[155]*Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b. s. 421.
[156]Sigurður Sigurðsson, “Lýsing Reynivallasóknar 1840.” *Landnám Ingólfs* III. b. s. 256.
[157]Skjal nr. 4 (23).
[158]Skjal nr. 2 (32).
[159]Skjal nr. 2 (27)a-b.

> 1. Að sunnan milli Hækingsdals og Írafells Fremra – Háls, ræður Laxá merkjum.
>
> 2. Að austan, milli Hækingsdals og Stíflisdals og Selkots eru merki, frá Laxá á Hólmavaði bein lína um Klapparhól á Brattafelli í Steinkirkju og þaðan á Há – Kjöl.
>
> 3. Að norðan bein lína frá Há – Kjöl í Hjaltadalsárupptök. Þrándarstaðir á móti.
>
> 4. Að vestan milli Reynivalla og Vindáslanda og Hækingsdals, bein lína, frá upptökum Hjaltadalsár, í Skálafellsvörðu, þaðan bein lína í Skiftagil sem svo ræður merkjum að Laxá.[160]

Þessari lýsingu voru umboðsmenn Írafells, Fremraháls, Stíflisdals og Selkots í Þingvallasveit, Þrándarstaða, Reynivalla og Vindáss samþykkir.

Í fasteignamatinu 1932 er að finna kafla um Hækingsdal. Þar segir m.a. að afréttarland jarðarinnar sé allgott og að smá hluti upprekstrarins sé seldur. Mótekja er flutt til Hækingsdals eins og fram kemur í kaflanum um Fremraháls.[161] Í kaflanum kemur einnig fram að laxveiðihlunnindi séu á jörðinni og að engi hennar séu girt og tún stórgripagirt.[162]

5.1.15. Skorhagi

Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns segir árið 1705 m.a. um Skorhaga.

> Engjum spilla skriður, og hefur bærinn fluttur verið fyrir þann skuld, að skriður eyðilögðu hin fornu tún að ofan, en áin að framan. Var hinn forni bær kallaður Múli, og er þar nú auðn, en í staðinn komin þessi jörð, Skorhagi, fyrir meir en hundrað árum. Aldrei hafði þar fyrri bær verið sem nú stendur hann.[163]

Má vera að þarna sé kominn Múli, bær Refs í Brynjudal, sem Þórðarbók Landnámu getur um.[164]

Um Skorhaga segir í lýsingu Reynivallasóknar frá 1840 að útigangur sé góður bæði vetur og sumar.[165]

Samkvæmt Jarðatali Johnsens frá 1847 er Skorhagi metinn á 10 hundruð að dýrleika.[166]

Í jarðamatinu 1849 kemur eftirfarandi upplýsingar fram um Skorhaga:

> Landrymi nóg. Sauðbeit góð sumar og vetur.[167]

---

[160]Skjal nr. 2 (7).
[161]Í kaflanum um Fremraháls í sömu skýrslu kemur fram að eldsneytið komi þaðan.
[162]Skjal nr. 2 (33).
[163]*Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns,* 3. b., s. 422.
[164]Skjal nr. 4(39).
[165]Sigurður Sigurðsson, "Lýsing Reynivallasóknar 1840." *Landnám Ingólfs* III. b. s. 254.
[166]Skjal nr. 4 (23).

Landamerkjabréf Skorhaga var undirritað í október 1884 og því þinglýst 8. júní 1886. Samkvæmt bréfinu eru landamerki jarðarinnar svohljóðandi:

1. Á milli Skorhaga og Þyrils hafa merki verið haldin á miðjum Botnvogum.

2. Á milli Skorh. og Stórabotns, í Kötlugróf úr henni í Lambaskarð, svo ræður vatnahalli uppi á múlanum.

3. Á milli Skorh. og Ingunnarstaða ræður stefna norðan af hámúla í vörðu á suðurbrúninni, úr þeirri vörðu niður í Skarð, sem skilur Skorhaga og Hrísakotsengjar úr tjeðum skurði í Þúfu, er stendur á norðurbakka Brynjudalsár. –

4. Svo ræður nefnd á milli Skorh. og Þrándarstaða í sjó fram og eptir miðjum Brynjudalsvogum.[168]

Þessi landamerki voru samþykkt af Þorkatli Þorlákssyni á Þyrli, Gísla Gíslasyni í Stórabotni, J.B.P. Ottesen á Ingunnarstöðum og Arnþóri Björnssyni og Jóni Vigfússyni á Þrándarstöðum.

Þann 24. apríl 1899 leigði bóndinn í Skorhaga félaginu The Iceland water power and Exploration Syndicat Limited réttinn til að virkja fossa á landareign sinni. Samkvæmt samningnum, sem þinglýst var 1. júní sama ár, skyldi félagið einnig hafa rétt til að reisa nauðsynleg mannvirki á jörðinni. Einng kemur fram að ef enginn mannvirki yrðu reist innan fimm ára frá undirritun samningsins eða ef leigan yrði ekki greidd á réttum tíma skyldi hann falla úr gildi.[169]

Landamerkjabréf fyrir Ingunnarstaði, Hrísakot og Skorhaga var gert árið 1922 (sjá Ingunnarstaði) vegna þess að merki, sem vísað var til árið 1890, fannst ekki.[170]

Í fasteignamatinu 1916-1918 segir að land Skorhaga sé útendi Múlafjalls og hlíðarnar á þrjá vegu sem sé klettótt og skriðurunnið en þó drjúgt og kjarngott til beitar.[171]

Í fasteignamatinu 1932 er greint frá því að jörðin Skorhagi hafi gott og hagsamt beitiland og að þar sé nýtanleg mótekja sem Skorhagi deili með Þrándarstöðum.[172]

5.1.16. Þrándarstaðir

Þann 30. júní 1509 á Öxarárþingi kom undir úrskurð Þorvarðar lögmanns Erlendssonar mál um eignarrétt Þrándarstaða í Brynjudal. Jón Sigurðsson rak málið fyrir hönd Markúsar Jónssonar systursonar síns gegn Narfa Sigurðssyni bróður sínum

[167]Skjal nr. 2 (32).
[168]Skjal nr. 2 (14).
[169]Skjal nr. 2 (36).
[170]Skjal nr. 2 (9).
[171]Skjal nr. 2 (27) a-b.
[172]Skjal nr. 2 (33).

sem hélt jörðina. Eftir að hafa skoðað eignarheimildir beggja aðila þá komst lögmaður að þeirri niðurstöðu að skipta jörðinni á milli Markúsar og Narfa.[173]

Í Jarðabók Árna og Páls frá 1705 kemur eftirfarandi fram um selstöðu Þrándarstaða:

> Selstöðu á jörðin í sínu eigin landi.[174]

Sá helmingur Þrándarstaða sem tilheyrði Skálholti var seldur undan stólnum þann 8. ágúst 1787.[175]

Þrándarstöðum er skipt í tvennt í lýsingu Reynivallasóknar frá 1840. Þrándarstaðir efri standa fremst í Brynjudal fyrir sunnan ána við Þverá og eru sagðir hafa nokkurn útigang. Þrándarstaðir neðri eru sagðir vera undir líkum kjörum og hinir efri og að Þverárdalur þeirra megin tilheyri þeim.[176]

Þrándarstaðir, áður stólsjörð að hálfu leyti, er talin 20 hundruð að dýrleika í Jarðatali Johnsens frá 1847. Aðeins presturinn skiptir Þrándarstöðum í tvo hluta, þ.e. efri og neðri. Í jarðabók Skálholtsstóls er sá hluti jarðarinnar sem tilheryði stólnum metinn á 13 2/3 hundrað.[177]

Í umfjöllun jarðamatsins 1849-1850 um Þrándarstaði kemur eftirfarandi fram:

> Landrymi nóg. Sæmileg sumarbeit en sárlítil vetrarbeit.[178]

Landamerkjabréf fyrir Þrándarstaði var undirritað 6. maí 1886 og því þinglýst 8. júní sama ár. Samkvæmt því eru landamerki jarðarinnar eftirfarandi:

> 1. Millum Skorhaga og Þrándast. frá sjó upp miðja Brynjudalsvoga í Brynjudalsá, hana upp meðan Skorhagaland er annarsvegar.
>
> 2. Millum Ingunnarstaða og Þrándastaða upp tjeða á í ármótin Brynjudals og Þverár, svo hana upp alla, upp Þverárdal upp í Kjöl og hann vestur í Kjalarhorn.
>
> 3. Millum Fossár og Þrándastaða úr vesturhorni Kjalar beinustu leið norðvestur ofan fjallið í skarð það, sem Vestri – Rauðilækur kemur fram af Þrándastaðaflóabrúninni, svo hann ofan í sjó.[179]

Lýsing þessi er staðfest af ábúendum Skorhaga, Ingunnarstaða og Fossár.

Þann 24. apríl 1899 leigði bóndinn á Þrándarstöðum félaginu The Iceland water power and Exploration Syndicat Limited réttinn til að virkja fossa á landareign sinni. Samkvæmt samningnum, sem þinglýst var 1. júní sama ár, skyldi félagið einnig hafa rétt til að reisa nauðsynleg mannvirki á jörðinni. Í honum kemur einnig fram að

---

[173]Skjal nr. 4 (22).
[174]*Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b, s. 438.
[175] Skjal nr. 4 (100).
[176]Sigurður Sigurðsson, "Lýsing Reynivallasóknar 1840." *Landnám Ingólfs* III. b. s. 254-255.
[177]Skjal nr. 4 (23).
[178]Skjal nr. 2 (32).
[179]Skjal nr. 2 (16).

ef enginn mannvirki yrðu reist innan fimm ára frá undirritun samningsins eða ef leigan væri ekki greidd á réttum tíma skyldi hann falla úr gildi.[180]

Í fasteignamatinu 1916-1918 er þess getið að landamerkjalýsing Þrándarstaða hafi ekki verið send fasteignamatsnefnd. Þar kemur annars eftirfarandi fram:

> Land stórt og fremur gott, en notalegasta sauðbeitin á vetrum er langt frá bæ, út með firði; var fyr notaður til viðlegu Bárðarhellir, við ána niður hjá vogi, og gekk fé þá oft úti þar, naut fjörubeitar með. Uppi í hlíðinni nær er hjalli, sjálfgirtur af klettum, til kvía-ærgeymslu, allmikið sumarhaglendi.[181]

Árið 1921 samþykkti umboðsmaður Þrándarstaða landamerkjabréf fyrir Hækingsdal (sjá þar).

Annað landamerkjabréf fyrir Þrándarstaði var undirritað 29. maí 1922 og því þinglýst 23. júní sama ár. Þar koma eftirfarandi upplýsingar fram:

> Merkjin eru þannig; Milli Þrándarstaða og Skorhaga ræður Brynjudalsá, milli Ingunnarstaða og Þrándarstaða ræður Þverá að upptökum, þaðan sjónhending suður á há Kjöl, milli Þrándarstaða og Hækingsdals eru merkjin eftir há Kjöl að upptökum Hjaltadalsáar, milli Þrándarstaða og Fossá eru merkjin frá upptökum Hjaltadalsáar yfir Kjalhorn þaðan beina stefnu að upptökum rauðalækjar, og eftir rauðalæk til sjávar.[182]

Landamerkjabréfið var staðfest af Lúther Lárussyni á Ingunnarstöðum, Þorsteini Narfasyni á Klafastöðum (sem var eigandi Skorhaga, sbr. landamerkjabréf fyrir Ingunnarstaði og Skorhaga s.á.), Ólafi Matthíassyni á Fossá, og umboðsmanni Hækingsdals.

Í fasteignamatinu 1932 kemur fram að Þrándarstaðir hafi allgott beitiland sem sé í nokkurri fjarlægð [frá bænum]. Haginn er girtur af með 400 metra langri girðingu. Á jörðinni er að finna lélegt byggingarefni og þar er hár lítill foss. Jörðin er sögð deila mótekju með Þrándarstöðum.[183]

5.1.17. Ingunnarstaðir (Hrísakot var hluti af Ingunnarstöðum)

Í máldaga kirkjunnar á Ingunnarstöðum sem talinn er frá því um 1180 segir að kirkjan eigi allt land á Ingunnarstöðum og séttung í Eyrarlandi.[184]

Í máldaga Ingunnarstaðakirkju frá 1367 kemur það sama fram og 1180 nema hvað hún er sögð eiga séttung í Eyjalandi.[185]

Vilchinsmáldagi frá 1397 og Gíslamáldagar frá 1570 og síðar eru samhljóða máldaganum frá 1367.[186]

---

[180]Skjal nr. 2 (35).
[181]Skjal nr. 2 (27) a-b.
[182]Skjal nr. 2 (17).
[183]Skjal nr. 2 (33).
[184]Skjal nr. 4 (8). Ingunnarstaði er að finna í kirknaskrá Páls biskups Jónssonar frá því um 1200, sbr. Skjal nr. 4 (11).

Á Bessastöðum þann 27. september 1563 höfðu þeir Páll Stígsson höfuðsmaður, fyrir hönd konungs, og Gísli Jónsson Skálholtsbiskup með sér jarðaskipti. Meðal þeirra jarða sem komu í hlut dómkirkjunnar í Skálholti var Hrísakot metið á átta hundruð.[187]

Ingunnarstaðir voru seldir undan Skálholtsstól þann 8. ágúst 1787.[188]

Hrísakot er hjáleiga eða afbýli og talið eða reiknað til lands Ingunnarstaða. Í Jarðabók Árna og Páls frá 1705 koma eftirfarandi upplýsingar fram um selstöðu Hrísakots:

> Selstöðu hefur jörðin í sínu eigin landi víðara en í einum stað.[189]

Ennfremur segir jarðabókin:

> **Þorunarsel** liggur og í Ingunnarstaða landi, þar ætla menn bygð hafi verið til forna, ... Hafa nú Ingunnarstaðamenn þar selstöðu þá er þeim líkar. ...[190]

Í lýsingu Reynivallasóknar frá 1840 eru Ingunnarstaðir sagðir sæmileg útigangsjörð og að hún eigi fjárbeit fram í dalnum, þ.e. Brynjudal. Hrísakot, tíu hundruð að dýrleika, er sagt hafa allgóða útbeit við hagahús.[191]

Ingunnarstaðir, áður stólsjörð, eru taldir 27 1/3 hundruð að dýrleika í Jarðatali Johnsens frá 1847. Neðanmáls er því þó bætt við að eldri jarðabækur, að stólsjarðabókinni undanskilinni, telja Ingunnarstaði og Hrísakot saman 20 hundruð að dýrleika. Sýslumaður telur Hrísakot 5 hundruð að dýrleika og Ingunnarstaði 15 hundruð.[192]

Í jarðamatinu 1849-1850 er kafli um Ingunnarstaði og hjáleiguna Hrísakot. Þar koma eftirfarandi upplýsingar fram:

> Landrymi mikið með talsverðum skógi. Sumarbeit góð og nóg. Vetrarbeit sæmilega góð. [193]

Landamerkjabréf Ingunnarstaða ásamt Hrísakoti í Brynjudal í Kjós var undirritað 26. apríl 1890 og þinglesið 2. júní sama ár. Samkvæmt því eru landamerkin eftirfarandi:

> Milli Ingunnarstaða og Skorhaga eru merki þannig: Þúfa sem stendur við Brynjudalsá og sjónhending úr þeirri þúfu til þess svonefndur

---

[185]Skjal nr. 4 (9).
[186]Skjal nr. 4(85 og 99).
[187]Skjal nr. 4 (7). Í fjárskiptareikningi á milli Hólmfríðar Erlendsdóttur og sonar hennar Eyjólfs Einarssonar sem gerður var á dögunum 23.-24. maí 1522 í Dal undir Eyjafjöllum er minnst á Hrísey í Brynjudal sem sögð er 10 hundruð, sbr skjal nr. 4(88). Einnig er minnst á Hrísa í Brynjudal í reikningi Skálholtsstóls frá 1565, sbr. skjal nr. 4(98).
[188]Skjal nr. 4(100).

[189]*Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 1923. 3. b, s. 440.
[190]*Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 1923. 3. b, s. 441.
[191]Sigurður Sigurðsson, "Lýsing Reynivallasóknar 1840." *Landnám Ingólfs* III. b. s. 254.
[192]Skjal nr. 4 (23).
[193]Skjal nr. 2 (32).

> Vörðuhvammalækur kemur fram af brúninni og þaðan norður á há múlann þar til skiptist Vatnahalli.
>
> Milli Ingunnarstaða og Stórabotns ræður Vatnahalli á múlanum og sömuleiðis þar sem „Súlur" taka við og það austur að Þingvallakirkjulandi.
>
> Milli Ingunnarstaða og Þingvallakirkju eru merki: bein lína frá svonefndri „Hásúlu" eða „Mjóusúlu", sem stendur í beinni línu við merki, að norðanverðu ræður svo stefna úr nýnefndri Súlu, til upptaka Öxarár við Mirkavatn, og þaðan sjónhending í suður á „Há – Kjöl". Svo ræður vatnahalli vestur eptir Kilinum til þess á móts við, eða uppundan „Þverá".
>
> Milli Ingunnarstaða og Þrándarstaða ræður Þverá frá Brynjudalsá til efstu upptaka Þverár, og svo þaðan bein stefna uppá Kjöl, þar sem merki verður sett.[194]

Gísli Gíslason í Stórabotni, Arnór Björnsson á Þrándarstöðum og Jón Einarsson í Skorhaga skrifuðu uppá bréfið auk umboðsmanns Þingvallakirkjutorfunnar.

Þann 8. nóvember 1910 buðust eigendur Ingunnarstaða og Hrísakots, þeir Ámundi Kristjánsson og Jón P. Ottesen, til þess að selja Þorsteini H. S. Kjarval í Reykjavík öll námuréttindi jarðanna og það land og þau vatnsaflsréttindi sem nauðsynleg væru til þess að námustarfsemi gæti þrifist. Kauptilboðið var bindandi til 1. janúar 1913. Réttindi þau sem fólust í þessu kauptilboði féllu síðar C. B. Eyjólfssyni í skaut. Hann framseldi þau í hendur The British North. North Vestern Syndicate Ltd. London þann 7. janúar 1911. Kauptilboðið og tilkynningin um framsalið voru þinglesin þann 24. maí 1911.[195]

Í fasteignamatinu 1916-1918 segir að land Ingunnarstaða sé mikið og að það sé sameiginlegt við Hrísakot. Dalbotninn liggi beggja megin við það og fjöllin umkringi á þrjá vegu. Land Ingunnarstaða er talin besta sauðjörð sveitarinnar bæði til sumar- og vetrarbeitar. Þar segir ennfremur að land Hrísakots sé mikið og gott, einkum sauðlandið.[196]

Þann 15. febrúar 1922 var landamerkjabréf fyrir Ingunnarstaði ásamt Hrísakoti og Skorhaga undirritað en því var þinglýst 23. júní sama ár. Í því kemur eftirfarandi fram:

> Vegna þess að landamerki milli nefndra jarða hafa raskast (púfa sem stendur við Brá [Brynjudalsá] sbr. landamerkjaskrá frá 1890 fyrirfinst ekki) höfum við undirskrifaðir eigendur þeirra gjört ný merkji.

---

[194]Skjal nr. 2 (8).
[195]Skjal nr. 2 (37).
[196]Skjal nr. 2 (27)a-b.

> Merkjin eru þannig: Þar sem Vörðuhvamslækur kemur fram af brúninni er stefnan beint norður og suður niður að mýrinni, þaðan beint í austur 100 faðma, þá réttur vinkill niður að Brynjudalsá. Nefnd merkji eiga að vera girt með fjórsettum gaddavír.[197]

Að gerð þessa skjals komu aðeins eigendur Ingunnarstaða og Skorhaga.

Í fasteignamatinu 1932 kemur fram að eigandi Ingunnarstaða hafi lagt Hrísakot, sem sé í eyði, undir heimajörðina og að það sé talið ¼ hluti hennar. Þar kemur kemur einnig fram að heimalandið sé girt neti sem sé um 6 ½ kílómeter að lengd og að beiti- og afréttarlönd jarðarinnar séu mikil og góð. Smá hrís er á jörðinni og lélegur mór. Þar er einnig lélegt byggingarefni. Landamerki Ingunnarstaða eru sögð ágreiningslaus.198

Þann 27. september 1986 var undirrituð skiptagerð á landi Ingunnarstaða með Hrísakoti í Kjósarhreppi. Landgræðslusjóður var eigandi að ¾ hlutum jarðarinnar og Alexíus Lúthersson eigandi að ¼ hluta. Hér á eftir fylgja fyrsti og fimmti liður landskiptagerðarinnar:

> 1. Landskiptin taka aðeins til lands neðan hæðarlínu sem dregin er með rauðu í fjallshlíðum á meðfylgjandi korti í mælikvarða 1:20.000 gerðu af Guðmundi Guðjónssyni eftir gróðurkorti í mælikvarða 1:40.000.
>
> ...
>
> 5. All<t> annað land Ingunnarstaða verður áfram sameign eigenda jarðarinnar í sömu hlutföllum og þeir hafa þá jörð átt.[199]

5.1.18. Stóribotn

Landnáma getur landnámsmannsins Ávangurs sem bjó í Botni. Er talið að þar sé um Stórabotn að ræða.[200]

Í vaðmálareikningi Skálholtsstaðar frá 1502 er minnst á jörðina Botn sem mun vera Stóri-Botn í Borgarfjarðarsýslu.[201]

Í lýsingu Reynivallasóknar frá 1840 kemur fram að Litli-Botn hafi útigang á vetrum.[202]

Dýrleiki Stóra-Botns er sagður 20 hundruð í Jarðatali Johnsens frá 1847.203

Í jarðamatinu 1849-1850 segir um Stórabotn:

> ...utheyisheyskapur nokkur, enn mikið lángt í burt og erfiður, sumargott, vetrarbeit í besta lægi, ... landrími mikið og örðugt, ... [204]

---

[197]Skjal nr. 2 (9).
[198]Skjal nr. 2 (33).
[199]Skjal nr. 5 (6).
[200]skjal nr. 4(39).
[201]Skjal nr. 4 (21).
[202]Sigurður Sigurðsson, "Lýsing Reynivallasóknar 1840." *Landnám Ingólfs* III. b. s. 254.
[203]Skjal nr. 4 (23). (Þar er neðanmáls vísað á Forordningar Magnúsar Ketilssonar III., s. 23. Ekki kemur fram hvernig það kemur Stórabotni við.)

Þann 14. maí 1890 var útbúið landamerkjabréf fyrir jörðina Stórabotn og því þinglýst 6. júní sama ár. Bréfið hljóðar svo:

> Fyrir jörðinni Stórabotni eru landamerki þannig; á milli Litlabotns og ofangreindrar jarðar ræður Stórabotnsá neðan frá vognum þar til Litlabotnsá hefur að fornu í hana fallið, og þar frá ræður Litlabotnsá til upptaka, sem eru í svonefndri Stórukrókatjörn á miðri Botnsheiði.
>
> Milli Efstabæjar og Stórabotns eru merki þannig: úr miðri Stórukrókatjörn sjónhending austur yfir háveggi og það austur á Veggjadal, sem næst vatnahalla og verður þar sett hornmark, því þar tekur við Gilstreymisland, og á Stóribotn úr nýnefndu hornmarki austur á há Kvífjárindisfell; milli Þingvalla og Stórabotns úr há Kvífjárindisfelli og í Háusúlu (Mjóusúlu). Milli Stórabotns og Ingunnarstaða ásamt Hrísakoti í Brynjudal austan frá Þingvallakirkju landamerkjum, sem áður eru nefnd á Stóribotn Súlur alla að norðan er vötnum hallar til Botnsdals og það vestur á Múlafjall, þar til Skorhagaland tekur við. Sömuleiðis ræður vatnahalli á Múlanum, þar til kemur út á móts við Lambaskarð, sem svo er kallað, svo ræður sjónhending úr nefndu skarði utan til við Kötlugróf og það á miðjan vog fram og á Þyril þar á móts við. – og beina línu inn voginn og í Brunnárfljót.

Landamerkjabréfið er staðfest af umboðsmanni Þingvallakirkjutorfunnar og eigendum Skorhaga, Efstabæjar, Vatnshorns [Birni Eyvindssyni], Litlabotns, Ingunnarstaða og Þyrils. Fyrir neðan undirskriftirnar stendur eftirfarandi texti:

> Stórabotnsá ræður frá Botnsvog þar til Litlabotnsá hefur að fornu í hana fallið. Þá taka við vörður á miðjum hólma norðan við árnesið, svo ræður Litlabotnsá úr því.[205]

Undir þetta skrifa Þorkell Pétursson og Helgi Jónsson, sem voru bændur í Litla- og Stórabotni árið 1921 þegar landamerkjalýsingin var innfærð í nýja landamerkjabók en sú fyrri brann í Borgarnesi árið 1920.

Í fasteignamatinu 1916-1918 kemur fram að langur vegur sé á engjar Stórabotns sem liggi bæði niðri í dalnum og uppi á Hríshálsi og Botnsheiði. Fjallaslægjurnar eru sagðar greiðfærar og grasgefnar en niður í dalnum séu slægjurnar hinsvegar snöggar og reytingssamar. Beitilandið er afar víðlent og samanstendur bæði af heiðarlandi, valllendi og skóglendi. Góð beit er fyrir allar skepnur bæði sumar og vetur. Jörðin er fremur snjólétt en smalamennska er mjög erfið. Þó svo að miklu meira upprekstrarland tilheyri jörðinni en þörf krefur fyrir búpeninginn þá er ekki tekinn upprekstur fyrir aðra bændur. Skóglendi er mikið á jörðinni. Einnig er mikill ágangur afréttarfénaðar. Landamerki Stórabotns eru sögð þinglesin og ágreiningslaus og að endingu er þess getið að sá hluti jarðarinnar sem liggi sunnan Stórabotnsár sé í Kjósarsýslu.206

Í fasteignamatinu 1932 stendur m.a. að engi Stórabotns séu innan um bithaga. Þar kemur einnig fram að beitilandið, sem samanstendur af heiðar-, vall- og skóglendi, sé gott, víðlent og skjólgott. Það er bæði langt og skammt á það.

---

[204]Skjal nr. 2 (32).
[205]A.1.43, sbr. skilaskrá Þjóðskjalasafns.
[206]Fasteignamat 1916-1918 (Borgarfj.) (Undirmatsbók Borgarfjarðarsýslu, s. 7-10.)

Smalamennska er talin erfið. Um heimatúnið liggur 1100[207] metra girðing sem samanstendur af 400 metra túngirðingu og 700 metra girðingu um nýrækt. Jörðin á stórt upprekstrarland sem að hluta til er leigt út. Mótak er lélegt en nægur skógur til heimilisnota. Torfrista er einnig góð og byggingarefni er nærtækt. Á jörðinni er ein laug og margir fossar og þar er dálítil rjúpna- og silungsveiði. Í lýsingunni segir einnig að landamerki jarðarinnar séu ágreiningslaus og að þau séu þinglesin.[208]

5.1.19. Afréttarnot í Kjós

Jón Oddsson Hjaltalín sýslumaður samdi lýsingu Kjósarsýslu árið 1746 að boði amtmanns. Þar kemur hann m.a. inn á afréttarmál eins og sjá má af eftirfarandi málsgrein:

> Með fram sýslunni á austanverðu liggja frá suðri til norðurs heiðar, sem kallast Kjósarheiði og Mosfellsheiði. Eru á heiðum þessum góðir hagar, og ganga þar naut bænda, stóðhross og að sumu leyti ungar kindur yfir sumarið.[209]

Skúli Magnússon lýsti Gullbringu- og Kjósarsýslu í verðlaunaritgerð sem hann lauk við í byrjun árs 1785. Þar má finna eftirfarandi klausu um afréttarmál:

> Mosfellsheiði og Kjósarheiði nefnist öll víðáttan frá byggð í Kjós og Mosfellssveit upp að Henglinum, sem áður er nefndur. Þar er mjög gott og grösugt afréttarland á sumrum og er notað úr öllum sýslunum, Gullbringusýslu, Kjósarsýslu og Árnesssýslu. Þar hefir og verið haldinn nautamarkaður 1. október árlega á svæði, sem til þess er afgirt um gjá eina.[210]

Þann 26. maí 1789 á manntalsþingi á Reynivöllum var eftirfarandi efnisgrein færð til bókar:

> Þessu næst spurde hreppstiórenn Petur Petursson Retten hvert nockur hefde i Fyrra heyrt Sysslumannen á Manntalsþingi befala Bændum í Sveitenne ad reka Naut á afRett hvartil Þing soknenn svaradi ad hun hefde eÿ heyrt Sysslumannenn Þad fyrer Rette giöra enn hreppstiórenn Guðmundur Thordarson seiger ad Sysslumadurenn hafe Þad vid sig þann sama dag nefndt hvar þad hafe vered man hann eÿ.[211]

Í lýsingu Reynivallasóknar frá 1840 eru eftirfarandi upplýsingar að finna um afréttarmál:

> Óbyggðir dalir eður afréttardalir eru:

---

[207] Á öðrum stað í kaflanum segir að túnið sé girt með 1820 metra vír- og netagirðingu.
[208] Skjal nr. 2 (33).
[209] Jón Oddsson Hjaltalín, "Lýsing Kjósarsýslu 1746." *Landnám Ingólfs* III. b. Reykjavík. 1937. s. 28.
[210] Skúli Magnússon, "Lýsing Gullbringu- og Kjósarsýslu." *Landnám Ingólfs* I. b. Reykjavík. 1935-1936. s. 134.
[211] Skjal nr. 2 (45)a-b.

> 1. Þverárdalur, lítið dalverpi [úr sunnanverðum Brynjudal upp í Kjöl] ... 2. Seljadalur, og svo dalverpi [í Reynivallahálsi] ... 3. Svínadalur. Hann er æði langur og grösugur báðum megin. Hann liggur í útsuður að Svínaskarði. ... 4. Sandsdalur eður Eyjadalur. Hann er langur og liggur í suður inn í Esjufjallið og endar við Móskörð; ... 5. Flekkudalur; hann er ekki langur og liggur eins og hinn. ... 6. Meðalfellsdalur liggur til landsuðurs. ...
>
> Allir þessir dalir liggja inn í Esjufjallið, undanteknum þeim 2 fyrstu, og liggja mjóir fjallahryggir milli þeirra. Þeir eru allir brúkaðir fyrir afréttir og beitiland handa búsmala á sumrum og hagbeita á vetrum.
>
> Afréttarlönd.
>
> Múlafjallið, dalabotnar í Botnsdal og Brynjudal, Kjö(l)fjallið með tilheyrandi dölum og dældum, Seljadal(ur og) landið fyrir framan Hækingsdal og í kringum Stíflisdal er brúkað fyrir geldfjárhaga á sumrum.[212]

Málarekstur varð vegna Fellsenda í Þingvallasveit hvort þar væri nýbýlisland eða Þingvallaeign. Var dæmt í málinu í Landsyfirrétti árið 1860. Fyrir aukarétti á Þingvöllum í júlí 1858 lagði verjandi Árna Björnssonar, sem byggt hafði Fjallsenda/Fellsenda og gerði kröfu til landsins en var nú orðinn bóndi í Brautarholti í Kjalarnesi, fram m.a. eftirfarandi vitnisburð um landnotkun nokkurra Kjósarmanna:

> ad No 3 - b.
>
> Vjer undirskrifaðir gjörum svolátandi grein fyrir og vitnisburð um hvað vjer þekkjum til og heyrt höfum um landrjettindi, einkum hvað afrjett snertir, á hinni svokölluðu Mosfellsheiði.
>
> Frá því vjer fyrst munum til höfðu Kjósarmenn og Kjalnesingar nauta upp rekstur á Mosfellsheiði. Hjeldu nautin sig jafnan sunnanvert við Sauðafell hið stóra alt suður undir Vilborgarkeldu í Skublúngum og Folaldadölum. Á þessum stöðvum var þeirra altaf leitað, einsog á löglegum og venjulegum afrjetti, og höfum vjer undirskrifaðir opt verið með í nautaleitum á þessum stöðvum.
>
> Þá var þetta land af áðurgreindum sveitum einnig brúkað bæði til trippa uppreksturs og svo fóru menn þangað til grasatekju. Álitu þá Kjósarmenn og Kjalnesingar, að land þetta væri almenningur og afrjettur, sem þessum sveitum væri heimilt að brúka til áður greindra notkana, án þess nokkurs manns leyfi þyrfti til, eða nokkrum bæri tollur þar fyrir, og vitum vjer ekki til að nokkur áteldi, eða mótmælti þessari brúkun, nje þættist eiga kröfu til eða heimtaði toll eða afgjald fyrir.

[212]Sigurður Sigurðsson, “Lýsing Reynivallasóknar 1840.” *Landnám Ingólfs.* 3. b. s. 247-248.

> Þetta vottum vjer eptir áskorun og erum fúsir til að staðfesta þetta vottorð vort með eiði, ef þess verður krafist.
>
> Árni Stefánsson á Meðalfelli 68 ára aldur 68. Þorsteinn Torfason á Þorláksstöðum
>
> Guðmundur Eyolfsson á Sandi 78 ára Jón Jónsson á Grjóteyri 63 ára
>
> Framlagt fyrir aukarjetti að Þíngvöllum 27. Júlí 1858. Th. Gudmundsen.[213]

Í fasteignamati 1916-1918 segir um afréttarmál Kjósverja:

> Sveitin á ekki upprekstrarland; en margar jarðirnar eiga land til fjalls, og eru sjálfum sér nógar um sumarland, en frá hinum landþrengri er rekið í hin rúmu lönd Brynjudalsjarðanna, einkum sameiginlegt land Ingunnarstaða og Hrísakots. Reynivallakirkja á og land gott í Seljadal og vestanverðum Kili; en á síðari árum er Seljadalur byggður (1 bær).[214]

Árið 1919 sendi Stjórnarráð Íslands sýslumönnum bréf þar sem óskað var eftir skýrslu um þau svæði í sýslunni sem talin voru almenningar svo og um „afréttarlönd“ sem ekki sannanlega hefðu tilheyrt eða tilheyrðu nokkru lögbýli.[215] Í svari sýslumanns í Gullbringu- og Kjósarsýslu, 8. janúar 1920, segir að ekkert svæði í sýslunni verði talið almenningar er eigi sannanlega tilheyri einhverju lögbýli í sýslunni.[216]

Björn Bjarnarson lýsti Kjósarsýslu í grein sem birtist árið 1937. Þar kemur þetta fram:

> Afréttarland á sveitin ekki, en landrýmisjarðir eru nokkrar og aflögufærar um sumarhaga, mest Ingunnarstaðir.[217]

Árið 1977 var Tryggva Einarssyni, Miðdal, Mosfellshreppi, og Oddi Andréssyni, Neðrahálsi í Kjós, falið að gera afréttarskrá fyrir Kjósarsýslu skv. 6. gr. laga nr. 42/1969. Í bréfi frá 14. desember 1978 komust þeir að þessari niðurstöðu:

> Við nána athugun höfum við komist að þeirri niðurstöðu að afréttur hafi ekki verið til í Kjósarsýslu samkvæmt skilningi okkar á merkingu þess orðs, þar sem öll lönd innan sýslunnar hafa frá upphafi og nokkuð fram á 20. öldina fylgt ákveðnum jörðum.

Tryggvi og Oddur benda á að algengt sé að jarðeignir séu keyptar til sveitarfélaga eða opinberra stofnana. Síðan segja þeir m.a.:

> Um alla útjörð, hvort heldur er til fjalla eða á lá<g>lendi er umferð heimil gangandi fóki samkvæmt náttúruverndarlögum. En nytjar lands hvort heldur

---

[213]Skjal nr. (Án númers, vantar frá Óbn. fyrir Þingvallasveit og Grafning)
[214]Skjal nr. 2 (27)a-b.
[215] Skjal nr. 2(26) í máli 5/2004 Grafningur.
[216] Skjal nr. 2(50)
[217]Björn Bjarnarson, “Kjósarsýsla (1937).” *Landnám Ingólfs* II. b. Reykjavík. 1936-1940. s. 94.

> er á láði eða úr legi s.s. veiðar hverskonar eru óheimilar án leyfis viðkomandi eignaraðila eða umboðsmanns hans.[218]

Í síðari útgáfu Gangna og rétta er lýsing (skrifuð 1981) á göngum og réttum í Kjósarhreppi eins og þær voru á fyrstu tugum tuttugustu aldar og talið að þeim hafi verið háttað á sama veg svo öldum skipti. Er þar sagt frá leitarsvæðum en ekki nefnt að um afréttarlönd sé að ræða. Samkvæmt niðurlagi frásagnarinnar er ekki lengur um sameiginleg fjallskil að ræða í Kjósarhreppi heldur smalar hver bóndi sitt umráðaland og kemur úrtíningi til lögréttar, í Kjósarrétt, en áður voru réttirnar tvær, Fossárrétt og Eyjarétt, og var sú síðarnefnda lögrétt.[219]

Elsta fjallskilareglugerð fyrir Kjósar- og Gullbringusýslu er frá árinu 1891. Þar segir í 1. grein:

> Hreppsnefnd hvers þess hrepps, er afrjett á, skal annast um, að geldur fjenaður (hross, naut og sauðfje) sje rekinn til afrjetta á þeim tíma, sem hentast er, eptir árferði og öðrum kringumstæðum. Hreppsnefnd hvers þess hrepps, sem engan afrjett á, skal ef unnt er, og hún álítur þess þörf, útvega hreppsbúum sumarhaglendi fyrir geldfjenað þeirra móti hæfilegu endurgjaldi úr hreppssjóði. Skulu þeir fjáreigendur skyldir til að reka fjenað sinn á hið fengna haglendi, sem að áliti hreppsnefndarinnar ekki hafa nægilegt haglendi fyrir fjenaðinn heima.[220]

Í 6. grein eru ákvæði um að högun gangna skuli boðin með fjallgangnaseðli 3 vikum fyrir fyrstu fjallgöngur.

Næsta fjallskilareglugerð, 1896, kveður svo á í 1. grein:

> Að svo miklu leyti sem heimalönd að áliti hreppsnefndar eru eigi nægileg til sumarbeitar, ber öllum, sem geldfjenað eiga, að reka hann til afrjettar, þar sem hann er, að öðrum kosti koma fjenaði sínum til göngu yfir sumartímann hjá öðrum, sem land hafa. Verði hlutaðeigandi óánægður með ráðstöfun hreppsnefndar, skal hlíta ítölu í landið. Sama gildir um þá, sem fjenað taka, ef þeir ofsetja í land sitt. Hreppsnefndin sjer um, að þetta sje ekki vanrækt.[221]

Óbreytt ákvæði voru í fjallskilareglugerð frá árinu 1902.

Sérstök fjallskilareglugerð fyrir Kjósarsýslu var sett árið 1909. Ákvæðin, sem helst skipta máli eru eftirfarandi:

> 1. gr. *Notkun og vörn afrjettarlands* sveitar getur hreppsnefnd hlutast til um eftir þörfum. Skal hún skipa fyrir um smalanir til rjetta og annað er þar að lýtur. -
>
> 2. gr. Að því leyti sem heimalönd, að áliti hreppsnefndar, eigi eru nægileg til sumarbeitar fyrir fjenað ábúenda, ber öllum, er geldfjenað eða dilkær eiga, að

---

[218]Skjal nr. 1 (5).
[219]Bragi Sigurjónsson: *Göngur og réttir*, II. bindi. Akureyri. 1984. s. 319-321.
[220]Skjal nr. 4 (28).
[221]Skjal nr. 4 (29).

> reka slíkan fjenað til afrjettar, ef til er, eða koma honum fyrir til sumargöngu hjá öðrum, er nægt land hafa til þess. ...
>
> 7. gr. Hver sá, er land hefir til ábúðar eða eigin afnota, er skyldur að smala það til haustskila ...[222]

Önnur fjallskilareglugerð fyrir Kjósarsýslu var sett árið 1921. Eftirtektarverð er skilgreining á upprekstrar- og heimalöndum sem kemur fram í 4. grein. Hér eru teknar upp 1. og 4. grein og hluti 5. greinar:

> 1. gr. Sýslunefnd hefir yfirstjórn og umsjón allra fjallskilamálefna sýslunnar. Hreppsnefnd hefir stjórn og framkvæmd á slíkum málefnum í sveitarfélagi sínu, eða í samvinnu, þar sem fleiri sveitarfélög en eitt hafa réttafélag sameiginlegt.
>
> 4. gr. Land allt í sýslunni greinist í upprekstrarlönd og heimalönd. Það teljast upprekstrarlönd, sem búpeningur gengur í á sumrum, en eru svo fjarlæg byggð, eða þannig á sig komin, að lítt notast á vetrum, hvort sem eru lönd einstakra jarða eða félagsleg afréttarlönd, og sé skipaðar leitir í þeim til rétta. Öll önnur lönd, nærlægari byggð, sem búfénaður getur í gengið, teljast heimalönd.
>
> 5. gr. Enginn má taka annara skepnur í félagslegt upprekstrarland (afrétt), né án leyfis hreppsnefndar hafa það til sérnota fyrir sig ...[223]

Þriðja sérstaka fjallskilareglugerðin fyrir Kjósarsýslu er frá árinu 1954. Teknar eru upp 1. grein og hlutar 2. og 4. greinar:

> 1. gr. ... Sýslunefnd hefur yfirstjórn allra fjallskilamála sýslunnar. Hreppsnefndir hafa stjórn og allar framkvæmdir fjallskilamála í sveitarfélögum og í samvinnu, þegar fleiri sveitarfélög hafa upprekstur eða réttarhald sameiganlega. Verði ágreiningur milli hreppsnefnda út af fjallskilamálum, skal sýslunefnd skera úr.
>
> 2. gr. ... Hreppsnefndum er heimilt að greina allt land í hreppum í heimaland og upprekstrarland, ef ástæður þykja til. Telst þá upprekstrarland, þar sem búpeningur gengur á sumrin en notast lítt eða ekkert á vetrum sökum fjarlægðar frá byggð.
>
> Enginn má hafa til sérnota fyrir sig félagslegt upprekstrarland án leyfis hreppsnefndar. ...
>
> 4. gr. ... Þar sem uppprekstrarlönd eru notuð á sumrum, ber öllum þeim sem eiga eða hafa undir höndum sauðfé, ótamin hross eða geldneyti að reka fénað sinn á afrétt svo

[222]Stjórnartíðindi 1909 B, s. 126-130. Fjallskilareglugerð fyrir Kjósarsýslu.
[223]Skjal nr. 4 (32).

> tímanlega að vorinu, sem árferði og aðrar ástæður leyfa, nema þeir hafi örugglega girt landsvæði fyrir þann fénað ...[224]

Árið 1988 var staðfest fjallskilasamþykkt fyrir Kjósarsýslu, Reykjavík, Seltjarnarnes, Kópavog, Garðabæ og Hafnarfjörð. Teknar eru upp 1., 2. og 4. grein eða greinarhlutar sem máli virðast skipta:

> 1. gr. Sýslunefnd Kjósarsýslu hefur á hendi yfirstjórn allra afréttar- og fjallskilamála í Kjósarsýslu, Reykjavík, Seltjarnarnesi, Kópavogi, Hafnarfirði og Garðabæ. Sveitarstjórnir hafa á hendi stjórn og alla framkvæmd fjallskilamála í sveitarfélögum og í samvinnu þegar fleiri sveitarfélög hafa upprekstur og réttarhald sameiginlega. Verði ágreiningur milli sveitarstjórna út af fjallskilamálum sker sýslunefnd úr. Heimilt er sveitarstjórn að fela öðrum framkvæmd fjallskilamála.
>
> 2. gr. Eigi fleiri en eitt sveitarfélag afréttarsvæði eða lönd innan sýslunnar þar sem fé þeirra gengur saman, skulu sveitarstjórnir þær sem hlut eiga að máli kjósa fjallskilanefnd til að sjá um fjallskil og vorsmalanir. Fjallskilanefnd skal skipuð einum manni úr hverju sveitarfélagi, kjörnum af sveitarstjórnum. ...
>
> 4. gr. ... Hreppsnefndum er heimilt að greina allt land í hreppnum í heimaland og upprekstrarland ef ástæður þykja til. Telst þá upprekstrarland þar sem búpeningur gengur á sumrin en notast lítt eða ekki á vetrum sökum fjarlægðar frá byggð.[225]

Fjallskilasamþykkt fyrir Landnám Ingólfs Arnarsonar, þ. e. fyrir allt svæðið vestan Ölfusár, Sogs, Þingvallavatns, þjóðgarðsgirðingar og vestan og sunnan varnarlína í Hvalfjörð var samþykkt árið 1996. Þær greinar, sem skipta máli, eru eftirfarandi:

> 1. gr. ... Samþykkt þessi tekur til allra afréttar- og fjallskilamála í Árnessýslu vestan vatna, Gullbringusýslu, Kjósarsýslu og öllum kaupstöðum í Kjalarnesþingi, þ.e. allra sveitarfélaga eða hluta sveitarfélaga vestan Ölfusár, Sogs, Þingvallavatns, þjóðgarðsgirðingar og varnarlína í Hvalfjörð (Landnámshólf).
>
> 2. gr. ... Hver sýsla er fjallskilaumdæmi sem skiptist í fjallskiladeildir eftir sveitarfélögum. Kaupstaður telst til fjallskilaumdæmis þeirrar sýslu sem kaupstaðarlandið hefur áður legið undir.
>
> Héraðsnefndir hafa á hendi yfirstjórn allra afréttar- og fjallskilamála, hver á sínu svæði. Sveitarstjórnir annast stjórn og framkvæmd þessara mála, hver í sínu sveitarfélagi, eða í samvinnu tvær eða fleiri saman þar sem henta þykir. Heimilt er sveitarstjórnum að fela öðrum, svo sem félögum sauðfjáreigenda, framkvæmd fjallskilamála, að einhverju eða öllu leyti.

---

[224]Skjal nr. 4 (34).
[225]Skjal nr. 4 (36).

> 3. gr. ... Eigi fleiri en eitt sveitarfélag sameiginlegt afréttarsvæði eða upprekstrarlönd þar sem fé þeirra gengur saman, skulu viðkomandi sveitarstjórnir eða fulltrúar þeirra kjósa fjallskilanefnd til að sjá um lögboðin fjallskil ...
>
> 5. gr. ... Upprekstrarlönd eru afréttir og þau heimalönd sem leituð eru félagslega samkvæmt ákvæðum um fjallskil, sbr. 11. og 12. gr. V. kafla [göngur og réttir] þessarar samþykktar. ...[226]

5.2. Kjalarnes

5.2.1. Landnám á Kjalarnesi

Landnámabók getur ýmissa manna, sem námu land á þessu svæði. Fyrstur landnámsmanna var Ingólfur Arnarson:

> En Ingólfr nam land milli Ölfusár ok Hvalfjarðar fyrir útan Brynjudalsá, milli ok Öxarár, ok öll nes út.[227]

Sá, sem nam land austast á því landsvæði, sem tilheyrði síðar Kjalarneshreppi, var Hallur goðlaus. Landnámabókagerðum ber ekki saman um ættfærslu hans en eru sammála um landnámsmörk:

> Hallr goðlauss hét maðr; hann var son Helga goðlauss. Þeir feðgar vildu ekki blóta ok trúðu á mátt sinn. Hallr fór til Íslands ok nam land með ráði Ingólfs frá Leiruvági til Mógilsár. Son Halls var Helgi, er átti Þuríði Ketilbjarnardóttur; þeira son var Þórðr í Álfsnesi, er átti Guðnýju Hrafnkelsdóttur. Hallr bjó í Múla.[228]
>
> Hallr hét maðr, son Þóris goðlauss, Ormarssonar, bróður Hildar Ormarsdóttur, er átti Þorbjörn hinn gaulverski, samfeðri, en hon var sammædd við Þórð skeggja. Þeir feðgar vildu ekki blóta ok trúðu á mátt sinn. Hallr fór til Íslands ok nam land millim Mógilsár ok Leiruvágsár ok bjó í Múla. Hans son var Helgi, er átti Þuríði Ketilbjarnardóttur, þeira son var Þórðr í Álfsnesi, er átti Guðnýju Hrafnkelsdóttur.[229]

Eins og víðast getur Landnáma ekki um efri mörk landnáms Halls, en Haraldur Matthíasson gerir ráð fyrir að það hafi verið allt austur að sýslumörkum og mörk landnáma Halls verið um Leirvogsá, upp í Leirvogsvatn en þaðan um Bugðu allt upp í sýslumörk, eins og hreppamörk milli Mosfellssveitar og Kjalarness voru. Bæjarnafnið Múli er óþekkt og ekki víst hvar bæjarins er að leita.[230]

---

[226]Skjal nr. 4 (37).
[227]Skjal nr. 4(37).
[228]Skjal nr. 4(37).
[229]Skjal nr. 4(37).
[230]Haraldur Matthíasson, *Landið og Landnáma*. 2. b. Reykjavík 1982. s. 83-84.

> Helgi bjóla, son Ketils flatnefs, fór til Íslands ór Suðreyjum. Hann var með Ingólfi enn fyrsta vetr ok nam með hans ráði Kjalarnes allt milli Mógilsár ok Mýdalsár; hann bjó at Hofi.[231]
>
> Mýdalsá nefnist nú Miðdalsá ofan til, en Kiðafellsá neðst.[232]
>
> Örlygr hét son Hrapps Bjarnarsonar bunu; hann var at fóstri með enum <helga> Patreki byskupi í Suðreyjum. <Hann> fýstisk at fara til Íslands ... Hann helt þá at enu syðra fjallinu, ok var þat Kjalarnes, ok hafði Helgi bræðrungr hans numit þar áðr. Örlygr var með Helga enn fyrsta vetr, en um várit nam hann land at ráði Helga frá Mógilsá til Ósvíf<r>slækjar og bjó at Esjubergi. Hann lét þar gera kirkju, sem mælt var.[233]

Hauksbókartexti Landnámu er ekki samhljóða Sturlubók að öllu leyti, en þeim ber saman um landnámstakmörkin. Hins vegar segir Hauksbók Örlyg hafa byggt „undir Esjubergi“.[234] Ósvífurslækur er í síðari heimildum nefndur Ósénulækur eða Ósýnulækur.

5.2.2. Lýsing Kjalarneshrepps

Björn Bjarnarson lýsir Kjalarnesi í greininni Kjósarsýsla sem dagsett er 27. apríl 1937 og birtist í ritinu *Landnám Ingólfs*. Markverðustu atriði lýsingarinnar fara hér á eftir:

> Takmörk sveitarinnar eru: Gagnvart Kjós frá Rjúpnagilsbotni um Skálafell, yfir Svínaskarð, um Móskarðahnúka á Esju og svo út eftir því fjalli út á Lokufjallstind, þá eftir Kerlingargili niður í Mýrdalsá (nú nefnd Kiðafellsá) og eftir henni til sjávar í Hvalfjörð. En gagnvart Mosfellssveit eru merkin Leirvogsá, alla leið frá Rjúpnagilsbotni til Leiruvogs. Á leið hennar er Leirvogsárvatn.
>
> Byggðin liggur í hálfhring um Esjuna, víðast einlæg, nema að 4 bæir eru á Álfsnesinu, laust frá fjallinu, á undirlendi milli Leiruvogs og Kollafjarðarbotns, smáfjarðar inn úr meira Kollafirði, flóanum milli Kjalarness og Seltjarnarness. Auk syðra hluta Esju eru þar eigi önnur fjöll en vestri (syðri) hluti Skálarfells og fram af því, milli Svínaskarðsár og Leirvogsár, Haukafell. Að vestan er Esja klofin af Blikdal, (nú rangnefndur Bleikdalur),[235] er gengur all-langt austur í fjallið, óbyggður. Ekkert stöðuvatn er þar í sveit og ekki ár, aðrar en fjallalækir, sem að vísu eru nefndir ár: Blikdalsá (= Ártúnsá!), Vallá, Flóðá (= Flóðará), Mógilsá, Hvítá, Kollafjarðará, Grafardalsá, Þverá, Skarðsá (Svínaskarðsá), auk hreppamerkja-

---

[231]Skjal nr. 4(37).
[232]Skjal nr. 4(37).
[233]Skjal nr. 4(37).
[234]Skjal nr. 4(37).
[235]Blikið („blinken“), sem dalurinn hefir fengið nafn af, er hinn ævarandi skafl í dalbotninum, er blasir við á siglingu inn Faxaflóa. - Aths. Björns Bjarnarsonar.

> ánna að hálfu. Suðvestur frá Esju skagar Kjalarnesstangi út milli Hvalfjarðar og Kollafjarðar. Á því nesi er mesta jörð sveitarinnar, Brautarholt. ...
> Nyrzti bærinn, Tindsstaðir er í Mýrdal norðan Esju, hinn syðsti, Stardalur, sunnan undir Skálarfelli, skammt niður frá Leirvogsárvatni. ... Fjallið Esja, er flestar jarðirnar eiga land í, er bratt klettótt og skriðótt, en undirlendisjaðarinn, sem byggðin er á, að mestu mýrlendi. ...
> Almenningsréttir Kjalnesinga eru við bæinn Kollafjörð, á grjótási sunnan við túnið; hafa þar lengi staðið. Út-Kjalnesingar hafa sundurdráttarrétt við Arnarhamar vestanvert við Esju. ...
> Afréttarland á sveitin ekki. ...
> Í hinni löngu Vatnshornshlíð í Skorradal eru 10 skógarítök, öll forn kirknaítök, tungur milli lækja. Þar eru í röð: Klausturskógur (Viðeyjarklausturs), Hvammstunga, Reynivallatungur 2, Meðalfellstunga og Tindssstaðatunga, er bendir til, að þar hafi, er ítakið var gefið (eða keypt), verið kirkja („staður“). ...
> En Saurbær er nú 2 býli; annar bærinn er byggður spöl ofar, nefndur Dalsmynni, fyrir mynni Blikdals, er kirkjan á hálfan, norðan ár, en Brautarholtskirkja sunnan ár. - ...
>
> Bakkaholt er nú nytjað frá Bakka, en í landi Arnarholts sunnanverðu er byggt mikið kúasel frá Korpúlfsstöðum í Mosfellssveit, steinhús mikil ummáls. Andríðsey í Hvalfirði, norður skammt út frá Arnarholts landi, tilheyrir Brautarholti, svo og Blikdalur, sunnan ár (Blikdalsár, sem nú er rangnefnd Ártúnsá eftir býli, sem dregur nafn sitt af ánni). ...[236]

Í fasteignamatinu 1916 – 1918 er mörkum Kjalarnessveitar lýst, sem einnig mun gert af Birni Bjarnarsyni í Grafarholti:

> Norður- og landnorður-takmörk sveitarinnar eru sömu sem áðursögð suður- og vestur-takmörk Kjósarsveitar, frá Rjúpnagilsbotnum (vesturtakm. fremra-Hálslands) alla leið til sjávar við ós [strikað yfir Kiðafellsár] Mýrdalsár. Austurtakm.: Rjúpnagil til Bugðu, að sunnan Bugða, Leirvogsvatn og Leirvogsá til sjávar.
>
> Sveitarbygðin er í skeifumynduðum boga um Esjuna að sunnan, vestan og norður fyrir útnyrzta horn hennar, Lokufjall (Tindsstaðahnjúk). Liggja því lönd flestra jarða þar til fjalls og sjávar, að nokkrum jörðum innan Kleifa undanskildum, er ekki ná til sjávar eða til fjalls (og Tindst. ekki til sjávar).[237]

5.2.3. Stardalur

Nokkrum sinnum er minnst á Stardal í tengslum við Þerney í gömlum heimildum. Í máldaga Þerneyjarkirkju sem álitinn er að sé frá því um 1220 segir:

---

[236]Björn Bjarnarson, „Kjósarsýsla“. *Landnám Ingólfs. Safn til sögu þess II. b.* Reykjavík 1937 – 1938, s. 97 – 102.

> Kirkia a at helmingi selfor j Stardal ok sva afreit [Í AM 263 fol. segir: afrett].[238]

Aftur er minnst á Stardal í máldaga Þerneyjarkirkju sem talinn er vera frá því um haustið 1269 segir:

> kirkia a helming j selfor j Starrdal: og svo afrett:[239]

Máldagi Brautarholtskirkju sem talinn er gerður á bilinu 1491-1518 upplýsir að kirkjan eigi hálfan Stardal.[240] Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns segir um Þerney:

> Selstöðu hefur jörðin til forna um lánga æfi brúkað í Stardal, og fæst hún nú ekki síðan þar var bygð sett.[241]

Um Stardal segir Jarðabókin:

> Stardalur. Nýlega uppbyggð fyrir þrjátíi árum, og kemur hjer sá enginn fram, sem þykist vita að þar hafi fyrri nokkurn tíma bygt ból verið. Einn maður vel fertugur þykist heyrt hafa einhvörn segja þar skuli hafa verið bygð, áður drepsótt kom hjer í land, ... Þar í mót eru þeir flestir hjer, er þykjast muna það hafi af gömulum mönnum efað verið, hvort nokkurn tíma hafi hjer í fyrndinni bær staðið., ...
>
> Hitt er almennilega kunnugt úngum og gömlum, að þar sem nú er þessi nýi bær, Stardalur, hafa um lánga æfi selstöður verið frá mörgum bæjum í Mosfellssveit, sem Jarðabókin í þeirri sveit vottar, og so frá Þerney, sem hjer er áður getið.[242]

Stardalur var þá konungseign.

Engin sóknalýsing var gerð á vegum Hins íslenska bókmenntafélags fyrir Kjalarnesþing. Verður því ekkert sagt um seljabúskap á Kjalarnesi á 19. öld.

Í kaflanum um Stardal í jarðamati 1804 segir m.a.:

> Udegang for Heste om Vinteren faaes hos Fremmede, mod at indtage utæmmede Heste paa Græs om sommeren.[243]

Stardalur var konungsjörð en var seldur úr eigu konungs 9. september 1836.[244]

Í kjölfar þess að Ólafur Jónsson lýsti yfir áhuga á því að stofna nýbýli á svokölluðu Sámsstaðalandi, en það lá á milli Stardals og Hrafnhóla, var ákveðið að halda áreiðargjörð til þess að finna út mörk svæðisins og fór hún fram þann 28. júlí 1852. Eftir að hafa ályktað um landamerki Sámsstaðalands kváðu áreiðarmennirnar

---

[237]Skjal nr. 2 (4) a-b.
[238]*Íslenzkt fornbréfasafn*, I. b. Kaupmannahöfn 1857-1876, s. 413.
[239]Skjal nr. 4 (16).
[240]*Íslenzkt fornbréfasafn*, VII. b. Reykjavík 1903-1907 s. 53.
[241]*Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b. Kaupmannahöfn 1923, s. 331.
[242]*Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b., s. 336-337.

[243]Skjal nr. 2 (43).

upp úrskurð sinn. Hann var á þá leið að ekki væri grundvöllur fyrir nýbýlisstofnun því að landið væri óheppilega staðsett auk þess sem það væri mjög lítið. Nánar er sagt frá áreiðargjörðinni í kaflanum um Sámsstaði.[245]

Landamerkjabréf Stardals var undirritað 20. nóvember 1888 og þinglesið þann 3. júní 1890. Þar kemur eftirfarandi fram:

> Úr efsta Rjúpnagilsbotni, ræður gilið ofaní bugðu svo ræður Bugða ofan í Leirvogsvatn, svo ræður Áin að læk þeim sem er fyrir vestan beitarhús frá Stardal, frá læknum yfir svonefnt Amt, og í Skopru, beina sjónhending í vörðu þá sem er að sjá í austur frá dysinu því nyrðra, úr vörðu þeirri austur háfjall í fyrrnefndan Rjúpnagilsbotn.

Þetta landamerkjabréf var samþykkt af umboðsmönnum Þingvallakirkjujarða (þ.e. Fellsenda, Stíflisdals og e.t.v. Heiðarbæjar), Mosfells í Mosfellssveit, eiganda „hols" [sem líkast til á við Fremraháls] og Ólöfu Eiríksdóttur sem var eigandi Hrafnhóla og Þverárkots.[246]

Í fasteignamatinu 1916-1918 er Stardalur sagður liggja uppi í hálendinu sunnan Skálafells. Útslægjur eru taldar miklar bæði nær og fjær og fjallslægjurnar greiðfærar, að auki er þess getið að mikið sé lánað til slægna. Land jarðarinnar er sagt mikið og sumarland gott en snjóþungt og mishæðótt. Meðal ókosta Stardals er bent á ágang afréttarfénaðar og erfiða smölun.[247]

Björn Bjarnarson lýsir Kjalarnesi í greininni Kjósarsýsla sem dagsett er 27. apríl 1937 og birtist í ritinu Landnám Ingólfs. Þar stendur:

> Í landi Stardals, nokkru ofar en Tröllafoss, er eyði-fornbýlið Sámsstaðir. Bærinn Stardalur hefir verið uppi í dalnum fyrst; þar hefi ég séð í árbakkanum sorphaug að molna, en dýjamosi hefir hlaðizt yfir bæjartóftirnar. Bærinn með sama nafni hefir svo verið færður niður fyrir dalsmynnið, þar sem hann nú er, gengt því, er bústaður Halls goðlauss sennilega hefir verið, í Múlaendanum hins vegar Stardals-ársprænunnar ...[248]

5.2.4. Sámsstaðir (ekki er ljóst hvort býlið tilheyrði Stardal eða Hrafnhólum)

Í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns segir eftirfarandi:

> Samstader, forn eyðijörð, sem almennilega segist áður skuli hafa verið kirkjustaður og legið í auðn síðan drepsótt var hjer í landi. Eigandinn hvör verið hafi áður í fyrnd veit enginn að segja. Nú er það um lánga æfi eignað kóngl. Majestat, og brúka kóngsjarða ábúendur hjer grasnautn alla.

---

[244]Skjal nr. 4(100) í Kjósarhluta.
[245]Skjal nr. 2 (58) a-b.
[246]Skjal nr. 2 (25).
[247]Skjal nr. 2 (4)a-b.
[248]Björn Bjarnarson, „Kjósarsýsla". *Landnám Ingólfs. Safn til sögu þess II. b.* Reykjavík 1937 – 1938, s. 97 – 102.

> Einkanliga hefur í lánga tíma frá Esjubergi hjer í því landi, sem þessari jörðu halda menn tilheyrt hafa, selstaða brúkuð verið, þar sem heitir Esjubergs sel.[249]

Um miðja 19. öld sóttist bóndinn Ólafur Jónsson eftir leyfi til að nýta eyðijörðina Sámsstaði. Að kröfu yfirvalda sendi hann þann 31. maí 1850 frá sér tilkynningu varðandi þessa jörð þar sem hann skoraði á alla að gefa sig fram sem teldu sig eiga tilkall til hennar. Þessi yfirlýsing var lesin upp í manntalsþingsréttinum að Esjubergi sama dag.[250]

Eftir að yfirlýsingin var lesin upp steig fram umboðsmaður Esjubergs og sýndi útdrátt úr Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns en í honum var Esjubergi úthlutað selstöðu í Sámsstaðalandi. Á grundvelli þessara upplýsinga mótmælti hann fyrirhugaðri nýbýlisstofnun. Eigandi Hrafnhóla mótmælti henni einnig. Að hans sögn höfðu eigendur Hrafnhóla nýtt eyðijörðina Sámsstaði frá alda öðli líkt og aðrar nærliggjandi konungsjarðir. Eigandi Hrafnhóla kvað sönnun þessa vera að finna í Jarðabók Árna og Páls.[251]

Í kjölfar þess að Ólafur Jónsson lýsti yfir áhuga á því að stofna nýbýli á svokölluðu Sámsstaðalandi, en það lá á milli Stardals og Hrafnhóla, var ákveðið að halda áreiðargjörð til að finna út mörk svæðisins og fór hún fram þann 28. júlí 1852. Meðal þeirra sem sóttu hana voru eigendur Hrafnhóla og Stardals. Áður en áreiðargjörðin hófst báðu þessir aðilar um orðið og kom eftirfarandi fram í máli þeirra:

> ad Landamerki austur eptir frá Hrafnhólum seu haldin vid Sandhóla gil, er fra Stardal gángi og seu haldin landamerki vid gil þetta austan frá, en eptir framlögdum vitnisburdum af Stardals hálfu ganga landamerkin vestur ad Raudhóls gili, sem er nokkud nær Hrafnhólum...

Í greinargerð, sem samin var um áreiðina, kemur fram að í þessari lýsingu fólst sú skoðun að ekki væri hægt að kalla neitt landssvæði Sámsstaðaland. Þar kemur einnig fram að enginn af skoðunarmönnunum gat sagt til um hver landamerki Sámsstaðalands hefðu verið því jörðin hafði verið í eyði í mörg hundruð ár. Þeir urðu því að giska á þau og eftir að hafa kannað kringumstæður og landslag komust þeir að þeirri niðurstöðu að land jarðarinnar hefði legið á svæðinu frá Sandhólagili og austur að Hnjúkum fyrir vestan Stardal.

Ábúandi og eigandi Stardals mótmælti þessum landamerkjum. Fyrir því voru tvær ástæður. Sú fyrri var sú að hann hafði byggt beitarhús á þessu svæði. Síðari, og að hans sögn mikilvægari, ástæðan var sú að hann taldi sig hafa heimildir fyrir því að hann ætti það land sem menn kölluðu Sámsstaðaland. Máli sínu til stuðnings vitnaði

---

[249] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b., s. 337-338.

[250] Skjöl nr. 2 (37) og 2 (93) a-b.

[251] Skjal nr. 2 (93).

hann í Jarðabók Árna Magnússonar frá 1702[252] en þar segir um Sámsstaðaland að þar verði ekki byggt fyrir landþrengslum og að tún sem einu sinni hafi verið þar hafi orðið fyrir skemmdum af völdum skriða og uppblásturs.

Eftir að hafa ákveðið landamerki Sámsstaðalands kváðu áreiðarmennirnard upp úrskurð sinn. Hann var á þá leið að ekki væri grundvöllur fyrir nýbýlisstofnun því að landið væri óheppilega[253] staðsett auk þess sem það væri mjög lítið. Hægt væri að reisa þar afbýli en það myndi koma sér illa fyrir Hrafnhóla og ekki síður Stardal.[254]

Egill Jónasson Stardal getur nokkurra selja í grein sinni Esja og nágrenni sem birtist í *Árbók Ferðafélags Íslands* árið 1985:

> Þegar komið er góðan spöl upp með gljúfrunum [Skarðsár sem fellur austan úr Svínaskarði norðan Haukafjalla] sést handan árinnar til suðurs yfir dalverpi og flóa einn sem skilur að Haukafjöll og Stardalshnjúka. Flóinn heitir Esjubergsflói. ... Esjubergsflói hefur nafn sitt af því að forðum var þangað selför frá Esjubergi á Kjalarnesi; má enn líta tóftir selsins austast í honum undir strýtumynduðum hjúk sem heitir Skopra.[255]

5.2.5. Hrafnhólar

Hrafnhóla er fyrst getið í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns en þar segir:

> Hafnhoolar, sumir kalla Hafnabjörg og segja það nafn eldra. Jarðardýrleiki er óviss. Eigandinn kóngl. Majestat. Þetta er forn eyðijörð og veit enginn hvað lengi í auðn verið hefur, þar til að í tíð Heidemanns er hjer að nýju bær gjör fyrir sextán árum, og hefur síðan viðhaldist til þess í fardögum 1703 það lagðist aftur á ný í eyði.[256]

Þann 7. september árið 1812 kannaði Th. Kolbeinsson, ásamt bændunum á Völlum og Mógilsá, land jarðanna Þverárkots og Hrafnhóla, að beiðni sýslumannsins í Gullbringu- og Kjósarsýslu. Í skýrslunni sem hann samdi í kjölfar þessarar rannsóknar kemur fram að líklega séu ekki til áreiðanlegar heimildir um landamerki milli téðra jarða.

Skýrsluhöfundur nefnir síðan að leiða megi að því líkum að Þverárkot ætti að eiga meira land en Hrafnhólar. Hann nefnir einnig að svokallað Sámsstaðaland tilheyri líklega fremur Stardal en Hrafnhólum og að til lítils sé að afhenda Hrafn-

---

[252]Þetta er villa því samkvæmt Jarðabókinni (*Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b.) er skýrslan um þessa jörð samin árið 1704.
[253]Lítið tún, sem hægt væri að rækta á þessu svæði, fyrir eina kú yrði bæði fyrir sandfoki og skriðum úr melunum fyrir ofan. Þetta land hafði auk þess engar engjar, torfristu, eða aðstöðu til stungu [aðstaða til að stinga hnausa] og óvíst var hvort að mór fyndist þar. Í greinargerðinni kemur fram að sumarbeit væri nokkur upp til fjalls en landið væri sumt mjög uppblásið. Sjá skjal nr. 2 (58) a-b.
[254]Skjal nr. 2 (58) a-b.
[255]Ferðafélag Íslands. *Árbók 1985*. Þættir um nágrenni Reykjavíkur. Reykjavík 1985, s. 92.
[256]*Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b., s. 338.

hólum slægjuland sem ábúendur Stardals hafa nýtt. Í lok greinargerðarinnar stendur eftirfarandi:

> hier Vid er athugandi, ad sie Þverárkot ei utan 5 hndr. ad Jardardirleika/ edur hafi verid/ og Hrafnholar eins 5 hndr. og Þverárkot ætti út ad grafará, hálfan grafardal Sem ej sinist ólíklegt/ og til lögskila So sem vega rudnings er Þverárkots á búanda til haldid/ Þá sinist miög berlegt ad Hrafnhólar ættu þar sem Þverá og Skardá koma saman beint i fiall upp j Sokallad Skánardals gil Sem Rennur fyrir nordan Þverfell, en á sina Siduna frá Raudhólum stefnu j Vestra skálafells [h]orn i fiall upp. eptir Þessu hier ad framan anfærdu [hie]r Inn til vídara, Þessi mín áreid, meining, og allt ad [a]liktan hier Sluttud. Ut supra
>
> Th. Kolbeinsson.[257]

Hrafnhólar voru seldir úr eigu konungs þann 27. september 1826.[258]

Í kjölfar þess að Ólafur Jónsson lýsti yfir áhuga á því að stofna nýbýli á svokölluðu Sámsstaðalandi, en það lá á milli Stardals og Hrafnhóla, var ákveðið að halda áreiðargjörð til að finna út mörk svæðisins og fór hún fram þann 28. júlí 1852.

Eftir að hafa ákveðið landamerki Sámsstaðalands kváðu áreiðarmennirnar upp úrskurð sinn. Hann var á þá leið að ekki væri grundvöllur fyrir nýbýlisstofnun því að landið væri óheppilega staðsett auk þess sem það væri mjög lítið. Nánar er sagt frá áreiðargjörðinni í kaflanum um Sámsstaði.[259]

Þann 7. júní 1856 skrifaði bóndinn á Hrafnhólum yfirvöldum bréf þar sem hann lýsti því yfir að hann vildi breyta nafninu á býli sínu og gaf hann þá skýringu að hann hefði gamalt bréf í höndum þar sem jörðin Hrafnhólar var sögð eyðijörð. Í bréfinu kemur fram að bóndinn vildi kalla jörðina Gömlu Sámsstaði og fylgdi með landamerkjalýsing fyrir býlið:

> Leirvogsá, sem skilur Kjalarnes og Mosfellssveitarhreppa ræður að sunnan og vestur að þeim gamla Skarðsárfarvegi, en Skarðsá rennur nú austar, þessi gamli farvegur ræður til norðurs og jafnvel landnorðurs, alla leið á móts við vestra Haukafjalla hornið, og þaðan beint í Bláhnjúk; landamerki að austanverðu afgjörð og þinglýst.

Síðar í bréfinu lýsti bóndinn eignar- og óðalsrétti sínum yfir jörðinni Gömlu Sámsstöðum og bannaði mönnum að nýta sér það land án síns leyfis.[260]

Í landamerkjabréfi Þverárkots frá 10. febrúar 1890 eru Hrafnhólar hafðir með. Sjá kaflann um Þverárkot hér á eftir.

Í fasteignamatinu 1916-1918 eru Hrafnhólar taldir með Þverárkoti.[261]

---

[257]Skjal nr. 2(21).
[258]Skjal nr. 4 (22) í Kjósarhluta.
[259]Skjal nr. 2 (58) a-b.
[260]Skjal nr. 2 (39).
[261]Skjal nr. 2 (4)a-b,

5.2.6. Þverárkot

Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns segir svo um Þverárkot.

> Þuerarkot, forn eyðijörð, áður kölluð Þverá, hefur um lángan aldur í eyði legið, en bygðist upp úr auðn fyrir þrjátíi árum og hefur sú bygð síðan viðhaldist. Jarðardýrleiki er óviss. Eigandinn kóngl. Majestat.[262]

Þann 7. september árið 1812 kannaði Th. Kolbeinsson, ásamt bændunum á Völlum og Mógilsá, land jarðanna Þverárkots og Hrafnhóla að beiðni sýslumannsins í Gullbringu- og Kjósarsýslu. Nánar er fjallað um þessa rannsókn í kaflanum um Hrafnhóla hér að framan.[263]

Þverárkot var í konungseigu fram til 17. maí 1837 er það var selt.[264]

Þann 16. júlí 1850 var farin áreiðargjörð á landamerki jarðarinnar Norðurgrafar, að beiðni eiganda býlisins, Jóns Árnasonar, í þeim tilgangi að fastsetja þau gagnvart jörðunum Þverárkoti og Völlum. Nánar er sagt frá þessari áreiðargjörð í kaflanum um Gröf (Norðurgröf).[265]

Eigendaskipti urðu að jörðinni Þverá eða Þverárkoti þann 2. mars 1854 en þá keypti bóndinn á Völlum hana af Kristjáni Björnssyni á Hrafnhólum. Samkvæmt afsalsbréfinu eru landamerki jarðarinnar eftirfarandi:

> ad austanverdu þar sem Grænhnjúkur ber í Haukafjallahornid, ad vestan beinlínis eptir Grafará, og uppí fjall, ad sunnanverdu alt ad Leirvogsá, ad nordanverdu upp til hædstu fjallatinda.

Í bréfinu kemur fram að öll jörðin sé seld auk hlunninda og ítaka sem henni hafi fylgt að undanskildum slægjum á Þverfelli eða Þríhnjúkalágum. Sérstaklega er tekið fram að nýr eigandi eigi svokallaðan „Hólma“ sem sé milli Þverárkots og Hrafnhóla. Í lokin er þess getið að núverandi ábúandi jarðarinnar sé fráfarandi eiganda hennar í öllu óviðkomandi.[266]

Þann 10. febrúar 1890 var landamerkjabréf fyrir jörðina Þverárkot ásamt Hrafnhólum undirritað. Það var þinglesið 3. júní sama ár:

> Úr vörðunni sem er í austur frá svonefndu Hádysi á Svínaskarði sem er hornmark, beina stefnu suður yfir Háskopru, frá Skopru beina stefnu í læk þann sem er fyrir vestan beitarhús frá Stardal, svo ræður Leirvogsáin niður í vörðu á norðurbakkanum, þaðan beina stefnu uppí Hátind, þaðan ræður fjallsbrúnin að svonefndu Disi, úr disinu í fyrstnefnda vörðu.

---

[262] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b., s. 338-339.
[263] Skjal nr. 2(21).
[264] Skjal nr. 4(100) í Kjósarhluta.
[265] Skjal nr. 2 (55) a-b.
[266] Skjal nr. 2 (38).

Undir þetta landamerkjabréf skrifuðu eigendur Stardals, Möðruvalla og Grafar, þ.e. Norðurgrafar, auk eiganda hálfra Skeggjastaða. Ábúandi Minna Mosfells skrifaði einnig undir.[267]

Í fasteignamatinu 1916-1918 eru Hrafnhólar taldir með Þverárkoti. Land jarðarinnar er sagt mikið og gott er niðri nær, dalir, hlíðar og fell en sé undirorpið ágangi afréttarfénaðar. Ennfremur er þess getið að smölun sé erfið.[268]

5.2.7. Gröf / Norðurgröf

Í fógetareikningunum frá 1547-1552 er Grafar getið og jörðin því komin þá í konungseign.[269] Jarðabók Árna og Páls segir m.a. eftirfarandi um Norðurgröf:

> Selstöðu á jörðin í heimalandi. ... Átroðníngur stór af fjár upprekstri, sem segir um Velli infra.[270]

Við sölu Grafar þann 13. júní 1838 hvarf jörðin úr eigu konungs.[271]

Þann 16. júlí 1850 var farin áreiðargjörð á landamerki jarðarinnar Norðurgrafar, að beiðni eigandans, Jóns Árnasonar, í þeim tilgangi að fastsetja þau gagnvart jörðunum Þverárkoti og Völlum. Áreiðarmennirnir komust að eftirfarandi niðurstöðu varðandi landamerki Norðurgrafar og Þverárkots.

> ad eptir afstödunni synist sem ad Land Nordurgrafar nái til austurs ad Hátindi, þadan nidur eptir hædinni, sem er á milli Grafardals og Þverárdals nidurí Vördubrot, sem stendur nedst á tedri hæd, og hallar vötnum austur og vestur á vetrum í leysingum af tedum hrigg. [272]

Í beinu framhaldi af þessari landamerkjalýsingu er greint frá því að Jón Árnason hafi í áreiðargjörðinni lagt fram vitnisburð nokkurra staðkunnugra manna þessu áliti til stuðnings. Vitnisburðurinn, en hann er að finna í sérstöku skjali, hljóðar svo:

> Eptir beidni bóndans Mr. Jons Arnasonar i Gröf á Kialarnesi, Giefumm vid undirskrifud, Eptirbestu Vitund, Eptir 30; ára; Veru á Völlumm, og Gröf, þann Vittnisburd ad Land, var, yrt, og varid úr Hædinni sem er ad Austann Verdu Vid svo kallada grimu, miri, eda Brenni miri, sem var brend Frá Gröf til betri ræiktar, og þad beint uppi Hátind, úr vördu sem var á Firnefndumm Hól, - til stadfestu okkar nöfn.
> Borg dag 14 Februa<r> 1843 Jon Jonsson Lambhaga. Jon Jonsson. Ragnhildur Jonsdottir. Runólfur Magnusson. Jon Runolfsson.[273].

---

[267]Skjal nr. 2 (32).
[268]Skjal nr. 2 (4)a-b.
[269]*Íslenzkt fornbréfasafn*, XII. b. Reykjavík 1923-1932, s. 109, 135, 151, 171 og 397.
[270] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b., s. 340.

[271]*Jarðatal* 1847, s. 438.
[272]Skjal nr. 2 (55) a-b.
[273]Skjal nr. 2 (56) a-b.

Síðan segir:

> Þegar enfremur er haft tillit til þess, ad jordin Nordurgröf er eptir jardabókinni frá 1760 metin á 20 hndr. en Þverarkot einúngis á 10 hndr., og ad Þverárdalur er mjög vídlendur, styrkist þetta álit ei alllítid, einsog vid þad, ad dalurinn fyrir vestan fyrrteda hæd, er gengur nidur frá Hátindi, ad sögn gjördarmannanna ætid hefir verid nefndur Grafardalur.

Ábúandi Þverárkots var ósáttur við þetta álit um landamerki býlis síns og Norðurgrafar en sagði jafnframt að það væri ekki í sínum verkahring að mótmæla því. Slík mótmæli yrðu að berast frá eiganda jarðarinnar.

Hvað varðaði landamerki Norðurgrafar og Valla þá var það skoðun áreiðarmannanna að þau skyldu vera þessi:

> ad bein lina sé dregin frá fjalli ofan úr Midtúngumel til sudurs í einstakan þufuklett ad nordanverdu vid Leirvogsá, og er þúfa á háum björgum sunnan vid Leirvogsá, hin nedsta til leidarvisirs, og skal hún bera í þúfuklettin nordanvid Ána og upp í Midtúngumel.

Fyrir neðan þessa lýsingu stendur eftirfarandi:

> Til glöggvari merkja er varda reist í holti uppfrá ánni, og er þad midmerkid.[274]

Eigendur Norðurgrafar og Valla féllust báðir á landamerkin milli jarða sinna.

Nokkrum dögum eftir áreiðargjörðina, nánar tiltekið þann 8. ágúst, var bréf frá eiganda Þverárkots lesið upp fyrir aukarétti í Reykjavík en í því mótælti hann þeim landamerkjum sem voru ákveðin milli jarðar hans og Norðurgrafar í áreiðargjörðinni þann 16. fyrra mánaðar.[275]

Landamerkjabréf fyrir Gröf var undirritað 28. febrúar 1888 og því var þinglýst 3. júní 1890. Samkvæmt bréfinu eru landamerki jarðarinnar eftirfarandi:

1. Á austursíðuna, milli Grafar og Þverárkots úr Hátindshorni, beina stefnu alla leið ofaní vörðu sem stendur milli rása í Grafará, á Leirvogsárbakka.

2. Á suður-síðuna, milli Mosfellanna og Grafar, ræður Leirvogsá merkjum.

3. Á vestur-síðuna milli Grafar og Valla, úr svokallaðri Miðtungu í Esjunni, beina stefnu í flatan stein í mýrinni vestanverðt við Grafarholt, og þaðan sömu stefnu að Varmadalslandi sunnan við Latholt.

Eigendur Valla og Grafar auk ábúenda Þverárkots og Hrísbrúar voru þessum landamerkjum samþykkir.[276]

---

[274]Skjal nr. 2 (55) a-b.
[275]Skjöl nr. 2 (55) a-b, 2 (56) a-b og 2 (57) a-b.
[276]Skjal nr. 2 (8).

Í fasteignamatinu 1916-1918 er land Grafar (Norðurgrafar) sagt allmikið, dalur sé inn í Esju og sumarland gott en lítil vetrarbeit.[277]

Þann 14. mars árið 2002 keypti Reykjavíkurborg jörðina Norðurgröf með öllum gögnum og gæðum þar með töldum öllum hitaveituréttindum jarðirnnar og veiðiréttindum í Leirvogsá. Undanskilið kaupunum var steinsteypt íbúðarhús (Norðurgröf) og 38.88 ha. land umhverfis það.[278]

5.2.8. Vellir

Vellir voru meðal jarða Viðeyjarklausturs eins og sjá má á skrá um kvikfé og leigumála klaustursins frá árinu 1395.[279] Þeirra er getið í fógetareikningunum frá 1547-1552 og eru þá komnir í konungseigu.[280] Vellir voru meðal konungsjarða fram til 21. mars 1838 er þeir voru seldir.[281]

Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns getur um mikinn ágang vegna lamba- og geldfjárupprekstrar.[282] Að því verður vikið nánar í afréttarkaflanum hér á eftir.

Þann 16. júlí 1850 var farin áreiðargjörð á landamerki jarðarinnar Norðurgrafar, að beiðni eiganda býlisins, Jóns Árnasonar, í þeim tilgangi að fastsetja þau gagnvart jörðunum Þverárkoti og Völlum. Nánar er sagt frá þessari áreiðargjörð í kaflanum um Gröf (Norðurgröf).[283]

Eigendaskipti urðu að jörðinni Þverá eða Þverárkoti þann 2. mars 1854 en þá keypti bóndinn á Völlum hana af Kristjáni Björnssyni á Hrafnhólum. Nánar er greint frá sölunni í kaflanum um Þverárkot (Þverá).[284]

Landamerkjabréf fyrir Velli var undirritað 10. desember 1889. Því var þinglýst 3. júní 1890. Samkvæmt bréfinu eru landamerki jarðarinnar eftirfarandi:

1. Að vestan ræður bein stefna af Esjubrúninni skemmstu leið ofan í Kollafjarðarár-upptökin, þaðan ræður Kollafjarðará þangað til hún er komin ofan úr háfjallinu. Því næst ræður bein stefna úr fossinum vestanvert við Skotlandsöxlina ofaní jarðfallastein, frá honum ræður bein stefna um grástein ofaní stein vestanvert á Kjóagörðum.

2. Móts við Varmadal. Að sunnan ræður bein stefna úr Kollafjarðarhornmarki til austur um há Gljúfra mýrarholtið í gataklett í Hrísbrúarfjalli að Grafarlandi.

---

[277]Skjal nr. 2 (4)a-b.
[278]Skjal nr. 14 (4).
[279]Skjal nr. 4 (20).
[280]*Íslenzkt fornbréfasafn*, XII. b., s. 109, 135, 151, 171 og 397.
[281]Skjal nr. 4(100) í Kjósarhluta.
[282]Skjal nr. 4(100) í Kjósarhluta.
[283]Skjal nr. 2 (55) a-b.
[284]Skjal nr. 2 (38).

3. móts við Gröf.

Að austan ræður bein stefna af Kistufellsbrún ofan að miðtungu bungu í fjallinu þaðan beina stefnu í flatan stein vestanhalt við Grafarholt (grástein) og þaðan sömu stefnu að Varmadalslandi.

Eigendur Grafar og Kollafjarðar undirrituðu þetta landamerkjabréf.[285]

Í fasteignamatinu 1916-1918 er land Valla sagt lítið á láglendi, annað en slægjuland, hinsvegar klettótt, skriðótt og bratt í fjalli..[286]

5.2.9. Kollafjörður

Kollafjarðar er ítrekað getið í fógetareikningunum frá 1547-1552 og er þá í konungseign.[287]

Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns getur um stóran skaða af beitarátroðningi vegna lamba- og geldfjárupprekstrar,[288] sem fjallað verður um síðar í afréttarkaflanum.

Í Jarðatali Johnsens frá 1847 segir neðanmáls við Kollafjörð:

> 1760 er Litli Kollafjörður talinn með, og þar, útaf fyrir sig, 40 al. af landskuldinni og 1 kúg.[289]

Kollafjörður var seldur úr konungseigu þann 28. ágúst 1839.[290]

Landamerkjabréf fyrir Kollafjörð var undirritað 28. október 1889 og því var þinglýst 3. júní 1890. Þar kemur fram:

> Að vestan ræður Hvítá frá ósnum, þar sem hún fellur nú í sjóinn, til upptaka; þaðan ræður bein stefna skemmstu leið uppá Esju; því næst ræður há – Esjan að norðan svo sem vötnum hallar.
>
> Að austan ræður bein stefna af Esju – brúninni skemmstu leið ofaní Kollafjarðarár – upptökin; þaðan ræður Kollafjarðará þangað til hún er komin ofan úr há – fjallinu; því næst ræður bein stefna úr fossinum vestanvert við Skotlands-öxlina ofaní Jarðfallastein; frá honum ræður bein stefna um Grástein ofan í stein vestanvert á Kjóagörðum, og þaðan ræður bein stefna í lægstu kelduna á flóanum, þar sem kelda að ofan kemur saman við hana; úr því ræður flóakeldan, er liggur til útsuðurs ofaní Naustanesslæk, og þvínæst ræður hann í sjó fram.

Lýsing þessi var samþykkt af eiganda Álfsness og Valla, ábúanda Varmadals og umboðsmönnum Jóhanns Þorkelssonar (prests á Mosfelli, en Mosfellskirkja átti Mógilsá) og þjóðjarðarinnar Fitjakots.[291]

---

[285]Skjal nr. 2 (31).
[286]Skjal nr. 2 (4)a-b.
[287]Skjal nr. 4 (9); *Íslenzkt fornbréfasafn*, XII. b., s. 117, 143, 157, 177 og 404.
[288]*Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b., s. 343.
[289]Skjal nr. 4 (22).

Í fasteignamatinu 1916-1918 er land Kollafjarðar sagt allmikið á láglendi og í fjalli. Landið er ennfremur talið nægt að sumri.[292]

Þann 30. september 1942 var kveðinn upp í landamerkjadómi Gullbringu- og Kjósarsýslu dómur í máli Erlends Jónssonar, eiganda jarðarinnar Mógilsár gegn landbúnaðarráðherra f. h. jarðakaupasjóðs ríkisins, eiganda Kollafjarðar. Deilan snerist ekki um mörk uppi í Esju heldur um breytingar á mörkum á láglendi. Þó skal bent á að stefndur (jarðakaupasjóður ríkisins) krafðist þess að Hvítá réði mörkum til upptaka sinna en síðan réði landamerkjum bein lína um Geithól upp á há Esju. Dómurinn var svohljóðandi:

> Því dæmist rétt vera:
>
> Landamerki milli Mógilsár og Kollafjarðar skulu vera þessi:
> Frá sjó ráði Hvítá, eins og hún rennur til sjávar fyrir sunnan Sandeyri við Kollafjarðarbotn, upp að malarkambi og gegnum hann, síðan til norðurs með fram malarkambinum að tjörninni, sem áin myndar fyrir austan malarkambinn og síðan eftir farveginum í miðri tjörninni. Eftir það ráði áin frá því að hún rennur í tjörnina til upptaka og úr því stytzta lína í Esjubrún.[293]

Þessum úrskurði var áfrýjað til Hæstaréttar, sem úrskurðaði 13. nóvember 1944 að dómurinn skyldi standa.[294]

5.2.10. Mógilsá

Mógilsá var meðal jarða Viðeyjarklausturs eins og sjá má af skrá frá 1395 um kvikfé og leigumála á jörðum klaustursins.[295] Jörðina er að finna í fógetareikningunum frá 1547-1552 og er þá komin í eigu konungs.[296] Mógilsá var meðal jarða sem samkvæmt konungsboði þann 3. október 1580 voru lagðar til fátækra presta.[297]

Um Mógilsá segir Jarðabók Árna og Páls m.a.:

> Selstöðu á jörðin í heimalandi. ... Átroðníngur af geldfjár upprekstri ut supra.[298]

Verður fjallað um geldfjárupprekstrinn í samhengi við aðrar jarðir í Kjalarneshreppi í afréttarkaflanum hér á eftir.

---

[290]Skjal nr. 4(100) í Kjósarhluta.
[291]Skjal nr. 2 (9).
[292]Skjal nr. 2 (4) a-b.
[293]Skjal nr. 2 (19).
[294]Hrd. 1944/329, mál nr. 129/1942.
[295]Skjal nr. 4 (10).
[296]*Íslenzkt fornbréfasafn*, XII. b., s. 109, 135, 151, 170 og 396-397.
[297]*Lovsamling for Island*, 1. b. Kaupmannahöfn 1853, s. 110.
[298]*Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b., s. 345.

Björn Stephensen dómsmálaritari bjó á Esjubergi frá því um 1814 til dauðadags, þann 17. júní 1835.[299] Eftir hann liggur svohljóðandi lýsing á landamerkjum Esjubergs og Mógilsár:

> Að vestanverðu á Esjuberg land að Leirtjörn, sem er á hinu svo kallaða Móholti, og síðan frá Leirtjörn vestanverðri beina stefnu í Brautarholtsborg, en úr Leirtjörn austanverðri eru landamerkin beina stefnu í Villingavað, og síðan úr Villingavaði beina stefnu í stærstu vörðuna, sem er neðan til á Varmhólum, og svo úr þeirri vörðu í austasta Leiðhamarinn, og síðan austur með sjónum austur í Djúpagil fyrir utan Mógilsá, og beina stefnu úr Djúpagili í Þverfellshornið.

Að vestanverðu frá þessari beinu línu að neðan er stefnan og merkin beint úr Arósnum í hinn svo kallaða ytri Kvennsöðul, og beint í fjall upp.

[Krafa frá Mógilsá, Mosfellskirkju vegna, að eiga í Festargil, utar en Djúpagil, þar er helzt beitufjara. Esjubergsmenn hafa altaf haldið í Djúpagil, og Oddgeir segir föður sinn hafa haldið svo.[300]

Jörðin var eign Mosfellskirkju samkvæmt Jarðatali Johnsens frá 1847.[301]

Landamerkjabréf jarðarinnar Mógilsár[302] var undirritað um mánaðamótin maí - júní 1890. Í skjalinu, sem var þinglýst 3. júní sama ár, kemur eftirfarandi fram:

> 1. Milli Mógilsár og Kollafjarðar. Þar ræður Hvítá frá sjó, í Geithól og uppá Esjubrún.
> 2. Milli Mógilsár og Esjubergs
>
> Þar liggja mörkin af Leiðvelli (Leirvelli) beina stefnu við vesturhornið á sljettri flöt uppí Markagil (Stangargil eða Festargil) fyrir vestan Fálkaklett, og eptir því um miðja Skarðadali, neðri og efri, eins og lækurinn ræður, úr efri Skarðadal uppí Gljúfurdalshálsinn, og ræður háhryggurinn uppí Þverfellshorn að vestanverðu, og þaðan bein lína uppá Esjubrún.

Undir þetta skjal skrifar ábúandinn í Kollafirði. En undirskrift umboðsmans eigenda Esjubergs fylgir svohljóðandi athugasemd:

> Hinsvegar skrifuð landamerkjaskrá verður ekki samþykkt eins og hún er óákveðin af eigendum Esjubergs.[303]

Á fyrsta áratug síðustu aldar falaðist Erlendur Jónsson, en hann bjó á kirkjujörðinni Mógilsá, eftir því að ríkið seldi honum ábýlisjörð hans. Í kjölfar

---

[299]Páll Eggert Ólason: *Íslenzkar æviskrár* , I. b. Reykjavík 1948, s. 250.
[300]Oddgeir, sonur Björns, mun hafa skráð lýsinguna niður en hér er vísað í afrit Jóns Þorkelssonar, þjóðskjalavarðar. Samkvæmt athugasemdum Jóns Þorkelssonar munu fyrstu tvær málsgreinarnar hafa verið með hendi Oddgeirs en sú síðasta með hendi Jóns Sigurðssonar frá því um 1870. Sjá skjal nr. 2 (20).
[301]Skjal nr. 4 (22).
[302]Mosfellskirkja átti Mógilsá. Því mun Mosfellsprestur væntanlega hafa lagt fram skjalið, eða umboðsmaður hans.
[303]Skjal nr. 2 (17).

þessarar beiðni var Mógilsá metin. Matsgjörðin er dagsett 25. maí 1909 og segir þar m.a.:

> Aðal land jarðarinar er fjalllendi, sem er sumarland fremur gott, en leggur fljótt undir snjó að vetrinum.[304]

Nokkrum vikum eftir að matið fór fram sendi Stjórnarráðið Mosfellspresti bréf, en Mógilsá var í eigu prestakallsins, þar sem hann var spurður hvort hann væri samþykkur sölunni og því verði sem væri sett á jörðina.

Í svarbréfi sagðist Mosfellsprestur ósáttur við verðið en hann setti sig ekki uppá móti því að jörðin væri seld. Samþykki hans var þó bundið því skilyrði að prestakallið héldi rétti sínum til þess að fá endurgjald fyrir þá notkun á landi Mógilsár sem fælist í samningi sem gerður hefði verið við Björn Kristjánsson kaupmann í Reykjavík þann 20. júní árið 1900. Mosfellsprestur lét samninginn fylgja með bréfi sínu. En samkvæmt honum veitti Mosfellsprestur Birni ótakmarkaðan einkarétt um óákveðinn tíma til þess að taka hverja þá stein-, sand-, leir- eða málmtegund sem hann teldi sig geta notað úr landi Mógilsár. Björn fékk þó ekki yfirráð yfir þeirri kalksteinstekju sem „The Iceland water power Explatin Syndicate" hafði verið leigð 24. júlí 1899. Í samningnum kom einnig fram að Björn Kristjánsson gæti hvenær sem er, að fimm árum liðnum, sagt upp samningnum með því að hætta að borga þá leigu sem honum bar að greiða samkvæmt honum. Hvað varðaði Mosfellsprestakall þá gat það ekki sagt samningnum upp ef árgjaldið væri skilvíslega greitt á hverju ári.[305]

Þann 11. maí árið 1911 seldi ríkissjóður Erlendi Jónssyni jörðina Mógilsá. Námar sem voru á jörðinni, og kunnu að finnast þar, voru undanþegnir sölunni. Í afsalsbréfinu kom einnig fram að afnotagjald fyrir notkun á landi Mógilsár, samkvæmt samningnum frá 20. júní árið 1900, gengi eftir sem áður til Mosfellsprestakalls og að kaupandi yrði að sætta sig við jarðrask sem kynni að hljótast af þeim framkvæmdum sem heimilaðar væru í téðum samningi.[306]

Um land Mógilsár segir í fasteignamatinu 1916-1918 að það sé lítið niðri en talsvert í Esjunni og sé lítið notað að vetri. Landþrengsli niðri er meðal ókosta jarðarinnar en kalknáma er talin til kosta.307

Þann 2. september 1922 var kveðinn upp dómur í landamerkjamáli Esjubergs gegn Mógilsá og Móum fyrir merkjadómi Gullbringu- og Kjósarsýslu. Í dómsorði stendur eftirfarandi:

> Landamerkjum milli Mógilsár og Esjubergs er af eiganda Esjubergs lýst þannig: Að austan ræður Djúpagil frá sjó upp eptir, og þaðan sem það þrýtur í axlarhorn í Þverfelli og svo áfram sama stefna upp í há Esjuna, en af hálfu eiganda Mógilsár eru mörkin talin liggja af Leiðvelli (Leirvelli) beina stefnu við vesturhornið í sljettri flöt upp í Markagil (Stangargil eða Festargil) fyrir

[304]Skjal nr. 2 (62).
[305]Skjal nr. 2 (62).
[306]Skjal nr. 2 (62).
[307]Skjal nr. 2 (4)a-b.

vestan Fálkaklett, og eptir því um miðja Skarðadali neðri og efri eins og lækurinn ræður. Úr efri Skarðadal upp í Gljúfurdalsháls og ræður há hryggurinn upp í Þverfellshorn að vestanverðu og þaðan bein lína upp í Esjubrún.

Til stuðnings landamerkjalýsing eiganda Esjubergs, að svo nefnt Djúpagil ráði merkjum, er skýrskotað til útskriftar úr jarðabók Arna Magnússonar, údtráttar úr handritasafni Jóns Sigurðssonar, vottorðs landsbókavarðar (~~um prestakall~~[yfirstrikaður texti]) og loks framlagðrar landamerkjaskrár fyrir Esjubergs landi 27. maí 1890.

Gögn þessi, sem yfir höfuð eru næsta ófullnægjandi, nefna eigi Djúpagil nema í óljósu sambandi í [yfirstrikaður texti] útskrift úr handritasafni Jóns Sigurðssonar og ~~einnig svo í~~ [yfirskrifaður texti] fyrgreindri landamerkjaskrá, sem mótmælt hefur verið, og því er ófullnægjandi samkvæmt þá og nú gildandi landamerkjalögum. Vottorð ~~3~~ [yfirskrifaður texti] þriggja manna, er lögð hafa verið fram í málinu af hálfu eiganda Mógilsár um að Marka- eða Festargil ráði merkjum, eru að miklu leiti samhljóða að efni til og virðast benda til að land frá Mógilsá hafi um langan aldur verið óátalið notað að Marka- eða Festargilsenda og eigi, óeðlilegt eptir hundraðatali jarðarinnar.

Er það því álit merkjadómsins innfært að Marka- eða Festargil ráði merkjum milli Esjubergs og Mógilsár, og að öðru leiti sje farið eptir framlagðri landamerkjaskrá frá 3. júní 1890 að því er merkin milli jarðanna snertir. ...

Því dæmist rjett að vera:

Landamerki á milli jarðanna Esjubergs í Kjalarneshreppi annarsvegar, og Mógilsár og Móa í sama hreppi hinsvegar, að því er samliggjandi land jarða þessara snertir, skulu vera þau er hjer greinir. Á milli Esjubergs og Móa ...

Landamerki milli jarðarinnar Esjubergs í Kjalarneshreppi og Mógilsár í sama hreppi skulu vera: Af Leiðvelli (Leirvelli) beina stefnu við vesturhornið á sljettri flöt upp í Markagil (Stangargil eða Festargil) fyrir vestan Fálkaklett, og eptir því um miðja Skarðadali neðri og efri eins og lækurinn ræður, úr efri Skarðadal upp í Gljúfurhálsinn, og ræður háhryggurinn upp í Þverfellshorn að vestanverðu, og þaðan bein lína upp í Esju brún.[308]

Dómur þessi var innfærður í landamerkjabók 26. október 1928.[309]

Hér framar (sjá Kollafjörð) er fjallað stuttlega um landamerkjamál milli Mógilsár og Kollafjarðar. Landamerkjadómur 30. september 1942 var svohljóðandi:

Því dæmist rétt vera:

Landamerki milli Mógilsár og Kollafjarðar skulu vera þessi:

Frá sjó ráði Hvítá, eins og hún rennur til sjávar fyrir sunnan Sandeyri við Kollafjarðarbotn, upp að malarkambi og gegnum hann, síðan til norðurs með fram malarkambinum að tjörninni, sem áin myndar fyrir austan

[308]Skjal nr. 2 (61).
[309]Skjal nr. 2 (7).

> malarkambinn og síðan eftir farveginum í miðri tjörninni. Eftir það ráði áin frá því að hún rennur í tjörnina til upptaka og úr því stytzta lína í Esjubrún.[310]

Hæstiréttur staðfesti þennan úrskurð 13. nóvember 1944.[311]

5.2.11. Esjuberg

Esjuberg er nefnt í Landnámu sem jörð landnámsmannsins Örlygs Hrappssonar.[312]

Á Esjubergi stóð kirkja samkvæmt kirknaskrá Páls biskups Jónssonar frá því um 1200.[313] Esjuberg var á meðal jarða Viðeyjarklausturs eins og sjá má af skrá frá árinu 1395 um kvikfé og leigumála á jörðum klaustursins.[314] Jarðarinnar er getið í fógetareikningunum frá 1547-1552 og er þá komin í eigu konungs.[315]

Í kaflanum um Esjuberg í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns stendur eftirfarandi:

> Selstöðu á jörðin undir Svínaskarði að sunnan, og er þar berjalestur nokkur.[316]

Selstaða Móa var samkvæmt Jarðabókinni:

> Selstaða hefur hjeðan brúkast hjá Esjubergsseli og vita menn ei hvort að láni Esjubergsmanna eður eign þessarar jarðar.[317]

Esjubergssel var í landi Sámsstaða samkvæmt lýsingu á þeirri eyðijörð í Jarðabók Árna og Páls eins og getið er um varðandi Sámsstaði hér framar.

Samkvæmt Jarðabókinni hafði Esjuberg afrétt fyrir hross og geldneyti á Mosfellsheiði en um það verður fjallað í afréttarkafla hér á eftir.

Lögfesta fyrir Esjuberg var lesin upp á manntalsþingi þann 9. júní 1801 en inntak hennar ekki skráð.[318]

Björn Stephensen dómsmálaritari bjó á Esjubergi frá því um 1814 til dauðadags, þann 17. júní 1835.[319] Eftir hann liggur lýsing á landamerkjum Esjubergs og Mógilsár. Sagt er frá henni í kaflanum um Mógilsá.

Í Jarðatali Johnsens frá 1847 kemur fram að hjáleigur Esjubergs eru tvær; Grund (Austurbær) og Árvöllur báðar 10 hundruð að dýrleika. Neðanmáls er greint frá því að engar upplýsingar er að finna í jarðabókum um hjáleigurnar nema hvað 1802 er Austurbæjar getið sem Johnsen telur að sé sama jörð og sýslumaður og prestur kalla Grund.[320]

---

[310]Skjal nr. 2 (19).
[311]Hrd. 1944/329, mál nr. 129/1942.
[312]*Landnámabók* 1886, s. 52 og 54 (Sturlubók). Skjal nr. 4(37).
[313]Skjal nr. 4 (5).
[314]Skjal nr. 4 (4).
[315]*Íslenzkt fornbréfasafn*, XII. b., s. 109, 134, 150, 170 og 396.
[316]*Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b., s. 346.
[317]*Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b., s. 348.
[318]Skjal nr. 2 (88) a-b.
[319]Páll Eggert Ólason: *Íslenzkar æviskrár*, I. b., s. 250.
[320]Skjal nr. 4 (22).

Esjuberg var meðal konungsjarða fram til 13. mars 1816 er það var selt.[321]

Landamerkjabréf fyrir Esjuberg og Móa var undirritað 1. september 1873 og það var þinglesið 2. júní 1916. Samkvæmt því voru landamerki jarðarinnar eftirfarandi:

1. bein lína úr Leiðhömrum, þar sem þeir eru hæztir uppfrá sjó, og upp austanvert holtið til norðurs á svonefnda Varmhóla, sem eru landsunnanmegin Grundarflóða. –

2. bein lína af Varmhólum vestanverðum þar sem þeir eru hæstir í Brautarholtsborg, og liggur sú lína yfir lítinn leirpoll (Leirtjörn) á Saltvíkurholti og þaðan beint í sjó vestur. Á Saltvíkurland alt fyrir neðan þessa línu austur að skurði þeim sem nú er vestanvert við Móa, og sem liggur neðan frá miðjum malarkambi og beint upp til línunnar. Eiga þá Móar land það alt, sem nefndar línur hafa hjer ákveðið og alt til sjóar, en Esjuber<g> alt fyrir austan og ofan Móaland, en Saltvík að vestan.

Auk aðila frá Móum og Esjubergi skrifuðu bændurnir í Saltvík og á Grund undir þetta landamerkjabréf.[322]

Á síðasta áratug 19. aldar reis upp ágreiningur um hvort að lítill mýrarblettur uppfrá sjónum á Kjalarnesi tilheyrði Esjubergi eða ekki. Þetta mál tengist ekki því viðfangsefni sem hér er til umfjöllunar og því verður ekki greint nánar frá því hér. Rétt er reyndar að nefna að í kjölfar þess að deilan kom til kasta stiftsyfirvalda staðfestu þau landamerkjabréf Esjubergs frá 1. september 1873.[323]

Landamerkjabréf fyrir Esjuberg var undirritað 27. maí 1890. Því var þinglýst 3. júní 1890. Samkvæmt því eru landamerki jarðarinnar eftirfarandi:

1. að austan gagnvart Mógilsá ræður Djúpagil frá sjó upp beina sjónhending <í> axlarhorn Þverfells og alla beit í fjalli þar fyrir ofan.

2. Með sjó frá Djúpagili vestur Leiðvöll allan með fjörurjetti og leiðhamra alla í skurð þann sem er að vestanverðu við leiðhamra, þaðan í vörðu á landsuðurshorni á Varmhólum og svo beina stefnu vestur þá og af vörðu vestast á þeim beina stefnu í Villingavað á Móalæk, eða beina stefnu sjónhending á Brautarholtsborg alt að sjó vestur og svo sem sjón ræður að meðtöldum fjörurjett alt að flóðará þar sem hún fellur í sjó og sem flóðará heldur uppeptir þar til komið er í beina stefnu undan bleiksteini svo að stefnan verði yfir engið milli Skrauthóla og Esjubergs beint undan bleiksteini í hinn efri og og [og tvítekið í texta] skarpari kvennsöðul og svo sömu stefnu uppá fjallsbrún og austur há Esjufjallið að áðurgreindum mörkum.

---

[321]Skjal nr. 4(100) í Kjósarhluta.
[322]Skjal nr. 2 (5).
[323]Skjal nr. 2 (6).

Þessa framanskráðu landamerkjalýsingu óska jeg að prestinum í Mosfellsprestakalli mætti þóknast að undirskrifa, að því leyti að við kemur Mógilsá og Móum.[324]

Undir þessa lýsingu skrifaði umboðsmaður eiganda Esjubergs, en umboðsmaður Mosfellsprests, sem var umráðamaður Mógilsár og Móa, neitaði að samþykkja hana. Lýsingin var engu að síður lesin á þingi 3. júní 1890.[325]

Landamerkjabréf jarðarinnar Mógilsár[326] var undirritað um mánaðarmótin maí - júní 1890. Því var þinglýst 3. júní sama ár:

> 1. Milli Mógilsár og Esjubergs
>
> Þar liggja mörkin af Leiðvelli (Leirvelli) beina stefnu við vesturhornið á sljettri flöt uppí Markagil (Stangargil eða Festargil) fyrir vestan Fálkaklett, og eptir því um miðja Skarðadali, neðri og efri, eins og lækurinn ræður, úr efri Skarðadal uppí Gljúfurdalshálsinn, og ræður háhryggurinn uppí Þverfellshorn að vestanverðu, og þaðan bein lína uppí Esjubrún.

Undir þetta skjal skrifar ábúandinn í Kollafirði og umboðsmaður eigenda Esjubergs sem lét fylgja með svohljóðandi athugasemd:

> Hinsvegar skrifuð landamerkjaskrá verður ekki samþykkt eins og hún er óákveðin af eigendum Esjubergs.[327]

Í upphafi síðasta áratugar 19. aldar reis upp deila um landamerki Skrauthóla, Sjávarhóla og Esjubergs. Svo fór að ábúandinn á Skrauthólum, í umboði eiganda jarðarinnnar, kærði eiganda Sjávarhóla og Esjubergs. Eftir að fjallað hafði verið um málið frá ýmsum hliðum fyrir rétti, m.a. var kallað eftir vitnisburðum nokkurra aðila, var kveðinn upp dómur þann 29. júní 1891. Í dómsorði stendur eftirfarandi:

> Að því er nú fyrst snertir landamerkin milli Skrauthóla og Sjáfarhóla að vestan, þá er ágreiningurinn um hina svokölluðu Öfugskeldu, Eptir útdrætti þeim, sem lagður hefir verið fram úr jarðabók Árna Magnússonar, var hún til forna sjerstök jörð 10 hndr. fornu mati en er nú gjörsamlega spillt af skriðufalli. Þessi Öfugskelda hefir í ómunatíð verið notuð frá Sjáfarhólum, enda verður dómurinn að álíta, að hún rjettilega fylgi tjeðri jörðu, sem virðist vera ljóst af vottorði Kristínar og Karítasar Björnsdætra,[328] sem hefir verið staðfest með eiði fyrir rjetti; í vottorði þessu er skýrt tekið fram, að þær sem seljendur Sjáfarhóla hafi selt hina svokölluðu Öfugskeldu með tjeðri jörðu. Þegar kemur til merkjanna milli Skrauthóla og þessarar Öfugskeldu, þá verður dómurinn eptir nákvæma íhugun að taka til greina kröfu

[324]Skjal nr. 2 (3).
[325]Skjal nr. 2 (3).
[326]Mosfellskirkja átti Mógilsá. Því mun Mosfellsprestur væntanlega hafa lagt fram skjalið, eða umboðsmaður hans.
[327]Skjal nr. 2 (17).

umboðsmanns hinnar stefndu þannig að merkin sjeu úr svokölluðum „Nón – kletti", er stendur í sjó fram undan svokölluðu „Sandskarði" beina línu í Öfugskeldu, sem virðist vera bæjarrúst og kölluð er Öfugskelda fyrir austan Skrauthólatún; þaðan beina stefnu uppí fjallið í „Svarta – Skúta".

Þegar nú kemur til eystri landamerkjanna milli Sjáfarhólalands og vestri takmarkanna á landstykki því, er Skrauthólum fylgir, þá er í dómi þeim, sem fram hefur verið lagður, nefndur Ósjenulækur sem mark þar sem hann fellur í Flóðará að sunnan. Dómurinn álítur að hann hafi fundið þennan Ósjenulæk og þar að auki benti eitt vitni á hann, er merkjagangan fór fram, án þess að því hafi verið mótmælt af umboðsmanni hinnar stefndu. Merkjadómurinn verður því að álíta að þetta að þetta [yfirstrikaður texti] lækjarmynni sje hornmark og þaðan eigi að draga beina línu í enda á skurði, sem ábúandi Sjáfarhóla fyrir nokkrum árum hefir látið gjöra og tók þá fram, að hann væri í mörkum skr. vottorð frá Eggert Finssyni,[329] skjal Nr. 9; því næst í beina stefnu uppí hæzta tindinn á Esjufjallinu fyrir austan „Gleið". ... Að því er snertir mörkin fyrir sunnan Flóðará milli Sjáfarhóla og Skrauthóla, þá er skýrt tekið fram í hinum framlagða dómi,[330] enda hefir því eigi verið mótmælt af umboðsmanni hinnar stefndu, að þau sjeu úr „Ósjenulækjar"mynni í austur – landsuður í Bleiksteina. Þá segir í dómnum, að línu eigi að draga úr „Bleiksteinum" beinleiðis stefnu norður að Flóðará og þaðan til fjalls upp í þann klett framan í Esjunni, sem kallast „Efri - Kvennsöðull". En þar sem dómur þessi eingöngu ræðir um ítak Brautarholtskirkju í Skrauthólalandi fyrir sunnan Flóðará, verður merkjadómurinn að vera á þeirri skoðun, að á ákvæðum dóms þessa verði ekkert byggt um landamerki milli Esjubergs og Skrauthóla. Stefnandi hefir í málinu, eptir áliti merkjadómsins, nægilega sannað, að merkin að austan milli Esjubergs og Skrauthóla sjeu úr upptökum á „Gvendarbrunni" bein lína uppí Esjufjall; úr upptökum á tjeðum brunni sama stefna þar sem skemmst er ofan í Flóðará en þessi merki hafi um langan aldur, eins og vottorðin, skjöl Nr,. 6,[331] 7[332] og 8,[333] bera með sjer, verið álitin rétt af ábúendum [yfirstrikaður texti] landsetum hinnar stefndu þar sem lína þessi kemur í Flóðará, verður aptur að draga beina línu í Bleiksteina, sem er viðurkennt hornmark af báðum málspörtum. ....

Því dæmist rjett að vera:

Landamerki milli Skrauthóla og Sjáfarhóla eiga að vera þessi: Úr svokölluðum „Nón – kletti", er stendur í sjó fram undan svokölluðu „Sandskarði" beina línu í „Öfugskeldu", sem virðist vera bæjar-rúst fyrir

[328][Vottorð útgefið 22. maí 1889.]
[329][Vottorð útgefið 22. september 1889.]
[330]Eftirrit af dómi gengnum að Esjubergi 29. okt. 1773, sbr. skjal nr. 2 (40).
[331]Skjal nr. 2 (60) a-b. [Vottorð útgefið 12. september 1889 af Magnúsi Ásmundssyni , Gottsveini Gottsveinssyni og Guðmundi Guðmundssyni].
[332]Skjal nr. 2 (60) a-b. [Vottorð útgefið 12. september 1889 af Kolbeini Eyjólfssyni].

> austan Skrauthólaltún; þaðan beina stefnu uppí fjallið í „Svarta – Skúta”. - Úr „Ósjenulæk” þar, sem hann fellur í Flóðará að sunnanverðu, bein lína í enda á skurði, sem nýlega hefir verið gjörður af ábúanda Sjáfarhóla, og sömu stefnu uppí hæzta tindinn á Esjunni fyrir austan „Gleið”. Úr mynni „Ósjenulækjar” beina stefnu í „Bleikstein”.
>
> Landamerki milli Skrauthóla og Esjubergs eiga að vera: Úr upptökum á „Gvendarbrunni“ beina stefnu uppá fjallsbrún, úr áðurnefndum upptökum skemmstu og beinustu leið ofan í Flóðará. Þaðan beina stefnu í Bleiksteina. ...[334]

Þann 20. ágúst 1910 var kveðinn upp í landsyfirrétti dómur í máli sem eigandi jarðarinnar Brautarholts höfðaði gegn ábúanda jarðarinnar Esjubergs vegna slægnaítaks í svokölluðu kirkjulandi. Þetta mál tengist ekki því viðfangsefni sem hér er verið að fjalla um og þ.a.l. verður ekki greint nánar frá því hér.[335]

Í fasteignamatinu 1916-1918 eru Árvellir og Grund taldar með Esjubergi. Fram kemur að eigandi jarðarinnar noti mestan hluta engjanna og nokkuð það skásta einnig frá Saltvík. Land Esjubergs er talið lítið og rýrt niðri, þ.e. utan engja, en talsvert upp í Esjuna og þ.m.t. er Gljúfurdalur. Að lokum er þess getið að Skrauthólaengi sé innan Esjubergsmerkja og að upp hafi risið mál um ítaksrétt Brautarholts.[336]

Þann 2. september 1922 var kveðinn upp dómur í landamerkjamáli Esjubergs gegn Mógilsá og Móum fyrir merkjadómi Gullbringu- og Kjósarsýslu. Í dómsorði stendur eftirfarandi:

> Því dæmist rjett að vera:
>
> ...
>
> Landamerki milli jarðarinnar Esjubergs í Kjalarneshreppi og Mógilsár í sama hreppi skulu vera: Af Leiðvelli (Leirvelli) beina stefnu við vesturhornið á sljettri flöt upp í Markagil (Stangargil eða Festargil) fyrir vestan Fálkaklett, og eptir því um miðja Skarðadali neðri og efri eins og lækurinn ræður, úr efri Skarðadal upp í Gljúfurhálsinn, og ræður háhryggurinn upp í Þverfellshorn að vestanverðu, og þaðan bein lína upp á Esju brún.[337]

Dómur þessi var innfærður í landamerkjabók 26. október 1928.[338] Nánar er fjallað um hann í kaflanum um Mógilsá.

---

[333]Skjal nr. 2 (60) a-b. [Vottorð útgefið 12. september 1889 af Birni Gíslasyni].
334Skjöl nr. 2 (59) a-b og 2 (60) a-b.

[335]Lyfrd. (yngri) VIII:346 Brautarholt (1908-12), s. 436-439.
[336]Skjal nr. 2 (4)a-b
[337]Skjal nr. 2 (61).
[338]Skjal nr. 2 (7).

Í þinglýsingarvottorðum fyrir Esjubergi, mið- vestur- og austurhluta, sem gefin voru út 3. júní 2004 kemur fram að allt land ofan 100 m hæðarlínu og malarnám í Varmdölum sé í óskiptri eigu bæjanna þriggja.[339]

5.2.12. Sjávarhólar

Þann 25.-28. maí 1536 fóru fram arfaskipti eftir séra Brynjólf Gissurarson. Í hlut fjögurra systra hans komu sex hundruð og 80 álnir í jörðinni Sjávarhólum. Jarðarparturinn staldraði þó ekki lengi við í eigu þeirra því Alexíus ábóti í Viðey keypti hann samstundis af þeim.[340] Sjávarhólar eru ekki í fógetareikningunum 1547 - 1552, klaustrið hefur því selt jörðina fyrir siðaskipti.[341] Samkvæmt Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns voru Sjávarhólar í einkaeign og sami eigandi að Öfugskeldu.[342]

Sjávarhólar voru 20 hundruð að dýrleika samkvæmt Jarðatali Johnsens 1847. Neðanmáls kemur fram að jarðabækur nefni Öfugskeldu 10 hundruð að dýrleika til móts við sama dýrleika Sjávarhóla. Öfugskeldu er hinsvegar hvorki getið 1802 né af sýslumanni og presti og virðist því hafa verið partur úr Sjávarhólum sem sé því rétt metin nú á 20 hundruð.[343]

Í upphafi síðasta áratugar 19. aldar reis upp deila um landamerki Skrauthóla, Sjávarhóla og Esjubergs. Svo fór að ábúandinn á Skrauthólum, í umboði eiganda jarðarinnnar, kærði eiganda Sjávarhóla og Esjubergs. Eftir að fjallað hafði verið um málið frá ýmsum hliðum fyrir rétti, m.a. var kallað eftir vitnisburðum nokkurra aðila, var kveðinn upp dómur þann 29. júní 1891. Í dómsorði stendur eftirfarandi:

> Því dæmist rjett að vera:
>
> Landamerki milli Skrauthóla og Sjáfarhóla eiga að vera þessi: Úr svokölluðum „Nón – kletti“, er stendur í sjó fram undan svokölluðu „Sandskarði” beina línu í „Öfugskeldu”, sem virðist vera bæjar-rúst fyrir austan Skrauthólaltún; þaðan beina stefnu uppí fjallið í „Svarta – Skúta”. - Úr „Ósjenulæk” þar, sem hann fellur í Flóðará að sunnanverðu, bein lína í enda á skurði, sem nýlega hefir verið gjörður af ábúanda Sjáfarhóla, og sömu stefnu uppí hæzta tindinn á Esjunni fyrir austan „Gleið”. Úr mynni „Ósjenulækjar” beina stefnu í „Bleikstein”....[344]

Nánar er fjallað um dóminn í kaflanum um Esjuberg framar.

Landamerkjalýsing Skrauthólalands hefur ekki fundist, hvorki þinglesin né óþinglesin.

---

[339]Skjöl nr. 9 (3), 9 (4) og 9 (5).
[340]Skjal nr. 4 (14); Sjá einnig *Íslenzkt fornbréfasafn*, X. b. s. 113 en þar kaupir Alexíus ábóti 3 hundruð og 80 álnir í Sjávarhólum af tveimur systrum séra Brynjólfs Gissurarsonar.
[341]Íslenzkt fornbréfasafn, XII. b., s. 105-119, 123-159, 166-185 og 391-434.
[342]*Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b., s. 350-351.
[343]Skjal nr. 4 (22).

Í Jarðamatinu1849 – 1850 segir um Sjávarhóla að þar sé hagbeit á sumrin og veturna lítil. Þar stendur einnig að landþröngt sé á jörðinni. Skriðuhætta er á engi jarðarinnar og að nokkru leiti á tún.[345] Í fasteignamati því sem gert var 1916-1918 stendur að Sjávarhólar séu við sjóinn, niður frá Skrauthólum. Einnig stendur þar að Öfugskelda sé ekki talin með Sjávarhólum. Þar kemur fram að landamerki fyrir jörðina Sjávarhóla finnist ekki í sýslubókum.[346] Þar er einnig sagt frá því að landþröngt sé á jörðinni.[347]

5.2.13. Öfugskelda

Öfugskeldu, 10 hundruð að dýrleika, er að finna meðal þeirra jarða sem komu í hlut Þorvarðs lögmanns Erlendssonar er þeir Grímur bóndi Pálsson gerðu með sér jarðaskipti þann 15. september 1501.[348] Sæmundur Gissurarson fæddist um 1698 og var Kjósarmaður að ætt og uppruna. Hann kvæntist ungur Sigríði dóttur Brynjólfs lögréttumanns Jónssonar á Ölfusvatni í Grafningi. Þegar manntalið 1729 var tekið var hann orðinn bóndi að Ölfusvatni en þar bjó hann allt til æviloka 1762. Sæmundur tók saman annál sem kenndur er við bæ hans en við árið 1747 færir hann eftirfarandi tíðindi til bókar:

> Á því vori féll sú mikla skriða eður jarðarumrótan úr Esjunni, sem aftók mikinn part Öfugskeldu og Sjávarhóla-land. Hún tók til sjávar ofan, svo mikilfeng, að ekki er auðvelt frá að segja.[349]

Öfugskeldu er ekki getið í Jarðatali Johnsens 1847 en í neðanmálsgrein við jörðina Sjávarhóla segir að jarðabækur minnist á jörð þessa og telji hana líkt og Sjávarhóla 10 hundruð að dýrleika. Öfugskeldu sé hins vegar ekki getið 1802 og virðist hafa verið partur úr Sjávarhólum og því er hún ekki tekin upp í Jarðatalið.[350]

5.2.14. Skrauthólar

Skrauthólar, 20 hundruð að dýrleika, voru ein þeirra jarða sem komu í hlut Þorvarðs lögmanns Erlendssonar í jarðaskiptagjörningi sem hann gerði við Grím bónda Pálsson þann 15. september 1501.[351] Í próventusamningi við Viðeyjarklaustur 18. ágúst 1525 lét Anna Snjólfsdóttir af hendi jörðina Skrauthóla sem var 20 hundruð að dýrleika.[352] Í dómsbréfi frá 30. september 1541 voru eignarheimildir Viðeyjarklausturs fyrir

---

344Skjöl nr. 2 (59) a-b og 2 (96).

[345]Skjal nr. 2 (44) a-b.

[346]Ekki verður séð að landamerki Sjávarhóla hafi nokkru sinni verið þinglesin.

[347]Skjal nr. 2 (4) a-b.

[348]Skjal nr. 4 (21); Bréfið er skrifað 18. september 1501.

[349]*Annálar 1400-1800*, IV. b., Reykjavík 1940-1948, s. 350-351 og 358 þaðan sem beina tilvitnunin er tekin.

[350]Skjal nr. 4 (22).

[351]Skjal nr. 4 (15); Bréfið er skrifað 18. september 1501.

[352]*Íslenzkt fornbréfasafn*, IX. b. Reykjavík 1909-1913, s. 276-277.

jörðunni Skrauthólum dæmdar löglegar af Pétri Einarssyni sýslumanni og sex meðdómsmönnum.[353] Skrauthólum bregður fyrir í fógetareikningunum 1547-1552 og eru þá komnir í konungseigu.[354] Skrauthólar voru meðal jarða sem samkvæmt konungsboði í bréfi þann 3. október 1580 voru lagðar til fátækra presta. Hún varð þá lénsjörð presta í Kjalarnesþingum.[355]

Á manntalsþingi, sem haldið var á Esjubergi þann 29. maí 1747,[356] lögfesti séra Gestur Árnason:

> hans forlienings jörd Skrauthóla, móte öllum, sem land eiga til sömu jardar landa merkia sem ó uppátalad hafa yrkt yfer i 30 ár.[357]

Samkvæmt Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns er selstaða Skrauthóla eftirfarandi:

> Selstaða er, hefur hjeðan lengi brúkuð verið frí þar sem heitir undir Haukafjöllum, nálægt Hrafnhólum.[358]

Velta má því fyrir sér hvort þessi selstöðuréttur tengist því að Skrauthólar höfðu verið í eigu Viðeyjarklausturs og síðar konungs áður en jörðin var lögð til Kjalarnesþinga en samkvæmt Jarðabók Árna og Páls voru allar jarðir inn með Esju, frá Saltvík og Esjubergi, og þar með Stardalur í eigu konungs.

Samkvæmt konungsbréfi frá 26. apríl 1756 voru höfð makaskipti á Skrauthólum og Móum sem lénsjörð prests í Kjalarnesþingum. Við skiptin urðu Skrauthólar aftur að konungsjörð.[359]

Við sölu Skrauthóla þann 7. ágúst 1813 hvarf jörðin úr eigu konungs.[360]

Í jarðamati 1849-1850 stendur að hagbeit á jörð Skrauthóla sé mjög lítil sumar og vetur. Þar segir ennfremur að landkreppa jarðarinnar sé mikil.[361]

Í upphafi síðasta áratugar 19. aldar reis upp deila um landamerki Skrauthóla, Sjávarhóla og Esjubergs. Svo fór að ábúandinn á Skrauthólum, í umboði eiganda jarðarinnnar, kærði eiganda Sjávarhóla og Esjubergs. Eftir að fjallað hafði verið um málið frá ýmsum hliðum fyrir rétti, m.a. var kallað eftir vitnisburðum nokkurra aðila, var kveðinn upp dómur þann 29. júní 1891. Í dómsorði stendur eftirfarandi:

> Því dæmist rjett að vera:
>
> Landamerki milli Skrauthóla og Esjubergs eiga að vera: Úr upptökum á „Gvendarbrunni“ beina stefnu uppá fjallsbrún, úr áðurnefndum upptökum

---

[353] *Íslenzkt fornbréfasafn*, X. b., s. 671-672.
[354] *Íslenzkt fornbréfasafn*, XII. b. ,s. 108, 135, 150, 170 og 396.
[355] *Lovsamling for Island*, 1. b., s. 110.
[356] Lögfestan var samin 27. maí 1747 og framlögð degi síðar.
[357] Skjal nr. 2 (97) a-b.
[358] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b., s. 353.
[359] *Lovsamling for Island*, 3. b. Kaupmannahöfn 1854, s. 234-235. Skjal nr. 4 (22).
[360] Skjal nr. 4(100) í Kjósarhluta.
[361] Skjal nr. 2 (44) a-b.

> skemmstu og beinustu leið ofan í Flóðará. Þaðan beina stefnu í Bleiksteina. ...[362]

Nánar er fjallað um dóminn í kaflanum um Esjuberg hér að framan.

Landamerkjabréf fyrir Skrauthóla var undirritað 25. maí 1895 og það var þinglesið 31. maí sama ár en skráð í veðmálabók Litra. L:

> 1. Að vestan á móts við ítak Hofshverfis. – Úr Malarskarði við sjó fram, upp markalæk er rennur niður mýrina það er upp aðallækinn og þaðan beina línu á fjall upp.
>
> 2. Að austan móts við Sjáfarhóla: Úr Nónkletti í sjó úti beina línu upp mýrina uppí dý það sem er að neðanverðu við túnjaðarinn og það upp keldu er liggur milli Skrauthólatúns og Öfugskeldu það í Svartaskúta og á fjall upp.
>
> 3. Fyrir Skrauthólaengjunum (austurengjunum).
>
> 1. Að vestan móts við Sjáfarhóla; Úr kvos eða torfvörðu í Flóðará og það beina línu upp engjarnar það er beina línu úr kvosinnni eða vörðunni og í hæsta tind á Kambinum.
>
> 2. Að austan móts við Esjuberg úr Gvendarbrunni beina línu niður í Flóðará og sömuleiðis úr Gvendarbrunni beina línu á Fjall upp, að neðan ræður Flóðará.

Undir þetta skjal rita ábúendur Skrauthóla og Sjávarhóla. [363]

Í kaflanum um Skrauthóla í fasteignamati 1916 – 1918 stendur að jörðin sé upp við fjallsrætur, austur frá Vallá. Þar stendur einnig að ekkert landamerkjabréf fyrir jörðina finnist í sýslubókum. Í lok kaflans er eftirfarandi athugasemd:

> Öfugskelda, túnblettur, er fylgt hefur Sjávarhólum, en liggur við Skrauthólatúnið, er nú lögð til þessarar jarðar (frá hinni).[364]

Í fasteignamati árins 1932 stendur í kaflanum um Skrauthóla að beitiland jarðarinnar sé lítið.[365]

Á 7. og 8. áratug síðustu aldar seldi Tryggvi Stefánsson, Skrauthólum, skákir úr landspildu sem tilheyrðu þeirri jörð. Þann 24. júní 1966 seldi hann 8 ha. skák. Nokkrum dögum síðar, eða þann 18. júlí, seldi hann 6 ha., þann 10. maí 1967 seldi hann ca. 12 ha. og 20. júlí sama ár seldi hann 6,5 ha. Árið 1973, nánar tiltekið þann 24. nóvember, seldi hann síðan Jóni Leví Tryggvasyni spildu úr Skrauthólum. Í fjórum fyrstu afsalsbréfunum eru efnisgreinar þar sem fram kemur að við söluna fylgi hlutdeild í landi norðan markanna í fjallinu Esju í beinu framhaldi af hinni seldu skák.

---

[362]Skjöl nr. 2 (59) a-b og 2 (96).
[363]Skjal nr. 2 (48).
[364]Skjal nr. 2 (4) a-b.
[365]Skjal nr. 2 (45).

Nokkur blæbrigðamunur er á textunum í efnisgreinunum fjórum. Þannig stendur í afsalsbréfinu frá 24. júní 1966 að hlutdeildin í téðu landi sé í samræmi við eignarhlutfall í ofangreindri landspildu, þ.e. landspildunni sem skákin var seld úr, sem sé ca. 73 ha. að stærð. Í afsalsbréfinu frá 18. júlí 1966 kemur einnig fram að hlutdeild í téðu landi sé í samræmi við ofangreinda landspildu og í skjalinu frá 10. maí 1967 stendur að landið sem fylgi sölunni nái að Skrauthólalandi.[366] Sama segir í efnisgreininni í afsalsbréfinu frá 20. júlí 1967. Þeirri málsgrein lýkur á þessum orðum:

Þá fylgir ennfremur við söluna ræsing og þurkun á landinu, sem seljandi hefur þegar látið framkvæma.[367]

Þann 18. desember árið 2000 eignaðist Reykjavíkurborg landspildu nr. 7 úr landi jarðarinnar Skrauthóla, ásamt öllu sem fylgja bar. Í afsalsbréfinu stendur eftirfarandi:

Í sölu þessari fylgir hlutdeild í óskiptu landi Skrauthóla, milli Sjávarhóla og Esjubergs, norðan framangreindra marka sem dregin eru samhliða fjallinu Esju, í beinu framhaldi af hinni seldu landspildu, í samræmi við eignarhlutdeild hinnar seldu spildu í ofangreindu óskiptu landi Skrauthóla, en óskipta landið er alls um 73 ha. að stærð.[368]

5.2.15. Vallá

Þann 5. maí 1377 seldi Valgarður bóndi Loftsson Brynjólfi bónda Bjarnarsyni jörðina Mánaskál í Húnavatnsþingi en Brynjólfur seldi Valgarði jörðina Syðstu-Vallá. Brynjólfur seldi jörðina með:

> ollum þeim ummerkium sem hann uard fremst eigandi at af sueini grimssyni med þeim itölum sem uallaa a ok önnor lönd eiga þagat jtölur i med lögum ok slika sambeit sem uerit hefer at fornu millum iardanna.[369]

Þann 9. júlí 1380 fékk Valgarður Loftsson Páli ábóta í Viðey jörð að Syðstu-Vallá á Kjalarnesi, 20 hundruð að dýrleika, en í staðinn skuldbatt Páll sig til að kenna syni Valgarðs í sex ár.[370] Í skrá um kvikfé og leigumála á jörðum Viðeyjarklausturs frá 1395 má sjá að klaustrið átti tvær Vallár.[371] Minnst er á Stóru- og Minni-Vallá og Innri- og Ytri-Vallá í fógetareikningunum frá 1547-1552.[372] Í Jarðatali Johnsens frá árinu 1847 kemur fram að meðal þeirra jarða sem seldar voru ríkisaðmíral Henrik

---

[366]Skjöl nr. 15 (15), 15 (16), 15 (17), 15 (18) og 15 (19).
[367]Skjal nr. 15 (18).
[368]Skjal nr. 15 (21).
[369]Skjal nr. 4 (18).
[370]*Íslenzkt fornbréfasafn*, III. b. Kaupmannahöfn. 1890-1896, s. 354-355.
[371]Skjal nr. 4 (19).
[372]*Íslenzkt fornbréfasafn*, XII. b., s. 108, 135, 150, 170 og 396.

Bjelke, höfuðsmanni yfir Íslandi, þann 30. apríl 1675, voru Innri (eystri) og Ytri (vestri) Vallá.[373]

Lögfesta fyrir jörðina Vallá var lesin upp á manntalsþingi sem haldið var á Esjubergi þann 24. maí 1764 en inntak hennar ekki fært til bókar.[374]

Landamerkjabréf Vallár var undirritað 1. maí 1891 og það var þinglesið 2. júní 1893. Í því stendur:

> 1st Úr Hafnarklettum og Helguhól og þaðan í fremmstu þúfu á Klifbergi, og svo sem sjón [á líklega að vera, sjór] ræður að meðtaldri fjöru austur þangað sem lækur fellur í sjó, og svo sem aðallækurinn heldur þar til hann skiptist, og svo sem eystri lækurinn heldur allt til fjalla, að upptökum hans. -

Fyrir neðan meginmál bréfsins er tekið fram að Ingibjörg Jóhannsdóttir hafi séð það.[375]

Í fasteignamati 1916-1918 er tekið fram að landamerki Vallár finnist ekki í registri sýslubóka.[376]

Þann 19. júní 1922 var nýtt landamerkjabréf fyrir Vallá undirritað. Það var þinglesið þremur dögum síðar:

> Að vestanverðu milli Vallár og Hofs úr grjótvörðu neðst á háklifbergi beina línu í Helguhól, sem er vestast á Vallár grundum þaðan beina línu um Hrafnakletta sem eru tveir sjerstakir klettar framan í Esjunni, austast upp undan dældunum, og þaðan bein – lína á fjall upp þar til vötnum hallar norður af.
> Að austanverðu milli Vallár og engjabletts sem hlutafjelagið pípuverksmiðjan í Reykjavík á, og engjastikkjis sem Lykkju til heirir, eru þessi mörk, úr eikarstólp niður við sjávarkam<b>inn 116 metrar fyrir austan hliðið í suðvestur horni girðingarinnar, bein lína í torf vörðu sem er upp við girðinguna, á milli ofar nefndra engja stikkja enn á milli Vallár og engja stikkissins frá Lykkju, ræður girðing sem nú er, og í torfvorðu sem er upp undan Lykkju engunum, og þaðan beina stefnu um grjótvörðu sem er þar nokkuð ofar, á fjall upp þar til vötnum hallar norður.
> Enn er engja stikki sem liggur á milli Skrauthóla lands og Lykkju engja að austan úr torf vörðu á skurð bakkanum og eftir skurðinum og úr skurðsendanum beina stefnu í svarta skúta í torf vörðu sem er ofan við díjakróka (og er hornmark) og þaðan bein stefna í vestur í torfvorðu (sem er horn mark) en að vestan og neðan ræður girðing sem nú er.

Undir þetta landamerkjabréf skrifa eigendur Hofs, Lykkju og Brautarholts og Oddrún Bergþórsdóttir á Skrauthólum.[377]

---

[373]Skjal nr. 4(100) í Kjósarhluta.
[374]Skjal nr. 2 (99) a-b.
[375]Skjal nr. 2 (29). Hvorki sóknarmannatöl né veðmálaregistur gefa ábendingu um hver þessi Ingibjörg var eða hvaða jörð hún réði yfir.
[376]Skjal nr. 2 (4)a-b.

5.2.16. Hofshverfi (Hof, Lykkja og Krókur)

Hof var landnámsjörð Helga bjólu Ketilssonar flatnefs.[378]

Í kirknaskrá Páls biskups Jónssonar frá því um 1200 kemur fram að kirkja stóð á Hofi.[379] Samkvæmt jarðaskiptagjörningi á milli Þorvarðs lögmanns Erlendssonar og Gríms bónda Pálssonar sem fram fór þann 15. september 1501 á Möðrufelli kom Hof á Kjalarnesi, 60 hundruð að dýrleika, í hlut Þorvarðs lögmanns.[380] Í Gíslamáldögum frá 1570 og síðar kemur einungis fram að hálfkirkja sé á Hofi.[381]

Selstöðu átti Hof (sem var í einkaeign) og þá væntanlega afbýlin Jörvi, Krókur og Lykkja á Blikdal samkvæmt Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns. Verður fjallað nánar um það undir Blikdal hér síðar.

Á manntalsþingi, sem haldið var að Esjubergi þann 9. júní 1787, lásu ábúendur jarðarinnar Hofs, að undanskildum ábúanda Jörva, upp lögfestu fyrir Hofi en inntak hennar ekki fært til bókar.[382]

Samkvæmt Jarðatali Johnsens frá 1847 eru Jörvi, Krókur og Lykkja hjáleigur Hofs.[383]

Landamerkjabréf Hofshverfis, jarðanna Hofs, Króks og Lykkju, var undirritað 1. mars 1895 og þinglesið[384] 31. maí sama ár. Skjalið hljóðar svo:

> 1. Móts við Presthús:
> Syðst: Upp Heiðvíkurlæk, er rennur í sjó, að upphlaðirni torfvörðu (hornmark)
> 2. Móts við Brautarholt:
> Að vestan: Frá greindri torfvörðu í norður beina stefnu í Hjassaþúfu – úr Hjassaþúfu stefnuna í „Markaþúfu", sem er hornmark milli jarðanna: Mýrarholts og Arnarholts. –
> 3. Móts við Arnarholt:
> Beina stefnu úr áðurnefndri markaþúfu, og það eptir Langholtum alla leið í Langholtsvað; – þaðan í Landnorður í Arnarhamar og svo beint á fjall upp. –
> 4. Móts við Vallá:
> Syðst að austan. Úr fremstu þúfu á Kleifbergi við sjó fram, beina stefnu að Helguhól miðjan (er stendur neðst á Vallár-skriðu) Þaðan í Hrafnakletta er, eru einstakir klettar tveir framan í Esjunni. –
> 5. Að norðan skiptir, þar sem vötnum hallar til suðurs og norðurs. –

---

[377]Skjal nr. 2 (30).
[378]Skjal nr. 4(37).
[379]Skjal nr. 4 (8.)
[380]*Íslenzkt fornbréfasafn*, VII. b., s. 582-583.
[381]*Íslenzkt fornbréfasafn*, XV. b. Reykjavík 1947-1950, s. 635.
[382]Skjal nr. 2 (80) a-b.
[383]Skjal nr. 4 (22).
[384]Skjal nr. 2 (95) a-b.

6. Innan ofanritaðra landamerkja liggur landareign „Jörfa" eftir samþ. og þinglesnu landamerkjabrjefi fyrir jörðinni. –
7. Að sunnan ræður sjór alla leið frá Heiðvíkurlæk til Kleifbergs, að meðtaldri fjöru. –
8. Ítak Hofshverfis (að fráskildum Jörfa) liggur landspilda milli „Skrauthóla og „Vallár".

Mörk fyrir því eru:

1. Móts við Skrauthóla

Að austan syðst: Úr malarskarði við sjó og það uppeftir læk er rennur niður mýrina það er upp aðal uppsprettulækinn og þar hann endar. Þá beina leið í svarta skúta er stendur í Esju, uppí vestanvert við svokallaðar „Moldbrekkur".

2. Móts við Vallá

Syðst að vestan. Úr Vallár lækjarós og það eptir Vallárlæk allt upp fyrir tún, en þar sem [en þar sem tvítekið] tveir lækir koma saman, þá eftir miðjum klofningum beina stefnu vestast í langt klettabelti í Esjunni, neðsta klettabeltið og rennur eystri lækurinn niður með því að vestan.

3. Að norðan á fjalli uppi þar sem vötnum hallar til suðurs og norðurs.–

Þetta landamerkjabréf var samþykkt af fulltrúum jarðanna Hofs, Lykkju og Króks og Arnarholts. Fyrir neðan þessar undirskriftir er svohljóðandi athugasemd frá Benedikt Magnússyni, eiganda Vallár:

> Það sem greinir á með landamerki eptir áður þingl. landamerkjum fyrir Vallánni, þá er jeg þessum mörkum samþykkur.[385]

Þann 5. maí árið 1900[386] seldu eigendur jarðanna Lykkju, Króks og Hofs kaupmanni í Reykjavík réttinn til vinnslu jarðefna, þ.e. stein-, sand-, leir- og málmnám, á jörðum sínum. Í samningnum kemur fram að um sé að ræða svæðið á:

a) allri jörðinni Lykkju á Kjalarnesi
b) allri jörðinni Krók á Kjalarnesi og
c) ½ jörðinni Hofi á Kjalarnesi í Kjósarsýslu út að yztu landamerkjum nefndra jarða á alla vegu. Þar með talið alt land það sem nefndar jarðir eiga í Esjunni, og land það allt sem nefndum jörðum fylgja, austanvert við „Vallá" frá sjó til fjalls og sem nefnist „Eystri Vallá", er landamerki þessarar jarðar (Eystri - Vallár), að austanverðu svonefndur Markalækur. Að vestanverðu takmarkast land Hofs, Lykkju og Króks af þessum landamerkjum: Hjörsaþúfa í Grástein, í Árnamel, í Langholtsvað og Arnarhamarsþúfu.

Samningnum var þinglýst þann 21. júní 1905.[387]

---

[385]Skjal nr. 2 (46).
[386]Greinilega skráð í veðmálabók en ekki þingl. fyrr en löngu síðar.
[387]Skjal nr. 2 (50).

Í fasteignamatinu 1916-1918 segir að Hofsflóð sé upp við Esju og að engi Eystri-Vallár sem lá undir Hofshverfi sé úrskipt. Land Hofshverfis er sagt ná upp á Esjuna en þar sé lítið annað en skriður og klettar. Annars er landið talið nægt að sumri. Hver jörð innan Hofshverfis er sagt eiga sína skák af landi en Hof þó mest..[388]

Hálf Króksjörðin er talin með Lykkju í Fasteignamatinu 1916-1918. Engi jarðarinnar er sagt vera mýrarablettir við túnið og engi Eystri-Vallár. Um land jarðarinnar er vísað á Hof.[389]

Minnst er á hálfan Krók í fasteignamatinu 1916-1918 og að hann sé í Hofshverfi. Þess er getið að eigandi jarðarinnar hafi selt Vallárbónda hluta sinn úr Eystri-Vallá sem hafi lagt hann til jarðar sinnar. Um land jarðarinnar er vísað á Hof.[390]

Landamerkjabréf fyrir Lykkju var undirritað 15. júní 1922. Því var þinglýst 22. júní 1922 og þar stendur:

> 1. Móts við Brautarholt.
>
> Syðst: Að vestan 90 metra sunnan frá upptökum Heiðvíkurlæks er torfvarða (hornmark)
>
> Að vestan frá greindri torfvörðu stefnt á Hjassaþúfu úr Hjassaþúfu í Markaþúfu á Árnamel í skurðshorn vestanvert við Lykkjutorfholt áframmhaldandi eftir skurði er liggur ynnmeð Langholtum að vestan í gaddavírsgyrðingu móts við Langholtsvað, þaðan í lan<d>norður í Arnarhamar og beint á fjall upp.
>
> 2. Móts við Hof.
>
> Syðst: Að austan eftir merkjaskurði er liggur milli túna Lykkju og Hofs í hornmark yst í Krókstúni beygist til útnorðurs eftir svo kölluðu Há-gerði í hornmark efst á Lykkjutúni. Beigist til norðurs í hornstólpa norðast og vestast á Krókstúni, og bein stefna á upphlaðna tor<f>vörðu vestantil við Hofssauðahús, úr áðurnefndur torfvörðu beinstefna á upphlaðna grjótvörðu vestanvert við svo kallaða Stríthóla, og þaðan á fjall upp.
>
> 3. Í ytaki Hofshverfisinns milli Vallaár og Skrauthóla á Lykkju eingastykki beint upp af Hofs
>
> eingum, (sem nú er eign Valláar og h/f Pípugerðarinnar í Reykjavík) Landamerki eftir því sem girðingar nú standa, og fjalllendi þar uppaf 110 metra á breidd og beint á fjall upp, og fjöru niðrundan Hofseingum 110 metra á breidd.
>
> Öll gadda-vírs-girðing sem er á landamerkjum milli Lykkju og Brautarholts er eign Lykkju að einum þriðja og Brautarholts að tveim þriðju, og til viðhalds eftir sömu hlutföllum.

Eigandi Hofs samþykkti landamerkjabréfið. Það gerði einnig eigandi Vallár og umboðsmenn Brautarholts, Skrauthóla og Króks.[391]

---

[388]Skjal nr. 2 (4) a-b.
[389]Skjal nr. 2 (4) a-b.
[390]Skjal nr. 2 (4) a-b.
[391]Skjal nr. 2 (11).

Landamerkjabréf fyrir jörðina Hof var undirritað 20. júní 1922 og það var þinglesið tveimur dögum síðar:

> Móts við Vallá. Að austan. Ur grjótvörðu á há Klifbergi niður við sjó, bein lína í Helguhól, sem er einn hóll vestast á Vallaargrundum. Þaðan bein stefna um Hrafnakletta sem eru tveir sjerstakir klettar framan í Esjunni, upp undan Dældunum austast og á fjall upp.
> Móts við Lykkju syðst að vestan, ræður túnskurður og girðing merkjum upp að hornmarki á Krógstúni í suðausturhorni. Þá ræður girðing merk<j>um móts við Krók milli túna. Þá bein lína úr mer<k>tum stólpa með torfvörðu við í túngirðingu Krógs að norðanverðu við túnið, um austasta klettinn á Kvíjabóli og í klett með grjótvörðu á vestast á Húsholti. Þaðan bein lína í lækjarfarveg og upphlaðna grjótvörðu í Stríthólum, þaðan bein lína á fjall upp, og svo lan<g>t sem vötnum hallar.
> Móts við Jörfa, að austan, ræður jörfalækur merkjum uppí efsta jarðfall skamt fyrir ofan Jörfaholt vestantil, þá ræður skurður sem lyggur í austur alla leið í aurbrú þá áframhaldandi bein lína austur í torfvörðu við Klifbergslæk, svo ræður Klifbergslækurinn niður í sjó.

Eigandi Hofs og Jörva skrifaði undir landamerkjabréfið og það var samþykkt af umboðsmönnum Lykkju, Króks og Brautarholts og eiganda Vallár.[392]

Landamerkjabréf fyrir Krók var undirritað 20. júní 1922. Því var þinglýst 22. júní 1922. Samkvæmt því eru landamerki jarðarinnar eftirfarandi:

> Suðaustur hornmark, á Krókstúni þar sem merkjaskurður endar milli Hofs og Lykkju. Frá þessu hornmarki móts við Lykkju, beygist merkjalínan í útnorður, eftir svo kölluðu Hágerði í hornmarg[svo] efst á Lykkjutúni, beigist þaðan til norðurs í næsta hornstólpa norðan og vestast við Krókstún. Þaðan bein lína í melbarð vestantil við Hofs sauðahús. Úr nemdu melbarði bein lína í grjótvorðu vestanvert við svo kallaða Stríthóla. Þaðan bein lína í fjall upp. Móts við Hof, að austan, ræður girðing merkjum milli túna frá fy<r>stnemdu hornmarki. Svo úr mer<k>tum stólpa í túngirðingu Króks fyrir norðan túnið með torfvorðu við bein stefna um austasta klettinn á Kvíjabóli í klett með grjótvörðu á vestast á Sauðahúsholti. Þaðan bein lína í lækjarfarveg og grjótvörðu í svokolluðum Stríthólum. Þaðan bein lína á fjall upp. Ennfremur á Krókur ítak syðst í svo kölluðu Bakkakots-landi við Heiðvíkurlæk, 90 metra breiða spildu efst og neðst auk 110 metra fjöru fyrir þessu landi.
>
> Sömuleiðis á Krókur slæjuítak niðurundan Langaskygnishól fyrir vestan Lykkju, svo sem upp hlaðin merki segja til 6 1/6 teigs að stærð.[393]

Eigandi Hofs, umboðsmaður Lykkju og umboðsmaður Brautarholts lýstu sig samþykka þessum landamerkjum.

---

[392]Skjal nr. 2 (33).
[393]Skjal nr. 2 (10).

Þann 5. nóvember 1927 komust eigendur jarðanna Lykkju og Króks að samkomulagi um landamerki slægjulands sem lá vestanvert við Lykkju. Þetta landsvæði liggur ekki að kröfulínu og því verður ekki fjallað nánar um þetta mál hér.[394]

5.2.17. Brautarholt

Brautarholts er getið í kirknaskrá Páls Jónssonar biskups frá því um 1200.[395] Í máldaga Brautarholtskirkju sem talinn er frá því á bilinu 1491-1518 segir:

> Hun aa heimaland allt fra gardi þeim er gengr aa milli Brautarholltz og Hofs [eyða í handriti] fiall vpp og fram j sio og til lækiaross (þess er) gengr j milli arnarholltz og Myrarhollz. kellda su aa ad rada sem gengr nedan j Langholltzvad.
> Hun aa [eyða í handriti] Langhollt. og suo þadan land allt fram undir Fossa.
> Hun aa eingi allt [eyða í handriti] flod fra osenulæk og riettsyni vr Bliksteinum og til fiallz vpp.
> ...
> Hun aa halfan Stardal.
> Kirkian aa skog allan j Hrauntungr er liggr fyrir ofan straum edur straund.[396]

Ekki er ólíklegt að með orðunum „land allt fram undir Fossa" sé átt við Blikdal, sbr. Bláfossa sem talað er um í lögfestu Saurbæjar frá árinu 1803, sjá kaflann um Saurbæ.

Brynjólfur Sveinsson, biskup í Skálholti, stóð fyrir vísitasíu kirkjunnar í Brautarholti árið 1642. Í vísitasíubókinni kemur ekkert markvert fram.[397]

Sjö árum síðar, nánar tiltekið þann 15. ágúst 1649, lét Brynjólfur Sveinsson vísitera kirkjuna að Brautarholti á nýjan leik. Skýrslan sem samin var eftir þessa eftirlitsferð hljóðar svo:

> Anno 1649 þann 15 Augusti ad Brautarhollti aa Kialarnese Vpplesenn og lystur Maldagi hinnar fyrstu og annrar visitationis Brautarhollts Kirkju,[398] Tilseiger Hakon Bjarnar son ad Kirkjan eigi framar Enn skrifad er Halfann Blikdal, huor Jafnliga fylgdt hefur og halfann Stardal Sem nu fylger ecki og Eingi J Skrauthola Jord Jtem Laurentius Báss a Reykianese Sem nu er allt fra nema halfur Blijkdalur tilsagdt Hakoni Bjarnarsyne Eignarmanni ad kalla til Domss og laga þad Sem vndann Kirkjunne er gejngid og hun med Riettu aa efter Brefum og Maldogum med þui Hakon vænist maldaga brefe Handskriftudu af Herra Oddi [og Sira Sigu, yfirstrikað].

---

[394]Skjal nr. 2 (12).
[395]Skjal nr. 4 (3).
[396]Skjal nr. 4 (1).
[397]Skjal nr. 2 (65) a-b.
[398]Úti á blaðjaðri stendur: "K(ir)kju eign og Jtök."

Undir skrifa: Hákon Bjarnason, Hákon Ormsson, Jón Oddsson, Torfi Jónsson., Böðvar Sturluson.[399]

Þórður Þorláksson Skálholtsbiskup vísiteraði árið 1678. Í greinargerðinni sem samin var í kjölfar þessarar vísitasíu, er staðfest það sem skráð var við vísitasíuna 1649 nefnilega að kirkjunni hafi:

> eignad verid efter frammburdj Hakonar Biarnasonar sem þa var hennar patronus og siá ma i visitatiu bok sal M Brinjolfz Anni 1649 halfur Stardalur, einge i Skrauthöla jord og Lauentius bäs a Reikanesi huad nu er undan geingid, enn halfum Blikdal býhelldur kyrkiann enn.

Undir þetta rita Daði Jónsson, sr. Hannes Björnsson, Erlingur Eyjólfsson, Bjarni Jónsson og Árni Álfsson.[400]

Í vísitasíu sem framkvæmd var á dögum Jóns Vídalíns Skálholtsbiskups, nánar tiltekið þann 1. ágúst 1703, segir:

> Niculas kyrkia ad Brautar hollte hün ä efter mäldógum ... halfan, Blikdal.

Undir þetta rita Páll Sveinsson, Jens Jörgensen, Benedikt Einarsson og Árni Gíslason.[401]

Teknar eru upp umsagnir Jarðabókar Árna Magnússonar og Páls Vídalíns um beitiland Brautarholts og selstöðu jarðarinnar og hjáleigu og kirkjujarða undir Blikdal (nr.20) hér á eftir.

Tuttugu og einu ári eftir að Jón Vídalín stóð fyrir vísitasíu í Brautarholti árið 1703 var kirkjan vísiteruð af Jóni Árnasyni biskupi í Skálholti. Í vísitasíunni, sem átti sér stað 13. maí 1724, kom fram að kirkjan á Brautarholti ætti samkvæmt máldögum hálfan Blikdal.[402]

Þann 23. júní árið 1751, í tíð Ólafs Gíslasonar biskups í Skálholti, var Brautarholt vísiterað. Skýrslan sem samin var um vísitasíuna er svipuð máldaganum sem talin er frá 1491 – 1518:

> Anno 1751 þann 23 Junii visiterud kyrkiann ad Brautarhollte, Er ä efter Mäldógum ... halfann Blikdal: ... It. liggur ä kyrkiunne, mäldaga bref af dato 1665. enn Vidimerad 1691. og äliktad ä Sessionenne ad Þingvóllum 14 Julii 1749. ad skule gilda fyrer Original, ... Þetta bref eignar kyrkiunne heimaland alt frä garde þeim, er geingur á mille Arnarhollts, og Myrarhollts, Kelda su ä ad räda sem geingur undann i Langhollts Vad; Hun ä Langhollt, og so þadann land alt framm under Fossa: Hún ä Einge alt Flöd, frä Osenulæk og rettsyne ur Bliksteinum, og til Fialz upp: ... Hun ä halfann Stardal, allann skög i Hrauntungu, skög í Skorradal, er heiter Festarskögur, og Margretar Skridur ...

---

[399]Skjal nr. 2 (66) a-b.
[400]Skjal nr. 2 (67) a-b.
[401]Skjal nr. 2 (68) a-b.
[402]Skjal nr. 2 (69) a-b.

Undir þetta rita Ólafur Gíslason, Þorvarður Einarsson, S. Ólafsson og S. Sigurðsson.[403]

Í vísitasíubókinni kemur einnig fram að á prestastefnu á Þingvöllum þann 5. júlí 1692 hafi þátttakendur rætt um máldagann frá 1665, þar sem fundarmenn urðu sammála um að máldagar væru rétthærri heldur en lögfestur.[404]

Í biskupstíð Finns Jónssonar Skálholtsbiskups var kirkjan í Brautarholti vísiteruð fyrst 13. júní 1758. Þar eru fyrri upplýsingar um eign á hálfum Blikdal endurteknar.

Undir þetta rita Finnur Jónsson, Torfi Gíslason, Einar Torfason, Páll Jakobsson.[405]

Á manntalsþingi, sem haldið var að Esjubergi þann 9. júní 1787, gerðist:

> Lögfeste Sÿsslumadur Wigfus Lángholt alt og land þadann alt framm i Fossa efter því sem Maldage Brautarholts kirkiu seiger sem fyrer Rettenum var upplesenn. Þesse Lögfesta er og samhlióda vid þær hier fyrer Rettenum upplesnu 2 Lögfestur [Sjá kaflana um Bakka og Hof.].[406]

Lögfesta fyrir Brautarholti var lesin upp á manntalsþingi sem haldið var á Esjubergi þann 27. maí 1790 en inntak hennar ekki skráð.[407]

Rúmu 41 ári eftir að vísitasían árið 1758 átti sér stað, eða þann 1. október árið 1799, var Brautarholtskirkja vísiteruð af Geir Vídalín biskupi í Skálholti. Aðalatriði vísitasíunnar eru þau sömu og í þeirri sem gerð var árið 1751. Hér verður því vísað til hennar.[408]

Í jarðamatinu 1804 eru eyðibýlin Efra- og Neðra-Langabúr nefnd með Brautarholti. Þar kemur einnig fram að Brautarholti tilheyra hjáleigurnar Skemma, Lambhús, Ketilsstaðir og Pálshús (eyðihjáleiga). Borg (kirkjujörð frá Brautarholti) er einnig tekin með.[409]

Fjallað er um réttindi Brautarholtskirkju og þar af leiðandi Brautarholts í kaflanum um Blikdal [Bleikdal] hér aftar.

Brautarholt er metið 35 hundruð að dýrleika í Jarðatali Johnsens frá 1847 og eftirfarandi hjáleigur liggja undir hana; Lambhús, Snússa (Skemma), Hjallasandur og Ketilsstaðir. Neðanmáls kemur fram að samkvæmt jarðabókinni 1760 var jörðin metin á 60 hundruð og 100 hundruð í Jarðabók Árna og Páls. Ennfremur segir

> sýslumaður telur dýrleikann á eign þessari niður, sem hér greinir, þó eígi nema 25 h. á Brautarholti. Jarðabækurnar geta eigi Snússu, er prestur og

---

[403]Skjal nr. 2 (70) a-b.
[404]Þessi máldagi er nefndur í vísitasíunni hér að framan. Umfjöllunin er í Bps. A. III. 2, s. 245. Þar segir: „Var upplesenn transscriptadur Máldage Brautarhollts Kyrkiu á Kialarnese hliódande einkanliga umm Landamerke millumm Arnarhollts og Mýrarhollts sem og önnur þeirrar Kyrkiu jtok.”
[405]Skjal nr. 2 (71) a-b.
[406]Skjal nr. 2 (80) a-b.
[407]Skjal nr. 2 (83) a-b.
[408]Skjal nr. 2 (72) a-b.

sýslumaður kalla svo, og líklega er sama sem þær kalla Skemmu, eigi heldur Hjallasands, sem báðir þeir nefna ... 1802 er eyðihjáleigu frá Ketilshúsum, Pálshúsa, getið.[410]

Þann 31. maí árið 1895 var landamerkjabréf Brautarholts og hjáleigna jarðarinnar þinglesið. Í skjalið voru einnig skráð ítök Brautarholts og máldagi kirkjunnar:

A Landamerki
Að austan ræður merkjum Heiðvíkurlækur frá sjó upp að torfvörðu upphlaðinni (hornmarki); þaðan bein stefna norður í Hjassaþúfu. Þaðan aptur bein lína í markaþúfu, sem er hornmark milli jarðanna Mýrarholts og Arnarholts. Þaðan (frá tjeðri markaþúfu) vestur í Fúlusker, Brautarholti tilheyra og Langholt milli Hofshverfis og Arnarholts. Ennfremur á Brautarholt Bleikdal hálfan (fyrir sunnan ána) allt uppá fjall svo sem vötn falla. Annars ræður sjór merkjum.
B Ítök
1. Í Esjubergslandi ,(eða Skrauthóla) hið svonefnda „Kirkjuland" (eigi allt flóð) með þessum ummerkjum: að norðan ræður Flóðará, að vestan og sunnan ræður Ósynulækur, (sem rennur vestur eptir holtinu Flóðará), svo bein stefna frá upptökum Ósynulæks í Bleikstein; að austanverðu ræður bein stefna úr Bleiksteini í Kvennsöðul eystri. –
2. ... [Ítök sem skipta ekki máli]...
5. Loks eiga Presthús tiltölulegt ítak í Óskiptinu í Hofshverfislandi svo og
6. Hálfur Stardalur. –
Máldagi
Hún á heimaland allt frá garði þeim, er gengur á milli Arnarholts og Mýrarholts; kelda sú á að ráða, sem gengur norðaní Langholtsvað; hún á Langholt og svo þaðan land allt fram undir Fossa, hún á engi, allt flóð, frá Ósýnulæk og rjettsýnis úr Bleiksteinum og til fjalls upp, [hún á Langholt, og svo þaðan land allt fram undir Fossa, er yfirstrikað] ... hún á hálfan Stardal ... [ítök sem skipta ekki máli] ... –
Athugasemd –
Það sem tilfært er undir tölulið 5 um ítök erum við ekki samþykkir. Ekki heldur getum við samþ. máldagann.
Hofi Lykkju
Bjarni Sigurðsson Magnús Magnússon
Guðjón Þórólfsson

Skrá um landamerki Brautarholts í Kjalarnesshreppi í Kjósarsýslu. –
Að norðan ræður skurður milli túna Bakkaholts og Bakka úr fjósgróf og þaðan beint í þúfu á holtinu fyrir sunnan Grænhól; – þaðan ræður bein lína í

[409]Skjal nr. 2 (43).
[410]Skjal nr. 4 (22).

> suður í garðlag, sem er norðanvert við Bakkalæk, síðan ræður Bak<k>alækur merkjum til sjáfar. .... [Fjallað um landamerki við sjó].

Undir þetta skjal skrifa eigendur Brautarholts og Bakka.[411]

Í fasteignamatinu 1916-1918 eru með Brautarholti taldar allar hjáleigur, Andríðsey og kirkjujarðirnar Brekka, Arnarholt, Mýrarholt, Prestshús og 2.2 hundruð í Bakkaholti. Landið er talið allmikið, láglent og því fylgir hálfur Blikdalur en þar uppfrá er afrétt.[412]

Landamerkjabréf fyrir Brautarholt ásamt jörðunum Bakkaholti, Brekku, Arnarholti, Mýrarholti og Presthúsum var undirritað 31. maí 1921. Því var þinglýst 22. júní 1922. Samkvæmt því eru landamerki jarðanna eftirfarandi:

> Að norðanverðu er merkin frá Holtsgróf upp með Bakkaholtstúni sunnanverðu, og þaðan í neðri enda flóðskurðar og svo upp Flóðskurðinn, og þá uppí og upp með Pollalæk. Á þessu svæði frá Pollalæk að Holtsgróf við sjó, er nú lögð girðing sem er og skal vera merkjagirðing milli Bakka og ofannefndra jarða, þar til ef öðruvísi verður ákveðið, og skulu hlutaðeigandi jarðareigendur skyldir í fjelagi að halda þessari girðingu við, svo hún sjé ætíð í góðu og gildu standi.
>
> Frá Pollalæk er stefnt í urðargeira og þaðan í fjallsbrún, og svo með fjallsbrúninni á móts við Arnarhamar, og frá Arnarhamri í skurðsenda norðanvert við Langholtsvað og þá með skurði þessum er lyggur vestan vert við Langholtin þartil beiing kemur á hann vestanvert við Likkju-torfholt, og svo þaðan beina línu um merkjaþúfu í Hjassaþúfu og þaðan áframhaldandi beinni línu að upptökum Heiðvíkurlækjar og svo ræður Heiðvíkurlækur í sjó fram. Á öllu svæðinu frá því neðanvert við Arnarhamar og þar til Heiðvíkurlækur kemur í sjó er nú lögð girðing samkvæmt áðurnefndri merkjalínu. Þessi girðing er nú og skal vera ákveðin merkjagirðing þangað til ef öðruvísi verður ákveðið.
>
> Eigendur Brautarholts og Likkju skulu annast um að þessari girðingu sje haldið við í góðu og gildu standi, og skal eigandi Brautarholts bera þann kostnað að tveim hlutum, en eigandi Likkju að einum þriðja.
>
> Ennfremur fylgir Brautarholti Bleikdalur allur sunnan Bleikdalsár, suður og austur á fjallsbrún eins og vötnum hallar, ennfremur Andriðsey á Hvalfyrði.

Lýsing þessi var samþykkt af umráðamanni Lykkju, Þorvarði Guðmundssyni fyrir Bakka, sömuleiðis Eyjólfi Runólfssyni vegna Saurbæjar, Benedikt Magnússyni vegna Vallár, Oddrúnu Bergþórsdóttur vegna Skrauthóla, Guðbjarti Jónssyni vegna Króks, Elínu Halldórsdóttur vegna Sjávarhóla, Hjálmari Þorsteinssyni vegna Hofs og umboðsmanni eigenda Esjubergs.[413]

---

[411]Skjal nr. 2 (47).
[412]Skjal nr. 2 (4) a-b.
[413]Skjal nr. 2 (1).

Eigandi Brautarholts, Ólafur Bjarnason, seldi Kjalarneshreppi þann hluta Blikdals sem tilheyrði jörðinni, en það var hálfur Blikdalur, nánar til tekið syðri hluti dalsins, þann 8. maí 1960.[414]

5.2.18. Brekka

Í Jarðatali Johnsens 1847 er fjallað um Brekku:

> A.M. [Árni Magnússon] einn nefnir jörð þessa, sem hjáleigu frá Arnarholti, og telur sýslumaður hana einn 5 h að dýrleika.[415]

Landamerkjabréf fyrir Brekku var undirritað 27. febrúar 1890. Því var þinglýst 3. júní 1890. Samkvæmt því eru landamerki jarðarinnar eftirfarandi:

1. Að norðan gagnvart Bakka, ræður mörkum Bakkalækur þar sem fellur í sjó, og upp með honum þar til þrír lækir koma saman, þá með miðlæknum upp flóðin í svartaklett sem er norðanvert við Urðargeira.
2. Gagnvart Arnarholti að sunnan er bein lína úr Urðargeira niður yfir svokallaðar dýratorfur í grjóthól sem er norðanvert við Arnarholtstún.
3. Frá síðastnefndum Grjóthól, er bein stefna vestanvert í Krosshólinn í torfvörðu í mýrinni fyrir sunnan hann, og svo þaðan beina stefnu í norðanvestur við Fúlusker.
4. Brekka á fjörur allar frá Fúluskeri að Bakkalæk.[416]

Undir landamerkjabréfið skrifar umsjónarmaður Brekku. Það er samþykkt af ábúanda Arnarholts, sem jafnframt var meðeigandi, og ábúanda Bakka fyrir hönd eigandans.

5.2.19. Bakki

Þann 2. mars 1495 seldi Erlendur Jónsson Erlendi bónda Erlendssyni og Guðríði Þorvaldsdóttur konu hans jörðina Lágafell í Landeyjum fyrir jörðina Bakka á Kjalarnesi sem metin var á 20 hundruð.[417] Erlendur Jónsson lét jörðina Bakka, sem var 20 hundruð að dýrleika, af hendi í próventusamningi við Ögmund Pálsson ábóta í Viðey þann 23. júní 1517.[418] Bakki kemur ítrekað við sögu í fógetareikningunum frá 1547-1552 og er þá eins og aðrar Viðeyjarklaustursjarðir kominn í konungseigu.[419]

---

[414]Skjal nr. 1 (6).
[415]Skjal nr. 4 (22).
[416]Skjal nr. 2 (2).
[417]*Íslenzkt fornbréfasafn*, VII. b. , s. 252-253.
[418]*Íslenzkt fornbréfasafn*, VIII. b. Reykjavík 1906-1913, s. 631-632.
[419]*Íslenzkt fornbréfasafn*, XII. b., s. 108, 134, 150, 170 og 396.

Bakki átti að sögn Jarðabókar Árna Magnússonar og Páls Vídalíns frían fjárupprekstur á Esju ásamt öðrum jörðum á Kjalarnesi en um það verður fjallað í afréttarkafla síðar.

Á manntalsþingi, sem haldið var að Esjubergi þann 9. júní 1787, var lesin upp lögfesta fyrir jörðinni Bakka en inntak ekki fært til bókar..[420]

Þann 22. janúar 1835 seldi Þorlákur Brynjólfsson syni sínum, Brynjólfi Þorlákssyni, 5 hundruð í jörðinni Bakka. Með sölunni fylgdu öll ítök og hlunnindi sem tilheyrðu þessum jarðarparti. Í afsalsbréfinu stendur einnig eftirfarandi:

> Enn þessi 5 hndr. er eg nú sel velnefndumm syni minumm Brinjólvi skulu lönd eiga: nla. þad svokallada hiáleigu tún, og sem steinboga Kéldan heldur i sjó nidr og uppi grænholsþúfu og þvert sudur ad Arnarholts landi, enn hin 15 hndr. i jördinni skule hafa torfristu og stúngu eptir þörfum, líka hagbeit í þessu nú selda 5 hndr. landi; hvarfyrir ad ad tédum 5 hndr. tillegst: Andardijamyrinn, sem Andardyalækurinn skilur ad ofanverdu og stekkjarmirinn sem stekkurinn stendur i.[421]

Í Jarðatali Johnsens frá 1847 segir neðanmáls:

> Að jörð þessi hefir verið konúngs eign (eptir 1643) sést af M. Ketils II. bls. 379 og 436.[422]

Þann 29. maí 1890 var landamerkjabréf fyrir jörðina Bakka undirritað. Það var þinglesið 3. júní sama ár:

> Að norðanverðu ræður Ártúnsá að Bleikdalsmynni, þaðan eru landamerki í Urðargeira, þaðan í Pollalæk en úr Pollalæk ræður garðlag sem ber í þúfu sunnanvert við Grænhól, úr þeirri þúfu beina stefnu í í Fjósgróf við sjó fram. Fjara er öll óskipt milli Holts [væntanlega er hér átt við Arnarholt] og Bakka milli Ártúnsár og Bakkalækjar.[423]

Jón Pjetursson skrifaði undir þessa lýsingu fyrir jörðina Holt og Eyjólfur Runólfsson var samþykkur henni hvað varðaði Saurbæjarland og Ártún.

Þann 7. maí árið 1905 seldu eigendur jarðarinnar Bakka[424] kaupmanni í Reykjavík réttinn til vinnslu jarðefna[425], þ.e. stein-, sand-, leir- og málmnám, á jörðinni.[426] Í samningnum kemur fram að svæðið sem um sé að ræða nái til:

> Bakka á Kjalarnesi í Kjósarsýslu út að ystu landamerkjum á alla vegu þar með talið alt land það, sem nefnd jörð á í Esjunni. Landamerki eru þessi: Að

---

[420]Skjal nr. 2 (80) a-b.
[421]Skjal nr. 2 (42).
[422]Skjal nr. 4 (22).
[423]Skjal nr. 2 (35).
[424]Fyrir neðan samningstextann kemur fram að undirskrift eins eiganda jarðarinnar vanti. Nafn hans er síðan ritað neðar á skjalinu.
[425]Í samningnum kemur m.a. fram að kaupandinn megi flytja jarðefni sem unnin hafi verið í Bleikdal [Blikdal] yfir land Bakka.

> norðanverðu ræður Ártúnsá að Bleikdalsmynni, þaðan í Urðargeira, þaðan í Pollalæk og úr Pollalæk ræður garðlag sem ber í þúfu sunnanvert við Grænhól, úr þeirri þúfu beina stefnu í Fjósagröf við sjóinn fram.

Samningnum var þinglýst þann 21. júní 1905.[427]

Í fasteignamatinu 1916-1918 er þrjú hundruð af Bakkaholti talið með Bakka. Um land jarðarinnar segir að það sé mest láglendi[428]

Landamerkjabréf fyrir Bakka og hluta úr Bakkaholti var undirritað 30. maí 1921. Því var þinglýst 2. júní 1921. Samkvæmt því eru landamerki jarðanna eftirfarandi:

> Að norðan ræður Ártúnsá frá sjó að Fuglsstapa norðanvert við Bleikdalsmynni, þaðan um Bleikdalsmynni, svo þaðan eftir fjallsbrúninni í miðjan Sneiðingar- eða Urðargeiraklett, sem er í fjallsbrún, þaðan beina línu í Pollalæk, þar tekur við flóðskurður og girðing, og úr neðri enda flóðskurðsins beina línu til vesturs sunnan við túnið í Bakkaholti og þaðan í Holtsgróf við sjó. Girðing þessi frá sjó og upp með Pollalæk, eins og hún er nú lögð skal vera merki milli jarðanna Bakka annarsvegar og Bakkaholts og Arnarholts hinsvegar og skulu hlutaðeigandi jarðareigendur skyldir að halda þessari girðingu við svo hún verði ljós og skýr merki.[429]

Eyjólfur Runólfsson, Saurbæ, samþykkti þessa lýsingu hvað Saurbæjar- og Ártúnsland snerti og Jóhann Eyjólfsson samþykkti hana vegna Brautarholts og meðfylgjandi jarða.

5.2.20. Blikdalur [Bleikdalur]

Í máldaga Saurbæjarkirkju frá því um 1220 segir:

> Bru scal hallda a blic dals a. þar milli fialls oc fioru. ær sa vill sem j saurbæ byr.[430]

Sömu upplýsingar koma fram í Vilchinsmáldaga frá 1397.[431]

Fjallað er um eignarrétt Brautarholtskirkju á Blikdal samkvæmt máldögum og visitasíum undir Brautarholti hér að framan.

Í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns er vikið að beitilandi og selstöðum nokkurra jarða á Blikdal. Um Hof segir:

---

[426]Í viðauka við samninginn, sem saminn var 5. júní, lýsir kaupandinn því yfir að hann afsali sér réttinum yfir þeim stein-, sand- og leirtegundum sem ekki hafi nýtanlega málma eða þess háttar efni.
[427]Skjal nr. 2 (52).
[428]Skjal nr. 2 (4) a-b.
[429]Skjal nr. 2 (34).
[430]Skjal nr. 4 (11); Máldagi Saurbæjarkirkju frá 1315 er samhljóða hvað þetta varðar, sbr. Skjal nr. 4 (12).
[431]*Íslenzkt fornbréfasafn*, IV. b. Reykjavík 1895-1897, s. 115.

> Selstaða segja menn að hjeðan hafi brúkuð verið á Blikdal, þar sem heita Hofsel gömlu, hvort frí eða fyrir toll nokkurn til Brautarholts vita menn ekki.[432]

Borg (kirkjujörð frá Brautarholti):

> Selstöðu á jörðin frí í Blikdal þar sem er Brautarholts kirkjuland.[433]

Um Brautarholt segir:

> Selstöðu og beitiland á kirkjan á Blikdal og liggur það til jarðarinnar, tekur nú mjög af sjer að gánga af skriðum og vatnsgángi.
>
> Haglaust er að mestu á jörðunni bæði sumar og vetur.[434]

Um Nes, eina af hjáleigum Brautarholts segir Jarðabókin:

> Selstöðu hefur jörðin brúkað frí í Blikdal þar sem er Brautarholtskirkjuland.[435]

Mýrarholt, kirkjujörð frá Brautarholti, hefur samkvæmt Jarðabókinni eftirfarandi selstöðu:

> Selstöðu má jörðin hafa með frjálsu í Brautarholtskirkjulandi Blikdal.[436]

Ártún, kirkjujörð frá Saurbæ:

> Selstöðu og beit hefur jörðin frí á Blikdal um sumar og vetur í Saurbæjarlandi.[437]

Kirkjustaðurinn Saurbær átti samkvæmt Jarðabókinni:

> Fjárupprekstur, hestagöngu og selstöðu hefur jörðin í sínu eigin landi, þar sem heitir Blikdalur.[438]

Og Hjarðarnes, kirkjujörð frá Saurbæ, hafði samkvæmt sömu heimild:

> Fjárupprekstur hefur jörðin frí á Blikdal í Saurbæjarlandi. Item selstöðu frí ibidem.[439]

Skúli Magnússon segir í Lýsingu Gullbringu- og Kjósarsýslu, sem samin var á árunum 1782 – 1784 um Blikdal:

> Undir síðast greindar jarðir [þ.e. Brautarholt og Saurbæ] liggur dalur einn, Bleikdalur að nafni. Skerst hann inn milli Esju og Esjuháls. Eru þar sel og góðir hagar.[440]

---

432 *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns,* 3. b., s. 360.

433 *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b., s. 360.

434 *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns,* 3. b., s. 362.

435 *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns,* 3. b., s. 363.

436 *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns,* 3. b., s. 367.

437 *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b., s. 374.

438 *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b., s. 375

439 *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b., s. 378.

Blikdals er ekki getið sérstaklega í biskupsvisitasíum í Saurbæ. Kirkja þar átti 30 hndr. í heimalandi en samkvæmt máldögum voru það jarðirnar Ártún og Hjarðarnes.

Árið 1812 var lögð fyrir sáttanefnd ákæra Saurbæjarbónda á hendur bóndans í Arnarholti fyrir ágang hrossa á óðals- og kirkjulandi Saurbæjarkirkju. Ekki er ólíklegt að þar hafi verið um Blikdal að ræða. Um það mál er fjallað í afréttarkaflanum síðast í greinargerðinni.

Í byrjun 5. áratugar 19. aldar hafði Runólfur Þórðarson í Saurbæ kirkjulönd Saurbæjar og Brautarholts til umráða.[441] Þessi svæði lágu í Bleikdal [Blikdal]. Þann 17. maí 1842 gaf Runólfur út viðvörun til íbúa Kjalarneshrepps þess efnis að þeir mættu ekki reka stóðhross, lömb eða annan geldan fénað þangað án hans leyfis. Í tilkynningunni, sem var þinglesin þann 1. júní 1842, minnist hann á Ártúnsrétt og nauðsyn þess að reisa nýja rétt.[442]

Í tilkynningu sem ábúandinn á Saurbæ undirritaði 26. maí 1850 lýsir hann því yfir að hann hafi ákveðið að banna „innan og utansveitarmönnum „að stunda stóðhestarekstur í Blikadal. Ábúandinn telur sig hafa rétt til þessa því hann hafi Blikadal á leigu. Í tilkynningunni kemur einnig fram að gamlar stóðhryssur sem „hvergi annars staðar tolla” séu undanþegnar banninu. Tilkynningin var þinglýst 31. maí 1850.[443]

Á manntalsþingi, sem haldið var á Esjubergi þann 8. júní árið 1860, var lesin upp tilkynning frá A. Björnssyni [í Brautarholti], Ásbirni Ásbjörnssyni [í Mýrarholti] og Runólfi Þórðarsyni [Saurbæ], sem dagsett var 31. maí sama ár, en í henni banna þeir notkun á Bleikdal.[444]

Þann 17. maí 1873 skrifaði umráðamaður Brautarholtskirkju undir tilkynningu þess efnis að enginn mætti reka fé á Bleikdal [Blikdal] án þess að hafa til þess leyfi frá bændunum á býlunum tveimur Mýrarholti og Brautarholti, sem höfðu einhvers konar byggingarleyfi fyrir dalnum. Yfirlýsingin var þinglesin þann 20. maí 1873.[445]

Þann 29. maí 1890 var landamerkjabréf jarðarinnar Bakka undirritað. Það var þinglesið 3. júní sama ár. Þar er að finna upplýsingar um Blikdal:

> Að norðanverðu ræður Ártúnsá að Bleikdalsmynni, þaðan eru landamerki í Urðargeira, þaðan í Pollalæk en úr Pollalæk ræður garðlag sem ber í þúfu sunnanvert við Grænhól, úr þeirri þúfu beina stefnu í Fjósgróf við sjó fram.

---

[440] *Landnám Ingólfs*. 1. b. Lýsing Gullbringu- og Kjósarsýslu. Verðlaunaritgerð eftir Skúla Magnússon landfógeta. Reykjavík 1935-1936, s. 136.

[441] Hann hafði yfirráð og umsjón með Saurbæjarkirkjulandinu en leigði síðara svæðið (þ.e. Brautarholts).

[442] Skjöl nr. 2 (18) og 2 (54). Tilkynningin er uppskrifuð í afréttarkaflanum síðast í greinargerðinni.

[443] Skjöl nr. 2 (36) og 2 (92) a-b. Forboðið er uppskrifað í afréttarkaflanum síðast í greinargerðinni.

[444] Skjal nr. 2 (94) a-b.

[445] Skjal nr. 2 (49). Tilkynningin er uppskrifuð í afréttarkaflanum síðast í greinargerðinni.

> Fjara er öll óskipt milli Holts [Arnarholt] og Bakka milli Ártúnsár og Bakkalækjar.[446]

Jón Pétursson skrifaði undir þessa lýsingu vegna Holts og Eyjólfur Runólfsson var samþykkur henni hvað varðaði Saurbæjarland og Ártún.

Landamerkjabréf Saurbæjar var undirritað í maí 1890 og þinglesið 3. júní 1890. Í því er að finna eftirfarandi upplýsingar um Blikdal:

> 1. Gagnvart Melalandi eru mörk frá jarðföstum steini með þúfu á við sjóinn fyrir sunnan svokallaðan markalæk fyrir norðan Hjarðarneskot, svo þaðan beina stefnu í torfvörðu á aurunum og þaðan áframhaldandi sömu stefnu í vörðu á Stóra Sandhóli, og beint í Háfjallsbrún á Melahnjúk og þaðan sem vötnum hallar suður fram í Bleikdalsbotn.
> 2. Þaðan sem Ártúnsá ræður í sjó niður.
>
> Ath.gr. Innan þessara marka er land kirkjujarðanna.
>
> ...
>
> 2. Fyrir Ártúni ræður að sunnan Artúnsá frá sjó að Bleikdalsmynni en að norðan(verðu) eru mörkin frá vörðu á melnum fyrir norðan Borgarmýrina bein lína í norðanvert ásholtið fyrir vestan kringlumýri og þaðan í þúfu á Grafarás uppað dalsmynni.
> Á Bleikdal eiga allar jarðirnar óskipta beit en slægjur þannig: að Hjarðarnesin (bæði kotin) hafa slægjur fyrir ofan götu milli Heygils og Bolagils, en Ártún fyrir neðan götu frá Selgilslæk að Heygilslæk.
>
> ...
>
> Bjarg á að slægjum og beit 1/12, einn tólfta, úr Bleikdal, en fjara fyrir Saurbæjar og Bjargslandi er óskipt. ...

Undir þetta landamerkjabréf skrifar eigandi Bjargs, Þórður Elísson, Norðurkoti [í Melahverfi] og Ólafur Halldórsson Tindsstöðum.[447]

Þann 7. maí árið 1900[448] seldi eigandi Saurbæjar kaupmanni í Reykjavík réttinn til vinnslu jarðefna, þ.e. stein-, sand-, leir- og málmnám, á jörðum sem hann átti.[449] Í samningnum kemur fram að réttindin gildi á eftirfarandi jörðum:

> a) Saurbæ á Kjalarnesi með
>
> b) Bjargi Ártúni og Hjarðarnesi í Kjósarsýslu út að sýslu takmörkum eða landamerkjum nefndrajarða á alla vegu, þar með talið allt land

---

[446]Skjal nr. 2 (35).
[447]Skjal nr. 2 (23).
[448]Samningurinn er færður inn í afsals- og veðmálabók Gullbringu- og Kjósarsýslu Litra O; 1904 – 1905 þannig að hér gæti verið um vitlausa dagsetningu að ræða.
[449]Í viðauka við samninginn, sem saminn var 5. júní 1900 (eða 1905, erfitt að lesa úr), lýsir kaupandinn því yfir að hann afsali sér réttinum yfir þeim stein-, sand- og leirtegundum sem ekki hafi nýtanlega málma eða þess háttar efni.

> það, sem nefndar jarðir eiga í Esjunni og Bleikdal. Að sunnanverðu ræður Ártúnsá landamerkjum, en að norðan jarðfastur steinn með þúfu við sjóinn fyrir sunnan svokallaðan markalæk fyrir norðan Hjarðarnes og þaðan beint í fjallsbrún.

Samningurinn var þinglesinn þann 21. júní 1905.[450]

Í fasteignamatinu 1916-1918 eru með Brautarholti taldar allar hjáleigur, Andríðsey og kirkjujarðirnar Brekka, Arnarholt, Mýrarholt, Prestshús og 2.2 hundruð í Bakkaholti. Landið er talið allmikið, láglent og því fylgir hálfur Blikdalur en þar uppfrá er afrétt.[451]

Landamerkjabréf fyrir Bakka og hluta úr Bakkaholti var undirritað 30. maí 1921. Því var þinglýst 2. júní 1921. Þar er einnig að finna upplýsingar um Blikdal:

> Að norðan ræður Ártúnsá frá sjó að Fuglsstapa norðanvert við Bleikdalsmynni, þaðan um Bleikdalsmynni, svo þaðan eftir fjallsbrúninni í miðjan Sneiðingar- eða Urðargeiraklett, sem er í fjallsbrún, þaðan beina línu í Pollalæk ...

Eyjólfur Runólfsson, Saurbæ, samþykkti þessa lýsingu hvað Saurbæjar- og Ártúnsland snerti og Jóhann Eyjólfsson samþykkti hana vegna Brautarholts og fylgjandi jarða.[452]

Landamerkjabréf fyrir Brautarholt ásamt jörðunum Bakkaholti, Brekku, Arnarholti, Mýrarholti og Presthúsum var undirritað 31. maí 1921. Því var þinglýst 22. júní 1922. Í lok landamerkjabréfsins er að finna upplýsingar um Blikdal:

> Ennfremur fylgir Brautarholti Bleikdalur allur sunnan Bleikdalsár, suður og austur á fjallsbrún eins og vötnum hallar, ennfremur Andriðsey á Hvalfyrði.[453]

Lýsing þessi var samþykkt af umráðamanni Lykkju, Eggerti Briem fyrir Esjuberg og Þorvarði Guðmundssyni fyrir Bakka. Einnig skrifuðu undir; Eyjólfur Runólfsson vegna Saurbæjar, Benedikt Magnússon vegna Vallár, Oddrún Bergþórsdóttir vegna Skrauthóla, Guðbjartur Jónsson vegna Króks, Elín Halldórsdóttir vegna Sjávarhóla og Hjálmar Þorsteinsson vegna Hofs.

Árið 1922 var samið nýtt landamerkjabréf fyrir Saurbæ. Það var undirritað 8. maí það ár og þann 22. júní var það þinglesið. Þar er líka að finna upplýsingar um Blikdal:

> Gagnvart Melalandi eru mörk frá jarðföstum steini með þúfu á við sjó, fyrir sunnan svokallaðan Markalæk, fyrir norðan Hjarðarneskot og svo þaðan beina stefnu í tvo steina báða merkta með M.K. og stendur annar þeirra í stórasandhól fyrir norðan veginn en hinn sem er stærri stendur að sunnan verðu við veginn.

---

[450] Skjal nr. 2 (51).
[451] Skjal nr. 2 (4).
[452] Skjal nr. 2 (34).
[453] Skjal nr. 2 (1).

> ...
> Frá merkjasteinum þeim er við veginn standa er bein stefna í Strítu á fjallsbrún og þaðan sem vötnum hallar suður fram í Bleikdalsbotn, og síðan þaðan eins og Bleikdalsá ræður í sjó niður.
> Innan þessara marka eru lönd Kirkjujarðanna.
> ...
> 2. Fyrir Ártúni ræður að sunnan Bleikdalsá frá sjó að Bleikdalsmynni, en að norðanverðu eru mörk frá vörðu á melnum fyrir norðan Borgarmýrina beina línu í norðanvert Ásholtið fyrir vestan Kringlumýri, og þaðan í þúfu á Grafarás upp að dalsmynni.
> Á Bleikdal eiga allar jarðirnar óskifta beit en slæjur þannig að Hjarðarnes og Hjarðarneskot hafa slæjur fyrir ofan götu milli Heigils og Bolagils, en Ártún fyrir neðan götu frá Selgilslæk að Heygilslæk. ...

Umboðsmenn Mela, Norðurkots, Tindsstaða, Miðdals, Eilífsdals, Brautarholts og Bakka skrifuðu undir þetta landamerkjabréf auk Jóns Jónssonar í Útkoti.[454]

Rétt aðeins er minnst á Blikdal [Bleikdal] á nokkrum stöðum í fasteignamati árins 1932. Í umfjölluninni um afréttarland Saurbæjar er sagt að hálfur Blikdalur sé afréttarland hennar en að nyrðri hluti sé kirkjujarðarinnar. Þar kemur einnig fram að: „6 + 8 [þ.e. Hjarðarnes og Ártún] nota líka. Í kaflanum um Arnarholt kemur fram að hálfur syðri hluti Blikdals sé upprekstrarland jarðarinnar og í umfjölluninni um jörðina Brautarholt er nefnt að afréttarland jarðarinnar sé hálfur syðri hluti Blikdals.[455]

Eigandi Brautarholts, Ólafur Bjarnason, seldi Kjalarneshreppi þann hluta Blikdals sem tilheyrði jörðinni, hálfan Blikdal, nánar til tekið syðri hluta dalsins, þann 8. maí 1960.[456]

Við sameiningu Kjalarneshrepps og Reykjavíkurborgar, 3. apríl árið 1998, eignaðist borgin þann hluta Blikdals sem Kjalarneshreppur hafði keypt árið 1960.[457]

Þann 13. september árið 2000 keypti Reykjavíkurborg hluta Saurbæjar í óskiptri sameign í Blikdal norðan Blikdalsár. Nánar er sagt frá þessum samningi í kaflanum um Saurbæ hér aftar.[458]

Í kaflanum um afréttarnot á Kjalarnesi hér á eftir er talsvert minnst á Blikdal.

5.2.21. Ártún [Kirkjujörð í eigu Saurbæjar]

Ártúns er getið í máldaga Saurbæjarkirkju í Gíslamáldögum frá 1575.

> Kirkian i Saurbæ ä Kialarnese ä xxxc. i heimalande. enn thad eru ij kot. Artun og Hiardarnes.[459]

---

[454]Skjal nr. 2 (24).
[455]Skjal nr. 2 (45).
[456]Skjal nr. 1 (6).
[457]Skjal nr. 1 (7).
[458]Skjal nr. 12 (6).
[459]*Íslenzkt fornbréfasafn*, XV. b., s. 634.

Í Jarðabók Árna og Páls stendur eftirfarandi um Ártún (kirkjujörð frá Saurbæ):

> Selstöðu og beit hefur jörðin frí á Bleikdal um sumar og vetur í Saurbæjarlandi.[460]

Í lögfestu fyrir jörðinni Saurbæ frá 24. maí 1803 er minnst á Ártún. Þessi lögfesta er skráð í kaflanum um Saurbæ.

Í Jarðatali Johnsens frá 1847 er Ártún sagt eign Saurbæjarkirkju og 10 hundruð að dýrleika.[461]

Landamerkjabréf Saurbæjar var undirritað í maí 1890 og þinglesið 3. júní sama ár. Samkvæmt því eru landamerki jarðarinnar (með Hjarðarnesi, Hjarðarneskoti, Ártúni og Bjargi) eftirfarandi. [Annað en það, sem á við Ártún, er tekið út]:

1. Gagnvart Melalandi ...
2. Þaðan sem Ártúnsá ræður í sjó niður.

Ath.gr. Innan þessara marka er land kirkjujarðanna.

...

2. Fyrir Ártúni ræður að sunnan Artúnsá frá sjó að Bleikdalsmynni en að norðan(verðu) eru mörk frá vörðu á melnum fyrir norðan Borgarmýrina bein lína í norðanvert ásholtið fyrir vestan kringlumýri og þaðan í þúfu á Grafarás uppað dalsmynni.

Á Bleikdal eiga allar jarðirnar óskipta beit en slægjur þannig: að Hjarðarnesinn (bæði kotin) hafa slægjur fyrir ofan götu milli Heygils og Bolagils, en Ártún fyrir neðan götu frá Selgilslæk að Heygilslæk.

....

Undir þetta landamerkjabréf skrifar eigandi Saurbæjar. Það var samþykkt af eiganda Bjargs, Þórði Elíssyni, Norðurkoti (í Melahverfi) og Ólafi Halldórssyni Tindsstöðum.[462] Nánar er fjallað um landamerkjabréfið í kaflanum um Saurbæ.

Þann 7. maí árið 1900[463] seldi eigandi Saurbæjar kaupmanni í Reykjavík réttinn til vinnslu jarðefna, þ.e. stein-, sand-, leir- og málmnám, á jörðum sem hann átti.[464] Í samningnum kemur fram að réttindin gildi á eftirfarandi jörðum:

a) Saurbæ á Kjalarnesi með
b) Bjargi Ártúni og Hjarðarnesi í Kjósarsýslu út að sýslu takmörkum eða landamerkjum nefndra jarða á alla vegu, þar með talið allt land

---

[460] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b., s. 374.

[461] Skjal nr. 4 (22).

[462] Skjal nr. 2 (23).

[463] Samningurinn er færður inn í afsals- og veðmálabók Gullbringu- og Kjósarsýslu nr. O; 1904 – 1905 þannig að hér gæti verið um vitlausa dagsetningu að ræða.

> það, sem nefndar jarðir eiga í Esjunni og Bleikdal. Að sunnanverðu ræður Ártúnsá landamerkjum, en að norðan jarðfastur steinn með þúfu við sjóinn fyrir sunnan svokallaðan markalæk fyrir norðan Hjarðarnes og þaðan beint í fjallsbrún.

Samningnum var þinglýst þann 21. júní 1905.[465]

Í fasteignamati 1916-1918 er vísað á landamerkjalýsingu Saurbæjar hvað varðar landamerki Ártúns. Um land jarðarinnar segir að engi sé innan um bithaga líkt og í Saurbæ enda sé landið sameiginlegt með Saurbæ. Að endingu er þess getið að jörðin eigi sumarbeit í Bleikdal.[466]

Árið 1922 var samið landamerkjabréf fyrir Saurbæ með Hjarðarnesi, Hjarðarneskoti og Ártúni. Það var undirritað 8. maí og þann 22. júní var það þinglesið. Eftirfarandi varðar Ártún:

> Fyrir Ártúni ræður að sunnan Bleikdalsá frá sjó að Bleikdalsmynni, en að norðanverðu eru mörk frá vörðu á melnum fyrir norðan Borgarmýrina beina línu í norðanvert Ásholtið fyrir vestan Kringlumýri, og þaðan í þúfu á Grafarás upp að dalsmynni.
>
> Á Bleikdal eiga allar jarðirnar óskifta beit en slæjur þannig að Hjarðarnes og Hjarðarneskot hafa slæjur fyrir ofan götu milli Heigils og Bolagils, en Ártún fyrir neðan götu frá Selgilslæk að Heygilslæk.[467]
>
> Fjallað er ítarlegar um þetta landamerkjabréf í kaflanum um Saurbæ.

Þann 15. desember 1994 var kveðinn upp dómur í Héraðsdómi Reykjavíkur er varðar Blikdal á Kjalarnesi. Eigendur jarðanna Saurbæjar og Dalsmynnis höfðu stefnt eigendum jarðanna Hjarðarness og Ártúns vegna ágangs hrossa þeirra í Blikdal. Í dóminum kemur fram að Blikdalsá (Ártúnsá) skipti Blikdal (Bleikdal) í tvennt og að eigendur Saurbæjar og Dalsmynnis telji Blikdal norðan Blikdalsár til óskiptrar sameignar sinnar. Sá hluti Blikdalsins sem liggur sunnan við ánna tilheyri hinsvegar Kjalarneshreppi og sé nýttur sem upprekstrarland af íbúum hreppsins. Dómurinn komst að þeirri niðurstöðu að eigendur Hjarðarness og Ártúns ættu engin ítaksréttindi í eignarhluta stefnenda. Ítaksréttindi þau, er um var getið í landamerkjabréfi, hefðu fallið niður vegna vanlýsingar og rökum um traustfang eða hefð var hafnað. Hin dómskrafa stefnenda um að viðurkennt yrði með dómi að stefndu væri með öllu óheimilt að beita búfénaði í Blikdal norðan Blikdalsár var hinsvegar vísað frá. Ástæða þess virðist hafa verið sú að norðurhluti Blikdals var ekki afgirtur og því ekkert sem kom í veg fyrir að búpeningur gengi á milli. Óumdeilt var að Blikdalur hafi verið háður fjallskilareglugerð og því var vísað til 12. gr. laga nr. 6/1986 um

---

[464]Skjal nr. 2 (51).
[465]Skjal nr. 2 (51).
[466]Skjal nr. 2 (4) a-b.
[467]Skjal nr. 2 (24).

afréttarmálefni, fjallskil o.s.frv. Þar segir að, ef beitilönd einstakra jarða séu notuð til upprekstrar eða sem sameiginlegur bithagi með svipuðum hætti og afréttir, skuli reglum laganna um afrétti beitt um þau, eftir því sem við á.

Málinu var áfrýjað til æðra dómstigs og þann 29. febrúar 1996 kvað Hæstiréttur upp úrskurð um að hinn áfrýjaði dómur skyldi standa óraskaður.[468]

5.2.22. Saurbær

Í máldaga Saurbæjarkirkju frá því um 1220 segir:

> þar liggia til circiu .x. hundruð þriggia alna aura j Saurbæiar landi. slicra sem ganga j cialar nes þingi. ... Bru scal hallda a blic dals a. þar milli fialls oc fioru. ær sa vill sem j saurbæ byr.[469]

Í Vilchinsmáldaga frá 1397 segir að Saurbæjarkirkja eigi:

> xxx c i heimajordu. epter þui sem soru sira Gudmundur Gilsson oc sira Þorkell Haflidason oc dæmtt haufdv. vj. prestar epter bodi herra Gyrdz og þorkiell sem þa atti jordina var þar þa fyrer kalladur. Bru skal hallda a Blikdalsa þar millum fialls oc fioru er sa vill er j Saurbæ byr ...[470]

Varðveittur er máldagi Saurbæjarkirkju frá 1477 þar sem fram kemur að kirkjan eigi 30 hundruð í heimalandi og jörðina Hjarðarnes. Þar er ekki getið brúarhalds á Blikdalsá.[471]

Í Gíslamáldögum frá 1575 segir:

> Kirkian i Saurbæ ä Kialarnese ä xxxc. i heimalande. enn thad eru ij kot. Artun og Hiardarnes.

Þar er heldur ekki getið brúarhalds á Blikdalsá.[472]

Í tíð Brynjólfs Sveinssonar Skálholtsbiskups, nánar tiltekið árið 1642, var kirkjan að Saurbæ vísiteruð. Hluti skýrslunnar sem unnin var eftir vísitasíuna fer hér á eftir. Hún er að mestu byggð á Vilchins- og Gíslamáldögum:

> Peturskyrckia ad Saurbæ a Kialarnesi visiterud epter Ordinantiunni, ä epter visitatiubók herra Gÿsla Jónssonar xxx hndr. i heimalandi, enn þad eru ij kot, Aartun og Hiardarnes x aura landskylld af huoru, Giórer Vilchins mäldagi þar ä suo fellda skyrslu. Kyrckian ä xxx hndr. i heima jórdu, epter þvÿ sem söru sera Gudmundur Gilsson og sera Þorkiell haflidason, og dæmt hofdu vj prestar epter bodi herra Gyrdz, Og Þorkiell sem þä atti jordina var þar þä fyrerkalladur. Framar seigir Vilchins mäldagi. Brü skal hallda ä Blikdalsä, þar

---

[468]Hrd. 1996: 696. Mál nr. 92/1995.
[469]Skjal nr. 4 (11); Máldagi Saurbæjarkirkju frá 1315 er samhljóða hvað þetta varðar, sbr. Skjal nr. 4 (12).
[470]*Íslenzkt fornbréfasafn*, IV. b.,. s. 115.
[471]*Íslenzkt fornbréfasafn*, VI. b. Reykjavík 1900-1904, s. 122-123.
[472]*Íslenzkt fornbréfasafn*, XV. b., s. 634.

> millum fialls og fióru, er sä vill er i Saurbæ Byr, þä er medalmadur meigi bera halfa vætt, hafa fätækan ömaga þar sem brüin er ä giór. ...
>
> För þetta framm ad Saurbæ ä Kialarnesi Anno 1642 die ut supra.

Undir þetta rita Ísleifur Eyjólfsson, Jón Oddsson, Hallur Árnason, Hákon Bjarnason, Stefán Ólafsson.[473]

Þrjátíu og sex árum síðar vísiteraði Þórður Þorláksson biskup í Skálholti Saurbæjarkirkju. Í vísitasíunni, sem fór fram 23. ágúst 1678, kemur eftirfarandi fram:

> hun a i fóstu xxx hndr. i heima landj sem eru Ärtun og Hiardarnes lx aln landskulld af hvoriu /Um bruargiord a Blikdalz ä edur þann kuenngilldann ømaga og äløgur er Vilkens bok og visitatiu bok M Brinjolfz um gieta stendur til grejna.

Undir þetta rita sr. Hannes Björnsson, Bjarni Jónsson, Árni Álfsson, Hinrik Magnússon og Guðmundur Ljótsson.[474]

Saurbær var vísiteraður af Jóni Vídalín 31. júlí 1703 og Jóni Árnasyni13. maí 1724. Aðalatriði þessara vísitasía eru þau sömu og í vísitasíunni frá 1678 og hér verður því vísað til hennar.[475]

Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns segir eftirfarandi um Saurbæ:

> Fjárupprekstur, hestagöngu og selstöðu hefur jörðin í sínu eigin landi, þar sem heitir Blikdalur.[476]

Sama máli virðist gegna um afbýlið Litla-Saurbæ.[477]

Rúmum 27 árum eftir að vísitasían árið 1724 átti sér stað, eða þann 25. júní árið 1751, var Saurbær vísiteraður af Ólafi Gíslasyni biskupi í Skálholti. Í vísitasíubókinni segir m.a.:

> Visiterud kÿrkian ad Saurbaj ä Kialarnese. Ä i föstu xxx hndr. í heimalande, sem eru Artun og Hiardarnes, enn um bru ä Blikdalsaa og kvenngilldann ömaga, sem Vilchins Mäldage umm gietur, er eckert ad finna i Hr: Gisla Mäldaga og nuverande Proprietarius Gófugur Landþingskrifarenn Sr: Sigurdur Sigurdsson, seiger ad umm næstu hundrad ar hafe hvórke þesse bru ä Blikdalsä, nie Omagenn i hennar stad, vered ískillda Jardarennar.

Undir þetta rita Ólafur Gíslason, S. Sigurðsson, Gestur Árnason, S. Sigurðsson og Sigurður Ólafsson.[478]

Þann 14. júní 1758 var kirkjan í Saurbæ vísiteruð af Finni Jónssyni Skálholtsbiskupi. Í vísitasíunni er staðfest eftirfarandi úr fyrri máldögum:

---

[473]Skjal nr. 2 (73) a-b.
[474]Skjal nr. 2 (74) a-b.
[475]Skjöl nr. 2 (75) a-b og 2 (76) a-b.
[476] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns,* 3. b., s. 375.
[477] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns,* 3. b., s. 376.

> Hun á i Fostu xxx hndr. i heimalande, sem eru Artun og Hiardarnes, Enn um Brú á Blikdalsá og kvenngylldann omaga, sem Vilchins maldage umm gietur er eckert ad finna i Hr. Gisla maldaga.

Undir þetta rita Finnur Jónsson, Böðvar Högnason, Ólafur Jónsson og Einar Einarsson.[479]

Árið 1799, nánar tiltekið þann 30. september, en þá var Geir Vídalín Skálholtsbiskup, var Saurbær vísiteraður. Kaflinn í vísitasíubókinni er keimlíkur þeim sem saminn var eftir vísitasíuna árið 1751:

> Hún á 30 hndr. i heimalandi, sem eru Artún og Hiardarnes, enn hvad Bps. [Biskups] Vilchins Máldagi getur um Bru á Bleikdalsá, og meira henni vidvíkiandi, er ecki ad finna i Gísla Bps. Máldaga, og þykiast ei helldur elstu menn, þarum tilspurdir, til vita, edur heirt hafa.

Undir skrifa: G. Þorláksson, O. Þorvarðsson, Geir Vídalín, Halldór Eyjólfsson, Guðmundur Guðmundsson, viðstaddur var Þ. Þórhallason.[480]

Í lögfestu fyrir jörðinni Saurbæ og kirkjujörðum hennar, Ártúni og Hjarðarnesi, frá 24. maí 1803, kemur fram hver landamerki þessara jarða eru:

> ad Blickdals á, sem í Sió rennur millum Artuns og Backalands med bugalausu Rensle um siáfar fiöruna rádi merkium alt framm undir Blickdals fialls land og so frammefter ollum Blickdal til móts vid Brautarholts kirkju land í þeim fyrsta farveg og so framm í Blafossa sokallada sunnan til vid Gunnlaugs Skard, enn ad innan verdu rædur merkjum Markalækur sem í Sió rennur fyrer innan Hiardarnes kot ogso upp eftir hönum til þess hann begir sudur á, þadan Siónhending yfirum ydsta Melhólinn og uppá Fiall í þa Klettanibbu sem utarliga er á Melafialli f(yrer) nordan og austan Qvenagaungugil úr þ(ei)rri Klettsnibbu og í Díadalshnúk solangt nordr á fiallid og austur til þess vötnum hallar so úr Díadalshnúkum sudur eftir fiallgards hædunum til þess votnum hallar til nordurs austurs og sudurs, alt ad Blafossum adurnefndum; lögfesti jeg tiedra Jarda Saurbæar Artúns og Hiardarness hús Töduvöll Eingjar og úthaga til fialls láglendi og Fiöru, vatn og reka, til ytstu Ummerkja móts vid adra Eigendur og fyrerradendur.

Þetta landsvæði mátti enginn nýta nema hafa til þess tilskilin leyfi.

Eigandi Saurbæjar, Þórður Ólafsson, skrifaði undir lögfestuna sem var þinglesin þann 5. júní 1806.[481]

Lögfestan frá 24. maí 1803 var lögð fram í héraðsrétti sem haldinn var á Esjubergi þann 20. febrúar 1828.[482]

---

[478]Skjal nr. 2 (77) a-b.
[479]Skjal nr. 2 (78) a-b.
[480]Skjal nr. 2 (79) a-b.
[481]Skjal nr. 2 (53) a-b.
[482]Skjal nr. 2 (90) a-b.

Nokkrum vikum síðar, eða 29. mars, var héraðsrétturinn settur aftur. Í greinargerðinni sem samin var vegna hans kemur eftirfarandi fram:

> Þó hann nú hafi í höndum lögleg eignarskiöl og lögfestu fyrir allri Jördunni Saurbæ, sem öll eru Þínglýst ádurenn Skiptinn frammfóru Þann 16 Julii 1808, géta þau ej helgad honum nu Þad af Jordunni sem hann hefir vid téd skipti afstadid til Samarfa sinna, med því ad skrifa edur láta skrifa undir skiptagiordirnar og med því ad láta þær óátaldar innann þess tíma, er skiptum má appellera til Yfirréttarins.[483]

Framar [undir Blikdal] hafa verið raktar ýmsar aðvaranir og tilkynningar sem bændur í Saurbæ gáfu út á þingum varðandi notkun á Blikdal, svo sem 17. maí 1842 og 26. maí 1850. Verða þær ekki raktar hér heldur vísast til kaflans um Blikdal.

Í Jarðatali Johnsens frá 1847 kemur fram að Saurbær hafi hjáleiguna Stekkjarkot. Einnig er minnst á að Stekkjarkots sé fyrst getið árið 1802.[484]

Landamerkjabréf Saurbæjar var undirritað í maí 1890 og þinglesið 3. júní sama ár. Samkvæmt því eru landamerki jarðarinnar (með Hjarðarnesi, Hjarðarneskoti, Ártúni og Bjargi) eftirfarandi:

1. Gagnvart Melalandi eru mörk frá jarðföstum steini með þúfu á við sjóinn fyrir sunnan svokallaðan markalæk fyrir norðan Hjarðarneskot, svo þaðan beina stefnu í torfvörðu á aurnum og þaðan áframhaldandi sömu stefnu í vörðu á stóra Sandhól; og beint í Háfjallsbrún á Melahnúk og þaðan sem vötnum hallar suður fram í Bleikdalsbotn.
2. Þaðan sem Ártúnsá ræður í sjó niður.

Ath.gr. Innan þessara marka er land kirkjujarðanna.

1. Frá Melamörkum er land Hjarðarness og Hjarðarnesskots. útað jarðfallinu við Selvík beina stefnu í vörðu á Skarðshólnum.
2. Fyrir Ártúni ræður að sunnan Artúnsá frá sjó að Bleikdalsmynni en að norðan(verðu) eru mörk frá vörðu á melnum fyrir norðan Borgarmýrina bein lína í norðanvert ásholtið fyrir vestan kringlumýri og þaðan í þúfu á Grafarás uppað dalsmynni.

Á Bleikdal eiga allar jarðirnar óskipta beit en slægjur þannig: að Hjarðarnesinn (bæði kotin) hafa slægjur fyrir ofan götu milli Heygils og Bolagils, en Ártún fyrir neðan götu frá Selgilslæk að Heygilslæk.

1. Mörk fyrir Bjargi er skurðurinn á milli túnanna bein stefna í vörðu fyrir norðan svokallaðan Stekkjarás, og þaðan beina stefnu í vörður á melnum fyrir norðan borgarmýri

Bjarg á að slægjum og beit 1/12, einn tólfta, úr Bleikdal, en fjara fyrir Saurbæjar- og Bjargslandi er óskipt. Svokallað Saurbæjarsker fyrir framan Bakka á Saurbær og Bjarg til allra afnota. Í mæli er að Saurbær eigi beitutekju á Melafjöru.

---

[483]Skjal nr. 2 (91) a-b.
[484]Skjal nr. 4 (22)..

Undir þetta landamerkjabréf skrifar eigandi Saurbæjar. Það var samþykkt af eiganda Bjargs, Þórði Elíssyni í Norðurkoti og Ólafi Halldórssyni Tindsstöðum.[485]

Þann 7. maí árið 1900[486] seldi eigandi Saurbæjar kaupmanni í Reykjavík réttinn til vinnslu jarðefna, þ.e. stein-, sand-, leir- og málmnám, á jörðum sem hann átti.[487] Nánar er fjallað um samninginn í kaflanum um Blikdal hér að framan.

Stekkjarkot er talið með Saurbæ í Fasteignamatinu 1916-1918. Þegar landi jarðarinnar er lýst segir m.a. að það sé fjalllendi og jafnframt hálfur Bleikdalur sem teygi sig langt inn í Esju. Landrými á láglendi og til fjalls er talið meðal kosta jarðarinnar.[488]

Árið 1922 var samið nýtt landamerkjabréf fyrir Saurbæ með Hjarðarnesi, Hjarðarneskoti og Ártúni. Það var undirritað 8. maí og þann 22. júní var það þinglesið:

> Gagnvart Melalandi eru mörk frá jarðföstum steini með þúfu á við sjó, fyrir sunnan svokallaðan Markalæk, fyrir norðan Hjarðarneskot og svo þaðan beina stefnu í tvo steina báða merkta með M.K. og stendur annar þeirra í stórasandhól fyrir norðan veginn en hinn sem er stærri stendur að sunnan verðu við veginn.
>
> Á milli nefndra steina og framannefnds steins við sjóinn, skulu eftir beinni línu vera settar tvær vörður, önnur á brúnina á Stóra sandhól, en hin hjerumbil miðleiðis milli vörðu þessarar og markasteinsins við sjóinn.
>
> Frá merkjasteinum þeim er við veginn standa er bein stefna í Strítu á fjallsbrún og þaðan sem vötnum hallar suður fram í Bleikdalsbotn, og síðan þaðan eins og Bleikdalsá ræður í sjó niður.
>
> Innan þessara marka eru lönd Kirkjujarðanna.
>
> 1. Frá Melamörkum er land Hjarðarness og Hjarðarneskots út að jarðfallinu við Selvík, beina stefnu í vörðu á Skarðshólnum.
> 2. Fyrir Ártúni ræður að sunnan Bleikdalsá frá sjó að Bleikdalsmynni, en að norðanverðu eru mörk frá vörðu á melnum fyrir norðan Borgarmýrina beina línu í norðanvert Ásholtið fyrir vestan Kringlumýri, og þaðan í þúfu á Grafarás upp að dalsmynni.
>
> Á Bleikdal eiga allar jarðirnar óskifta beit en slæjur þannig að Hjarðarnes og Hjarðarneskot hafa slæjur fyrir ofan götu milli Heigils og Bolagils, en Ártún fyrir neðan götu frá Selgilslæk að Heygilslæk. [489]

Eigandi ofannefndra jarða skrifaði undir þetta landamerkjabréf. Umboðsmenn Mela, Norðurkots, Tindsstaða, Miðdals, Eilífsdals, Brautarholts og Bakka samþykktu það auk Jóns Jónssonar í Útkoti.

---

[485]Skjal nr. 2 (23).
[486]Samningurinn er færður inn í afsals- og veðmálabók Gullbringu- og Kjósarsýslu Litra O; 1904 – 1905 þannig að hér gæti verið um vitlausa dagsetningu að ræða.
[487]Skjal nr. 2 (51).
[488]Skjal nr. 2 (4) a-b.
[489]Skjal nr. 2 (24).

Þann 15. desember 1994 var kveðinn upp dómur í Héraðsdómi Reykjavíkur er varðar Blikdal á Kjalarnesi. Eigendur jarðanna Saurbæjar og Dalsmynnis höfðu stefnt eigendum jarðanna Hjarðarness og Ártúns vegna ágangs hrossa þeirra í Blikdal. Það mál hefur verið rakið í Blikdalskaflanum og því ekki endurtekið hér. Bent skal þó á að í dómi Hæstaréttar er vísað til landskiptagerðar í Saurbæ frá 13. september 1930 á milli þáverandi ábúenda Saurbæjar. Þar kemur fram að báðir jarðarhlutarnir eigi jafnan rétt á öllu útlandi jarðarinnar:

> með þeim hluta Bleikdals, er henni fylgir eftir ítökin.[490]

Í þeim dómi kemur fram að annar jarðarhlutinn varð seinna að Dalsmynni.

Þann 13. september árið 2000 keypti Reykjavíkurborg hluta af landi Saurbæjar. Um var að ræða allt land jarðarinnar fyrir ofan gamla hringveginn þ.m.t. hluta Saurbæjar í óskiptri sameign í Blikdal, norðan Blikdalsár á móti jörðinni Dalsmynni, svo og allt er eignarhluta þessum fylgdi og fylgja bar að engu undanskildu nema u.þ.b. 3-5 fm spildu við gamla þjóðveginn umhverfis vatnsból sem Saurbær og Skógarás notuðu.[491]

5.2.23. Hjarðarnes [Kirkjujörð í eigu Saurbæjar]

Hjarðarness er getið í máldaga Saurbæjarkirkju frá 1477 sem eign kirkjunnar.[492] Í Gíslamáldögum frá 1575 má sjá að Hjarðarnes er enn í eigu Saurbæjarkirkju.[493]

Í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns segir m.a. um jörðina Hjarðarnes:

> Fjárupprekstur hefur jörðin frí á Blikdal í Saurbæjarlandi. Item selstöðu frí ibidem.[494]

Í lögfestu fyrir jörðinni Saurbæ frá 24. maí 1803 er minnst á Hjarðarnes. Innihald hennar er skráð í kaflanum um Saurbæ.

Í jarðamatinu 1804 eru nefnd bæði Hjarðarneskot og Hjarðarnes.[495]

Samkvæmt Jarðatali Johnsens frá 1847 tilheyrði Hjarðarnes Saurbæjarkirkju. Hjarðarneskots er getið sem hjáleigu. Neðanmáls segir að sýslumaður skipti dýrleikanum niður á milli jarðanna og telji hvora um sig vera 7 hundruð að dýrleika þó svo að fram komi í Jarðarbók Árna og Páls að kotið sé einungis þriðjungur af Hjarðarnesi.[496]

---

[490]Hrd. 1996: 696. Mál nr. 92/1995.
[491]Skjal nr. 12 (6).
[492]Skjal nr. 4 (6).
[493]*Íslenzkt fornbréfasafn*, XV. b., s. 634.
[494] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b., s. 378.
[495]Skjal nr. 2 (43).
[496]Skjal nr. 4 (22).

Landamerkjabréf Saurbæjar var undirritað í maí 1890 og þinglesið 3. júní sama ár. Samkvæmt því eru landamerki jarðarinnar (með Hjarðarnesi, Hjarðarneskoti, Ártúni og Bjargi) eftirfarandi:

1. Gagnvart Melalandi eru mörk frá jarðföstum steini með þúfu á við sjóinn fyrir sunnan svokallaðan markalæk fyrir norðan Hjarðarneskot, svo þaðan beina stefnu í torfvörðu á aurnum og þaðan áframhaldandi sömu stefnu í vörðu á stóra Sandhól; og beint í Háfjallsbrún á Melahnúk og þaðan sem vötnum hallar suður fram í Bleikdalsbotn.
2. Þaðan sem Ártúnsá ræður í sjó niður.

Ath.gr. Innan þessara marka er land kirkjujarðanna.

1. Frá Melamörkum er land Hjarðarness og Hjarðarnessk. útað jarðfallinu við Selvík beina stefnu í vörðu á Skarðshólum.
2. Fyrir Ártúni ræður ...

Á Bleikdal eiga allar jarðirnar óskipta beit en slægjur þannig: að Hjarðarnesinn (bæði kotin) hafa slægjur fyrir ofan götu milli Heygils og Bolagils, en Ártún fyrir neðan götu frá Selgilslæk að Heygilslæk.... [497]

Nánar er fjallað um þetta landamerkjabréf í kaflanum um Saurbæ hér að framan.

Þann 7. maí árið 1900[498] seldi eigandi Saurbæjar kaupmanni í Reykjavík réttinn til vinnslu jarðefna, þ.e. stein-, sand-, leir- og málmnám, á jörðum sem hann átti.[499] Í samningnum kemur fram að réttindin gildi á eftirfarandi jörðum;

a) Saurbæ á Kjalarnesi með
b) Bjargi Ártúni og Hjarðarnesi í Kjósarsýslu út að yztu takmörkum eða landamerkjum nefndra

jarða á alla vegu, þar með talið allt land það, sem nefndar jarðir eiga í Esjunni og Bleikdal. Að sunnanverðu ræður Ártúnsá landamerkjum, en að norðan jarðfastur steinn með þúfu við sjóinn fyrir sunnan svokallaðan markalæk fyrir norðan Hjarðarnes og þaðan beint í fjallsbrún.

Samningnurinn var þinglesinn þann 21. júní 1905.[500]

Í fasteignamatinu 1916-1918 er Hjarðarneskot talið með Hjarðarnesi. Um land jarðarinnar segir að það sé að mestu mýrarundirlendi en jafnframt skák í brattri fjallshlíðinni. Meðal kosta jarðarinnar er upprekstur í Bleikdal.[501]

---

[497]Skjal nr. 2 (23).
[498]Samningurinn er færður inn í afsals- og veðmálabók Gullbringu- og Kjósarsýslu Litra O; 1904 – 1905 þannig að hér gæti verið um vitlausa dagsetningu að ræða.
[499]Í viðauka við samninginn, sem saminn var 5. júní 1900 (eða 1905, erfitt að lesa úr), lýsir kaupandinn því yfir að hann afsali sér réttinum yfir þeim stein-, sand- og leirtegundum sem ekki hafi nýtanlega málma eða þess háttar efni.
[500]Skjal nr. 2 (51).
[501]Skjal nr. 2 (4) a-b.

Árið 1922 var samið landamerkjabréf fyrir Saurbæ með Hjarðarnesi, Hjarðarneskoti og Ártúni. Það var undirritað 8. maí og þann 22. júní var það þinglesið:

> Gagnvart Melalandi eru mörk frá jarðföstum steini með þúfu á við sjó, fyrir sunnan svokallaðan Markalæk, fyrir norðan Hjarðarneskot og svo þaðan beina stefnu í tvo steina báða merkta með M.K. og stendur annar þeirra á stórasandhól fyrir norðan veginn en hinn sem er stærri stendur að sunnan verðu við veginn.
>
> Á milli nefndra steina og framannefnds steins við sjóinn, skulu eftir beinni línu vera settar tvær vörður, önnur á brúnina á Stórasandhól, en hin hjerumbil miðleiðis milli vörðu þessarar og markasteinsins við sjóinn.
>
> Frá merkjasteinum þeim er við veginn standa er bein stefna í Strítu á fjallsbrún og þaðan sem vötnum hallar suður fram í Bleikdalsbotn, og síðan þaðan eins og Bleikdalsá ræður í sjó niður.
>
> Innan þessara marka eru lönd Kirkjujarðanna.
>
> 1. Frá Melamörkum er land Hjarðarness og Hjarðarneskots út að jarðfallinu við Selvík, beina stefnu í vörðu á Skarðshólnum.
> 2. Fyrir Ártúni ræður ...
>
> Á Bleikdal eiga allar jarðirnar óskifta beit en slæjur þannig að Hjarðarnes og Hjarðarneskot hafa slæjur fyrir ofan götu milli Heigils og Bolagils, en Ártún fyrir neðan götu frá Selgilslæk að Heygilslæk.[502]

Ítarlegar er fjallað um þetta landamerkjabréf í kaflanum um Saurbæ hér að frman.

Þann 15. desember 1994 var kveðinn upp dómur í Héraðsdómi Reykjavíkur er varðar Blikdal á Kjalarnesi. Eigendur jarðanna Saurbæjar og Dalsmynnis höfðu stefnt eigendum jarðanna Hjarðarness og Ártúns vegna ágangs hrossa þeirra í Blikdal. Fjallað hefur verið um þennan dóm í kaflanum um Blikdal og verður það ekki endurtekið.

5.2.24. Melahverfi

Í sáttargerð frá 7. maí 1529 fékk Erlendur bóndi Þorvarðsson séra Þórði Einarssyni jörðina Mela á Kjalarnesi. Þórður tók við jörðinni fyrir hönd barna Orms Einarssonar en um var að ræða ógreiddar eftirstöðvar vegna vígsbóta eftir hann.[503]

Minnst er á selstöðu Mela upp í Esju í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns:

> Selstöðu á jörðin þar sem heitir Mela Seljadalur, og eru þeir hagar að mestu aleyddir af skriðum.[504]

---

[502] Skjal nr. 2 (24).
[503] *Íslenzkt fornbréfasafn*, IX. b., s. 488.
[504] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns, 3. b.,* s. 381.

Guðmundur Runólfsson sýslumaður réttaði um þrætuland milli Tindsstaða og Mela á Kjalarnesi þann 30. og 31. maí 1763. Deilan virðist hafa staðið um það, hvort land milli Þverár og Kleifa/Kleifar [bæði nöfnin notuð] tilheyrði Melum eða Tindsstöðum. Málsaðilar voru Þorvarður Einarsson lögréttumaður [eigandi Mela] og Halldór Eyjólfsson á Tindsstöðum. Kölluð voru mörg vitni fyrir réttinn. Þau voru m.a. spurð eftirfarandi spurningar:

> Hvar hafa landamerke mille Tindstada og Mela halldenn vered, alla þá tiid sem þier t[il] vited, yfer 20 aar?

Flestum vitnunum bar saman um að landamerki hefðu verið talin um Þverá. Eitt vissi ekkert um merki. Fimmta vitnið, Þorkell Sölmundarson, sagði

> Eg hefe heyrt, þau være vid Þveraa, nema Eiólfur sal: Helgason á Tindstödumm sagde mier ad Tinstader ættu land útá Kleifar, og þad hefde hann lögfest; hann átte haalfa Tinstade, enn tvær systur hanns haalfa.

Tíunda vitnið, Gunnlaugur Jörensson, bar:

> svar til þess 1ta Þveraa, og saa stóre steirn, sem hier er útá Kleifunumm, hladed i kriingumm, naalægt veigenumm, þad hefur fader minn sagt mier (sem er nú vid aattrædes alldur) effter Eiólfe Helgasyne og sama sagde Eyólfur mier. [Eyjólfur Helgason var ekki faðir annars málsaðila, Halldórs Eyjólfssonar á Tindsstöðum].

Tólfta vitnið, Helgi Eyjólfsson, svaraði:

> Úti Kleif, hier fyrer utan stóra steinenn, sem hladed er i kring: Þad sagde mier fader minn Eyólfur, og þad sagdest hann hafa lögfest ásamt ödru Tinstada lande sem skiede fyrer mitt minne, og er nær 50 aara ad alldre, sem eg veit þo til þessa dags óatalda. Heyrt hefe eg ad þesse landamerke sieu úr Kleifenne og í þúfu nockra, fyrer heimann Bolla, sem sie hier fyrer ofann, hverja þúfu eg hefe sied til forna, og er siidan hier um 20 ár.

Þrettánda vitnið, Sighvatur Sveinbjörnsson, bar:

> Bæde Þveraa og Kleif: Eiólfur Helgason sagde mier þad være Kleif, e[n] ei Þveraa, Kleifenn være þar sem almenningz vegurenn liggur ofann af kleifunumm; þar vid lækenn, þadann siónhending i þúfu nockra, fyre[r] nedann og heimann so kalladann Bolla, hverja þúfu eg giet siint.

Fjórtánda vitnið, Arndís Nikulásdóttir, sagði:

> hvörtveggja bæde Kleifa brúnena og Þveraa, þó ei þad sijdara fyrr enn nærstlided aar, þad sagde Eyólfur Helgason ad væru landamerke mille Mela og Tindstada, Siónhending úr Kleifenne sem vegurenn liggur ofann af klei[f]unum, i þúfu þaa sem er fyrer nedann Bolla, hverja þúfu hun [*eyða*] nar sig þeckja.

Fimmtánda vitnið, Guðmundur Þorsteinsson frá Brautarholti, svaraði:

> Þveraa, þo ei fyrr enn nærstlided aar ad þesse þræta byrjadest.

Varðandi markaþúfuna, sem sum vitnanna vísuðu til, kom eftirfarandi fram:

> Fraa riettenum voru sender 3 menn med Helga Eyólfssyne, ad effter siaa af hönum nefndre marka þúfu, ad med fylgjendumm sóknara og verjanda maalsens; þesser afftur komner, seigjast meina þad fuglastapa, sem eingenn sijneleg manna verk sie á; ...

Vitnin voru einnig spurð um hversu Melaland næði langt upp til fjalls[505] og hvort það hefði verið óákært meðan þau vissu.[506] Álfheiður Þórarinsdóttir svaraði spurningunni á þessa leið:

> Til 8da Fraa Me[*eyða*] selja Gli<u>fre i Sandhnukenn, fyrer vestann Diiadal, og so lángt upp sem Ve[ige]numm hallar sudur af, til Blichdals, og so framm aa Melafiallz hnú[k] þetta seigest hun hafa so heyrt. Til 9da Ó! Jaa.

Fjórða vitnið, Gísli Bárðarson, bar:

> Til 8da Þar umm veit eg eckert til vissu, nema eg veit mig heyrt hafa til þess nefndann Haaahnúk, fraa Þveraa. Til 9da Eckert veit eg til þess, þar til þesse þræta byrjadest.

Fimmta vitnið, Þorkell Sölmundarson, sagði

> Til 8da heyrt hefe eg, og þad hellst af Eyólfe sal. Helgasyne, ad [*eyða*] næde, uppí litla hnúk, sem er fyrer vestann Dijadals hnúk, enn þadann sudur á brún, þar til vötnum hallar sudur af. Til 9da Jaa: ecke veit eg annad.

Sjöunda vitnið, Gróa Brandsdóttir, bar:

> Til 8da Eg hefe heyrt, úr Þveraa, og i fjall upp, enn örnefne þar veit eg ecke. Til 9da Jaa.

Ýmis vitni könnuðust við lögfestuna sem um var spurt,[507] önnur ekki eða voru ekki spurð. Eitt vitni bar að skopast hefði verið að henni, en ekki kemur fram að lögfestunni hafi verið mótmælt á sínum tíma. Aðeins eitt vitni, Sighvatur Sveinbjörnsson, gat um merki sem lögfestan hefði náð til:

> Til 6ta Jaa: So sagde Eyólfur Helgason, ad hann hefde lögfest Tinstada land, utan fra Kleif og inn til Holu.

Ekki var dæmt í málinu heldur sæst á notkun beggja aðila á þrætulandinu eða eins og hér segir:

> Anno 1763. Þridjudagen þann 31 Maji aa þrætu plaatzenu mille Tindstada og Mela aftaladest einingarsamlega, mille hlutadeigenda, nefnelega Monsr Einars Þorvardssonar, effter honumm giefenne fullmagt af siinumm göda födur, lögriettumannenumm mr: Þorvarde Einarsyne, og hreppstióranns Loffts Jónssonar, aa eina siidu, sem medeigenda jardarennar Mela; Enn aa

---

[505] Það var áttunda spurningin.
[506] Það var níunda spurningin.
[507] Spurningin hljóðaði svo: “Hafe þier heyrt ad Eyolfur Helgason hafe lögfest þetta þrætu land?”

adra bóndans á Tindstödumm, Halldórs Eyólfssonar, sem þeirrar jardar med eiganda, effterskrifud saattsamleg forliikun soleides: Ad aatölulaus beit sie notkud frá Melum sumar og vetur, inn ad Þveraa, samt m[oo] uppfærsla, til Melasels á Skarda miire, edur hvar sem gyrnest á þessu þrætu lande þegar Mela ábuendur hennar med þurfa, eins og á eignarlande: Þar i móte brúke og beite Tindstada ábúendur tied þrætuland so vel til beitar sumar og vetur, eins og hiingad til vered hefur, sem til móuppfærslu effter þörfumm til heimiles, elldevidar, allt eins og á eignar lande. Þesse herlegheit, skulu hverigrar jardar ábuendur hafa magt til undan ödrumm ad hefda, helldur sem öryggeleg standa laata, vid fulla magt: Einasta er hier vid ad observera ad saa partur i Melum, edur Melakot vid sióenn, sem sýslumannenumm Sr: Brinjólfe Sigur[ds]syne tilheyrer, er so viitt undann þessare forliikun skilenn, ef honumm þocknast, þar ed hier mæter eingenn af hanns haalfu hana ad inngánga, edur s[am]þickja. Þesser skilmálar og forliikun, óska vidverande hlutadeigendur ad i Protocolenn mættu innfærast og af sýslumannenumm, samt þiingvitnumm til vitterlighed underskrifast, þar ed hún er fyrer sitjande riette inngeingenn og fullkomnud. Hverju til stadfestu eru underskrifud nöfn so vel hlutadeigenda, sem heila riettarens, Anno die et loco ut supra.

Einar Þorvardsson Lofftur Jonsson Halldor Eiolfsson

Thorfe Gislason, G Runolfsson, Gisle Björnsson

Jón Biörnsson, J Runolfsson, Gudmundur Þordarson

Runolfur Jonsson, Þorleifur Bardarson, Brandur Þordarson.

Einnig kom fram í vitnisburðum að Melasel væri í Melaseljadal utan við Þverá. Vitnið Álfheiður Þórarinsdóttir nefndi ákveðinn mann sem þar hafði haft í seli en annars virðist selstaðan ekki hafa verið nýtt svo vitnin minntust. Einnig höfðu sum vitni heyrt um Tindsstaðasel á Tindsstaðadal en ekkert þeirra virðist hafa vitað um notkun á því.[508]

Í Jarðatali Johnsens frá 1847 kemur fram að jörðin Melar hafi hjáleigurnar; Útkot, Niðurkot og Norðurkot. Jafnframt kemur fram að hjáleignanna er ekki getið fyrr enn 1802.[509]

Landamerkjabréf fyrir Mela og Norðurkot var undirritað 28. maí 1890 og því var þinglýst 3. júní sama ár. Í því stendur m.a.:

1. Mörkin að sunnan milli Hjarðarness og Melatorfunnar, fyrst úr jarðföstum steini með þúfu á, (vörðu) við sjóinn á jarðnefinu lítið eitt fyrir sunnan svokallaðan markalæk og svo þaðan beina stefnu í torfvörðu á mýrunum og svo þaðan beina stefnu í vörðu á miðjum stóra Sandhól, og þaðan beina stefnu í há fjallsbrúnina beina stefnu

[508]Skjal nr. 2 (98) a-b.
[509]Skjal nr. 4 (22).

sem vötnum hallar til norðurs í litlahnúk sem er fyrir vestan díadalshnúk og niður í Þverá þar sem hún fellur í melaseljadal og sem Þverá ræður niður í Kiðafellsá og svo sem Kiðafellsá ræður alt til sjáfar, og svo sem fjara ræður allt suður að Hjarðarnesslandi sem áður er greint.

2. Landið frá Þverá allt fram á Kleifar eða Klettabrún er sameignarland Melamanna og Tindstaða samkvæmt sáttargjörð Anno 1763 þann 31. maí. Enginn er hjer viðstaddur sem eigandi eða umráðamaður Útkots og er honum því geymdur rjettur. Þessa landamerkjaskrá óskum við undirskrifaðir að þeir sem lönd eiga til móts við oss vildu undirskrifa.

Þetta landamerkjabréf var samþykkt af umboðsmanni Hjarðarness.

Á eftir undirskriftum þeirra eru veittar upplýsingar um slægjuland Mela, Niðurkots, Norðurkots og Útkots. Þar sem þessi svæði eru ekki nálægt kröfulínunni verður ekki nánar greint frá þeim hér.[510]

Í fasteignamatinu 1916-1918 eru Norðurkot og Niðurkot talin með Melum. Í lýsingu á landi jarðarinnar kemur m.a. fram að hlíðin sé brött, skriðótt og klettótt. Meðal kosta jarðarinnar er t.d. talið upp að sumarhagar séu nægir og að hún eigi upprekstur í Blikdal. Meðal ókosta er m.a nefnt beituítak Saurbæjar og að jörðin Útkot sé sameign. Í umfjöllun fasteignamatsins um tún eyðijarðarinnar Útkots er þess getið að hún eigi annað óskipt í Melalandi.[511]

Landamerkjabréf sem lýsti mörkunum milli Mela og Norðurkots og Niðurkots var undirritað 2. júní 1921. Því var þinglýst sama dag. Samkvæmt því eru landamerki jarðanna eftirfarandi:

Að ofan úr Gilbotni ræður lækurinn milli bæjanna til sjávar, að því undanskildu, að landstykkið svokallað Sölvaflatir, sem tilheyra Melum eru fyrir norðan læk, en fylgja nú Norðurkoti, þess í stað fylgir Melum, það úr Niðurkotstúni er nefnist Skipaflöt og mannvirki þau er þar eru, hús og hlaða og ræður beinstefna úr torfvörðu við skurð fyrir ofan túnið í norðurhorn á kálgarði til sjávar; að ofan ræður nefndur skurður í lækinn. Hagbeit fyrir utan tún og slæjuland er óskipt land, sömuleiðis fjörubeit, allur reki, beitutekja selveiði og hver önnur hlunnindi til fjalls og fjöru og hefir hvor ábúandi, heimild að hagnýt<a> eftir samkomulagi hlutfallslega eftir jarðarstærð meðan ekki verður skipt, eða öðruvísi umsemst.

...[512]

Landamerkjabréf þar sem fram komu mörkin milli Melahverfis annars vegar og Hjarðarness og Saurbæjar hins vegar var undirritað í júní 1922. Því var þinglýst 22. sama mánaðar. Samkvæmt því eru landamerki jarðanna eftirfarandi:

---

[510]Skjal nr. 2 (13).
[511]Skjal nr. 2 (4) a-b.

> Beina línu skal taka frá steini með þúfu á fyrir norðan Hjarðarnes lítið eitt fyrir sunnan svo kallaðan Markalæk í tvo steina sem eru sinn hverju megin við aðalveginn á stóra sandhól, báðir merktir M.K. í beinni línu milli merkja þessara skal hlaða tvær vörður aðra á stórasandhól og hina miðja vegu á aurnum Vörður þessar skulu hlaðnar og haldið við af hlutaðeigandi jarðareigendum. Frá nefndum markasteinum við veginn er áframhaldandi stefna í strítu í fjallsbrún og svo beina stefnu frá strítu þessari eins og vötnum hallar í Litlahnúk sem er fyrir vestan Dýadalshnúk og þaðan niður í Þverá, og svo eins og Þverá ræður til Kiðafellsár, þaðan ræður Kiðafellsá til sjóar.
>
> Landið frá Þverá allt fram á Kleifar eða klettabrún er sameignarland Melahverfisins og Tindstaða, samkvæmt sáttargjörð frá 31. maí 1763.

Fulltrúar Mela, Norðurkots, Útkots, Kiðafells og Saurbæjar skrifuðu undir þetta landamerkjabréf. Fyrir neðan þessar undirskriftir stendur eftirfarandi texti:

> Með skýrskotun til sáttagjörðar frá 31. maí 1763 samþykkur með það fyrir augum að spildan milli Þverár, kleifa og klettabrúnar upp að Saurbæjarmörkum, sje sameignarland.
>
> p.t. Lykkju, 22. júní 1922
>
> Ásmundur Ólafsson[513]

Landamerkjabréf fyrir Útkot var undirritað í júní 1922. Þau landamerki sem þar koma fram snerta ekki kröfulínu og því er bréfið ekki skráð hér.[514]

Landamerkjabréf fyrir Melahverfi var undirritað 15. nóvember 1928. Þar segir:

> Við undirrituð eigendur Melahverfis í Kjalarneshreppi Gjörum þessi viðbótarlandamerki á óskiftu útlandi jarðanna Norðurkots – Mela – og Útkots, neðan Kleif, nema svokallaðar „Ósbrekkur" eru nú sameign óskift milli Mela og Norðurkots, en fyrir sinn hlutfallslega deil í þeim fær [fær, tvítekið] Útkot frjálsan aðgang með flutning að og frá sjó gegn um Melaland vestan „Gerðis".
>
> 1. Norðurkotsmörk.
>
> Það hefur alt áður verið óskift land fyrir innan merkjalínu. Úr torfvörðu við botninn á Melagili beina stefnu í snösina við Tvisnaskarð að sunnan. – Svo hefur það 175 m. breiða landspildu frá þjóðvegi úti við Hjarðanesmörk niður að sjó með sömu breidd að neðan. –
>
> 2. Melamörk.
>
> Fjall<l>endi frá áðurnefndum Norðurk.mörkum að Útkotsmörkum, sem er bein stefna úr Melaholtsvörðu í eistra Hnefagil. – Annað fjallastikki niður að þjóðvegi eiga Melar Vestann-megin Útkotsmarka. – Vesturhlið þessa

[512]Skjal nr. 2 (15).
[513]Skjal nr. 2 (16).

landsstikkis takmarkast við Hjarðarnesmörk fyrir neðan þjóðveg eiga Melar ennfremur landspildu milli áðurnefnds Norðurkotsstikkis og Útkotsmarka, frá þjóðvegi og niður að sjó. –

3. Útkotsmerki.

Að austan samkvæmt áðurnefndum Melamörkum, sem er áframhalds bein stefna af áður þinglesnum landamerkjum fyrir Útkoti um Melaholtsvörðu í eistra Hnefagil í fjall upp. – Vesturkantur, áframhalds sama stefna af áður þinglesnum landamerkjum í fjall upp. –

Enda þótt land Útkots nái hvergi að sjó, hefur það öll fjöru- og sjávarrjettindi hlutfalllega við hinar jarðirnar. –

Undir landamerkjabréfið skrifa eigendur Norðurkots, Mela og Útkots. Það er innfært í afsals- og veðmálabók 7. maí 1929.[515]

5.2.25. Tindsstaðir

Í kaupbréfi sem talið er vera frá því um 1509 seldi Árni Brandsson Kolbeini Ófeigssyni í umboði Þorvarðs lögmanns Erlendssonar jörðina Tinstaði í Saurbæjarþingum fyrir 20 hundruð en Þorvarður skyldi greiða 21 hundrað í lausafé.[516]

Í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns segir m.a. eftirfarandi um jörðina Tindsstaði:

Selstaða er í heimalandi.[517]

Guðmundur Runólfsson sýslumaður réttaði um þrætuskika milli Tindsstaða og Mela á Kjalarnesi þann 30. og 31. maí 1763. Deilan virðist hafa staðið um það, hvort land milli Þverár og Kleifa/Kleifar [bæði nöfnin notuð] tilheyrði Melum eða Tindsstöðum. Fjallað er um þessa deilu í kaflanum um Mela hér að framan.

Neðanmáls í Jarðatali Johnsens frá 1847 segir að í jarðamatinu 1802 komi fram að með Tindsstöðum sé hafður eyðipartur úr Mýdal í Kjósarhreppi, svokallaður Mýdalspartur, sem sé konungseign. Mýdalspartur var svo seldur með konungsúrskurði 5. júní 1833.[518]

Í jarðamatinu 1804 kemur eftirfarandi fram um jörðina Tindsstaði:

Med denne Jord [þ.e. Tindsstöðum] benyttes tillige en öde Gaards Part inden Reinevalle Rep Middalspart kaldet.[519]

Landamerkjabréf fyrir jörðina Tindsstaði var undirritað 27. maí 1890. Það var þinglesið 3. júní sama ár:

---

[514]Skjal nr. 2 (28). Ásmundur Ólafsson var bóndi á Tindsstöðum.
[515]Skjal nr. 2 (14).
[516]Skjal nr. 4 (17).
[517] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns, 3. b.,* s. 382.

[518]Skjal nr. 4 (22).
[519]Skjal nr. 2 (43).

1. Að norðanverðu milli Tindstaða eru mörkin sem Miðdalsá ræður.
2. Að austanverðu milli Tindstaða og Miðdalskots eru mörkin Kerlingargil og gamall lækjarfarvegur sem vatn hefur runnið í til forna niður í Miðdalsá.
3. Að sunnanverðu milli Tindstaðadals og Bleikdals eru mörkin eptir fjal<l>sbrún og sem vötnun hallar.
4. Vestanverðu það sem Kleifar og Klettabrún ræður upp til hnefa Landið frá Klettabrún innað Þverá er sameignarland Tindstaða og Melamanna samkvæmt sáttargjörð anno 1763 – 31. mai.

Undir þetta landamerkjabréf skrifaði fulltrúi eigenda Mela og fulltrúar þjóðjarðarinnar Morastaða og eigandi Saurbæjarjarða.[520]

Í fasteignamatinu 1916-1918 segir að land Tindsstaða sé há og brött fjallshlíð og að nægt sumarland sé handa öllum fénaði. Að landi Tindsstaða liggur Melbær í Kjós sem er sameign við Tindsstaði og hafði verið notaður þaðan um langan tíma. Þess vegna er Melbær talinn með er heyafli Tindsstaða er metinn. Meðal kosta Tindsstaða er talið skógarítak sem er þó í fjarlægð.[521]

Þann 20. júní 1927 var gengið frá landamerkjabréfi varðandi mörk jarðanna Ytri– og Innri-Tindsstaða. Bréfið var þinglesið 23. júní 1927. Mörkunum er þannig lýst:

> Vestanverðu við há Dýjadalshnúk beina línu í Nóngilslæk þar sem hann rennur ofan af Tind[a, strikað yfir]staðadalsbrún og svo eftir Nóngilslæk niður fyrir tún, síðan eftir fornum lækjarfarveg ofan í Miðdalsá.[522]

Í fasteignamatinu 1932 kemur fram að býlið Melbær (Miðdalspartur) í Kjósarhreppi sé í eigu Daníels Magnússonar á Tindsstöðum.[523]

Egill Jónasson Stardal getur nokkurra selja í grein sinni Esja og nágrenni sem birtist í Árbók Ferðafélags Íslands árið 1985. Þar stendur m.a.:

> Skammt fyrir vestan Tindstaðabæi sem eru ystu bæir í Kjalarnesshreppi kemur lítil á úr Esjunni sem heitir Þverá og upp með henni er Melaseljadalur.[524]

5.2.26. Afréttarnot á Kjalarnesi

Samkvæmt Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns árið 1704 virðast bændur í allstórum hluta Kjalarneshrepps hafa rekið geldneyti og hross á Mosfellsheiði, er þar einkum talað um Hvannavelli, og virðist ekki hafa verið greitt fyrir. Slíkur

---

[520]Skjal nr. 2 (26).
[521]Skjal nr. 2 (4) a-b.
[522]Skjal nr. 2 (27).
[523]Skjal nr. 2 (33). (Kjós).
[524]*Árbók 1985*, s. 99.

geldneytarekstur er nefndur við Álfsnes og Varmadal.[525] Norðurgröf, Vellir, Kollafjörður, Mógilsá, Esjuberg, Vallá vestri og Hof (þar með talin afbýlin Jörvi, Krókur og Lykkja) höfðu geldneyta- og hrossarekstur á Mosfellsheiði. Um Vallá vestri segir:

> Hesta og nautagánga um sumur hefur frá þessari jörðu so vel sem öðrum í þessari sveit brúkuð verið frí og átölulaust um lánga æfi á Mosfellsheiði, þar sem heita Hvannavellir.

Og í lýsingu Hofs stendur:

> Geldnauta og hesta upprekstur hefur frá þessari jörðu um lánga tíma brúkaður verið til sumarbeitar upp á Mosfellsheiði þángað sem heita Hvannavellir, og það frí og átölulaust. Nú um stundir síðan menn urðu hjer so fátækir, að þeir áttu ekki slíkan peníng, hafa þeir þetta ekki megnað að brúka.[526]

Móar og Saltvík höfðu geldneyta- og geldfjárupprekstur á Mosfellsheiði.[527] Vallá eystri hafði hrossagöngu:

> Hestagánga um sumur þykist eigandinn af eldri mönnum heyrt hafa frá þessari jörð hafi brúkuð verið frí og átölulaust á Mosfellsheiði, þar sem heitir Hvannavellir.[528]

Hins vegar var kvartað um beitarágang lamba og geldfjár á jörðunum innst með Esjunni: Um Velli segir Jarðabók Árna og Páls:

> Bæði þessi jörð og Gröf [Norðurgröf] áður skrifuð líða stóran átroðníng af lamba og geldfjár upprekstri, sem Mosfellssveit brúkar í þessara jarða land, þakkar og betalíngslaust bæði til ábúenda og umboðshaldarans, og hefur þetta verið so lengst til menn minnast.[529]

Þá segir Jarðabókin um Litla-Kollafjörð (þriðjung úr Kollafirði) þar sem fjallað er um skemmdir á jörðinni:

> Liggur og öll jörðin undir stórum skaða af beitarátroðningi ut supra.[530]

Og um Mógilsá:

> Átroðníngur af geldfjár upprekstri ut supra.[531]

---

[525] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b., s. 333 og 336.

[526] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b., s. 344, 345, 354 og 358.

[527] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b., s. 348 - 349.

[528] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b., s. 353.

[529] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b., s. 341.

[530] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b., s. 343.

[531] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b., s. 344.

Jarðabók Árna og Páls minnist ekki á afrétt varðandi Sjávarhóla, Öfugskeldu og Skrauthóla en ætla má að sama hafi gilt um þær og aðrar jarðir innan til í Kjalarneshreppi. Raunar voru þessar jarðir í einkaeign eða eign Kjalarnesþinga en Hof, sem hafði þennan rétt samkvæmt Jarðabókinni, var líka í einkaeign.

Stóðhrossa- og geldneytaganga á Mosfellsheiði er ekki nefnd við jarðir yzt á Kjalarnesi. Á eftirtöldum jörðum er getið um beitiland eða fjárupprekstur:

Brautarholt (kirkjustaður):

> Selstöðu og beitiland á kirkjan á Blikdal og liggur það til jarðarinnar, tekur nú mjög af sjer að gánga af skriðum og vatnsgángi. Haglaust er að mestu á jörðunni bæði sumar og vetur.[532]

Arnarholt (jörð í einkaeign):

> Fjárupprekstur eigna menn jörðunni, og hefur hún haft átölulaust um lángan aldur tollfrí ásamt öðrum jörðum á Kjalarnesi, uppá Esjufjall.[533]

> Sama virðist gilda um eina hjáleigu Arnarholts, Sigurðarhús og líkt er um hinar hjáleigurnar.[534]

Bakki (einkaeign):

> Fjárupprekstur hefur jörðin frí haft uppá Esju ásamt öðrum á Kjalarnesi.[535]

Ártún (kirkjujörð frá Saurbæ):

> Selstöðu og beit hefur jörðin frí á Bleikdal um sumar og vetur í Saurbæjarlandi.[536]

Saurbær (kirkjustaður):

> Fjárupprekstur, hestagöngu og selstöðu hefur jörðin í sínu eigin landi, þar sem heitir Blikdalur.[537]

Hjarðarnes (kirkjujörð frá Saurbæ):

> Fjárupprekstur hefur jörðin frí á Blikdal í Saurbæjarlandi. Item selstöðu frí ibidem.[538]

Í greinargerð Þjóðskjalasafns segir að til íhugunar sé varðandi jarðir í Kjalarneshreppi að samkvæmt Jarðabók Árna og Páls átti konungur eða hafði átt allar

---

532 *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b., s. 362.

533 *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b., s. 369.

534 *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b., s. 370-371.

535 *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b., s. 372.

536 *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b., s. 374.

537 *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b., s. 375.

538 *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b., s. 378.

jarðir í hreppnum innanverðum, þ.e. Þerney, Álfsnes, Fitjakot, Varmadal, Stardal, Hrafnhóla, Þverárkot, Gröf (Norðurgröf), Velli, Kollafjörð, Mógilsá, Esjuberg, Móa, Saltvík og Skrauthóla.[539] Einn einstaklingur var eigandi að Brautarholti og Bakka og hafði þá yfirráð yfir jörðum Brautarholtskirkju, Borg og Mýrarholti, og átti einnig hluta úr Hofi og Lykkju.[540] Vekur þetta upp vangaveltur um rétt bænda á framantöldum jörðum á Kjalarnesi til gjaldfrjáls upprekstrar hvort hann hafi byggst á réttindum, sem Viðeyjarklaustur hafi náð, og rétti Brautarholtskirkju til Blikdals. Í því sambandi er rétt að líta til áðurnefndra rekstrarréttinda Arnarholts en Arnarholt (og Eystri- og Vestri-Vallá) var meðal þeirra jarða sem konungur seldi Henrik Bjelke 30. apríl 1675.[541]

Í lýsingu Skúla Magnússonar á Gullbringu- og Kjósarsýslum segir:

> Mosfellsheiði og Kjósarheiði nefnist öll víðáttan frá byggð í Kjós og Mosfellssveit upp að Henglinum, sem áður er nefndur. Þar er mjög gott og grösugt afréttarland á sumrum og er notað úr öllum sýslunum, Gullbringusýslu, Kjósarsýslu og Árnesssýslu. Þar hefir og verið haldinn nautamarkaður 1. október árlega á svæði, sem til þess er afgirt við gjá eina.[542]

Áður hefur Skúli Magnússon sagt í sama riti:

> Skilyrði eru og góð til að hafa í seli á heiðinni [Mosfellsheiði] uppi undir afréttarlandinu.[543]

Af Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns sem og lýsingu Skúla Magnússonar virðist því mega ráða að Kjalnesingar hafi stundað stóð- og geldneytarekstur á Mosfellsheiði. Er það stutt af öðrum gögnum sem hér verða nefnd á eftir. Einnig má ráða af Jarðabókinni og lýsingu Skúla að Mosfellsheiði og heiðalöndin milli Kjósar-, Gullbringu- og Árnessýslna hafi verið notuð sem afréttur fyrir sauðfé líka. Hins vegar má ætla að Kjalnesingar hafi nýtt Esjuna fyrir geldfjár- og lambagöngu á sumrin en landþrengslabændur í öðrum sveitum verið að koma fé sínu þangað, bæði í leyfi og óleyfi. Til þess benda áðurnefndar kvartanir um beitarátroðning Mosfellssveitarmanna í Jarðabók Árna og Páls varðandi jarðirnar Norðurgröf, Velli, Kollafjörð og Mógilsá.

Ekki virðast Mosfellingar hafa verið einir um að veita þann ágang af því að á manntalsþingi í Görðum á Álftanesi var lesið eftirfarandi forboð 18. maí 1789:

> item upplesed Forbod fyrer Alptnesinga og Seltierninga ad reka þeirra Saud Fie i Esiuna a Kialarnesi samt LögFestur fyrer Garda Kyrkiu og Hvaleÿrar Lande ...[544]

---

[539] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b., s. 329-349, 352-353.

[540] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*, 3. b., s. 358, 360-368, 372-372.

[541] *Jarðatal* 1847, s. 444.

[542] *Landnám Ingólfs*, I. 1-2. Lýsing Gullbringu- og Kjósarsýslu. Verðlaunaritgerð eftir Skúla Magnússon landfógeta. Reykjavík 1935-1936, s. 134.

[543] *Landnám Ingólfs*, I. b. 1-2., s. 133.

Þetta forboð var einnig lesið á manntalsþingi í Reykjavík daginn eftir, 19. maí 1787.[545]

Á manntalsþingi að Lágafelli 15. júní 1791 var eftirfarandi innfært í þingbókina:

> Sömuleidis var tekid vara fÿrir óreglulegum upprekstri í Esjuna af Saudpeníngi, er ad<u>r skal verid hafa tídkad<u>r Sysslunnar Innbÿggiurum til stórs skada. ...[546]

Bændur virðast hafa verið misjafnlega duglegir við að koma frá sér geldfé og stóði eins og kemur fram í eftirfarandi þinglestrum:

> Á manntalsþingi á Esjubergi 24. maí 1797 var eftirfarandi lesið:
>
> Lit: K: aminnte Sysslumadur alvarlega þíngsóknina ad rydia Vegu, leita grenia og vinna þaug samt hlada Tún og Maturta garda, líka sletta Tún, líka Reka Geldfé og Stód á Afrétt, ...[547]

Manntalsþing var haldið á Esjubergi þann 30. maí 1798. Þar voru [Kjalnesingar] minntir á að standa rétt að fjallrekstri.[548]

Enn var vandað um hrossarekstur á Esjubergsþingi 21. maí 1799 en einnig lagst gegn því að utan sýslu fé væri tekið til hagagöngu í Esju:

> Litr H var um umvandad umm þad æconomiska so sem vega rudníng, Trippa rekstur, og einkum ad einginn tæki utann Sysslu Fie til haga gaungu i Esiu fiall; ...[549]

Eftir þetta er Esjan ekki nefnd sérstaklega sem beitiland í skjölum sýslumanna og sveitarfélaga. Hins vegar fer Blikdalurinn að koma oft fyrir.

Árið 1812 kærði Saurbæjarbóndi bónda í Arnarholti fyrir hrossaágang á óðals- og kirkjuland. Líklegt er að um Blikdalinn hafi verið að ræða en einnig getur verið land Ártúns og Saurbæjar.

> [Anno 1812] þann 16da octobris settust í Forlykunar Rettinn Presturi[nn Sra Gestur
>
> Tho]rlaksson og Hreppstiórinn Thorarinn Kolbeinsson og [mættu fy]ir Rettinumm Bóndinn Mr. Þordur Olafsson á Saur[bæ og] Bóndinn Gísle Arnason á Arnarholte og frammlag[de Mr.] Þo[rdu]r eina Stefnu, hvar inne Bondinn Gisle Arna[so]n er stefndur til ad svara fyrir hrossabeit hanns á [?] odals og Kyrkiulande Saurbæar Kyrkiu, sem stefnann [af ?] octobr. 1812 Lióslega med sier ber Noterud L. 1. [Og] lata málspartarnir sig þanninn

---

[544]Skjal nr. 2 (81) a-b.
[545]Skjal nr. 2 (82) a-b.
[546]Skjal nr. 2 (84) a-b.
[547]Skjal nr. 2 (85) a-b.
[548]Skjal nr. 2 (86) a-b.
[549]Skjal nr. 2 (87).

Forlyka í tiedre Sök [ad] Gisle Arnason efter síns mótparts uppástande fyrir 8tta(?) [hro]ssa beit á yfirstandande Sumre á tiedri ódalseign [og] Kyrki[u]lande tilstendur ad betala Mr. Þorde eirn fisk í [pen]ingumm undir hvert Hross í 8tta vikur, fyrir hveria vik[u og l]ofar frammveigis aldrej framar med vilia nie a[setningi??] ad bruka Hagbeit fyrir Hross sin i oleife i Þordar [landi??] enn Mr. Þordur tilstendur ad sleppa öllu tilkalle efter Hrossabeit Gisla á undannförnumm árumm, og Gisle n[u ...] vid rettinn utbetalar uppástadinn betaling til Mr. Þordar med 1umm Rd. 48 s., fyrir hveria 1 rd. 48 s. Mr. Þordur sáttsamlega qvittera<r> utsvaranda, ár og dag sem up<p>haflega greiner.

G. Thorlaksson. Th. Kolbeinsson.

Sem málspartar undirskrifa

Þordur Olafsson. Gisle Arnason.[550]

Árið 1842 aðvaraði Saurbæjarbóndi, sem hafði fengið hluta Brautarholtskirkju á Blikdal á leigu, bændur á Kjalarnesi við að reka stóð, lömb eða geldpening á Blikdal án leyfis:

Eg undirskrifadr gjöri hérmed vitanlegt, ad eg hefi Saurbæar og Brautarholts Kirkjuland liggjandi á Bleikdal þad fyrra til ráda og umsjónar, enn hid sídarnefnda til leigu fengid hiá velnefndum Bónda Mon<s>r Arna Magnussyni. Hvörsvegna hermed advarast allir nefndra Kirkjusókna innbúar í Kjalarnesshrepp, ad gjöra þángad hinn minnsta upprekstur af stodhrossum lömbum edur ödrum géldum gángandi fénadi án minnar vitundar edur leifis. Enn þeir sem vilja samkvæmt mínu leifi reka á Bleikdal stodhross, lömb edur géldfénad, mega vidbúast ad svara mér tilhlydilegum hagbeitarlaunum eptir sannsýnilegu uppástandi, nefnelega 48 s. fyrir hvert stodhross edur trippi frá vordögum til veturnátta (o s frv) hverr tollur mér sé greiddur innan Octobris manadar loka. Enn þared margir undangangandi tíd, sem vid ransókn stódhrossa hafa rekid þau ofanad Artúns Rétt, hvarmed þeir bædi hafa spilt Rettinni, og hrossenn þannig eptir skilin hafa gjört nærverandi búendum ágáng og skada. Og med því slikt er hin stakasta óregla, vyrdist hærst naudsynlegt og ómissandi, ad þeir sem stódhross á Bleikdal eiga, hefdu samtök med ad hlada sér rétt edur adhald, nær hrossenn vildu ransaka.

Saurbæ þann 17 Mai 1742.

R. Þordarson.

Lesid í manntalsþíngs réttinum á Esjubergi þann 1ta Juni 1842 og innfært i Júrisdictiónarinnar Pantabók N 219 pag 216.[551]

---

[550]Skjal nr. 2 (63). Skjalið er töluvert skert. Það sem er innan hornklofa er tilgáta afritara.
[551]Skjal nr. 2 (18).

Þann 31. maí árið 1850 var forboð Saurbæjarbónda gegn stóðhrossabeit á Blikdal lesið á Esjubergsþingi:

> Þareð eg undirskrifadur get nú ekki lengur þolad framvegis um talslaust, ad Kjalnesíngar haldi stódhrossum sínum á mínu (og mjer leigdu) beitarlandi, Bleikdal, einsog undangángandi tíd hefur vidgengist, sem og líka orsakad hefur, óvidjafnanleg beitar og slæju spjöll, ekki einúngis hvad mig áhrærir heldur og líka hefi eg mátt liggja undir ákærum fyrir þad sama af nábúum mínum. Þessvegna fyrir býd eg alvarlega hjermed öllum bædi innan og utan sveitar mönnum hjereptir, ad reka stódhross sín edur annara á Bleikdal fyrir utan þær gömlu stódhrissur sem á honum hafa alist og fram færst híngadtil og hvergi annarstadar tolla, þær enar sömu líd eg einúngis sumar lángt á Dalnum, þó med því skylyrdi ad mjer sjeu 10iu fiskar skilvíslega borgadir fyrir hverja eina í hagbeitartoll.
>
> Skyldu eigendur hrossanna (mót von) ekki gaum gefa þessari minni advörun, þá finn eg mig orsakadan ad neita þeirra laga, sem vardveita þann sama heimildarrjett fyrir minni landeign.
>
> Saurbæ þann 26 mai 1850 R. Þórðarson.[552]

Málarekstur varð vegna Fellsenda í Þingvallasveit hvort þar væri nýbýlisland eða Þingvallaeign. Var dæmt í málinu í Landsyfirrétti árið 1860. Voru menn yfirheyrðir um landamerki Þingvalla- og Mosfellskirkna og notkun Kjalnesinga á landinu. Einnig komu fram vitnisburðir um upprekstur á Blikdal. Hér á eftir eru rakin helstu atriði varðandi Kjalnesinga í vitnisburðunum og yfirheyrslunum:

> Fyrir aukarétti á Þingvöllum í júlí 1858 lagði verjandi Árna Björnssonar, sem byggt hafði Fjallsenda/Fellsenda og gerði kröfu til landsins (Árni var þá orðinn bóndi í Brautarholti á Kjalarnesi), fram eftirfarandi vitnisburði nokkurra Kjalnesinga og Kjósverja:
>
> ad No 3 -a.
>
> Jeg undirskrifaður - sem allan minn aldur hefi dvalið í Kjalarneshreppi - gef þann vitnisburð: að frá því jeg fyrst man til mín, hjer um bil á árunum 1802-1803 til þess á árunum 1835-1836 var afrjettar landið á Mosfellsheiði, kríngum litla Sauðafell og í svo kölluðum Hálsum brúkað árlega öldungis átölulaust og óhindrað af öllum bæði frá uppeldis föður mínum, Brinjólfi sál. Einarssyni lögrjettumanni á Bakka og öðrum bændum í Kjalarneshreppi, samt sjálfum mjer, eptir að jeg varð búsráðandi - til upprekstur fyrir stóð, hross fjallagrasatekju og fl. Get jeg þar um vitni borið, að jeg sjálfur í mörg ár í samfellu var þar við smölun hrossa, og heyrði aldrei annars getið, en að þetta væri frjáls afrjettur Kjalnesinga, en notkun þessari var hætt einasta vegna þess, að um það leyti fjekkst greiðara upprekstur, í kirkjulöndunum á Bliks-

eða Bleikdal, án þess að, - mjer vitanlega, - þar kæmi nokkur önnur hindrun í veginn.

Stad<d>ur að Brautarholti þann 18da Júní 1858 M. Sigurðsson (fyrv. hreppst. í Kjalarnes hreppi).

Jeg undirskrifaður sem einnig hef dvalið allan minn aldur í Kjalarneshreppi (nú á 61ta aldurs ári) ber vitni um brúkun afrjettarins eða almenningsins á Mosfellsheiði og í Hálsum öldungis samkvæmt þeim, er Magnús Sigurðsson, fyrrverandi hreppstjóri Kjalnesinga hefur þegar útgefið af dató í dag, og hjer að framan er ritaður, en bæti því við, að einnig naut voru upprekin til sama afrjettar hjeðan af Kjalarnesi átölulaust af öllum, uns bygðar menn hjer megin heiðarinnar fóru að kvarta undan átroðningi af stórgipafjöldanum á heiðinni, hvað, ásamt opnun upprekstursins á Bleikdal, var orsök til að notkun upprekstursins var hætt.

Hofi þann 18. Júní 1858 Jón Runólfsson.

Framlagt fyrir aukarjetti að Þíngvöllum 27. Júlí 1858. Th. Gudmundsen.

ad No 3 - b.

Vjer undirskrifaðir gjörum svolátandi grein fyrir og vitnisburð um hvað vjer þekkjum til og heyrt höfum um landrjettindi, einkum hvað afrjett snertir, á hinni svokölluðu Mosfellsheiði.

Frá því vjer fyrst munum til höfðu Kjósarmenn og Kjalnesingar nauta upp rekstur á Mosfellsheiði. Hjeldu nautin sig jafnan sunnanvert við Sauðafell hið stóra alt suður undir Vilborgarkeldu í Skublúngum og Folaldadölum. Á þessum stöðvum var þeirra altaf leitað, einsog á löglegum og venjulegum afrjetti, og höfum vjer undirskrifaðir opt verið með í nautaleitum á þessum stöðvum.

Þá var þetta land af áðurgreindum sveitum einnig brúkað bæði til trippa upprekstur og svo fóru menn þangað til grasatekju. Álitu þá Kjósarmenn og Kjalnesingar, að land þetta væri almenningur og afrjettur, sem þessum sveitum væri heimilt að brúka til áður greindra notkana, án þess nokkurs manns leyfi þyrfti til, eða nokkrum bæri tollur þar fyrir, og vitum vjer ekki til að nokkur áteldi, eða mótmælti þessari brúkun, nje þættist eiga kröfu til eða heimtaði toll eða afgjald fyrir.

Þetta vottum vjer eptir áskorun og erum fúsir til að staðfesta þetta vottorð vort með eiði, ef þess verður krafist.

[552]Skjöl nr. 2 (36) og 2 (92) a-b.

Árni Stefánsson á Meðalfelli 68 ára aldur 68. Þorsteinn Torfason á Þorláksstöðum

Guðmundur Eyolfsson á Sandi 78 ára Jón Jónsson á Grjóteyri 63 ára

Framlagt fyrir aukarjetti að Þíngvöllum 27. Júlí 1858. Th. Gudmundsen.

Á aukaþingi á Lágafelli 10. september 1858 voru fjórir bændur í Mosfellssveit spurðir af umboðsmanni sækjanda (Þingvallaprests) ýmissa spurninga svo sem hvað þeir vissu um takmörk Stíflisdalslands að útnorðan og vestanverðu áður en nýbýlið Fellsendi var stofnað og hvað þeir vissu um takmörk Mosfellskirkjulands uppi á heiðinni og hverjir hefðu eignað sér land þar á móti að austan. Segja má að eftirfarandi spurningar hafi varðað afréttarmál Kjalnesinga:

4. Vitið þjer til að land það, sem Fellsenda nú er tileinkað, hafi nokkurntíma verið kallað eður álitið almenningur?

...

8. Hvað vitið þjer um brúkun Kjalnesinga á Mosfellsheiði; hvaða skepnur hafa þeir rekið þangað; hvert hafa þeir rekið; í hvers leyfi hafa þeir rekið?

Einnig lagði umboðsmaður stefnda (Árna Björnssonar) fram gagnspurningar:

1 Hefir vitnið ekki heyrt þess getið, eða veit það ekkert um að Kjósarmenn og Kjalnesingar hafi talið sér nauta og stóðhrossa afrétt í því landi, sem Fellsendi nú er, eða jafanvel brúkað það sem þvílíkt?

2 Spurning: Veit vitnið til að þeirri brúkun hafi verið mótmælt?

Vitnin annað hvort töldu Mosfellskirkjuland og Þingvallaland liggja saman á umræddum mörkum eða vera því ókunnugir. Þrír sögðu að stóð og hross hefðu verið í heiðinni. Einn vissi til þess að B(jörn) Stephensen á Esjubergi [bóndi þar 1814?-1835] hefði rekið naut sín á heiðina:

þó ekki fremur í eitt pláts enn annað.

Enginn vissi til þess að landið væri almenningur eða Kjósarmenn eða Kjalnesingar hefðu helgað sér landið. Einn sagði Þingvallasveitarmenn hafa mótmælt stóðhrossagöngu en hinir vissu ekki til þess.[553]

Á Esjubergsþingi 8. júní 1860 var lesið forboð Á(rna) Björnssonar (bónda í Brautarholti), Ásbjarnar Ásbjarnarsonar (bónda í Mýrarholti (kirkjujörð Brautarholts skv. Jarðabók Árna og Páls)) og Runólfs Þórðarsonar (bónda í Saurbæ), dagsett 31. maí 1860, gegn brúkun á Bleiksdal.[554]

[553] Skjal nr. 2(31) í máli 5/2003 Grafningur
[554] Skjal nr. 2 (94).

Kjalnesingar hafa væntanlega eitthvað lengur rekið hross sín á Mosfellsheiði af því að 1. júní 1864 var á manntalsþingi á Hofi lesin aðvörun Mosfellsprests gegn hrossagöngu á Mosfellsland, dagsett 27. maí s.á.[555]

Umráðamaður Brautarholtskirkju [eigandi Brautarholts] lét þinglýsa banni við heimildarlausum rekstri skepna á Bleikdal 20. maí 1873:

> Eins og kunnugt er liggur Bleikdalur fyrir sunnan á undir Brautarholts kirkju og er hann hálfur byggður bóndanum í Mýrarholti, en hálfur bændunum á heimajörðinni í Brautarholti. Sökum þessa fyrirbýð eg öllum, að reka skepnur sínar hesta, naut eður sauðpening á nefndan Bleikdal, nema þeir fái til þess leyfi hjá téðum mönnum, þeir, er eigi hirða um þetta forboð mitt, mega búast við að verða að kaupa út pening þann sinn, er þar finnst.
>
> Reykjavík 17. mai 1873. Jón Pétursson.[556]

Árið 1919 sendi Stjórnarráð Íslands sýslumönnum bréf þar sem óskað var eftir skýrslu um þau svæði í sýslunni sem talin voru almenningar svo og um „afréttarlönd“ sem ekki sannanlega hefðu tilheyrt eða tilheyrðu nokkru lögbýli.[557] Í svari sýslumanns í Gullbringu- og Kjósarsýslu, 8. janúar 1920, segir að ekkert svæði í sýslunni verði talið almenningar er eigi sannanlega tilheyrði einhverju lögbýli í sýslunni.[558]

Í fasteignamati Kjósarsýslu 1916-1918 er lýsing á Kjalarnesi eftir Björn Bjarnarson í Grafarholti. Þar segir hann um afréttarmál:

> Afréttarland á sveitin ekki, en þær jarðir, er ekki hafa nægt sumarland fyrir sauðfé sitt, fá (nota) upprekstur í Þverárkoti og Stardal eða á Bleikdal [síðar er strikað yfir Bleikdal og breytt í Blikdal ofan línu], er skerst langt inn í Esju vestan að, og kirkjurnar í Brautarholti og Saurbæ eiga.[559]

Í fasteignamatinu 1916-1918 eru með Brautarholti taldar allar hjáleigur, Andríðsey og kirkjujarðirnar. Landið er talið allmikið, láglent og því fylgir hálfur Blikdalur en þar uppfrá er afrétt.[560]

Í fasteignamati 1932 er syðri hluti Blikdals er sagður beitiland frá Arnarholti en þá er búið að sameina Brekku og meiri hluta Bakkaholts þeirri jörð. Og í umfjöllun um jörðina Brautarholt er nefnt að afréttarland jarðarinnar sé hálfur syðri hluti Blikdals.[561] Líklega mun þá hafa verið um leigu til Arnarholts að ræða, enda var Blikdalshlutinn ekki seldur undan Brautarholti fyrr en árið 1960 og þá til Kjalarneshrepps.[562]

Fjallskila- eða afréttarmála á Kjalarnesi er ekki getið í Göngum og réttum.

---

[555]Skjal nr. 2 (144) í máli nr. 2/2004 Stór Rvk.
[556]Skjal nr. 2 (49).
[557] Skjal nr. 2(26) í máli 5/2004 Grafningur.
[558] Skjal nr. 2(100)
[559]Skjal nr. 2 (4).
[560] Skjal nr. 2 (4).
[561]Skjal nr. 2 (45).
[562]Skjal nr. 1 (6).

Árið 1977 var Tryggva Einarssyni, Miðdal, Mosfellshreppi, og Oddi Andréssyni, Neðrahálsi í Kjós, falið að gera afréttarskrá fyrir Kjósarsýslu skv. 6. gr. laga nr. 42/1969. Í bréfi frá 14. desember 1978 komust þeir að þessari niðurstöðu:

> Við nána athugun höfum við komist að þeirri niðurstöðu að afréttur hafi ekki verið til í Kjósarsýslu samkvæmt skilningi okkar á merkingu þess orðs, þar sem öll lönd innan sýslunnar hafa frá upphafi og nokkuð fram á 20. öldina fylgt ákveðnum jörðum.

Tryggvi og Oddur benda á að algengt sé að jarðeignir séu keyptar til sveitarfélaga eða opinberra stofnana. Síðan segja þeir m.a.:

> Um alla útjörð, hvort heldur er til fjalla eða á lá<g>lendi er umferð heimil gangandi fóki samkvæmt náttúruverndarlögum. En nytjar lands hvort heldur er á láði eða úr legi s.s. veiðar hverskonar eru óheimilar án leyfis viðkomandi eignaraðila eða umboðsmanns hans.[563]

Það er athugandi varðandi Þverárkot að samkvæmt þinglýsingarvottorði 9. nóvember 2004 virðist vera til einhver kvöð um rétt Kjalarneshrepps til upprekstrar,[564] en ekki kemur fram í skjölum, sem lögð hafa verið fram, hver sá réttur er.

Elsta fjallskilareglugerð fyrir Kjósar- og Gullbringusýslu er frá árinu 1891. Þar segir í 1. grein:

> Hreppsnefnd hvers þess hrepps, er afrjett á, skal annast um, að geldur fjenaður (hross, naut og sauðfje sje rekinn til afrjetta á þeim tíma, sem hentast er, eptir árferði og öðrum kringumstæðum. Hreppsnefnd hvers þess hrepps, sem engan afrjett á, skal ef unnt er, og hún álítur þess þörf, útvega hreppsbúum sumarhaglendi fyrir geldfjenað þeirra móti hæfilegu endurgjaldi úr hreppssjóði. Skulu þeir fjáreigendur skyldir til að reka fjenað sinn á hið fengna haglendi, sem að áliti hreppsnefndarinnar ekki hafa nægilegt haglendi fyrir fjenaðinn heima.[565]

Í 6. grein eru ákvæði um að högun gangna skuli boðin með fjallgangnaseðli 3 vikum fyrir fyrstu fjallgöngur.

Næsta fjallskilareglugerð, 1896, kveður svo á í 1. grein:

> Að svo miklu leyti sem heimalönd að áliti hreppsnefndar eru eigi nægileg til sumarbeitar, ber öllum, sem geldfjenað eiga, að reka hann til afrjettar þar sem hann er, að öðrum kosti koma fjenaði sínum til göngu yfir sumartímann hjá öðrum, sem land hafa. Verði hlutaðeigandi óánægður með ráðstöfun hreppsnefndar, skal hlíta ítölu í landið. Sama gildir um þá, sem fjenað taka, ef þeir ofsetja í land sitt. Hreppsnefndin sjer um, að þetta sje ekki vanrækt.[566]

Óbreytt ákvæði voru í fjallskilareglugerð frá árinu 1902.

---

[563]Skjal nr. 4 (57).
[564]Skjal nr. 8 (3).
[565]Skjal nr. 4 (27).
[566]Skjal nr. 4 (28).

Sérstök fjallskilareglugerð fyrir Kjósarsýslu var sett árið 1909. Ákvæðin, sem helst skipta máli eru eftirfarandi:

> 1. gr. *Notkun og vörn afrjettarlands* sveitar getur hreppsnefnd hlutast til um eftir þörfum. Skal hún skipa fyrir um smalanir til rjetta og annað er þar að lýtur. -
>
> 2. gr. Að því leyti sem heimalönd, að áliti hreppsnefndar, eigi eru nægileg til sumarbeitar fyrir fjenað ábúenda, ber öllum, er geldfjenað eða dilkær eiga, að reka slíkan fjenað til afrjettar, ef til er, eða koma honum fyrir til sumargöngu hjá öðrum, er nægt land hafa til þess. ...
>
> 7. gr. Hver sá, er land hefir til ábúðar eða eigin afnota, er skyldur að smala það til haustskila ...[567]

Önnur fjallskilareglugerð fyrir Kjósarsýslu var sett árið 1921. Eftirtektarverð er skilgreining á upprekstrar- og heimalöndum sem kemur fram í 4. grein. Hér eru teknar upp 1. og 4. grein og hluti 5. greinar:

> 1. gr. Sýslunefnd hefir yfirstjórn og umsjón allra fjallskilamálefna sýslunnar. Hreppsnefnd hefir stjórn og framkvæmd á slíkum málefnum í sveitarfélagi sínu, eða í samvinnu þar sem fleiri sveitarfélög en eitt hafa réttafélag sameiginlegt.
>
> 4. gr. Land allt í sýslunni greinist í upprekstrarlönd og heimalönd. Það teljast upprekstrarlönd, sem búpeningur gengur í á sumrum, en eru svo fjarlægð byggð, eða þannig á sig komin, að lítt notast á vetrum, hvort sem eru lönd einstakra jarða eða félagsleg afréttarlönd, og sé skipaðar leitir í þeim til rétta. Öll önnur lönd, nærlægari byggð, sem búfénaður getur í gengið, teljast heimalönd.
>
> 5. gr. Enginn má taka annara skepnur í félagslegt upprekstrarland (afrétt), né án leyfis hreppsnefndar hafa það til sérnota fyrir sig ...[568]

Þriðja sérstaka fjallskilareglugerðin fyrir Kjósarsýslu er frá árinu 1954. Teknar eru upp 1. grein og hlutar 2. og 4. greinar:

> 1. gr. ... Sýslunefnd hefur yfirstjórn allra fjallskilamála sýslunnar. Hreppsnefndir hafa stjórn og allar framkvæmdir fjallskilamála í sveitarfélögum og í samvinnu, þegar fleiri sveitarfélög hafa upprekstur eða réttarhald sameiginlega. Verði ágreiningur milli hreppsnefnda út af fjallskilamálum, skal sýslunefnd skera úr.
>
> 2. gr. ... Hreppsnefndum er heimilt að greina allt land í hreppum í heimaland og upprekstrarland, ef ástæður þykja til. Telst þá upprekstrarland, þar sem

[567]Stjórnartíðindi 1909 B, s. 126-130. Fjallskilareglugerð fyrir Kjósarsýslu.
[568]Skjal nr. 4 (31).

> búpeningur gengur á sumrin en notast lítt eða ekkert á vetrum sökum fjarlægðar frá byggð.
>
> Enginn má hafa til sérnota fyrir sig félagslegt upprekstrarland án leyfis hreppsnefndar. ...
>
> 4. gr. ... Þar sem upprekstrarlönd eru notuð á sumrum, ber öllum þeim sem eiga eða hafa undir höndum sauðfé, ótamin hross eða geldneyti að reka fénað sinn á afrétt svo tímanlega að vorinu, sem árferði og aðrar ástæður leyfa, nema þeir hafi örugglega girt landsvæði fyrir þann fénað ...[569]

Árið 1988 var staðfest fjallskilasamþykkt fyrir Kjósarsýslu, Reykjavík, Seltjarnarnes, Kópavog, Garðabæ og Hafnarfjörð. Teknar eru upp 1., 2. og 4. grein eða greinarhlutar sem máli virðast skipta:

> 1. gr. Sýslunefnd Kjósarsýslu hefur á hendi yfirstjórn allra afréttar- og fjallskilamála í Kjósarsýslu, Reykjavík Seltjarnarnesi, Kópavogi, Hafnarfirði og Garðabæ. Sveitarstjórnir hafa á hendi stjórn og alla framkvæmd fjallskilamála í sveitarfélögum og í samvinnu þegar fleiri sveitarfélög hafa upprekstur og réttarhald sameiginlega. Verði ágreiningur milli sveitarstjórna út af fjallskilamálum sker sýslunefnd úr. Heimilt er sveitarstjórn að fela öðrum framkvæmd fjallskilamála.
>
> 2. gr. Eigi fleiri en eitt sveitarfélag afréttarsvæði eða lönd innan sýslunnar þar sem fé þeirra gengur saman, skulu sveitarstjórnir þær sem hlut eiga að máli kjósa fjallskilanefnd til að sjá um fjallskil og vorsmalanir. Fjallskilanefnd skal skipuð einum manni úr hverju sveitarfélagi, kjörnum af sveitarstjórnum. ...
>
> 4. gr. ... Hreppsnefndum er heimilt að greina allt land í hreppnum í heimaland og upprekstrarland, ef ástæður þykja til. Telst þá upprekstrarland þar sem búpeningur gengur á sumrin en notast lítt eða ekki á vetrum sökum fjarlægðar frá byggð.570

Fjallskilasamþykkt fyrir Landnám Ingólfs Arnarsonar, þ. e. fyrir allt svæðið vestan Ölfusár, Sogs, Þingvallavatns, þjóðgarðsgirðingar og vestan og sunnan varnarlína í Hvalfjörð var samþykkt árið 1996. Þær greinar, sem skipta máli, eru eftirfarandi:

> 1. gr. ... Samþykkt þessi tekur til allra afréttar- og fjallskilamála í Árnessýslu vestan vatna, Gullbringusýslu, Kjósarsýslu og öllum kaupstöðum í Kjalarnesþingi, þ.e. allra sveitarfélaga eða hluta sveitarfélaga vestan Ölfusár, Sogs, Þingvallavatns, þjóðgarðsgirðingar og varnarlína í Hvalfjörð (Landnámshólf).

---

[569]Skjal nr. 4 (33).
[570]Skjal nr. 4 (35).

2. gr. ... Hver sýsla er fjallskilaumdæmi sem skiptist í fjallskiladeildir eftir sveitarfélögum. Kaupstaður telst til fjallskilaumdæmis þeirrar sýslu sem kaupstaðarlandið hefur áður legið undir.

Héraðsnefndir hafa á hendi yfirstjórn allra afréttar- og fjallskilamála, hver á sínu svæði. Sveitarstjórnir annast stjórn og framkvæmd þessara mála, hver í sínu sveitarfélagi, eða í samvinnu tvær eða fleiri saman þar sem henta þykir. Heimilt er sveitarstjórnum að fela öðrum, svo sem félögum sauðfjáreigenda, framkvæmd fjallskilamála, að einhverju eða öllu leyti.

3. gr. ...Eigi fleiri en eitt sveitarfélag sameiginlegt afréttarsvæði eða upprekstrarlönd þar sem fé þeirra gengur saman, skulu viðkomandi sveitarstjórnir eða fulltrúar þeirra kjósa fjallskilanefnd til að sjá um lögboðin fjallskil ...

5. gr. ... Upprekstrarlönd eru afréttir og þau heimalönd sem leituð eru félagslega samkvæmt ákvæðum um fjallskil, sbr. 11. og 12. gr. V. kafla [göngur og réttir] þessarar samþykktar. ...571

[571]Skjal nr. 4 (36).

6. NIÐURSTÖÐUR ÓBYGGÐANEFNDAR

6.1. Inngangur

Ágreiningur aðila máls þessa varðar eignarréttarlega stöðu landsvæða sem í þjóðlendukröfugerð íslenska ríkisins eru nefnd „efsti hluti Esjunnar og hluti Blikdals“ og „hálendið upp af jörðunum Ingunnarstöðum og Þrándarstöðum“, þ.e. hvort þar sé eignarland eða þjóðlenda.

Í þeim köflum sem hér fara á eftir verður gerð grein fyrir þeim sérstöku forsendum sem úrskurður óbyggðanefndar í máli þessu byggir á. Þar verður fyrst fjallað um landnám á Esjusvæðinu og síðan einstök landsvæði á og við fjallið, frá jörðinni Þverárkoti að suðaustanverðu, umhverfis Esjuna og að jörðinni Eyjum að norðaustanverðu.[572] Að því búnu verður vikið að ágreiningssvæðinu norðaustur af Kili og suðvestur af Botnssúlum, þ.e. Þrándarstöðum og Ingunnarstöðum ásamt Hrísakoti. Loks verður fjallað um ákvörðun málskostnaðar.

Umfjöllun þessi er í beinu samhengi og samræmi við „Almennar niðurstöður óbyggðanefndar“, ásamt viðauka við þær, í fyrri úrskurðum og vísar til þeirra.[573] Í hinum almennu niðurstöðum er gerð grein fyrir athugunum og niðurstöðum um nokkrar staðreyndir og lagaatriði sem almenna þýðingu geta haft við úrlausn þeirra mála sem undir nefndina heyra. Nánar tiltekið er gefið yfirlit um gróðurfar á Íslandi við landnám og þær breytingar sem á því hafa orðið síðan. Einnig er fjallað um landnám, hefð og lög sem stofnunarhætti eignarréttinda. Gerð er grein fyrir flokkun lands í *jarðir*, *almenninga* og *afrétti* og eignarréttarlegri þýðingu þessara hugtaka. Hugað er sérstaklega að ákveðnum tilvikum sem virðast á mörkum framangreindra flokka sem og eignarhaldi á og undir jöklum og mörk við jökul eða á. Þá er fjallað um það hvort og þá hvaða vísbendingar um eignarréttarlega stöðu lands megi draga af fyrirkomulagi fjallskila og tilvist ítaka til lands eða sjávar, hvaða réttur felist í fjörueign og hver séu merki sjávarjarða til hafsins. Því næst er fjallað um efni og gildi þeirra heimilda sem helst fjalla um eignarréttindi fyrr á tímum. Í því sambandi er gerð sérstök grein fyrir jarðamötum og jarðabókum, máldögum og vísitasíum, lögfestum, jarðabréfum og landamerkjabréfum, afsals- og veðmálabókum. Loks eru dregnar saman meginniðurstöður um þau atriði sem að framan hafa verið rakin. „Almennar niðurstöður óbyggðanefndar“ fylgja í viðauka með úrskurði þessum.

---

[572] Umfjöllun um staðhætti og gróðurfar á svæðinu er byggð á skýrslu Ingva Þorsteinssonar, ráðgjafa óbyggðanefndar á sviði náttúrufræði, sbr. skjal nr. 18 í Kjalarnesþætti málsins og skjal nr. 10 í Kjósarþætti þess, útgefnum kortum Landmælinga Íslands, örnefnaskrám frá Örnefnastofnun Íslands, athugunum í vettvangsferð, sbr. kafla 4.3., og almennum uppsláttarritum, svo sem árbókum Ferðafélags Íslands.

[573] Sjá kaflann *Almennar niðurstöður óbyggðanefndar* í málum nr. 1-7/2000 og *Viðauka við almennar niðurstöður óbyggðanefndar* í málum nr. 1-5/2001. Kaflar þessir voru felldir saman, með lítilsháttar breytingum, og fyrst birtir þannig sem viðauki með úrskurðum í málum nr. 1-9/2003. Sami viðauki fylgir hér.

Þá hefur Hæstiréttur kveðið upp fyrstu dóma réttarins í þjóðlendumálum, varðandi úrskurð óbyggðanefndar í máli nr. 4/2000, Biskupstungnaafréttur og efstu lönd í Biskupstungnahreppi. Dómar þessir voru kveðnir upp 21. október 2004 í málum nr. 47 og 48/2004. Jafnframt liggja fyrir úrskurðir óbyggðanefndar í málum nr. 1-7/2000 í uppsveitum Árnessýslu (svæði 1), nr. 1-5/2001 í Austur-Skaftafellssýslu (svæði 2) og nr. 1-9/2003 í Vestur-Skaftafellssýslu og Rangárvallasýslu (svæði 3). Af þessum heimildum er einnig tekið mið, enda hafi einstakar niðurstöður almenna skírskotun.

Þess ber einnig að geta að óbyggðanefnd hefur í fyrri úrskurðum lagt til grundvallar að eðlismunur væri á þjóðlendu og eignarlandi, sbr. 1. gr. þjóðlendulaga nr. 58/1998. Þjóðlenda væri landsvæði utan eignarlanda og því yrði eignarland ekki gert að þjóðlendu með því að eigandi þess afsalaði sér eignarráðum sínum. Þannig hefur óbyggðanefnd talið að jarðir í eigu ríkisins væru eignarland enda þótt ríkið hafi ekki kallað eftir slíkum rétti vegna ósamrýmanlegrar kröfu sinnar um afmörkun aðliggjandi þjóðlendu. Á þetta reyndi í dómi Hæstaréttar 6. september 2005 í máli nr. 367/2005 (Íslenska ríkið gegn íslenska ríkinu vegna annars vegar Skaftafells I og III og hins vegar aðliggjandi þjóðlendu) en þar varð niðurstaðan sú að rannsóknarskylda óbyggðanefndar samkvæmt 5. mgr. 10. gr. laga nr. 58/1998 breytti engu um að málsaðilar færu með forræði á máli sínu fyrir nefndinni. Með vísan til þessa dóms beindi óbyggðanefnd þeirri fyrirspurn til fjármálaráðherra, sbr. bréf dags. 10. mars 2006, hvort skilja bæri þjóðlendukröfur þannig að land í eigu ríkisins væri lagt til þjóðlendu, í þeim tilvikum þegar nefndin teldi að land á kröfusvæði væri eignarland. Með bréfi ráðuneytisins, dags. 28. sama mánaðar, var erindinu svarað á þann veg að í þjóðlendukröfu ríksins fælist ekki afsal á landi í eigu ríkisins og því ætti niðurstaða óbyggðanefndar gagnvart ríkisjörðum að ráðast af sömu atriðum og lögð væru til grundvallar um annað eignarland. Verður því við það miðað í úrskurðum óbyggðanefndar hér eftir.

Af framangreindum dómi Hæstaréttar frá 6. september 2005 í máli nr. 367/2005 verður þannig dregin sú ályktun að óbyggðanefnd sé bundin af kröfugerð aðila, hvort heldur er íslenska ríkisins eða annarra, og verði að leysa úr máli á þeim grundvelli. Umfjöllun í úrskurðum óbyggðanefndar mun því einskorðast við þau landsvæði sem gerð hefur verið þjóðlendukrafa til en ekki gerð sérstök grein fyrir landsvæðum sem liggja innan þess landsvæðis sem nefndin hefur upphaflega tekið til meðferðar en utan þjóðlendukröfusvæða íslenska ríkisins, svo sem verið hefur.

6.2. Landnám

Í kafla 5.1.1. og 5.2.1. hér að framan er rakið hvernig Landnámabók greinir frá landnámi á því svæði sem hér er til umfjöllunar. Getið er ýmissa manna og Ingólfur Arnarson þar fyrstur nefndur til sögunnar en landnám hans spannaði land „milli Ölfusár ok Hvalfjarðar fyrir útan Brynjudalsá, milli ok Öxarár, ok öll nes út.“

Af hálfu íslenska ríkisins er á því byggt í málinu, sem og í öðrum málum á svæði 4, að landnám Ingólfs, svo sem því er lýst hér að framan, beri fremur brag af hertöku eða yfirráðatöku lands, en landnámi. Á þennan málatilbúnað ríkisins er ekki fallist af hálfu óbyggðanefndar. Þvert á móti hefur ekki verið sýnt fram á það af hálfu íslenska ríkisins að af lýsingum Landnámu, og rannsóknum þar að lútandi, verði ráðinn neinn slíkur munur á tilhögun og eðli landnáms Ingólfs annars vegar og öðrum landnámslýsingum hins vegar. Er þá ekki síst hafður samanburður af fyrstu landnámunum sem óumdeilanlega sýnast hafa verið verulega miklu stærri en síðari landnám. Sé tilgreining Landnámu þannig lögð óbreytt til grundvallar samkvæmt skýrum texta sínum má ráða að allt það landsvæði sem tekist er á um í þessu máli hafi í öndverðu verið numið.

Með vísan til framangreinds ber þess að geta að óbyggðanefnd hefur í fyrri úrskurðum sínum lagt til grundvallar að „skýrar frásagnir Landnámu hafi sönnunargildi um tilvist eignarréttar.“[574] Jafnframt hefur þó verið tekið fram að heimildargildi Landnámu sé „umdeilt og lýsingar hennar oft ónákvæmar. Úrskurður um eignarland eða þjóðlendu verður ekki byggður á þeim einum.“ Það er einnig almenn niðurstaða óbyggðanefndar að óvissa um aðferðir við landnám sé of mikil til þess að hægt sé að fullyrða um stærð landnáma á þeim grundvelli.

6.3. Einstök landsvæði á og við Esju

6.3.1. Kröfur og málsástæður aðila

Íslenska ríkið hefur dregið kröfulínu sína í Esju frá Tindstaðahnjúk (A), þaðan eftir brúnum í Dýjadalshnjúk (B), þaðan í Melahnjúk (C), síðan beint í suður sem vötnum hallar í Ártúnsá við botn Blikdals (D), þaðan í mynni Blikdals (E), síðan með brúnum í Kambshorn (F), þaðan að Þverfellshorni (G), síðan eftir brúnum að Móskarðshnjúkum (H/I), þaðan í Suðurárbotna (H), síðan í Esjuhorn (G), áfram eftir brúnum Flekkudals í Nónbungu (F), síðan eftir brúnum Eilífsdals í Þórnýjartind (E) og loks eftir brúnum, aftur í fyrrnefndan Tindstaðahnjúk (A/D). Á kröfukorti kemur fram að íslenska ríkið telur að brúnir séu í klettabrún en fylgi hæðarlínum þess á milli.

Á móti hafa eigendur jarða og landsvæða gert kröfu um beinan eignarrétt að þeim landsvæðum sem þeir telja að falli innan merkja jarða. Íslenska ríkið er eigandi Kollafjarðar og Mógilsár og hefur ekki gert sérstakar kröfur vegna þessara jarða umfram það sem leiðir af þjóðlendukröfulínu ríkisins. Um samspil annars vegar þjóðlendukrafna og hins vegar fyrirsvars vegna ríkisjarða er fjallað í kafla 6.1. og vísast þangað. Kröfum íslenska ríkisins er að öðru leyti nánar lýst í kafla 3.1. og kröfum gagnaðila í köflum 3.4.-3.18.

Af hálfu íslenska ríkisins er einkum vísað til heimilda um landnám og bent á að ekki hafi verið heimilt að auka við eignarrétt frá því sem var í lok landnámsaldar.

[574] Sbr. umfjöllun um landnám í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* (í viðauka).

Skoða þurfi landamerkjabréf og gæta að því hvort þau samrýmist eldri gögnum og staðháttum. Bent er á að í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalín sé vísað til þess að jörðin Bakki hafi átt frían fjárupprekstur á Esju ásamt öðrum á Kjalarnesi. Landamerkjabréf einnar jarðar, Esjubergs frá 1890, tiltaki mörk jarðarinnar í Þverfellshorn og bæti við að jörðin ætti alla beit þar fyrir ofan. Hvort tveggja bendi til þess að efsti hluti Esjunnar hafi verið almenningur. Kristinna laga þáttur Grágásar byggi auk þess á því að háfjöll á vatnaskilum hafi aldrei skoðast nein sérleg eign nokkurs. Lýsingar á merkjum jarða við Esju beri með sér að ákvarða mörk jarða innbyrðis en ekki gagnvart jörðum hinum megin Esjunnar. Þess vegna sé því hafnað að efsti hluti Esjunnar sé háður beinum eignarrétti.

Að því er tekur til Blikdals er vísað til Jarðabókar Árna Magnússonar og Páls Vídalíns sem tilgreini að Brautarholt ætti selstöðu og beitiland á Blikdal og lægi það til jarðarinnar. Um Saurbæ var tiltekið að kirkjustaðurinn ætti fjárupprekstur, hestagöngu og selstöðu í eigin landi, þar sem héti Blikdalur. Aðrar jarðir hafi átt selstöðu í Blikdal, þar sem væri Brautarholtskirkjuland. Kröfulína byggi á að mörk Saurbæjarkirkjulands liggi í suður frá Melahnúk í dalsbotn, í sömu merkingu eins og botn í íláti. Einmitt á þessum stað hætti Blikdalsá að heita svo og nefnist Ártúnsá eftir það á kortum. Merkjum sé lýst með öðrum hætti um land Brautarholts þar sem vísað sé til fjallsbrúnar eins og vötnum hallar. Vísað er til dóms Hæstaréttar Íslands (Hrd. 1996/696) vegna lands norðan Blikdalsár og því hafnað að hann feli í sér niðurstöðu um mál þetta. Varðandi syðri hluta dalsins hafi ekkert verið minnst á eign Brautarholts í Blikdal í máldaga kirkjunnar frá 1491 en sá máldagi sé þó grunnheimild um eignir kirkjunnar. Í síðari heimildum sé gerður greinarmunur á því hvernig vísað er til eignarhalds í Blikdal, talað sé um land Saurbæjarkirkju en um tilheyrslu Brautarholtskirkju.

Af hálfu eigenda landsvæða í kringum Esjuna er vísað til þess að allt land þessa svæðis hafi verið numið í öndverð og enginn ágreiningur hafi verið um landamerki jarðanna sem þýðingu hafi í málinu. Landamerkjaskrám jarðanna hafi verið þinglýst athugasemdalaust og verði þeim ekki hnekkt nema fyrir liggi óyggjandi sönnun fyrir því að þær séu rangar. Hafi landeigendur haft réttmætar væntingar til þess að eignarréttur þeirra innan þeirra marka væri virtur. Bent er á að lýsing í fjallsbrún sé í samræmi við það sem almennt gildi á Kjalarnesi og í Kjós en átt sé við hæstu brún Esjunnar, þ.e. þar sem vötnum hallar. Landamerkjabréf beggja megin Esjunnar styðji þennan skilning og skipti ekki máli, þótt landamerkjabréf séu ekki í öllum tilvikum árituð um samþykki jarða hinum megin Esjunnar. Landamerki margra jarða séu hins vegar með slíkri áritun. Vísað er til 72. gr. stjórnarskrárinnar og óskráðra reglna eignaréttar sem verndi eignarrétt, þinglýsingalaga sem fjalli um réttindi þinglýsts eiganda, laga um landamerki og laga um hefð en eigendur jarðanna hafi haft umráð landsins margfaldan hefðartíma. Þá er vísað til fordæma óbyggðanefndar, dóms Hæstaréttar Íslands frá 21. október 2004 og dóms

Mannréttindadómstóls Evrópu frá 1997 í málinu Hin helgu klaustur gegn Grikklandi. Að lokum er vísað til venjuréttar sem feli í sér að land, sem að fornu hafi eingöngu verið notað af landeigendum, sé eignarland þeirra án takmarkana.

Bent er á að jörðin Esjuberg hafi verið landnámsjörð og að ekki sé vitað um annað en að hún hafi verið í einkaeigu síðan. Tilvísun um rétt eiganda Bakka til fjárupprekstrar bendi til ítaks en það hafi fallið niður eigi síðar en í júlí 1954, sbr. lög nr. 113/1952, um lausn ítaka af jörðum. Af hálfu þinglýstra eigenda Blikdals er vísað til áðurgreinds dóms Hæstaréttar Íslands. Hann taki af tvímæli um eignarrétt að landi norðan árinnar og hljóti því að hafa þýðingu við úrlausn málsins, enda geri fyrirliggjandi heimildir ekki annan greinarmun á landinu en að Saurbæjarkirkja átti annan hlutann og Brautarholtskirkja hinn. Sjónarmiðum íslenska ríkisins um landnám og túlkun merkjalýsinga er alfarið hafnað.

6.3.2. Hugtakið fjallsbrún í landamerkjabréfum jarða á og við Esju

Ljóst er að ágreiningur um þjóðlendumörk á því svæði sem hér er til umfjöllunar snertir einkum það álitaefni hvernig túlka beri hugtakið „fjallsbrún“ sem oft er notað í landamerkjabréfum jarða í kringum Esju. Af hálfu íslenska ríkisins er á því byggt að fjallsbrún sé þar sem halli breytist mest á tilteknum stað, t.d. í klettabrún. Af hálfu jarðeigenda er byggt á því að fjallsbrún sé þar sem fjall er hæst eða þar sem vötnum hallar. Í skýrslutökum fyrir óbyggðanefnd kom fram að landeigendur á svæðinu miða almennt við að fjallsbrún sé þar sem fjall sé hæst.

Hér skal þess getið að í svari Gunnlaugs Ingólfssonar, fræðimanns hjá Orðabók Háskóla Íslands, við fyrirspurn óbyggðanefndar um merkingu hugtaksins fjallsbrún kemur fram að af dæmum í seðlasafni Orðabókar Háskólans megi ráða að fjallsbrún geti bæði verið hæsti hluti fjalls eða sá hluti sem hæst ber, séður af tilteknum stað.

Í köflum 6.3.3.-6.3.16. hér á eftir verður ítarlega rakið hvernig merkjum jarða á Esjusvæðinu er lýst í landamerkjabréfum og öðrum fyrirliggjandi heimildum um það efni. Lýsingar á merkjum til fjalls eru misskýrar og þarfnast athugunar í samhengi við merkjalýsingar annarra jarða á svæðinu, einkum notkun hugtaksins fjallsbrún. Ástæða er því til að gera fyrst sameiginlega grein fyrir notkun þess hugtaks í merkjalýsingum einstakra jarða á svæðinu, í staðfræðilegri röð frá vestanverðu Kjalarnesi og umhverfis Esjuna að austanverðri Kjós.

Merkjum Þverárkots í Kjalarnesi er lýst í Hátind og að þaðan ráði fjallsbrúnin að svonefndu Disi. Skilningur eiganda jarðarinnar kemur fram í afsalsgerð um jörðina frá 1854, en þar er beinlínis tekið fram að jörðin nái upp til hæstu fjallatinda. Auk þessa skal þess getið að Hátindur er ofan á Esju en ekki í fjallsbrún samkvæmt hugtakanotkun sem íslenska ríkið miðar við. Styður þetta þann skilning sem eigandi Þverárkots lagði í hugtakið árið 1854 og jarðeigendur byggja nú á.

Í landamerkjabréfi Valla frá 1889 er merkjum gagnvart Norðurgröf lýst þannig: „... ræður bein stefna af Kistufellsbrún ofan að miðtungu bungu í fjallinu þaðan beina stefnu í flatan stein ...“ Telja verður líklegt að tilvísun um hvar mörkin skyldu dregin úr norðri hefði verið nákvæmari ef byggt væri á skilningi íslenska ríkisins um fjallsbrún, enda tekur klettabrúnin til stórs svæðis.

Landamerkjabréf Kollafjarðar virðist vera mjög skýrt um að fjallsbrún liggi á háfjallinu. Vestur- og norðurmörkum jarðarinnar er lýst sem „... bein stefna skemmstu leið uppá Esju; því næst ræður há-Esjan að norðan svo sem vötnum hallar.“ Í lýsingu austurmarka er stefna dregin af „Esju-brúninni skemmstu leið ofaní Kollafjarðarár-upptökin“ og verður ekki dregin önnur ályktun en að „Esju-brún“ hljóti að vera þar sem lýsingu norðurmarka sleppir í austri, þ.e. á „há-Esju svo sem vötnum hallar.“ Í landamerkjadómi Gullbringu- og Kjósarsýslu 30. september 1942 var fjallað um ágreining sem risið hafði milli eigenda Kollafjarðar og Mógilsár um landamerki jarðanna. Dómurinn tók til greina stefnukröfu eiganda Mógilsár í málinu, að landamerki jarðanna skyldu vera „Frá sjó ráði Hvítá, eins og hún rennur til sjávar [...] og úr því stysta lína í Esjubrún.“ Á því virðist byggt í málinu að mörk jarðanna til Esju hafi verið ágreiningslaus milli eigendanna. Dómurinn hefur ekki aðra þýðingu um það álitaefni sem hér er til umfjöllunar.

Í landamerkjabréfi Mógilsár frá júní 1890 er vísað til þess að merkjalína liggi „uppí Þverfellshorn að vestanverðu, og þaðan bein lína uppí Esjubrún.“ Sýnir það glöggt að Þverfellshorn, sem samkvæmt skilningi íslenska ríkisins ætti að vera á fjallsbrúninni, telst ekki til fjallsbrúnar samkvæmt merkjalýsingu. Lýsing þessi var staðfest í dómi merkjadóms Gullbringu- og Kjósarsýslu 2. september 1922.

Í dómi frá 29. júní 1898 var leyst úr landamerkjaágreiningi milli Skrauthóla, Sjávarhóla og Esjubergs. Dómurinn komst að þeirri niðurstöðu að merki Skrauthóla og Sjávarhóla væru „... sömu stefnu uppí hæzta tindinn á Esjunni fyrir austan "Gleið"...“ en milli Skrauthóla og Esjubergs lægju merki „... beina stefnu uppá fjallsbrún, ...“. Óbyggðanefnd telur ekki óvarlegt að ætla að dómurinn noti þessi hugtök jöfnum höndum um sama fyrirbærið, þar sem um norðurmörk einnar jarðar, Sjávarhóla, er að ræða annars vegar í vestri og hins vegar í austri.

Í landamerkjabréfi fyrir Brautarholt, Bakkaholt, Brekku, Arnarholt, Mýrarholt og Presthús frá 31. maí 1921 er jörðunum eignaður Blikdalur sunnan Blikdalsár, „suður og austur á fjallsbrún eins og vötnum hallar, ...“. Í landamerkjabréfi Bakka, dags. 30. maí 1921, er tekið fram að Sneiðingar- eða Urðargeiraklettur sé í fjallsbrún. Ekki liggur fyrir í málinu hvar sá klettur er og hefur því ekki þýðingu við úrlausn þessa. Í landamerkjabréfi Saurbæjar frá maí 1890 er vísað til þess að merki færu „... beint í Háfjallsbrún á Melahnúk og þaðan sem vötnum hallar suður fram í Bleikdalsbotn.“ Í yngra landamerkjabréfi Saurbæjar frá maí 1922 er merkjum lýst með beinni „... stefnu í Stritu á fjallsbrún og þaðan sem vötnum hallar suður fram í Bleikdalsbotn.“ Samanburður þessara heimilda bendir til þess að fjallsbrún liggi eftir

háfjallinu þar sem engin gögn liggja fyrir um að yngri lýsing merkja hafi átt að taka til minna svæðis en áður. Sá skilningur var lagður til grundvallar niðurstöðu í dómi Hæstaréttar Íslands 29. febrúar 1996 (H 1996 696) en þar segir að norðurmörk Blikdals afmarkist af vatnaskilum til fjalla sem liggja milli Blikdals annars vegar og Miðdals og Eilífsdals hins vegar. Í landamerkjabréfi fyrir Mela og Norðurkot frá maí 1890 merkjum lýst með „... stefnu í há fjallsbrúnina beina stefnu sem vötnum hallar ...“. Í því bréfi kemur hins vegar fyrir hugtakið „Klettabrún“ og kemur það hugtak oftar fyrir þegar fjallað er um mörk jarðarinnar. Sama hugtak kemur fram í landamerkjabréfi fyrir Meðalfell með Meðalfellskoti og húsmannsbýlinu við Meðalfellsfjárhús, frá desember 1921, þannig að mörk liggi „... beint uppá klettabrún og þaðan beint upp til þess "Esjan" er hæst.“ Í landamerkjabréfi fyrir jörðina Tindstaði frá maí 1890 eru mörk jarðarinnar við Blikdal sögð fara eftir fjallsbrún og sem vötnum hallar. Í landamerkjabréfi fyrir Miðdal, Miðdalskot og Melbæ frá maí 1890 er vísað til þess að fjallsbrún ráði sem vötnum hallar.

Í landamerkjabréfi Eyja og Eyjahól frá júní 1887 og frá júní 1922 er merkjum lýst eftir „hæðstu brúnum“ Í landamerkjabréfi Írafells frá maí 1912 eru nefndar tvær vörður, önnur „... á nyðri fellsbrún og þaðan bein stefna í vörðu á suðurbrún og þaðan austur fell eptir því sem vötnum hallar ...“ Eins háttar til í landamerkjabréfi fyrir Fremraháls í maí 1912.

Samkvæmt framangreindum heimildum telur óbyggðanefnd ótvírætt að merki jarðanna Þverárkots, Kollafjarðar, Skrauthóla og Sjávarhóla á Kjalarnesi taki að einhverju leyti til hæsta hluta fjallsins og þjóðlendukröfusvæðis íslenska ríkisins. Sama máli gegnir um Blikdal, Eilífsdal, Miðdal og Meðalfell í Kjós. Heimildir um merki Mógilsár eru ekki eins ótvíræðar en samhengi innan umræddra lýsinga bendir þó ekki til þess að hugtakið fjallsbrún sé þar notað í þeirri merkingu sem kröfugerð íslenska ríkisins gerir ráð fyrir, heldur liggi ofar í fjallinu. Aðrar lýsingar eru óljósari en nefna þó gjarnan vatnaskil, brúnir eða jafnvel hæstu brúnir, sbr. merkjalýsingar fyrir Blikdal, Saurbæ, Miðdal, Eyjar, Írafell, Fremriháls, Mela og Norðurkot. Þetta gildir þó ekki um Velli.

Esjan er hár og brattur móbergsstapi, mótaður af jöklum, ám og lækjum; skorin með dölum og giljum í allar áttir. Á hryggjum milli dala er víðast bratt til beggja hliða og ekki mikið um flatt land ofan á fjallinu. Á flestum stöðum eru því engin vandkvæði á að finna hvar vötnum hallar á Esjunni. Hugtakið fjallsbrún er notað í landamerkjabréfum jarða í kringum Esjuna, jafnvel þar sem erfitt er að átta sig á hvar fjallsbrún í skilningi íslenska ríkisins ætti að vera, nema þá að litlum hluta.

Samkvæmt framangreindum heimildum um merki og staðháttum á Esjusvæðinu telur óbyggðanefnd eðlilegt að leggja til grundvallar að hugtakið fjallsbrún í umræddum landamerkjalýsingum vísi til þeirra hluta Esjunnar sem hæstir eru og vötnum hallar frá. Verður það lagt til grundvallar í úrskurði þessum en áréttað að sú úrlausn einskorðast við það mál sem hér er til umfjöllunar. Tekið skal fram að

með því er ekki tekin afstaða til eignarréttarlegrar stöðu viðkomandi landsvæða, sem fjallað verður um hér síðar, í köflum 6.3.10., 6.3.11. og 6.3.17.

6.3.3. Þverárkot

Hér verður fjallað um norðurhluta landsvæðis þess sem lýst er í landamerkjabréfi Þverárkots og Hrafnhóla, dags. 10. febrúar 1890, og þinglýst 3. júní sama ár. Rannsókn óbyggðanefndar leiðir í ljós að óþarft er í máli þessu að fjalla um aðra hluta jarðarinnar.

Að Þverárkoti liggja Norðurgröf að vestanverðu og til norðurs eru Esjan og jarðir í Kjósarhreppi, Meðalfell, Flekkudalur- og Grjóteyri, Eyjar og Möðruvellir.

Fjalllendi einkennir stóran hluta þess landsvæðis sem hér um ræðir, landið rís frá suðri til norðurs úr um það bil 90 í um það bil 900 m yfir sjó vestast, í Hátindi, en í um það bil 700 m yfir sjó austast, í Móskarðshnúkum.

Saga afmörkunar, ráðstafana að eignarrétti og nýtingar Þverárkots er rakin í kafla 5.2.6. Þar kemur fram að Þverárkots er getið í heimildum allt frá 1704. Af þeim verður ráðið að um sjálfstæða jörð hefur verið að ræða.[575] Þá er vafalaust að samkvæmt lýsingum Landnámabókar náði landnám Ingólfs Arnarsonar m.a. yfir það landsvæði sem hér er til umfjöllunar, sbr. kafla 6.2.

Kemur þá til skoðunar hvernig merkjum jarðarinnar Þverárkots er lýst í heimildum um það efni. Jafnframt verður litið til gagna um merki þeirra landsvæða sem liggja að Þverárkoti. Athugun þessi einskorðast við könnun norðurmerkja jarðarinnar gagnvart hálendi Esjunnar innan kröfusvæðis íslenska ríkisins.

Fyrstu lýsinguna á vesturmerkjum Þverárkots gagnvart Norðurgröf er að finna í áreiðargjörð 16. júlí 1850. Áreiðarmenn töldu að land Norðurgrafar næði „ad Hátindi, þadan nidur eptir hædinni, sem er á milli Grafardals og Þverárdals nidurí Vördubrot, sem stendur nedst á tedri hæd, og hallar vötnum austur og vestur á vetrum í leysingum af tedum hrygg.“ Eigandi Þverárkots var ósáttur við þessa lýsingu en það hefur ekki þýðingu í þessu máli. Merkjum Þverárkots er næst lýst í afsalsbréfi frá 2. mars 1854. Þar kom fram að jörðin næði að norðanverðu „... uppí fjall, ad sunnanverdu alt ad Leirvogsá, ad nordanverdu upp til hædstu fjallatinda.“

Merkjum jarðarinnar er að þessu leyti næst lýst í landamerkjabréfi Þverárkots og Hrafnhóla, 10. febrúar 1890, þannig að þau liggi „... beina stefnu uppí Hátind, þaðan ræður fjallsbrúnin að svonefndu Disi, úr disinu í ...“. Bréfið er samþykkt vegna Stardals, Möðruvalla og Norðurgrafar auk eiganda hálfra Skeggjastaða. Ábúandi Minna Mosfells skrifaði einnig undir bréfið.

Í landamerkjabréfi fyrir Meðalfell og Meðalfellskot frá 8. mars 1890 er merkjum jarðanna lýst m.a. þannig að þau liggi „... frá Meðalfellsvatni (að sunnan) þverbein stefna frá vatninu uppí „Arnbjargarhnúk“ (í Skóginum); af Arnbjargarhnúk

[575] Sbr. umfjöllun um hugtakið jörð í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* (í viðauka).

(eptir því sem vötnum hallar) upp „Nónbungu“, „Paradísarhnúk“ og uppá Esju. Svo ofan af Esju niður í Meðalfellsdalsbotn þar sem áin hefur upptök við Geldfjárhlíð.“ Nýtt landamerkjabréf fyrir Meðalfell með Meðalfellskoti og húsmannsbýlinu við Meðalfellsfjárhús var undirritað 14. desember 1921. Þar er merkjum að þessu leyti lýst svo: „... bein lína upp á „Arnbjargahnúk“ eða „Miðmundahnúk“. Þá frá vörðu, á nefndum hnúki, þar sem hæst er eða frá hallar til beggja hliða) upp hálsinn, uppá „Nónbungu“, uppá „Paradísarhnuk“ og uppá „Esju“, beint þar uppaf til þess hæst er, eða að þeim stað að hallar frá til beggja hliða. // 3. Milli Meðalfells- og Eileifsdals-landa eru merki: Frá uppsprettum „Dælisár“, austan við „Geldfjárhlíð“ í Meðalfellsdalsbotni, beint uppá klettabrún og þaðan beint upp til þess „Esjan“ er hæst.“ Ekki er að sjá að bréf þetta hafi verið borið undir jarðeigendur á Kjalarnesi.

Merkjum jarðanna Flekkudals og Grjóteyrar var lýst í október 1883 þannig, um það svæði sem hér er til skoðunar, að þau næðu „ ... beint upp gilið uppá Sandfjallsbrún nálægt Dagmálavörðu, svo í landsuður eptir sem vötnum hallar suður og norður af Sandfjalli, suður fyrir Torvaldsbotn hæðstan, svo beint suður í Esjuhorn og upp á það til hæðstrar Esju suður fyrir Flekkudalsbotn. // 2. Þaðan aptur norður eptir því, sem vötnum hallar, millum Flekkudals að norðaustan og Meðalfellsdals að vestan norður Paradísarhnúk, svo norður og ofan Nónbungu ...“ Þessum merkjum var næst lýst í landamerkjabréfi fyrir jarðirnar frá 15. ágúst 1912, þannig að þau væru „... bein lína í gil austan við Dagmálavörðu, úr henni austur Sandfjal<l>sbrún norðan við Torfadalsbotn sem vötnum hallar í Esjuhorn. // 2. Milli Flekkudals og Grjóteyrarlands og jarðanna Eyja í Kjósarhreppi, og Þverárkots og Grafar í Kjalarneshreppi, sem vötnum hallar eptir Esjunni vestur í Paradísarhnúk.“ Landamerkjabréf þetta var samþykkt m.a. af hálfu eigenda Norðurgrafar og Þverárkots, enda þótt eigandi Þverárkots gerði þó fyrirvara við undirritun sína. Þriðja landamerkjabréf Flekkudals og Grjóteyrar var undirritað 13. desember 1921 og lýsir þeim merkjum, sem hér eru til umfjöllunar, með sama hætti. Sú lýsing er samþykkt af hálfu eigenda Norðurgrafar og Þverárkots auk annarra.

Í landamerkjabréfi Eyja þinglýstu 1. júní 1887 er merkjum jarðarinnar lýst þannig að þau færu „... eptir hæðstu brúnum í landsuður á móts við Trönudalsbotna, frá þeim suður á Móskörð, þaug vestur öll á by (svo) við Suðurárdalsbotn, þaðan norður í Esjuhorn.“ Merkjum Eyja er enn lýst í landamerkjabréfi jarðarinnar frá nóvember 1921. Þar kemur fram að þau liggi „... þaðan sem vötnum hallar suður á Háa - hnúk, svo eftir hæðstu brúnum fjallsins alla leið suður á Móskarðahnúk. 6. Millum Þverárkots og Eyja vestur há - Esju eftir því sem vötnum hallar vestur á móts við Markagil.“ Landamerkjabréf þetta var samþykkt af eiganda Þverárkots.

Í ljósi framangreinds og heimilda um merkjalýsingar annarra jarða suður og norður með Esju, sbr. einkum umfjöllun um hugtakið fjallsbrún í kafla 6.3.2., telur óbyggðanefnd að merki Þverárkots nái saman við merki annarra jarða uppi á Esju. Með því er ekki tekin afstaða til eignarréttarlegrar stöðu umrædds landsvæðis, sem

fjallað verður um í kafla 6.3.17. Þá skal áréttað að í merkjaumfjöllun óbyggðanefndar felst ekki afstaða til merkja milli eignarlanda, sbr. 7. gr. laga nr. 58/1998.

6.3.4. Norðurgröf

Hér verður fjallað um norðurhluta landsvæðis þess sem lýst er í landamerkjabréfi Norðurgrafar, dags. 28. febrúar 1888, og þinglýstu 3. júní sama ár. Rannsókn óbyggðanefndar leiðir í ljós að óþarft er í máli þessu að fjalla um aðra hluta jarðarinnar.

Að Norðurgröf liggja Vellir að vestanverðu og Þverárkot að austanverðu. Að norðan er Esjan og jarðir í Kjósarhreppi, Eilífsdalur og Meðalfell.

Fjalllendi einkennir stóran hluta þess landsvæðis sem hér um ræðir, landið rís frá suðri til norðurs úr um það bil 60 í um það bil 900 m yfir sjó í Hábungu og í Hátindi.

Saga afmörkunar, ráðstafana að eignarrétti og nýtingar Norðurgrafar er rakin í kafla 5.2.7. Þar kemur fram að Norðurgrafar er getið í heimildum allt frá 1547. Af þeim verður ráðið að um sjálfstæða jörð hefur verið að ræða.[576] Þá er vafalaust að samkvæmt lýsingum Landnámabókar náði landnám Ingólfs Arnarsonar m.a. yfir það landsvæði sem hér er til umfjöllunar, sbr. kafla 6.2.

Kemur þá til skoðunar hvernig merkjum jarðarinnar Norðurgrafar er lýst í heimildum um það efni. Jafnframt verður litið til gagna um merki þeirra landsvæða sem liggja að Norðurgröf. Athugun þessi einskorðast við könnun norðurmerkja jarðarinnar gagnvart hálendi Esjunnar innan kröfusvæðis íslenska ríkisins.

Fyrstu lýsinguna á landamerkjum Norðurgrafar er að finna í áreiðargjörð 16. júlí 1850. Um merki gagnvart Þverárkoti vísast til umfjöllunar um þá jörð. Gagnvart Völlum í vestri töldu áreiðarmenn að merki Norðurgrafar væru eftir línu sem væri „... dregin frá fjalli ofan úr Midtúngumel til sudurs í einstakan þufuklett ad nordanverdu vid Leirvogsá, ...“. Eigendur Norðurgrafar og Valla féllust báðir á landamerki milli jarða sinna.

Merkjum jarðarinnar er að þessu leyti næst lýst í landamerkjabréfi Grafar 28. febrúar 1888. Austurmerki voru tilgreind úr Hátindshorni, beina stefnu alla leið ofaní vörðu sem stendur milli rása í Grafará, á Leirvogsbakka. Vesturmerki voru tilgreind „... úr svokallaðri Miðtungu í Esjunni, beina stefnu í flatan stein í mýrinni vestanverðt við Grafarholt, og þaðan sömu stefnu að Varmalandslandi sunnan við Latholt“. Suðurmerki miðuðust við Leirvogsá. Landamerkjabréfið var áritað um samþykki eiganda Valla og ábúenda Þverárkots og Hrísbrúar.

Í landamerkjabréfi Valla frá 10. desember 1889 voru merki jarðarinnar gagnvart Norðurgröf tilgreind sem „... bein stefna af Kistufellsbrún ofan að miðtungu

[576] Sbr. umfjöllun um hugtakið jörð í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* (í viðauka).

bungu í fjallinu þaðan beina stefnu í flatan stein vestanhalt við Grafarholt ...“. Landamerkjabréf Valla er áritað um samþykki Norðurgrafar.

Í landamerkjabréfi fyrir Eilífsdal frá 20. maí 1890 er merkjum jarðarinnar lýst m.a. þannig að þau liggi „... Fossá uppá fossabrún, þaðan til há Esju, svo þaðan vestur á Gunnlögsskarð, ...“. Ekki er að sjá að bréf þetta hafi verið borið undir jarðeigendur á Kjalarnesi.

Í landamerkjabréfi fyrir Meðalfell og Meðalfellskot frá 8. mars 1890 er merkjum jarðanna lýst m.a. þannig að þau liggi „... frá Meðalfellsvatni (að sunnan) þverbein stefna frá vatninu uppí „Arnbjargarhnúk“ (í Skóginum); af Arnbjargarhnúk (eptir því sem vötnum hallar) upp „Nónbungu“, „Paradísarhnúk“ og uppá Esju. Svo ofan af Esju niður í Meðalfellsdalsbotn þar sem áin hefur upptök við Geldfjárhlíð.“ Nýtt landamerkjabréf fyrir Meðalfell með Meðalfellskoti og húsmannsbýlinu við Meðalfellsfjárhús var undirritað 14. desember 1921. Þar er merkjum að þessu leyti lýst svo: „... bein lína upp á „Arnbjargahnúk“ eða „Miðmundahnúk“. Þá frá vörðu, á nefndum hnúki, þar sem hæst er eða frá hallar til beggja hliða) upp hálsinn, uppá „Nónbungu“, uppá „Paradísarhnuk“ og uppá „Esju“, beint þar uppaf til þess hæst er, eða að þeim stað að hallar frá til beggja hliða. // 3. Milli Meðalfells- og Eileifsdals-landa eru merki: Frá uppsprettum „Dælisár“, austan við „Geldfjárhlíð“ í Meðalfellsdalsbotni, beint uppá klettabrún og þaðan beint upp til þess „Esjan“ er hæst.“ Ekki er að sjá að bréf þetta hafi verið borið undir jarðeigendur á Kjalarnesi.

Í kafla 6.3.15. um Flekkudal og Grjóteyri og í kafla 6.3.3. um Þverárkot er fjallað um uppáskrift eigenda Þverárkots og Norðurgrafar vegna merkja Flekkudals og Grjóteyrar. Ekki er að sjá að jarðirnar Norðurgröf annars vegar og Flekkudalur og Grjóteyri hins vegar hafi átt sameiginleg merki en uppáskrift eiganda Norðurgrafar bendir þó til þess að báðir aðilar hafi talið Norðurgröf eiga réttindi upp á Esju.

Í ljósi framangreinds og heimilda um merkjalýsingar annarra jarða suður og norður með Esju, sbr. einkum umfjöllun um hugtakið fjallsbrún í kafla 6.3.2., telur óbyggðanefnd að merki Norðurgrafar nái saman við merki annarra jarða uppi á Esju. Með því er ekki tekin afstaða til eignarréttarlegrar stöðu umrædds landsvæðis, sem fjallað verður um í kafla 6.3.17. Þá skal áréttað að í merkjaumfjöllun óbyggðanefndar felst ekki afstaða til merkja milli eignarlanda, sbr. 7. gr. laga nr. 58/1998.

6.3.5. Vellir

Hér verður fjallað um norðurhluta landsvæðis þess sem lýst er í landamerkjabréfi Valla, dags. 10. febrúar 1890, og þinglýstu 3. júní sama ár. Rannsókn óbyggðanefndar leiðir í ljós að óþarft er í máli þessu að fjalla um aðra hluta jarðarinnar.

Að Völlum liggja Kollafjörður í vestri og Norðurgröf í austri. Að norðan liggja Blikdalur og að óverulegu leyti Eilífsdalur.

Fjalllendi einkennir stóran hluta þess landsvæðis sem hér um ræðir, landið rís frá suðri til norðurs úr um það bil 40 í um það bil 900 m yfir sjó í Hábungu.

Saga afmörkunar, ráðstafana að eignarrétti og nýtingar Valla er rakin í kafla 5.2.8. Þar kemur fram að Valla er getið í heimildum allt frá 1395. Af þeim verður ráðið að um sjálfstæða jörð hefur verið að ræða.[577] Þá er vafalaust að samkvæmt lýsingum Landnámabókar náði landnám Ingólfs Arnarsonar m.a. yfir það landsvæði sem hér er til umfjöllunar, sbr. kafla 6.2.

Kemur þá til skoðunar hvernig merkjum jarðarinnar Valla er lýst í heimildum um það efni. Jafnframt verður litið til gagna um merki þeirra landsvæða sem liggja að Völlum. Athugun þessi einskorðast við könnun norðurmerkja jarðarinnar gagnvart hálendi Esjunnar innan kröfusvæðis íslenska ríkisins.

Um merki í austri gagnvart Norðurgröf vísast til umfjöllunar um þá jörð. Í landamerkjabréfi Valla frá 1889 var vesturmörkum lýst þannig að bein stefna réði af Esjubrúninni skemmstu leið ofan í Kollafjarðarárupptökin. Eigendur Norðurgrafar og Kollafjarðar samþykktu þetta landamerkjabréf. Nánar er fjallað um þessi merki í umfjöllun um Kollafjörð. Um merki Blikdals sunnan og norðan Blikdalsár vísast til kafla sem um hann fjalla.

Í ljósi framangreinds og heimilda um merkjalýsingar annarra jarða suður og norður með Esju ásamt Blikdal, sbr. einkum umfjöllun um hugtakið fjallsbrún í kafla 6.3.2., telur óbyggðanefnd að merki Valla nái saman við merki annarra jarða uppi á Esju. Með því er ekki tekin afstaða til eignarréttarlegrar stöðu umrædds landsvæðis, sem fjallað verður um í kafla 6.3.17. Þá skal áréttað að í merkjaumfjöllun óbyggðanefndar felst ekki afstaða til merkja milli eignarlanda, sbr. 7. gr. laga nr. 58/1998.

6.3.6. Kollafjörður

Hér verður fjallað um norðurhluta landsvæðis þess sem lýst er í landamerkjabréfi Kollafjarðar, dags. 28. október 1889, og þinglýstu 3. júní 1890. Rannsókn óbyggðanefndar leiðir í ljós að óþarft er í máli þessu að fjalla um aðra hluta jarðarinnar.

Að Kollafirði liggja Mógilsá að vestanverðu og Vellir að austanverðu. Að norðan liggur Blikdalur.

Fjalllendi einkennir stóran hluta þess landsvæðis sem hér um ræðir, landið rís frá suðri til norðurs frá sjávarmáli í um það bil 900 m yfir sjó í Hábungu Esju.

Saga afmörkunar, ráðstafana að eignarrétti og nýtingar Kollafjarðar er rakin í kafla 5.2.9. Þar kemur fram að Kollafjarðar er getið í heimildum allt frá 1547. Af þeim verður ráðið að um sjálfstæða jörð hefur verið að ræða.[578] Þá er vafalaust að samkvæmt lýsingum Landnámabókar náði landnám Ingólfs Arnarsonar m.a. yfir það landsvæði sem hér er til umfjöllunar, sbr. kafla 6.2.

---

[577] Sbr. umfjöllun um hugtakið jörð í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* (í viðauka).
[578] Sbr. umfjöllun um hugtakið jörð í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* (í viðauka).

Kemur þá til skoðunar hvernig merkjum jarðarinnar Kollafjarðar er lýst í heimildum um það efni. Jafnframt verður litið til gagna um merki þeirra landsvæða sem liggja að Kollafirði. Athugun þessi einskorðast við könnun norðurmerkja jarðarinnar gagnvart hálendi Esjunnar innan kröfusvæðis íslenska ríkisins.

Merki jarðarinnar eru tilgreind í landamerkjabréfi Kollafjarðar frá 1889. Vestur- og norðurmörkum jarðarinnar er lýst sem „... bein stefna skemmstu leið uppá Esju; því næst ræður há-Esjan að norðan svo sem vötnum hallar.“ Í lýsingu austurmarka er stefna dregin af „Esju-brúninni skemmstu leið ofaní Kollafjarðarár-upptökin“ og verður ekki dregin önnur ályktun en að „Esju-brún“ hljóti að vera þar sem lýsingu norðurmarka sleppir í austri, þ.e. á „há-Esju svo sem vötnum hallar.“ Lýsing þessi var samþykkt af eigendum Álfsness og Valla, ábúanda Varmadals og umboðsmönnum þjóðjarðarinnar Fitjakots og prestsins á Mosfelli, en Mosfellskirkja átti Mógilsá.

Í landamerkjadómi Gullbringu- og Kjósarsýslu 30. september 1942 var fjallað um ágreining sem risið hafði milli eigenda Kollafjarðar og Mógilsár um landamerki jarðanna. Í dóminum er vísað til þess að merkjum jarðanna sé annars vegar lýst í landamerkjabréfi Mógilsár með því að Hvítá ráði merkjum frá sjó í Geithól og upp á Esjubrún. Hins vegar sé merkjum þessara jarða lýst í landamerkjabréfi Kollafjarðar með því að Hvítá ráði merkjum frá „... ósum, þar sem hún fellur nú í sjóinn, til upptaka. Þaðan ræður bein stefna skemmstu leið upp á Esju.“ Dómurinn er mjög ítarlegur og er skýr um að ágreiningur einskorðaðist við það álitaefni hvort Hvítá hefði breytt um farveg frá undirritun landamerkjabréfanna. Dómurinn, sem staðfestur var af Hæstarétti 13. nóvember 1944 (Hrd. 1944/329), tók til greina stefnukröfu eiganda Mógilsár í málinu, að landamerki jarðanna skyldu vera „Frá sjó ráði Hvítá, eins og hún rennur til sjávar [...] og úr því stysta lína í Esjubrún.“ Á því virðist byggt í málinu að mörk jarðanna til Esju hafi verið ágreiningslaus milli eigendanna. Að mati óbyggðanefndar verður ekki dregin sú ályktun af dómi þessum að hann hafi með nokkrum hætti takmarkað land Kollafjarðar til norðurs.

Um merki Blikdals sunnan Blikdalsár vísast til kafla 6.3.10., sem um hann fjallar.

Í ljósi framangreinds og heimilda um merkjalýsingar annarra jarða suður og norður með Esju ásamt Blikdal, sbr. einkum umfjöllun um hugtakið fjallsbrún í kafla 6.3.2., telur óbyggðanefnd að merki Kollafjarðar nái saman við merki annarra jarða uppi á Esju, ásamt Blikdal. Með því er ekki tekin afstaða til eignarréttarlegrar stöðu umrædds landsvæðis, sem fjallað verður um í kafla 6.3.17. Þá skal áréttað að í merkjaumfjöllun óbyggðanefndar felst ekki afstaða til merkja milli eignarlanda, sbr. 7. gr. laga nr. 58/1998.

6.3.7. Mógilsá

Hér verður fjallað um norðurhluta landsvæðis þess sem lýst er í landamerkjabréfi Mógilsár, þinglýstu 3. júní 1890. Rannsókn óbyggðanefndar leiðir í ljós að óþarft er í máli þessu að fjalla um aðra hluta jarðarinnar.

Að Mógilsá liggja Esjuberg að vestanverðu og Kollafjörður að austanverðu. Blikdalur er norðan jarðarinnar.

Fjalllendi einkennir stóran hluta þess landsvæðis sem hér um ræðir, landið rís frá suðri til norðurs frá sjávarmáli í um það bil 820 m yfir sjó.

Saga afmörkunar, ráðstafana að eignarrétti og nýtingar Mógilsár er rakin í kafla 5.2.10. Þar kemur fram að Mógilsár er getið í heimildum allt frá 1395. Af þeim verður ráðið að um sjálfstæða jörð hefur verið að ræða.[579] Þá er vafalaust að samkvæmt lýsingum Landnámabókar náði landnám Ingólfs Arnarsonar m.a. yfir það landsvæði sem hér er til umfjöllunar, sbr. kafla 6.2.

Kemur þá til skoðunar hvernig merkjum jarðarinnar Mógilsár er lýst í heimildum um það efni. Jafnframt verður litið til gagna um merki þeirra landsvæða sem liggja að Mógilsár. Athugun þessi einskorðast við könnun norðurmerkja jarðarinnar gagnvart hálendi Esjunnar innan kröfusvæðis íslenska ríkisins. Um austurmörk gagnvart Kollafirði vísast til umfjöllunar um þá jörð.

Fyrstu lýsinguna á vesturmerkjum Mógilsár gagnvart Esjubergi er að finna í lýsingu Björns Stephensen á Esjubergi (dáinn 1835) á merkjum þeirrar jarðar. Þar er merkjum lýst þannig að þau liggi í Djúpagil fyrir utan Mógilsá og í beinni stefnu úr því gili í Þverfellshornið.

Merki jarðarinnar eru tilgreind í landamerkjabréfi Mógilsár frá 1890. Vesturmörkum jarðarinnar er lýst „... úr efri Skarðsdal uppí Gljúfurdalshálsinn, og ræður háhryggurinn uppí Þverfellshorn að vestanverðu, og þaðan bein lína uppá Esjubrún“.Austurmörkum gagnvart Kollafirði er lýst frá Hvítá, „... í Geithól og uppá Esjubrún“. Lýsing þessi var samþykkt af eiganda Kollafjarðar. Eigandi Esjubergs samþykkti ekki þessa lýsingu. Var fjallað um ágreining eigenda þessara jarða í merkjadómi Gullbringu- og Kjósarsýslu frá 2. september 1922. Var þar dæmt að landamerki jarðanna, að því leyti sem hér er til skoðunar, skyldu vera eins og fram koma í landamerkjabréfi Mógilsár. Í dóminum kemur fram að aðilar voru sammála um að land jarðanna náði lengra til norðurs en að Þverfellshorni; eigandi Esjubergs lýsti mörkum „... í axlarhorn í Þverfelli og svo áfram sama stefna upp í há Esjuna“, en eigandi Mógilsár lýsti mörkum „... upp í Þverfellshorn að vestanverðu og þaðan bein lína upp í Esjubrún“ eins og áður segir.

Um merki Blikdals sunnan Blikdalsár vísast til kafla 6.3.10., sem um hann fjallar.

---

[579] Sbr. umfjöllun um hugtakið jörð í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* (í viðauka).

Í ljósi framangreinds og heimilda um merkjalýsingar annarra jarða suður og norður með Esju, sbr. einkum umfjöllun um hugtakið fjallsbrún í kafla 6.3.2., telur óbyggðanefnd að merki Mógilsár nái saman við merki annarra jarða uppi á Esju, ásamt Blikdal. Með því er ekki tekin afstaða til eignarréttarlegrar stöðu umrædds landsvæðis, sem fjallað verður um í kafla 6.3.17. Þá skal áréttað að í merkjaumfjöllun óbyggðanefndar felst ekki afstaða til merkja milli eignarlanda, sbr. 7. gr. laga nr. 58/1998.

6.3.8. Esjuberg

Hér verður fjallað um norðurhluta landsvæðis þess sem lýst er í landamerkjabréfi Esjubergs, dags. 27. maí 1890, og þinglýst 3. júní sama ár. Rannsókn óbyggðanefndar leiðir í ljós að óþarft er í máli þessu að fjalla um aðra hluta jarðarinnar.

Að Esjubergi liggja Skrauthólar að vestanverðu og Mógilsá að austanverðu. Blikdalur er norðan jarðarinnar.

Fjalllendi einkennir stóran hluta þess landsvæðis sem hér um ræðir, landið rís frá suðri til norðurs frá sjávarmáli í um það bil 820 m yfir sjó.

Saga afmörkunar, ráðstafana að eignarrétti og nýtingar Esjubergs er rakin í kafla 5.2.11. Þar kemur m.a. fram að Esjuberg er landnámsjörð. Af þeim verður ráðið að um sjálfstæða jörð hefur verið að ræða.[580] Þá er vafalaust að samkvæmt lýsingum Landnámabókar náði landnám Ingólfs Arnarsonar m.a. yfir það landsvæði sem hér er til umfjöllunar, sbr. kafla 6.2.

Kemur þá til skoðunar hvernig merkjum jarðarinnar Esjubergs er lýst í heimildum um það efni. Jafnframt verður litið til gagna um merki þeirra landsvæða sem liggja að Esjubergi. Athugun þessi einskorðast við könnun norðurmerkja jarðarinnar gagnvart hálendi Esjunnar innan kröfusvæðis íslenska ríkisins. Um merki gagnvart Mógilsá vísast til umfjöllunar um þá jörð.

Vestur- og norðurmörkum Esjubergs er lýst þannig í landamerkjabréfi að þau miðist við „... hinn efri og skarpari kvennsöðul og svo sömu stefnu uppá fjallsbrún og austur há Esjufjallið að áðurgreindum mörkum“. Bréfið er ekki áritað um samþykki aðliggjandi jarða í vestri. Ágreiningur reis um landamerki Esjubergs, Sjávarhóla og Skrauthóla og var leyst úr honum með dómi 29. júní 1891. Dómurinn komst að þeirri niðurstöðu að merki Skrauthóla og Sjávarhóla væru „... sömu stefnu uppí hæzta tindinn á Esjunni fyrir austan "Gleið"...“ en milli Skrauthóla og Esjubergs lægju merki „... beina stefnu uppá fjallsbrún, ...“. Óbyggðanefnd telur ekki óvarlegt að ætla að dómurinn noti þessi hugtök jöfnum höndum um sama fyrirbærið, þar sem að um norðurmörk einnar jarðar, Sjávarhóla, er að ræða annars vegar í vestri og hins vegar í austri.

Um merki Blikdals sunnan Blikdalsár vísast til kafla sem um hann fjallar.

---

[580] Sbr. umfjöllun um hugtakið jörð í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* (í viðauka).

Í ljósi framangreinds og heimilda um merkjalýsingar annarra jarða suður og norður með Esju, sbr. einkum umfjöllun um hugtakið fjallsbrún í kafla 6.3.2., telur óbyggðanefnd að merki Esjubergs nái saman við merki annarra jarða og Blikdals uppi á Esju. Með því er ekki tekin afstaða til eignarréttarlegrar stöðu umrædds landsvæðis, sem fjallað verður um í kafla 6.3.17. Þá skal áréttað að í merkjaumfjöllun óbyggðanefndar felst ekki afstaða til merkja milli eignarlanda, sbr. 7. gr. laga nr. 58/1998.

6.3.9. Hofshverfi, Vallá, Skrauthólar og Sjávarhólar

Óumdeilt er í máli þessu að merki jarðanna Hofshverfis, Vallár, Skrauthóla og Sjávarhóla annars vegar og merki Blikdals sunnan Blikdalsár hins vegar nái saman uppi á Esju. Fjallað verður um eignarréttarlega stöðu þessa landsvæðis í kafla 6.3.17.

6.3.10. Blikdalur sunnan Blikdalsár

Hér verður fjallað um landsvæði það, sem lýst er í landamerkjabréfi fyrir Brautarholt ásamt jörðunum Bakkaholti, Brekku, Arnarholti, Mýrarholti og Prestshúsum frá 31. maí 1921, að því er tekur til Blikdals norðan Blikdalsár.

Blikdalur er vestan í Esjunni og liggur frá vestri í um það bil 60 m yfir sjó og til austurs í um það bil 800 m yfir sjó. Í dalnum rennur á og nefnist Blikdalsá og Ártúnsá þegar neðar tekur.

Fram er komið, sbr. kafla 5.2.20., að í máldaga Brautarholtskirkju, sem talinn er frá því á tímabilinu 1491-1518, hafi kirkjunni verið eignað land „... allt fram undir Fossa“ en ekki er að fullu ljóst við hvað er átt. Líkindi eru á að hér sé vísað til Bláfossa sem nefndir eru í lögfestu fyrir jörðinni Saurbæ og kirkjujörðum hennar frá 24. maí 1803, en þar segir um mörk í Blikdal: „... og so frammefter ollum Blickdal til móts við Brautarholts kirkju land í þeim fyrsta farveg og svo framm í Blafossa svokallaða sunnan til við Gunnlaugs Skard, ...“ Hálfs Blikdals er getið í skýrslu frá 1649 meðal eigna kirkjunnar, einnig í greinargerð frá 1678 og í vísitasíum 1703 og 1724. Í vísitasíu 1751 var landi kirkjunnar lýst þannig að hún ætti „... Langhollt, og so þadann land alt framm undir Fossa: ...“ Sama land var lögfest kirkjunni á manntalsþingi á Esjubergi 9. júní 1878 og áréttað nokkrum sinnum síðar eins og rakið er í kafla 5.2.20. Í landamerkjabréfi jarðarinnar þann 31. maí 1885 var merkjum jarðarinnar, að því leyti sem hér skiptir máli, lýst svo: „Að austan ræður merkjum Heiðvíkurlækur frá sjó upp að torfvörðu upphlaðinni (hornmarki); þaðan bein stefna norður í Hjassaþúfu. Þaðan aptur bein lína í markaþúfu, sem er hornmark milli jarðanna Mýrarholts og Arnarholts. Þaðan (frá tjeðri markaþúfu) vestur í Fúlusker, Brautarholti tilheyra og Langholt milli Hofshverfis og Arnarholts. Ennfremur á Brautarholt Bleikdal hálfan (fyrir sunnan ána) allt uppá fjall svo sem vötn falla. Annars ræður sjór merkjum.“ Í landamerkjabréfi jarðarinnar frá 31. maí 1921 segir m.a.: „Ennfremur fylgir Brautarholti Bleikdalur allur sunnan Bleikdalsár, suður og

austur á fjallsbrún eins og vötnum hallar, ennfremur Andriðsey á Hvalfirði.“ Vegna síðastgreinds skal tekið fram að ekki er ágreiningur um að Andriðsey er eignarland. Landamerkjabréf Brautarholts var áritað um samþykki vegna Lykkju, Bakka, Saurbæjar, Vallár, Skrauthóla, Króks, Sjávarhóla, Hofs og Esjubergs.

Ekki virðist vera ágreiningur um mörk Blikdals sunnan Blikdalsár og verður lagt til grundvallar að þau liggi að norðanverðu eftir Blikdalsá, upp að Hábungu í Esju. Að sunnanverðu liggi mörkin „suður og austur eftir fjallsbrún eins og vötnum hallar“ að Hábungu. Ágreiningur er um hvort stofnast hafi beinn eignarréttur að umræddu landi.

Í kafla 5.2.20. er því lýst hvernig Blikdalur hefur í aldanna rás einkum verið notaður til selstöðu og upprekstrar fjár og hrossa. Því er lýst hvernig slík afnot voru ýmist samkvæmt heimild eða í trássi við vilja ábúenda þeirra jarða sem landið var talið tilheyra.

Fyrir jörðina Brautarholt var gert landamerkjabréf árið 1921 og var bréfið áritað um samþykki jarða sem liggja að Blikdal. Ekkert er fram komið um ágreining um þessi merki gagnvart öðrum jörðum og á merkjalýsingin stoð í eldri heimildum um landamerki jarðarinnar. Um inntak eignarréttar á svæðinu eiga sömu sjónarmið við og þau sem eiga við Blikdal norðan Blikdalsár, og lúta að staðháttum, gróðurfari og öðrum þáttum, sem skipta máli um sönnun á beinum eignarrétti lands. Slík sönnun á beinum eignarrétti þótti fram komin í dómsmáli um Blikdal norðan Blikdalsár, sem áður var getið. Þá er óumdeilt að allt land sunnan Blikdals er eignarland. Ekkert er fram komið í málinu, sem stutt getur að munur verði gerður á landi í Blikdal eftir því hvorum megin árinnar hann liggur. Þegar þessi aðstaða er virt í heild sinni standa ekki rök til annars en að niðurstaðan verði sú sama að því er varðar Blikdal sunnan Blikdalsár og um allt svæðið að öðru leyti.

Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að land Blikdals sunnan Blikdalsár, svo sem því er að framan lýst, teljist ekki til þjóðlendu í skilningi 1. gr., sbr. einnig a-lið 7. gr., laga nr. 58/1998. Þá skal áréttað að í merkjaumfjöllun óbyggðanefndar felst ekki afstaða til merkja milli eignarlanda, sbr. 7. gr. laga nr. 58/1998.

6.3.11. Blikdalur norðan Blikdalsár

Hér verður fjallað um landsvæði það, sem lýst er í landamerkjabréfi fyrir Saurbæ með Hjarðarnesi, Hjarðarneskoti og Ártúni frá 8. maí 1922, að því er tekur til Blikdals norðan Blikdalsár.

Blikdalur er vestan í Esjunni og liggur frá vestri í um það bil 60 m yfir sjó og til austurs í um það bil 800 m yfir sjó. Í dalnum rennur á og nefnist Blikdalsá og Ártúnsá þegar neðar tekur.

Í máldaga Saurbæjarkirkju frá því um 1220 kemur fram sú kvöð að „... Bru scal hallda a blic dals a. þar milli fialls oc fjoru. ær sa vill sem j saurbæ byr.“ Hún er áréttuð í Vilchinsmáldaga frá 1397, og í vísitasíum 1642, 1678, 1703 og 1724. Svo

virðist sem Blikdals sé ekki getið með öðrum hætti vegna Saurbæjar fyrr en í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalín, sem tiltekur að jörðin eigi fjárupprekstur, hestagöngu og selstöðu í „... sínu eigin landi, þar sem heitir Blikdalur.“

Fyrstu lýsingu á merkjum Saurbæjar er að finna í lögfestu frá 24. maí 1803: „ad Blickdals á, sem í Sió rennur millum Artuns og Backalands med bugalausu Rensle um siáfar fiöruna rádi merkium alt framm undir Blickdals fialls land og so frammefter ollum Blickdal til móts vid Brautarholts kirkju land í þeim fyrsta farveg og so framm í Blafossa sokallada sunnan til vid Gunnlaugs Skard, enn ad innan verdu rædur merkjum Markalækur sem í Sió rennur fyrer innan Hiardarnes kot ogso upp eftir hönum til þess hann begir sudur á, þadan Siónhending yfirum ydsta Melhólinn og uppá Fiall í þa Klettanibbu sem utarliga er á Melafialli f(yrer) nordan og austan Qvenagaungugil úr þ(ei)rri Klettsnibbu og í Díadalshnúk solangt nordr á fiallid og austur til þess vötnum hallar so úr Díadalshnúkum sudur eftir fiallgards hædunum til þess votnum hallar til nordurs austurs og sudurs, alt ad Blafossum adurnefndum ...“. Í landamerkjabréfi Saurbæjar frá 1890 segir að jörðin eigi land „... beint í Háfjallsbrún á Melahnúk og þaðan sem vötnum hallar suður fram í Bleikdalsbotn.“ Þá er tekið fram að jarðirnar, sem landamerkjabréfið tók til, ættu óskipta beit á Bleikdal.

Í landamerkjabréfi jarðanna frá 1922 er merkjum í Blikdal lýst þannig að þau liggi eftir beinni stefna í Strítu á fjallsbrún og „þaðan sem vötnum hallar suður fram í Bleikdalsbotn, og síðan þaðan eins og Bleikdalsá ræður í sjó niður.“ Landamerkjabréfið var samþykkt af hálfu Mela, Norðurkots, Tindstaða, Miðdals, Eilífsdals, Brautarholts og Bakka.

Ágreiningur er um hvar Bleikdalsbotn liggur. Af hálfu íslenska ríkisins er haldið fram að um sé að ræða örnefni sem vísi til botns í íláti en af hálfu gagnaðila er haldið fram að botn sé innsti hluti dals. Engin rök standa til þess að taka undir skýringar íslenska ríkisins að þessu leyti, enda tilgreinir landamerkjabréfið sjálft að lína liggi „sem vötnum hallar“ suður fram í Bleikdalsbotn. Að mati óbyggðanefndar er augljóslega ekki lögð áhersla á að línan skuli dregin í suður, enda kæmi það ekki heim og saman við eldri lýsingar. Þá hefur ekki verið bent á að túlkun íslenska ríkisins eigi sér hliðstæðu í notkun á hugtakinu dalsbotn í merkjalýsingum jarða. Óbyggðanefnd telur rétt að túlka örnefnið til samræmis við eldri heimildir, þ.e. lögfestu frá 1803, en samkvæmt því eru merki Saurbæjar að þessu leyti eftir fjallsgarðs hæðunum til þess sem vötnum hallar til norðurs, austurs og suðurs, en það mun vera Hábungu. Er það sami skilningur og var lagður í merkjalýsingar þessar í dómi Hæstaréttar Íslands frá 29. febrúar 1996 (Hrd. 1996/696) og áður er nefndur. Þar er tiltekið að norðurmörk Blikdals liggi eftir vatnaskilum til fjalla sem liggja milli þess dals annars vegar og Miðdals og Eilífsdals hins vegar.

Í niðurstöðu dómsins segir svo:

> Að framan er rakið efni landamerkjabréfa fyrir Saurbæ frá 1890 og 1922, sem hefur ekki verið hnekkt með skírskotun til eldri heimilda. Verður ekki fundin

> stoð fyrir öðru en allt land norðan Blik-dalsár í Blikdal hafi heyrt til Saurbæjar, en verið háð rétti til beitar og slægna handa jörðunum Hjarðarnesi og Ártúni. Með landskipta-gerðinni 1930 var þetta land í Blikdal gert að óskiptri sameign, sem fylgdi jörðunum Saurbæ og Dalsmynni, svo sem er áréttað í framangreindu orðalagi kaupsamnings og afsals fyrir Dalsmynni frá 1936. Samkvæmt gögnum málsins hefur annarri skipan en þessari ekki verið komið á með yngri heimildarbréfum. Verður því lagt til grundvallar við úrlausn málsins, að Blikdalur norðan Blikdalsár sé eignarland í óskiptri sameign gagnáfrýjenda og hluti af jörðum þeirra, Saurbæ og Dalsmynni.

Samkvæmt þessu liggur fyrir dómur um það álitaefni sem hér er til úrlausnar og verður hann lagður til grundvallar niðurstöðu málsins.

Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að land Blikdals norðan Blikdalsár, svo sem því er að framan lýst, teljist ekki til þjóðlendu í skilningi 1. gr., sbr. einnig a-lið 7. gr., laga nr. 58/1998. Þá skal áréttað að í merkjaumfjöllun óbyggðanefndar felst ekki afstaða til merkja milli eignarlanda, sbr. 7. gr. laga nr. 58/1998.

6.3.12. Miðdalur

Hér verður fjallað um suðurhluta landsvæðis þess sem lýst er í landamerkjabréfi Miðdals og Melbæjar, dags. 27. desember 1921, og þinglýstu 23. júní 1922. Rannsókn óbyggðanefndar leiðir í ljós að óþarft er í máli þessu að fjalla um aðra hluta jarðarinnar.

Að Miðdal liggur Blikdalur í suðri, Tindstaðir í vestri og Eilífsdalur í austri.

Fjalllendi einkennir stóran hluta þess landsvæðis sem hér um ræðir, landið rís frá vestri og til suðurs úr um það bil 100 í um það bil 840 m yfir sjó.

Saga afmörkunar, ráðstafana að eignarrétti og nýtingar Miðdals er rakin í kafla 5.1.4. Þar kemur fram að Miðdals er getið í heimildum allt frá 1220. Af þeim verður ráðið að um sjálfstæða jörð hefur verið að ræða.[581] Þá er vafalaust að samkvæmt lýsingum Landnámabókar náði landnám Ingólfs Arnarsonar m.a. yfir það landsvæði sem hér er til umfjöllunar, sbr. kafla 6.2.

Kemur þá til skoðunar hvernig merkjum jarðarinnar Miðdals er lýst í heimildum um það efni. Jafnframt verður litið til gagna um merki þeirra landsvæða sem liggja að Miðdal. Athugun þessi einskorðast við könnun suðurmerkja jarðarinnar gagnvart hálendi Esjunnar innan kröfusvæðis íslenska ríkisins.

Fyrstu lýsinguna á austurmerkjum Miðdals gagnvart Eilífsdal er að finna í vitnisburði um áreið 2. mars 1468. Kom fram að eigandi Miðdals hefði eignað sér land „... alldri leingra en j nedannuerdann Sandhrygginn. er geingr ofan ur hnuknum fyrir sunnann fram j dalnum. og suo yfer griotfestina (grjótrústina) er geingr ofan ur fjallinu fyrir nordann framm j dalnum.“ Merkjum Miðdals er næst lýst í landa-

[581] Sbr. umfjöllun um hugtakið jörð í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* (í viðauka).

merkjabréfi fyrir Miðdal, Miðdalskot og Melbæ 28. maí 1890, þannig að þau liggi „... að vestanverðu kerlingargil og gamall lækjarfarvegur úr því gili sem vatn hefur runnið til forna niður í Miðdalsá, og svo sem áin ræður niður til merkjagils að norðan verðu við ána ...“. Að austan liggi merki úr Festarhrygg í Sandfelli þvert yfir dalinn í Sandhrygg „... uppá fjallsbrún og svo eptir fjallsbrún allt vestur í kerlingargil.“ Landamerkjabréfið er áritað um samþykki Morastaða, Tindstaða og Eilífsdals.

Í landamerkjabréfi Miðdals frá 23. júní 1922 er merkjum lýst að þessu leyti þannig að þau liggi úr Festarhrygg í Innri - Sandhrygg „... og eptir honum í Þórnýjartind. // Að sunnan frá Þórnýjartindi eptir há – Esju eins og vötnum hallar vestur á Tindstaðahnjúk. Þaðan beint i Kerlingargil.“ Landamerkjabréfið er áritað um samþykki Morastaða, Eyra, Bæja, Tindstaða, Eilífsdals og Saurbæjar, en norðurhluti Blikdals tilheyrði síðastnefndri jörð. Í dómi Hæstaréttar Íslands 29. febrúar 1996 (H 1996.696) kemur fram sá skilningur réttarins að norðurmörk Blikdals afmarkist af vatnaskilum til fjalla sem liggja milli Blikdals annars vegar og Miðdals og Eilífsdals hins vegar.

Í ljósi þessa verður ekki annað séð en að landamerkjabréf jarðarinnar frá 1922 lýsi sömu merkjum og greind eru í eldra landamerkjabréfi 1890 og hafi þannig stuðning í því bréfi. Ekki skiptir máli, þótt merkjalýsing frá 1468 hafi einskorðast við merki jarða á láglendi en ekki náð til fjalla.

Í ljósi framangreinds og heimilda um merkjalýsingar annarra jarða suður og norður með Esju, sbr. einkum umfjöllun um hugtakið fjallsbrún í kafla 6.3.2., telur óbyggðanefnd að merki Miðdals nái saman við merki annarra jarða og Blikdals uppi á Esju. Með því er ekki tekin afstaða til eignarréttarlegrar stöðu umrædds landsvæðis, sem fjallað verður um í kafla 6.3.17. Þá skal áréttað að í merkjaumfjöllun óbyggðanefndar felst ekki afstaða til merkja milli eignarlanda, sbr. 7. gr. laga nr. 58/1998.

6.3.13. Eilífsdalur

Hér verður fjallað um suðurhluta landsvæðis þess sem lýst er í landamerkjabréfi Eilífsdals, dags. 20. maí 1890, og þinglýstu 2. júní sama ár. Rannsókn óbyggðanefndar leiðir í ljós að óþarft er í máli þessu að fjalla um aðra hluta jarðarinnar.

Að Eilífsdal liggur Blikdalur í suðri, Miðdalur í vestri, Meðalfell í austri, ... í norðri. Samkvæmt kröfugerð virðast Vellir og Norðurgröf á Kjalarnesi að óverulegu leyti eiga mörk gagnvart Eilífsdal.

Fjalllendi einkennir stóran hluta þess landsvæðis sem hér um ræðir, landið rís frá norðri og til suðurs úr um það bil 120 í um það bil 900 m yfir sjó.

Saga afmörkunar, ráðstafana að eignarrétti og nýtingar Eilífsdals er rakin í kafla 5.1.5. Þar kemur fram að Eilífsdals er getið í heimildum allt frá 1352. Af þeim

verður ráðið að um sjálfstæða jörð hefur verið að ræða.[582] Þá er vafalaust að samkvæmt lýsingum Landnámabókar náði landnám Ingólfs Arnarsonar m.a. yfir það landsvæði sem hér er til umfjöllunar, sbr. kafla 6.2.

Kemur þá til skoðunar hvernig merkjum jarðarinnar Eilífsdals er lýst í heimildum um það efni. Jafnframt verður litið til gagna um merki þeirra landsvæða sem liggja að Eilífsdal. Athugun þessi einskorðast við könnun suðurmerkja jarðarinnar gagnvart hálendi Esjunnar innan kröfusvæðis íslenska ríkisins.

Um merki gagnvart Miðdal vísast til umfjöllunar um þá jörð. Merkjum Eilífsdals er lýst í landamerkjabréfi fyrir jörðina 20. maí 1890. Að því leyti sem snertir mál þetta er merkjum lýst þannig að þau liggi eftir „... Dælisá upp Dalinn, svo Fossaá uppá fossabrún, þaðan til há Esju, svo þaðan vestur á Gunnlögsskarð, síðan norðvestur fjall á Þórnýjartind, svo ofan Sandhrygginn, ...“. Landamerkjabréfið er áritað um samþykki Miðdals, Meðalfells og Tindstaða. Í dómi Hæstaréttar Íslands 29. febrúar 1996 (H 1996.696) kemur fram sá skilningur réttarins að norðurmörk Blikdals afmarkist af vatnaskilum til fjalla sem liggja milli Blikdals annars vegar og Miðdals og Eilífsdals hins vegar. Nánar er fjallað um landamerki gagnvart Meðalfelli í kafla 6.3.14. um þá jörð og vísast til hans að því leyti.

Óbyggðanefnd telur að ekki skipti máli, þótt tilvísun í landamerkjabréfi til vesturs og norðvesturs ofan á Esju svari ekki til réttra átta en af yfirlitskorti má ráð að lína frá há Esju til Gunnlaugsskarðs liggi í norðvestur og lína þaðan að Þórnýjartindi liggur í norðnorðvestur eða því sem næst. Verður byggt á kennileitum að þessu leyti.

Í ljósi framangreinds og heimilda um merkjalýsingar annarra jarða suður og norður með Esju, sbr. einkum umfjöllun um hugtakið fjallsbrún í kafla 6.3.2., telur óbyggðanefnd að merki Eilífsdals nái saman við merki annarra jarða og Blikdals uppi á Esju. Með því er ekki tekin afstaða til eignarréttarlegrar stöðu umrædds landsvæðis, sem fjallað verður um í kafla 6.3.17. Þá skal áréttað að í merkjaumfjöllun óbyggðanefndar felst ekki afstaða til merkja milli eignarlanda, sbr. 7. gr. laga nr. 58/1998.

6.3.14. Meðalfell

Hér verður fjallað um suðurhluta landsvæðis þess sem lýst er í landamerkjabréfi Meðalfells, dags. 14. desember 1921, og þinglýstu 23. júní 1922. Rannsókn óbyggðanefndar leiðir í ljós að óþarft er í máli þessu að fjalla um aðra hluta jarðarinnar.

Að Meðalfelli liggur Eilífsdalur í vestri, Flekkudalur og Grjóteyri í austri og Þverárkot og Norðurgröf á Kjalarnesi í suðri.

Fjalllendi einkennir stóran hluta þess landsvæðis sem hér um ræðir, landið rís frá norðri og til suðurs úr um það bil 50 í um það bil 900 m yfir sjó.

---

[582] Sbr. umfjöllun um hugtakið jörð í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* (í viðauka).

Saga afmörkunar, ráðstafana að eignarrétti og nýtingar Meðalfells er rakin í kafla 5.1.6. Þar kemur fram að Meðalfells er getið í heimildum allt frá 1200. Af þeim verður ráðið að um sjálfstæða jörð hefur verið að ræða.[583] Þá er vafalaust að samkvæmt lýsingum Landnámabókar náði landnám Ingólfs Arnarsonar m.a. yfir það landsvæði sem hér er til umfjöllunar, sbr. kafla 6.2.

Kemur þá til skoðunar hvernig merkjum jarðarinnar Meðalfells er lýst í heimildum um það efni. Jafnframt verður litið til gagna um merki þeirra landsvæða sem liggja að Meðalfelli. Athugun þessi einskorðast við könnun suðurmerkja jarðarinnar gagnvart hálendi Esjunnar innan kröfusvæðis íslenska ríkisins.

Fyrstu lýsinguna á landamerkjum Meðalfells er að finna í landamerkjabréfi fyrir Meðalfell og Meðalfellskot 8. mars 1890. Að því leyti sem snertir mál þetta er merkjum lýst „... frá Meðalfellsvatni (að sunnan) þverbein stefna frá vatninu uppí „Arnbjargarhnúk“ (í Skóginum); af Arnbjargarhnúk (eptir því sem vötnum hallar) upp „Nónbungu“, „Paradísarhnúk“ og uppá Esju. Svo ofan af Esju niður í Meðalfellsdals-botn þar sem áin hefur upptök við Geldfjárhlíð.“ Undir landamerkjabréfið undirrita margir menn, þar á meðal fyrirsvarsmenn Eilífsdals, en óvíst er um hvort áritað er vegna allra aðliggjandi svæða. Nýtt landamerkjabréf fyrir Meðalfell með Meðalfells-koti og húsmannsbýlinu við Meðalfellsfjárhús var undirritað 14. desember 1921. Þar er merkjum m.a. lýst svo: „Milli Meðalfells- og Flekkudals og Grjóteyrarlanda eru þessi merki: Frá vörðu eða hól, gerðum þar sem lækur úr „Miðmundadal“ fellur í Meðalfellsvatt, bein lína upp á „Arnbjargahnúk“ eða „Miðmundahnúk“. Þá frá vörðu, á nefndum hnúki, þar sem hæst er eða frá hallar til beggja hliða) upp hálsinn, uppá „Nónbungu“, uppá „Paradísarhnuk“ og uppá „Esju“, beint þar uppaf til þess hæst er, eða að þeim stað að hallar frá til beggja hliða. // 3. Milli Meðalfells- og Eileifsdals-landa eru merki: Frá uppsprettum „Dælisár“, austan við „Geldfjárhlíð“ í Meðalfellsdalsbotni, beint uppá klettabrún og þaðan beint upp til þess „Esjan“ er hæst. Þá, frá nefndum uppsprettum, er Dælisá landamörk, meðan Eileifsdalsland er að henni að vestan.“ Landamerkjabréf þetta er áritað um samþykki fyrir Flekkudal og Grjóteyri, Eilífsdals og fleiri jarða. Um merki gagnvart Þverárkoti og Norðurgröf vísast til þess sem fram kemur í köflum um þær jarðir.

Óbyggðanefnd telur að ekki skipti máli, þótt tilvísun í landamerkjabréfi til vesturs og norðvesturs ofan á Esju svari ekki til réttra átta en af yfirlitskorti má ráð að lína frá há Esju til Gunnlaugsskarðs liggi í norðvestur og lína þaðan að Þórnýjartindi liggur í norðnorðvestur eða því sem næst. Verður byggt á kennileitum að þessu leyti.

Í ljósi framangreinds og heimilda um merkjalýsingar annarra jarða suður og norður með Esju, sbr. einkum umfjöllun um hugtakið fjallsbrún í kafla 6.3.2., telur óbyggðanefnd að merki Meðalfells nái saman við merki annarra jarða og Blikdals uppi á Esju. Með því er ekki tekin afstaða til eignarréttarlegrar stöðu umrædds

[583] Sbr. umfjöllun um hugtakið jörð í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* (í viðauka).

landsvæðis, sem fjallað verður um í kafla 6.3.17. Þá skal áréttað að í merkjaumfjöllun óbyggðanefndar felst ekki afstaða til merkja milli eignarlanda, sbr. 7. gr. laga nr. 58/1998.

6.3.15. Flekkudalur og Grjóteyri

Hér verður fjallað um suðurhluta landsvæðis þess sem lýst er í landamerkjabréfi Flekkudals og Grjóteyrar, dags. 14. desember 1921, og þinglýstu 23. júní 1922. Rannsókn óbyggðanefndar leiðir í ljós að óþarft er í máli þessu að fjalla um aðra hluta jarðarinnar.

Að Flekkudal og Grjóteyri liggur Meðalfell í vestri og norðri, Sandur og Eyjar í austri og Þverárkot á Kjalarnesi í suðri.

Fjalllendi einkennir stóran hluta þess landsvæðis sem hér um ræðir, landið rís frá norðri og til suðurs úr um það bil 50 í um það bil 840 m yfir sjó.

Saga afmörkunar, ráðstafana að eignarrétti og nýtingar Flekkudals og Grjóteyrar er rakin í köflum 5.1.7. og 5.1.8. Þar kemur fram að Flekkudals er getið í heimildum allt frá 1475. Af þeim verður ráðið að um sjálfstæða jörð hefur verið að ræða og eftir skiptingu tvær jarðir.[584] Þá er vafalaust að samkvæmt lýsingum Landnámabókar náði landnám Ingólfs Arnarsonar m.a. yfir það landsvæði sem hér er til umfjöllunar, sbr. kafla 6.2.

Kemur þá til skoðunar hvernig merkjum jarðanna Flekkudals og Grjóteyrar er lýst í heimildum um það efni. Jafnframt verður litið til gagna um merki aðliggjandi landsvæða. Athugun þessi einskorðast við könnun suðurmerkja jarðanna gagnvart hálendi Esjunnar innan kröfusvæðis íslenska ríkisins.

Fyrstu lýsinguna á landamerkjum Flekkudals og Grjóteyrar er að finna í landamerkjabréfi fyrir óskipt beitiland jarðanna frá október 1883 og eru þau svofelld: „...beint upp gilið uppá Sandfjallsbrún nálægt Dagmálavörðu, svo í landsuður eptir sem vötnum hallar suður og norður af Sandfjalli, suður fyrir Torvaldsbotn hæðstan, svo beint suður í Esjuhorn og upp á það til hæðstrar Esju suður fyrir Flekkudalsbotn. // 2. Þaðan aptur norður eptir því, sem vötnum hallar, millum Flekkudals að norðaustan og Meðalfellsdals að vestan norður Paradísarhnúk, svo norður og ofan Nónbungu, frá henni beint á Arnbjargarhnúk, þaðan beint ofan í Meðalfellsvatn vestarlega“. Landamerkjabréf þetta er áritað um samþykki fyrir Sand og Meðalfell.

Næst er merkjum jarðanna lýst svo í Landamerkjabréfi fyrir jarðirnar í ágúst 1912: „... bein lína í gil austan við Dagmálavörðu, úr henni austur Sandfjal<l>sbrún norðan við Torfadalsbotn sem vötnum hallar í Esjuhorn. // 2. Milli Flekkudals og Grjóteyrarlands og jarðanna Eyja í Kjósarhreppi, og Þverárkots og Grafar í Kjalarneshreppi, sem vötnum hallar eptir Esjunni vestur í Paradísarhnúk. – // 3. Milli Flekkudals – og Grjóteyrarlands og Meðalfells og Meðalfellskotslands frá

[584] Sbr. umfjöllun um hugtakið jörð í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* (í viðauka).

Paradísarhnúk, þar sem hann er hæstur, eptir því sem vötnum hallar í Nónbungu, úr Nónbungu sömuleiðis sem vötnum hallar í svonefndan Miðmundahnúk, sem austanvert við svonefn<dan> Miðmundadal, úr þeim hnúk þar sem hann er hæstur, bein lína í Grástein, sem er utarlega í svonefndum Flekkudalsskáp, úr Grástein beint niður í Meðalfellsvatn.“ Landamerkjabréf þetta var áritað af eigendum Sands og Eyja í Kjós auk eigenda Norðurgrafar og Þverárkots á Kjalarnesi, sá síðastgreindi þó með fyrirvara.

Þriðja landamerkjabréf fyrir Flekkudal og Grjóteyri var gert í desember 1921. Þar er þeim merkjum, sem hér skipta máli, lýst svo: „... beina línu í Barnhúsvörðu, þaðan beina línu, sem vörður vísa, eftir gili upp á Sandsfjallsbrún. Síðan úr gili þessu, sem vötnum hallar í Esjuhorn. // 2. Milli Flekkudals og Grjóteyrarlands og jarðanna Eyja í Kjósarhreppi, Þverárkots og Grafar í Kjalarnesshreppi, eru landamerki: sem vötnum hallar, vestur í Paradísarhnúk. // 3. Landamerki milli Flekkudals og Grjóteyrarlands og Meðalfells, frá Paradísarhnúk, þar sem hann er hæstur, sem vötnum hallar í Nónbungu. Úr Nónbungu sömuleiðis sem vötnum hallar, í Miðmundahnúk, sem er austanvert við Miðmundadal. Þaðan úr vörðunni á Miðmundahnúk, beina línu í Meðalfellsvatn, þar sem Miðmundadalslækurinn rennur í það.“ Landamerkjabréf þetta er áritað um samþykki vegna Eyja, Meðalfells, Sands og Þverárkots. Um merki gagnvart Þverárkoti vísast til þess sem fram kemur í kafla 6.3.3. um þá jörð.

Í ljósi framangreinds og heimilda um merkjalýsingar annarra jarða suður og norður með Esju, sbr. einkum umfjöllun um hugtakið fjallsbrún í kafla 6.3.2., telur óbyggðanefnd að merki Flekkudals og Grjóteyrar nái saman við merki annarra jarða uppi á Esju. Með því er ekki tekin afstaða til eignarréttarlegrar stöðu umrædds landsvæðis, sem fjallað verður um í kafla 6.3.17. Þá skal áréttað að í merkjaumfjöllun óbyggðanefndar felst ekki afstaða til merkja milli eignarlanda, sbr. 7. gr. laga nr. 58/1998.

6.3.16. Eyjar

Hér verður fjallað um suður og vesturhluta landsvæðis þess sem lýst er í landamerkjabréfi Eyja, dags. í nóvember 1921 og þinglýstu 23. júní 1922. Rannsókn óbyggðanefndar leiðir í ljós að óþarft er í máli þessu að fjalla um aðra hluta jarðarinnar.

Að Eyjum liggja Flekkudalur og Grjóteyri og Sandur að vestan- og norðanverðu, Möðruvellir að austanverðu og Þverárkot að sunnanverðu.

Fjalllendi einkennir stóran hluta þess landsvæðis sem hér um ræðir, landið rís frá norðri og til suðurs úr um það bil 60 í um það bil 840 m yfir sjó.

Saga afmörkunar, ráðstafana að eignarrétti og nýtingar Eyja er rakin í kafla 5.1.9. Þar kemur fram að Eyja er getið í heimildum allt frá 1180. Af þeim verður ráðið

að um sjálfstæða jörð hefur verið að ræða og eftir skiptingu þrjár jarðir.[585] Þá er vafalaust að samkvæmt lýsingum Landnámabókar náði landnám Ingólfs Arnarsonar m.a. yfir það landsvæði sem hér er til umfjöllunar, sbr. kafla 6.2.

Kemur þá til skoðunar hvernig merkjum jarðarinnar Eyja er lýst í heimildum um það efni. Jafnframt verður litið til gagna um merki aðliggjandi landsvæða. Athugun þessi einskorðast við könnun suður og vesturmerkja jarðanna gagnvart hálendi Esjunnar innan kröfusvæðis íslenska ríkisins.

Fyrstu lýsinguna á landamerkjum Eyja er að finna í landamerkjabréfi fyrir jörðina Sand frá 1887. Þar er austur- og suðurmörkum Sands gagnvart Eyjum lýst þannig að þau liggi eftir tiltekinni línu frá Meðalfellsvatni í Sandsá, „... hornið með ánni uppí mynnið í myrkagili, upp gilið í Esjuhorn“. Bréfið var samþykkt af hálfu Eyja. Næst er landamerkjum Eyja lýst í landamerkjabréfi fyrir jörðina 1887. Þar er austur- og suðurmörkum lýst þannig að þau liggi eftir Hvassneslæk, úr honum beint uppí Stórahnífhól „... og hann upp á Eyjafellshorn þaðan sem vötnum hallar suður á Háa Hnúk, svo eptir hæðstum brúnum í landsuður á móts við Trönudalsbotna, frá þeim suður á Móskörð, þaug vestur öll á by við Suðurárdalsbotn, þaðan norður í Esjuhorn.“ Landamerkjabréf þetta er áritað um samþykki fyrir Sand, Meðalfell, Þorláksstaði, Vindás og Möðruvelli.

Næst er þessum merkjum jarðanna lýst svo í landamerkjabréfi fyrir Eyjar í nóvember 1921: „5. Millum Möðruvalla og Eyja uppeftir Hvassneslæk að öðru lækjarmynni og þaðan í vörðu á Stórahnífhól þaðan uppí Eyjafellshorn, þaðan sem vötnum hallar suður á Háa – hnúk, svo eftir hæðstu brúnum fjallsins alla leið suður á Móskarðahnúk. // 6. Millum Þverárkots og Eyja vestur há – Esju eftir því sem vötnum hallar vestur á móts við Markagil. // 7. Millum Sands og Eyja af há Esju ofan í Markagilsbotn eftir gilinu í Sandsá ...“

Landamerkjabréf þetta var áritað af hálfu Meðalfells, Hurðarbaks, Þorláksstaða, Vindáss, Möðruvalla, Flekkudals og Grjóteyrar, Þverárkots og Sands.

Í ljósi framangreinds og heimilda um merkjalýsingar annarra jarða suður og norður með Esju, sbr. einkum umfjöllun um hugtakið fjallsbrún í kafla 6.3.2., telur óbyggðanefnd að merki Eyja nái saman við merki annarra jarða uppi á Esju. Með því er ekki tekin afstaða til eignarréttarlegrar stöðu umrædds landsvæðis, sem fjallað verður um í kafla 6.3.17. Þá skal áréttað að í merkjaumfjöllun óbyggðanefndar felst ekki afstaða til merkja milli eignarlanda, sbr. 7. gr. laga nr. 58/1998.

6.3.17. Niðurstaða um eignarréttarlega stöðu landsvæða á og við Esju

Svo sem greinir í köflum 6.3.3.-6.3.16. telur óbyggðanefnd að heimildir um merki jarða suður og norður með Esju bendi til þess að þjóðlendukröfusvæði íslenska ríkisins falli allt innan þeirra. Ekki hefur þó verið tekin afstaða til eignarréttarlegrar

[585] Sbr. umfjöllun um hugtakið jörð í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* (í viðauka).

stöðu annarra landsvæða en Blikdals, sem í köflum 6.3.10.-6.3.11. er talinn eignarland. Hér verður fjallað um sameiginleg atriði sem varða aðra hluta þessa svæðis og komist að niðurstöðu um eignarréttarlega stöðu þess.

Í kjölfar þess að landamerkjalög taka gildi 1882 eru gerð landamerkjabréf fyrir þær jarðir sem hér eru til umfjöllunar. Fyrirliggjandi gögn benda ekki til annars en að merkjum sé þar að mestu leyti rétt lýst en í einstaka tilfelli skarast merki tiltekinna jarða. Landamerkjabréf jarðanna eru í flestum tilvikum samþykkt af aðliggjandi jörðum eða öfugt en í öðrum tilvikum samræmast merki jarða á kröfusvæðinu. Bréfin eru þinglesin, færð í landamerkjabók og á þeim byggt síðan um merki jarðanna, án þess að séð verði að komið hafi fram athugasemdir yfirvalda eða ágreiningur við nágranna sem máli skiptir við úrlausn þessa máls. Þetta bendir allt til þess að lýsing merkja hafi verið í samræmi við það sem almennt var talið gilda. Þá er og ljóst að eigendur jarðanna hafa um langa hríð haft réttmætar ástæður til að vænta þess að merkjum sé þar rétt lýst.

Ekki eru heimildir um annað en að umræddar jarðir hafi verið byggðar og nýttar eftir búskaparháttum og aðstæðum á hverjum tíma. Innan þeirra marka sem hér er byggt á um landamerki hafa eigendur farið með umráð og hagnýtingu og gert ráðstafanir með löggerningum á sama hátt og gildir um eignarland almennt. Fjalllendið hefur þar ekki verið undanskilið, enda þótt nýting þar hafi verið takmörkuð. Engin gögn benda til þess að land á þjóðlendukröfusvæði íslenska ríkisins, innan merkja jarða, hafi aðra eignarréttarlega stöðu en annað land þeirra. Þannig styðst tilvísun í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns um réttindi Bakka og Arnarholts til fjárupprekstrar í Esju, sem fjallað er um í kafla 5.2.26., ekki við önnur gögn, t.d. umfjöllun um aðrar jarðir. Réttindum þessum er lýst sem ítaki en það hefur þá fallið niður fyrir vanlýsingu eigi síðar en í júlí 1954, sbr. lög nr. 113/1952, um lausn ítaka af jörðum.

Að öllu framangreindu virtu hefur af hálfu íslenska ríkisins ekki verið sýnt fram á að á þessu landsvæði sé þjóðlenda. Rannsókn óbyggðanefndar leiðir einnig til þeirrar niðurstöðu að þar sé um eignarland að ræða án þess þó að tekin sé afstaða til þess hver fari með þau eignarréttindi eða hver séu mörk milli eignarlanda, sbr. 7. gr. laga nr. 58/1998.[586]

Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að land Þverárkots, Norðurgrafar, Valla, Kollafjarðar, Mógilsár, Esjubergs, Hofshverfis, Vallár, Skrauthóla, Sjávarhóla, Miðdals, Eilífsdals, Meðalfells, Flekkudals og Grjóteyris og Eyja, svo sem því er að framan lýst, teljist ekki til þjóðlendu í skilningi 1. gr., sbr. einnig a-lið 7. gr., laga nr. 58/1998.

[586] Sbr. einnig lokakafla í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* (í viðauka).

6.4. Þrándarstaðir

Hér verður fjallað um suðurhluta landsvæðis þess sem lýst er í landamerkjabréfi Þrándarstaða, dags. 29. maí 1922, og þinglýstu 23. júní sama ár. Rannsókn óbyggðanefndar leiðir í ljós að óþarft er í máli þessu að fjalla um aðra hluta jarðarinnar.

Að Þrándarstöðum liggur Fossá í vestri, Skorhagi í norðri, Ingunnarstaðir og Hrísakot í austri og Hækingsstaðir í suðri.

Íslenska ríkið hefur dregið þjóðlendukröfulínu sína frá há Kili á sýslumörkum og eftir „mörkum milli Hækingsstaða og Ingunnarstaða/Hrísakots að hornmarki við Þrándarstaði, þaðan er bein lína þar til hún sker mörk Ingunnarstaða/Hrísakots og Stóra-Botns í 500 m hæð“, sjá nánar í kafla 3.1.1. Að því er varðar jörðina Þrándarstaði krefst sami aðili beins eignarréttar að þjóðlendukröfulínu en þar fyrir ofan, að sveitarfélagamörkum, viðurkenningar á rétti til afréttarnota innan þjóðlendu, sjá nánar í kafla 3.1.2., sbr. einnig kafla 6.1.

Af hálfu íslenska ríkisins einskorðast málatilbúnaður við að um sams konar land sé að ræða og óbyggðanefnd fjallaði um í málinu nr. 1/2000, Þingvallakirkjuland og efstu jarðir í Þingvallahreppi. Þar hafi nefndin komist að þeirri niðurstöðu að hluti lands Þingvallakirkju væri þjóðlenda. Líklegt sé að land vestan megin þjóðlendu sé einnig þjóðlenda og beri sá sönnunarbyrði sem haldi öðru fram.

Saga afmörkunar, ráðstafana að eignarrétti og nýtingar Þrándarstaða er rakin í kafla 5.1.16. Þar kemur fram að Þrándarstaða er getið í heimildum allt frá 1509. Af þeim verður ráðið að um sjálfstæða jörð hefur verið að ræða.[587] Þá er vafalaust að samkvæmt lýsingum Landnámabókar náði landnám Ingólfs Arnarsonar m.a. yfir það landsvæði sem hér er til umfjöllunar, sbr. kafla 6.2.

Kemur þá til skoðunar hvernig merkjum jarðarinnar Þrándarstaða er lýst í heimildum um það efni. Jafnframt verður litið til gagna um merki þeirra landsvæða sem liggja að Þrándarstöðum. Athugun þessi einskorðast við könnun suðausturmerkja jarðarinnar gagnvart kröfusvæði íslenska ríkisins. Að fenginni niðurstöðu um landamerki Þrándarstaða verður fjallað um eignarréttarlega stöðu þess landsvæðis sem til umfjöllunar er.

Fyrstu lýsinguna á merkjum Þrándarstaða er að finna í landamerkjabréfi fyrir jörðina frá 1886. Þar er mörkum lýst eftir Brynjudalsá í ármót gagnvart Þverá, svo hana upp, upp Þverárdal upp í Kjöl og hann vestur í Kjalarhorn, úr vesturhorni Kjalar beinustu leið norðvestur ofan fjallið í skarð sem Vestri-Rauðalækur kemur fram af Þrándastaðaflóabrúninni, svo hann ofan í sjó. Landamerkjabréfið er áritað um samþykki fyrir Skorhaga, Ingunnarstaði og Fossá. Af hálfu Þrándarstaða var samþykkt landamerkjalýsing Hækingsdal árið 1921 en þar var norðurmörkum þeirrar jarðar lýst með beinni línu frá há Kili í Hjaltadalsárupptök. Í nýju landamerkjabréfi

[587] Sbr. umfjöllun um hugtakið jörð í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* (í viðauka).

fyrir Þrándarstaði frá 29. maí 1922 er merkjum lýst þannig að þau fylgi Brynjudalsá að Þverá, eftir henni að upptökum, þaðan sjónhending suður á há Kjöl, eftir há Kili að upptökum Hjaltadalsár, þaðan yfir Kjalhorn þaðan bein stefna að upptökum rauðalækjar og eftir honum til sjávar.

Stærstur hluti Þrándarstaða er utan við kröfusvæði íslenska ríkisins. Landamerkjabréf jarðarinnar er samþykkt af aðliggjandi jörðum. Rannsókn óbyggðanefndar leiðir til þeirrar niðurstöðu að þessi merki þarfnist ekki nánari athugunar.

Í kjölfar þess að landamerkjalög taka gildi 1882 er gert landamerkjabréf fyrir Þrándarstaði. Fyrirliggjandi gögn benda ekki til annars en að merkjum sé þar rétt lýst. Bréfið er áritað af hálfu aðliggjandi jarða í Kjós, þinglesið, fært í landamerkjabók og á því byggt síðan um merki jarðarinnar, án þess að séð verði að komið hafi fram athugasemdir yfirvalda eða ágreiningur við nágranna sem máli skiptir. Þetta bendir allt til þess að lýsing merkja hafi verið í samræmi við það sem almennt var talið gilda. Þá er og ljóst að eigendur Þrándarstaða hafa um langa hríð haft réttmætar ástæður til að vænta þess að merkjum sé þar rétt lýst.

Kemur þá til skoðunar hvort land innan framangreindra merkja Þrándarstaða hafi mismunandi eignarréttarlega stöðu.

Af hálfu íslenska ríkisins er byggt á því að úrlausn óbyggðanefndar varðandi jörðina Þingvelli hafi áhrif á eignarréttarlega stöðu Þrándarstaða. Umræddur úrskurður óbyggðanefndar er birtur í skýrslu óbyggðanefndar fyrir árin 1998-2002. Þar kemur fram að gögn um stofnun allsherjarríkis beri með sér að eignarréttarleg staða Þingvalla hafi snemma verið með sérstökum hætti. Vafi var um landnám á því svæði og væri hann óhjákvæmilega meiri eftir því sem norðar og austar drægi. Í úrskurðinum er vísað til gagna um að Skjaldbreiður hafi ekki tilheyrt jörðinni frá upphafi og samandregið komist að þeirri niðurstöðu að Þingvallakirkjuland hafi ekki í heild sinni verið undirorpið beinum eignarrétti en óvíst væri hvar mörkin lægju. Óbyggðanefnd féllst á kröfu íslenska ríkisins, sem eiganda jarðarinnar, um þjóðlendumörk, enda yrði ekki við önnur réttari mörk miðað, sbr. 15. gr. þjóðlendulaga nr. 58/1998. Engar forsendur eru tilgreindar af hálfu íslenska ríkisins í þessu máli, sem leggja að jöfnu land Þingvallakirkju, sem úrskurðað var þjóðlenda, og það land Þrándarstaða sem mál þetta fjallar um. Er sjónarmiðum íslenska ríkisins því hafnað.

Ekki eru heimildir um annað en að jörðin Þrándarstaðir hafi verið byggð og nýtt eftir búskaparháttum og aðstæðum á hverjum tíma. Innan þeirra marka sem tilgreind eru 1922 hafa eigendur jarðarinnar farið með umráð og hagnýtingu og gert ráðstafanir með löggerningum á sama hátt og gildir um eignarland almennt. Fjalllendi jarðarinnar hafa þar ekki verið undanskilin.

Ekki verður annað séð en að eignarhald innan framangreindra merkja Þrándarstaða hafi verið án ágreinings eða athugasemda sem máli skiptir. Engar

heimildir eru um að land innan merkja jarðarinnar hafi mismunandi eignarréttarlega stöðu og verða staðhættir, gróðurfar eða nýtingarmöguleikar ekki taldir hafa úrslitaáhrif í því sambandi.

Að öllu framangreindu virtu hefur af hálfu íslenska ríkisins ekki verið sýnt fram á að land innan tilgreindra landamerkja Þrándarstaða sé þjóðlenda. Rannsókn óbyggðanefndar leiðir einnig til þeirrar niðurstöðu að þar sé um eignarland að ræða án þess þó að tekin sé afstaða til þess hver fari með þau eignarréttindi eða hver séu mörk milli eignarlanda, sbr. 7. gr. laga nr. 58/1998.[588]

Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að land Þrándarstaða, svo sem því er að framan lýst, teljist ekki til þjóðlendu í skilningi 1. gr., sbr. einnig a-lið 7. gr., laga nr. 58/1998.

6.5. Ingunnarstaðir og Hrísakot

Hér verður fjallað um suðurhluta landsvæðis þess sem lýst er í landamerkjabréfi Ingunnarstaða, dags. 26. apríl 1890, og þinglýstu 2. júní sama ár. Rannsókn óbyggðanefndar leiðir í ljós að óþarft er í máli þessu að fjalla um aðra hluta jarðarinnar.

Að Ingunnarstöðum liggja Þrándarstaðir og Skorhagi í vestri, Stóri Botn í norðri og Þingvallakirkjuland í austri og suðri.

Íslenska ríkið hefur dregið kröfulínu sína frá há Kili á sýslumörkum og eftir „mörkum milli Hækingsstaða og Ingunnarstaða/Hrísakots að hornmarki við Þrándarstaði, þaðan bein lína þar til hún sker mörk Ingunnarstaða/Hrísakots og Stóra-Botns í 500 m hæð“. Á móti hafa eigendur Ingunnarstaða og Hrísakots gert kröfu um beinan eignarrétt að því landsvæði sem þeir telja að falli innan merkja jarðarinnar. Kröfum íslenska ríkisins er nánar lýst í kafla 3.1.1. og kröfum gagnaðila í kafla 3.2.

Af hálfu íslenska ríkisins einskorðast málatilbúnaður við að um sams konar land sé að ræða og óbyggðanefnd fjallaði um í málinu nr. 1/2000, Þingvallakirkjuland og efstu jarðir í Þingvallahreppi. Þar hafi nefndin komist að þeirri niðurstöðu að hluti lands Þingvallakirkju væri þjóðlenda. Líklegt sé að land vestan megin þjóðlendu sé einnig þjóðlenda og beri sá sönnunarbyrði sem haldi öðru fram.

Af hálfu eigenda Ingunnarstaða og Hrísakots er vísað til þess að allt land þessa svæðis hafi verið numið í öndverðu og að enginn ágreiningur hafi verið um landamerki jarðarinnar sem þýðingu hafi í þessu máli. Landamerkjaskrá jarðarinnar hafi verið þinglýst athugasemdalaust og komi heim og saman við lýsingar aðliggjandi jarða á svæðinu. Vísað er til 72. gr. stjórnarskrárinnar um vernd eignarréttinda, óskráðra reglna eignaréttar, þinglýsingalaga sem fjalli um réttindi þinglýsts eiganda, laga um landamerki og laga um hefð en eigendur jarðarinnar hafi haft umráð landsins margfaldan hefðartíma og meinað öðrum afnot þess. Þá er vísað til fordæma

[588] Sbr. einnig lokakafla í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* (í viðauka).

óbyggðanefndar og annarra gagna um eignarhald og dóms Hæstaréttar Íslands frá 21. október 2004. Að lokum er vísað til venjuréttar sem feli í sér að land, sem að fornu hafi eingöngu verið notað af landeigendum, sé eignarland þeirra án takmarkana.

Saga afmörkunar, ráðstafana að eignarrétti og nýtingar Ingunnarstaða er rakin í kafla 5.1.17. Þar kemur fram að Ingunnarstaða er getið í heimildum allt frá 1180. Af þeim verður ráðið að um sjálfstæða jörð hefur verið að ræða.[589] Þá er vafalaust að samkvæmt lýsingum Landnámabókar náði landnám Ingólfs Arnarsonar m.a. yfir það landsvæði sem hér er til umfjöllunar, sbr. kafla 6.2.

Kemur þá til skoðunar hvernig merkjum jarðarinnar Ingunnarstaða er lýst í heimildum um það efni. Jafnframt verður litið til gagna um merki þeirra landsvæða sem liggja að Ingunnarstöðum. Athugun þessi einskorðast við könnun suður og austurmerkja jarðarinnar gagnvart kröfusvæði íslenska ríkisins. Að fenginni niðurstöðu um landamerki Ingunnarstaða verður fjallað um eignarréttarlega stöðu þess landsvæðis sem til umfjöllunar er.

Fyrstu lýsinguna á merkjum Ingunnarstaða er að finna í landamerkjabréfi fyrir jörðina frá 1890. Að því leyti sem hér skiptir máli þá er mörkum gagnvart Stóra Botni lýst þannig að vatnshalli ráði á múlanum og sömuleiðis þar sem "Súlur" taki við og það austur að Þingvallakirkjulandi. Gagnvart Þingvallakirkjulandi liggi merkin á beinni línu frá "Háusúlu" eða "Mjóusúlu" sem standi í beinni línu við merki, þaðan til upptaka Öxarár við Myrkavatn og þaðan sjónhending í suður á há Kjöl. Síðan ráði vatnshalli vestur eftir Kilinum „til þess á móts við, eða uppundan "Þverá". Landamerkjabréfið er áritað um samþykki Þrándarstaða, Skorhaga og Þingvallakirkjutorfunnar. Landamerkjalýsing Stóra Botns frá 14. maí 1890 fellur að lýsingu Ingunnarstaða og var áritað um samþykki vegna hennar.

Stærstur hluti Ingunnarstaða er utan við kröfusvæði íslenska ríkisins. Landamerkjabréf jarðarinnar er samþykkt af jörðum í suðri, vestri og austri. Þá er landamerkjabréf Stóra Botns í norðri áritað um samþykki vegna Ingunnarstaða. Rannsókn óbyggðanefndar leiðir til þeirrar niðurstöðu að þessi merki þarfnist ekki nánari athugunar.

Í kjölfar þess að landamerkjalög taka gildi 1882 er gert landamerkjabréf fyrir Ingunnarstaði. Fyrirliggjandi gögn benda ekki til annars en að merkjum sé þar rétt lýst. Bréfið er áritað af hálfu aðliggjandi jarða til suðurs vestur og austurs og eigandi Ingunnarstaða samþykkti merki aðliggjandi jarðar til norðurs. Bréfið er þinglesið, fært í landamerkjabók og á því byggt síðan um merki jarðarinnar, án þess að séð verði að komið hafi fram athugasemdir yfirvalda eða ágreiningur við nágranna sem máli skiptir. Þetta bendir allt til þess að lýsing merkja hafi verið í samræmi við það sem almennt var talið gilda. Þá er og ljóst að eigendur Ingunnarstaða hafa um langa hríð haft réttmætar ástæður til að vænta þess að merkjum sé þar rétt lýst.

---

[589] Sbr. umfjöllun um hugtakið jörð í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* (í viðauka).

Kemur þá til skoðunar hvort land innan framangreindra merkja Ingunnarstaða hafi mismunandi eignarréttarlega stöðu.

Af hálfu íslenska ríkisins er byggt á því að úrlausn óbyggðanefndar varðandi jörðina Þingvelli hafi áhrif á eignarréttarlega stöðu Ingunnarstaða. Umræddur úrskurður óbyggðanefndar er birtur í skýrslu óbyggðanefndar fyrir árin 1998-2002. Þar kemur fram að gögn um stofnun allsherjarríkis beri með sér að eignarréttarleg staða Þingvalla hafi snemma verið með sérstökum hætti. Vafi var um landnám á því svæði og væri hann óhjákvæmilega meiri eftir því sem norðar og austar drægi. Í úrskurðinum er vísað til gagna um að Skjaldbreiður hafi ekki tilheyrt jörðinni frá upphafi og samandregið komist að þeirri niðurstöðu að Þingvallakirkjuland hafi ekki í heild sinni verið undirorpið beinum eignarrétti en óvíst væri hvar mörkin lægju. Óbyggðanefnd féllst á kröfu íslenska ríkisins, sem eiganda jarðarinnar, um þjóðlendumörk, enda yrði ekki við önnur réttari mörk miðað, sbr. 15. gr. þjóðlendulaga nr. 58/1998. Engar forsendur eru tilgreindar af hálfu íslenska ríkisins í þessu máli, sem leggja að jöfnu land Þingvallakirkju, sem úrskurðað var þjóðlenda, og það land Þrándarstaða sem mál þetta fjallar um. Sjónarmiðum íslenska ríkisins í þessa átt er því hafnað.

Ekki eru heimildir um annað en að jörðin Ingunnarstaðir hafi verið byggð og nýtt eftir búskaparháttum og aðstæðum á hverjum tíma. Innan þeirra marka sem tilgreind eru 1890 hafa eigendur jarðarinnar farið með umráð og hagnýtingu og gert ráðstafanir með löggerningum á sama hátt og gildir um eignarland almennt. Fjalllendi jarðarinnar hafa þar ekki verið undanskilin.

Ekki verður annað séð en að eignarhald innan framangreindra merkja Ingunnarstaða hafi verið án ágreinings eða athugasemda sem máli skiptir. Engar heimildir eru um að land innan merkja jarðarinnar hafi mismunandi eignarréttarlega stöðu og verða staðhættir, gróðurfar eða nýtingarmöguleikar ekki taldir hafa úrslitaáhrif í því sambandi.

Að öllu framangreindu virtu hefur af hálfu íslenska ríkisins ekki verið sýnt fram á að land innan tilgreindra landamerkja Ingunnarstaða sé þjóðlenda. Rannsókn óbyggðanefndar leiðir einnig til þeirrar niðurstöðu að þar sé um eignarland að ræða án þess þó að tekin sé afstaða til þess hver fari með þau eignarréttindi eða hver séu mörk milli eignarlanda, sbr. 7. gr. laga nr. 58/1998.[590]

Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að land Ingunnarstaða, svo sem því er að framan lýst, teljist ekki til þjóðlendu í skilningi 1. gr., sbr. einnig a-lið 7. gr., laga nr. 58/1998.

[590] Sbr. einnig lokakafla í *Almennum niðurstöðum óbyggðanefndar* (í viðauka).

6.6. Um málskostnað

Í samræmi við 2. mgr. 17. gr. laga nr. 58/1998 hefur óbyggðanefnd lagt mat á það hvað telja megi nauðsynlegan kostnað vegna hagsmunagæslu fyrir nefndinni í máli þessu. Við það mat hefur nefndin m.a. litið til þess hvort aðilar, sem svipaðra hagsmuna eigi að gæta, hafi sameinast um aðstoð lögmanns og annarra sérfræðinga, enda rekist hagsmunir ekki á. Við mat á fjárhæð kostnaðar hefur nefndin enn fremur litið til þess hvað telja megi sanngjarnt og eðlilegt endurgjald fyrir hagsmunagæslu í máli þessu. Þess ber að geta að málskostnaðar var ekki krafist af hálfu Landsnets hf.

7. ÚRSKURÐARORÐ

Ekki eru þjóðlendur á landsvæði því sem fjallað hefur verið um í máli þessu.

Útlagður kostnaður málsaðila, annarra en fjármálaráðherra vegna íslenska ríkisins, utan þóknunar lögmanna, hefur þegar verið endurgreiddur úr ríkissjóði, sbr. 17. gr. laga nr. 58/1998. Þóknun málflytjenda ákvarðast svo: Eyvindur G. Gunnarsson hrl., kr. 1.250.000; Gunnar Sæmundsson hrl., kr. 280.000; Hákon Árnason hrl., kr. 310.000; Páll Arnór Pálsson hrl., v/jarða á Kjalarnesi kr. 500.000 og v/jarða í Kjós kr. 950.000, Sigurður Sigurjónsson hrl., kr. 370.000; en þóknun lögmanna greiðist úr ríkissjóði, sbr. 17. gr. laga nr. 58/1998.

Karl Axelsson

Allan V. Magnússon

Halldór Jónsson

A L M E N N A R N I Đ U R S T Ö Đ U R

Ó B Y G G Đ A N E F N D A R

í málunum nr. 1-7/2000 (uppsveitir Árnessýslu)

og 1-5/2001 (sveitarfélagið Hornafjörður)

ÓBYGGÐANEFND

Sérprentun 3. júní 2004

EFNISYFIRLIT

FORMÁLI **3**

1. INNGANGUR **4**

2. GRÓÐURFAR VIÐ LANDNÁM OG SÍÐARI BREYTINGAR **4**

3. STOFNUN EIGNARRÉTTINDA **5**

3.1. Landnám 5
3.2. Hefð 8
3.3. Lög 12

4. FLOKKUN LANDS **13**

4.1. Almennt 13
4.2. Jörð 14
4.3. Almenningar 20
4.4. Afréttir 22
4.5. Jörð eða afréttur? 29
4.6. Jöklar 30
4.7. Fjallskil 36
4.8. Ítök 39
4.9. Fjörur og rekaeign 42

5. HEIMILDIR UM EIGNARHALD **47**

5.1. Almennt 47
5.2. Jarðamöt og jarðabækur 47
5.3. Máldagar og vísitasíur 49
5.4. Lögfestur 52
5.5. Jarðabréf og landamerkjabréf 53
5.6. Afsals- og veðmálabækur 57
5.7. Aðrar heimildir 58

6. NIÐURSTAÐA **59**

FORMÁLI

Í úrskurðum óbyggðanefndar á fyrsta landsvæðinu sem tekið var til meðferðar, sjá mál nr. 1-7/2000, er í kaflanum „Almennar niðurstöður óbyggðanefndar“ gerð grein fyrir athugunum og niðurstöðum um nokkrar staðreyndir og lagaatriði sem almenna þýðingu geta haft við úrlausn þeirra mála sem undir nefndina heyra. Í úrskurðum óbyggðanefndar á næsta landsvæði sem tekið var til meðferðar er í kaflanum „Viðauki við almennar niðurstöður óbyggðanefndar“ aukið við þessa umfjöllun og nokkrum nýjum atriðum bætt við, sjá mál nr. 1-5/2001. Framangreindir tveir kaflar hafa nú verið felldir saman, með lítilsháttar breytingum, og fara hér á eftir.

1. INNGANGUR

Hér verður gerð grein fyrir almennum athugunum og niðurstöðum óbyggðanefndar um nokkrar staðreyndir og lagaatriði sem þýðingu geta haft við úrlausn þeirra mála sem undir nefndina heyra.

Í upphafi verður gefið yfirlit um gróðurfar á Íslandi við landnám og þeim breytingum sem á því hafa orðið síðan. Þá verður fjallað um landnám, hefð og lög sem stofnunarhætti eignarréttinda.

Því næst verður gerð grein fyrir flokkun lands í *jarðir*, *almenninga* og *afrétti* og eignarréttarlegri þýðingu þessara hugtaka. Hugað verður sérstaklega að ákveðnum tilvikum sem virðast á mörkum framangreindra flokka ásamt eignarhaldi á landi undir jöklum og mörk við jökul eða á. Þá verður fjallað um hvort og þá hvaða vísbendingar um eignarréttarlega stöðu lands má draga af fyrirkomulagi fjallskila og tilvist ítaka til lands eða sjávar, hvaða réttur felist í fjörueign og hver séu merki sjávarjarða til hafsins.

Loks verður fjallað um efni og gildi þeirra heimilda sem einna helst fjalla um eignarréttindi fyrr á tímum. Gerð verður sérstök grein fyrir jarðamötum og jarðabókum, máldögum og vísitasíum, lögfestum, jarðabréfum og landamerkjabréfum, afsals- og veðmálabókum.

2. GRÓÐURFAR VIÐ LANDNÁM OG SÍÐARI BREYTINGAR

Íslandi má skipta í þrjú hæðar- eða gróðurbelti, þ.e. *láglendisbelti, hlíðabelti og hálendis- eða fjallbelti.*[1] Þessi skipting byggist á því að lífsskilyrði fyrir plöntur og aðrar lífverur, þ. á m. búsetuskilyrði fyrir fólk, fara stigversnandi með vaxandi hæð yfir sjávarmáli og lækkandi meðalhita. Höfuðeinkenni gróðurfars breytast því frá láglendisbelti og upp til efstu gróðurmarka á hálendi, tegundum plantna fækkar mjög, harðgerar tegundir verða ríkjandi, uppskerumagn minnkar og gróðurþekjan verður gisnari.

Gróðurbeltin eru í mismunandi hæð í hinum ýmsu landshlutum, eftir því hvort um er að ræða innhéruð eða útnes, eftir snjóalögum o.s.frv. Milli gróðurbeltanna eru að sjálfsögðu ekki skörp skil heldur breytist gróðurfar stig af stigi með vaxandi hæð yfir sjávarmáli. Í grófum dráttum nær láglendisbelti landsins upp í 100-150 m hæð og sums staðar nokkru hærra sunnanlands. Hlíðabeltið tekur við og nær upp í 300-400 m hæð, en þar ofan við er hálendisbeltið. Ætla má að um landnám hafi mörkin legið nokkru ofar.

---

[1] Steindór Steindórsson, 1964: *Gróður á Íslandi*. Reykjavík. S. 28.

Talið er að við landnám hafi gróður þakið um $^{2}/_{3}$ hluta af yfirborði landsins.[2] Mikill hluti láglendis- og hlíðabelta, svo og hálendisbeltis upp að 600-700 m hæð á miðhálendinu, hefur verið þakinn nokkuð samfelldum gróðri og jarðvegi. Ofar hefur gróðurinn orðið stöðugt gisnari, uns hann hefur horfið að mestu í 800-1000 m hæð. Í fjalllendi útnesja og í bröttum fjallahlíðum hafa efri mörk samfellds gróðurs legið neðar.

Við landnám hefur birkiskógur og kjarr sett mestan svip á gróðurfar í láglendis- og hlíðabeltum og jafnvel teygt sig upp í hálendisbelti við bestu aðstæður. Áætlað er að skóglendi og kjarr hafi þakið um $^{1}/_{4}$ hluta landsins. Það var langverðmætasta gróðurlendi landsins vegna mikillar grósku, fjölþættra nota og jarðvegsverndar. Ofan skógarmarka hafa smárunnar, ýmsar lyngtegundir og harðgerar jurtir verið ríkjandi tegundir. Þar sem jarðvatnsstaða var há, á láglendi og hálendi, var gróskumikill votlendisgróður. Rýr mosagróður tók við þegar nálgaðist efri mörk gróðurs, og loks voru plöntur á stangli á því landi sem í daglegu tali er nefnt ógróið.

Nú þekur gróður aðeins um $^{1}/_{4}$ hluta landsins í heild og um $^{10}/_{100}$ hluta ísfrírra svæða miðhálendisins, í stað nær helmings um landnám. Aðeins um $^{1}/_{100}$ hluti landsins er skógi eða kjarri vaxinn. Gróðurþekja landsins hefur þannig bæði dregist saman og gæði hennar rýrnað.

Langmest hefur rýrnun landgæða orðið í hálendisbeltinu, einkum á miðhálendinu. Afleiðingar þessa eru m.a. þær að verulegur hluti miðhálendisins, sem um landnám og fram eftir öldum var vel fallið til sumarbeitar, er nú gróðursnauðar auðnir.

3. STOFNUN EIGNARRÉTTINDA

Þeir stofnunarhættir eignarréttinda sem huga þarf sérstaklega að í þessu sambandi eru landnám, hefð og lög.

3.1. Landnám

Hér á landi var fyrst stofnað til eignarréttar yfir landi með námi. Telja verður líklegt að eigi síðar en með gildistöku ákvæða Jónsbókar um afrétti og almenninga hafi nám verið útilokað. Vafalaust er þó að eftir lögtöku nýbýlatilskipunar 1776 er nám úr sögunni sem stofnunarháttur eignarréttar hér á landi.[3]

Landnámabók hefur löngum verið talin mikilvægasta heimildin um upphaf byggðar á Íslandi. Þar eru nefndir um 430 karlar og konur sem námu land eða eignuðust það úr landnámi annarra. Þá eru þar nöfn um 600 bæja sem risið eiga að hafa á

---

[2] Ingvi Þorsteinsson og Sigurður Blöndal, 1986: *Gróðureyðing og endurheimt landgæða*. Reykjavík. S. 13.

[3] Sbr. Gaukur Jörundsson: „Um afrétti og almenninga“, óbirt fjölrit, bls. 10-11. Gaukur Jörundsson, 1982-83: *Eignaréttur* II (fjölr.). Reykjavík. S. 133-134. Þorgeir Örlygsson, 1994: „Um eignarhald á landi og náttúruauðlindum.“ *Afmælisrit. Gaukur Jörundsson sextugur 24. september 1994*. Reykjavík. S. 565.

landnámsöld, þ.e. á árunum 874-930. Efni Landnámu er spunnið úr þremur meginþáttum: landnámafrásögnum, greinargerð fyrir landnámsmönnum, ætt þeirra og niðjum og fróðleik af ýmsum toga sem lýsir m.a. viðskiptum manna, stjórnarfari, trú og siðum, skipakosti, húsakynnum, búpeningseign og landsháttum.

Landnáma er varðveitt í fimm gerðum, misjafnlega heillegum. Þrjár þeirra eru að stofni til frá miðöldum en tvær voru ritaðar á 17. öld. Melabók mun vera elst þeirra og standa næst frumgerð Landnámabókar, sem talin er rituð á fyrri hluta 12. aldar en er nú glötuð. Ljóst er því að tvö hundruð ár hið minnsta hafa liðið þar til frásagnir um landnám voru skráðar. Allmikill efnislegur munur er á varðveittum gerðum Landnámabókar en þó eru landnámalýsingar yfirleitt nokkuð samhljóða.

Ýmsar sagnir er að finna í Landnámu um það hvernig menn fóru að því að nema land. Í Hauksbókargerð Landnámu er greint frá því að Íslendingar hafi leitað til Haralds konungs hárfagra um aðstoð við að setja reglur um stærð landnáma. Þá voru sett ákvæði um að enginn skyldi víðara nema en hann mætti eldi yfir fara á einum degi með skipverjum sínum.[4] Um konur virðist hins vegar hafa gilt sú regla að þær skyldu ekki nema víðara land en leiða mætti kvígu tvævetra vorlangan dag sólsetra á milli, vel fóðraða.[5] Fleiri aðferðir eru tilfærðar. Helgi magri, sem nam allan Eyjafjörð, er t.d. sagður hafa gert eld mikinn við hvern vatnsós og helgað sér svo allt hérað, væntanlega allt vatnasvæði árinnar. Stundum virðist kvikféð sjálft hafa ráðið ferðinni. Í upphafi þess hluta Landnámu sem fjallar um Sunnlendingafjórðung segir m.a. á þessa leið: „Sumir þeir, er fyrstir kómu út, byggðu næstir fjǫllum ok merkðu at því landskostina, at kvikféit fýstisk frá sjónum til fjallanna.“[6]

Á síðustu áratugum hafa ýmsir fræðimenn á sviði sagnfræði og bókmennta sett fram kenningar um sannfræði Landnámu. Annars vegar hefur því verið haldið fram að treysta megi frásögnum Landnámu í meginatriðum. Hér má nefna kenningar eins og þær að markmiðið með ritun Landnámu hafi verið að skapa grundvöll fyrir innleiðingu óðalsréttar hér á landi, undirbúa skiptingu landsins í kirkjusóknir eða varðveita ættartölur, með tilliti til erfða, hjúskapar o.fl., auk áhuga á sögu forfeðranna.[7] Hins vegar hefur því verið haldið fram að frásagnir Landnámu eigi lítið skylt við sögulegan veruleika. Í því sambandi ber að nefna þá kenningu að markmiðið hafi verið að renna stoðum undir eignarheimildir höfðingjaættanna fyrir þeim jörðum, einkum aðalbólum, sem þær töldu sig eiga á ritunartíma Landnámu.[8] Ennfremur hefur

---

[4] *Landnámabók*, 1986. Jakob Benediktsson gaf út. (Íslensk fornrit. 1. b.) Reykjavík. S. 337.
[5] *Landnámabók* 1986, s. 321.
[6] *Landnámabók* 1986, s. 337.
[7] Sbr. Barði Guðmundsson, 1938: „Uppruni Landnámabókar.“ *Skírnir. Tímarit Hins íslenska bókmenntafélags*. S. 6-7, 20. Jón Jóhannesson, 1954-58: „Sannfræði og uppruni Landnámu.“ *Saga. Tímarit Sögufélags.* S. 225-226. Einar Gunnar Pétursson, 1986: „Efling kirkjuvalds og ritun Landnámu.“ *Skírnir. Tímarit Hins íslenska bókmenntafélags*. S. 193-222.
[8] Sveinbjörn Rafnsson, 1974: *Studier i Landnámabók. Kritiska bidrag till den isländska fristatstidens historia.* Lundi. S. 203-217. Sveinbjörn Rafnsson, 1976: „Aðferðir og viðhorf í Landnámurannsóknum.“ *Skírnir. Tímarit Hins íslenska bókmenntafélags*. S. 222-225, 231-233.

því verið haldið fram að sum nöfn landnámsmanna séu dregin af kennileitum, náttúrufari eða búskaparháttum.[9] Heimildargildi Landnámu er því umdeilt meðal fræðimanna.

Í úrlausnum dómstóla hafa skýrar lýsingar Landnámu á umfangi landnáms verið taldar hafa sönnunargildi við mat á því hvort stofnast hafi til eignarréttar yfir tilteknu landsvæði. Þessi afstaða kemur fram í H 1994 2227 (Geitland). Þar er frásögn Landnámu um nám Geitlands talin sanna að í kjölfar landnáms hafi landsvæðið verið eignarland. Jafnframt ber að nefna H 1960 726 (Skeljabrekka) þar sem talið var auðsætt af frásögn Landnámu að landspilda hefði í öndverðu verið hluti af landi jarðarinnar Skeljabrekku. Takmarkaðar lýsingar í Landnámu hafa hins vegar fremur verið taldar mæla gegn því að land hafi verið numið og þannig orðið undirorpið beinum eignarrétti, sbr. H 1997 1162 (Auðkúluheiði), H 1997 1183 (Eyvindarstaðaheiði), H 1997 2420 (Neðri-Hundadalur), H 1999 111 (Gilsá) og H 1999 2006 (Sandfellshagi). Þá hafa dómstólar litið til gróðurfars og staðhátta við mat á því hvort líkur séu á að landsvæði hafi verið numið, sbr. einkum H 1997 2420 (Neðri-Hundadalur) og H 1999 111 (Gilsá).

Það er álit óbyggðanefndar að Landnáma lýsi a.m.k. þeirri skiptingu lands sem menn töldu rétta eða voru ásáttir um á ritunartíma einstakra gerða. Þá er ljóst að landnámalýsingar hennar hafa verið vel kunnar landsmönnum og sannleiksgildi þeirra óumdeilt fram á síðustu áratugi. Þetta endurspeglast í úrlausnum dómstóla. Nefndin telur því að skýrar frásagnir Landnámu hafi sönnunargildi um tilvist eignarréttar. Jafnframt benda frásagnir Landnámu almennt séð til þess að landnám hafi í einhverjum tilvikum náð lengra inn til landsins en lýst landamerki jarða á síðari tímum. Rannsóknir á sviði sagnfræði, fornleifafræði og náttúrufræði styðja þetta.[10] Svo sem fram kemur í kafla 2. hefur gróðurfar inn til landsins verið þannig að landnámsmenn kunna að hafa séð sér hag í að nema land ofar en byggð hefur náð á síðari tímum. Hins vegar hljóta staðhættir, þar á meðal hæð yfir sjávarmáli og fjarlægð frá byggð, að hafa takmarkað möguleika á nýtingu. Afar takmarkaðar ályktanir verða því dregnar af gróðurfari.

Í Landnámu er hins vegar sjaldan lýst nákvæmlega umfangi landnáms eða landamerkjum. Þetta á ekki hvað síst við inn til landsins. Óbyggðanefnd telur hæpið að af takmörkuðum lýsingum í Landnámu verði afdráttarlausar ályktanir dregnar um það hvort í öndverðu hafi verið stofnað til eignarréttar yfir landsvæði með námi.

Þá er ýmislegt óljóst um aðferðir við landnámið og hverju landnámsmenn sóttust eftir, þ.e.a.s. hvort þeir hafi einvörðungu miðað við gróðurfar og staðhætti eða hvort önnur atriði skiptu einnig máli, svo sem heppileg kennileiti, samgönguleiðir,

---

[9] Sbr. Þórhallur Vilmundarson, 1982: „- stad. Island.“ *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder*. 16. b. Kaupmannahöfn. D. 578-584. Sjá ennfr. greinar Þórhalls Vilmundarsonar í *Grímni. Riti um nafnfræði*. 1-3. b. (1980-1996).

völd og áhrif o.s.frv. Óvissa um aðferðir við landnám er of mikil til þess að hægt sé að fullyrða um stærð landnáma á þeim grundvelli.

3.2. Hefð

Hugtakið hefð er hvorki að finna í Grágás né Jónsbók. Í Jónsbók má þó sjá þess merki að afnot manna af tilteknum fasteignatengdum hlunnindum hafi þótt benda til ákveðinna réttinda. Í 26. kapitula landsleigubálks stendur m.a.: „Nú hefir maður skóg, eng eða haga, reka eða aðrar landsnytjar .xx. [þ.e. 20] vetr eða lengr, átǫlulaust, þá á sá er haft hefir, nema hinn hafi lǫgleg vitni til, at hann á, ef hann skal úræntr vera.“[11]

Enda þótt hugtakið komi ekki fyrir í lögbókunum virðist sem mönnum hafi snemma verið það kunnugt. Undir lok 12. aldar deildu leikmenn og Þorlákur biskup Þórhallsson um yfirráð kirkjueigna (staðamál fyrri). Bændur kröfðust forræðis yfir kirkjueignum í krafti „landsskapar ok fornrar hefðar“ en biskupinn kvað forna hefð ekki vega þyngra en lög kirkjunnar[12]. Þessi frásögn getur ekki ein og óstudd talist heimild um hefð í lagalegum skilningi. Allt eins er líklegt að orðið sé hér notað um eitthvað sem haldist hafi órofa um ótiltekinn tíma (sbr. orðasambandið „í hefð og haldi“).

Sumir fræðimenn hafa getið sér þess til að *hefð* sé komin inn í norræn lög úr kanónískum rétti. Í því sambandi er bent á að orðasamböndin „…sem að fornu hefir verið“ og „frá arilds tíð“ gætu verið þýðingar á latneska hugtakinu „praescriptio immemorialis“.[13]

Kaldangursrecess (Koldinghúsrecess) frá 13. desember 1558 var lögleiddur með konungsbréfi 20. mars 1563. Í konungsbréfi þessu segir að recessinn „skuli einnig ganga fyrir lög um þau efni, „sem íslensk lög þar um ekki áhræra né forklára“.“ Í recessnum, 50. kapitula, segir m.a. um 20 vetra hefð:

> Jtem huada godz og eigner nauckur madur hefur med haund haft og halldit xx wetur oklagad og okiært. þui ma hann kuijdulaust hallda og skal þad ecki wndan honum ganga nema suo finnist og bijuijsist þad sie j panta sett edur lient.[14]

Jón Þorkelsson þjóðskjalavörður athugaði á sínum tíma hvar vitnað væri til Kaldangursrecess í dómum og skjölum. Nefndi hann að í alþingisdómi 30. júní 1581, um Bjarneyjartolla, og í dómi Erlends sýslumanns Magnússonar 9. apríl 1594, um

---

[10] Sbr. Kristján Eldjárn, 1974: „Fornþjóð og minjar.“ *Saga Íslands*. 1. b. Reykjavík. S. 115. Jakob Benediktsson, 1974: „Landnám og upphaf allsherjarríkis.“ *Saga Íslands*. 1. b. Reykjavík. S. 165.
[11] *Jónsbók*. Kong Magnus Hakonssons lovbog for Island vedtaget paa Altinget 1281 og réttarboetr de for Island givne retterbøder af 1294, 1305 og 1314. Kaupmannahöfn 1904. S. 156.
[12] Sbr. *Biskupa sögur*. 1. b. Kaupmannahöfn 1858. S. 281 (Oddaverja þáttur, ritaður í byrjun 13. aldar).
[13] Wallén, Per-Edwin, 1981: „Hævd. Sverige.“ *Kulturhistorisk lexikon for nordisk middelalder.* 7. b. Kaupmannahöfn (2. útg.). D. 285. Magnús Már Lárusson, 1981: „Hævd. Island.“ Sama rit, d. 287-288.
[14] *Íslenskt fornbréfasafn*. 13. b. Reykjavík 1933-1939. S. 355. Sbr. *Alþingisbækur Íslands*. 1. b. Reykjavík 1912-1914. S. 425-426. *Alþingisbækur Íslands*. 3. b. Reykjavík 1917-1918. S. 33-35.

Kleifarblá, sé vitnað í 50. kapitula í recessinum.[15] Af rannsókn Jóns verður ekki séð að recess þessi hafi haft þýðingu utan þessa.

Rétt er að taka fram að Kaldangursrecess er að engu getið í þeim umræðum sem fram fóru um miðja 19. öld um setningu hefðarlaga.

Af athugun á dómum í Íslensku fornbréfasafni og Alþingisbókum Íslendinga verður ekki dregin önnur og víðtækari ályktun en sú, að sá sem hafði haft umráð eignar um árabil væri líklegur eigandi hennar nema annað kæmi fram í dómum eða skjölum, svo sem oft er gerður fyrirvari um. Er sá fyrirvari einnig í samræmi við fyrrnefnt ákvæði Jónsbókar.

Í Dönsku lögum Kristjáns V. frá 1683 voru ákvæði um hefð og fleira. Samsvarandi ákvæði voru í Norsku lögum frá 1687 og segir þar m.a. svo í 5. bók, 5. kapitula, 3. gr:

> Hvis andet Gods og Ejendom nogen haver haft i Haand og Hævd i tyve Aar ulast og ukært til Tinge, det beholder hand uden anden Adkomst at fremvise, angerløst og uafvundet, med mindre det bevisis, at hand hafde det, enten til Pant, eller i Forlæning, eller i Forsvar.

Ákvæði þessi voru aldrei birt hér á landi en mörg dæmi eru þess að Yfirréttur og Landsyfirréttur beittu þessum lögum, sbr. t.d. dóm frá 5. maí 1830 þar sem vitnað er án nokkurs fyrirvara til Norsku laga 5-5-3.[16]

Þá var í erindisbréfi fyrir biskupana á Íslandi frá 1. júlí 1746 ákvæði í 16. gr. þar sem gert var ráð fyrir því að á 100 árum mætti hefða eignir og réttindi, sem verið hefðu kirkjueign.[17]

Vorið 1836 lagði Bjarni Thorsteinson amtmaður til við kansellíið í Kaupmannahöfn að 26. kapituli landsleigubálks Jónsbókar yrði numinn úr gildi og tekin upp ákvæði Dönsku laga um hefð. Fram kom að óljóst þætti hvort reglan í Jónsbók tæki einungis til hlunninda eða einnig til fasteigna. Kansellíið bar málið undir Landsyfirrétt og síðan embættismannanefndina sem skipuð var 22. ágúst 1838. Við athugun lögfróðra manna kom í ljós að íslenskir dómstólar á 17. og 18. öld og fram á þá 19. höfðu í langflestum tilvikum tekið mið af Dönsku og Norsku lögum í þeim málum sem snertu hefð. Flestir nefndarmanna voru þeirrar skoðunar að rétt væri að innleiða hér dönsk hefðarlög.[18]

Árið 1845 var lagt fyrir ráðgjafaþingið frumvarp kansellísins til tilskipunar um hefð og fyrningu. Var þar gert ráð fyrir að ákvæði Dönsku laga um hefð og fyrningu yrðu lögleidd hér á landi.

---

[15] *Íslenskt fornbréfasafn*. 13., s. 351.
[16] *Landsyfirrjettardómar og hæstarjettardómar í íslenzkum málum 1802-1873*. 3. b. Reykjavík 1925-1931. S. 360-374.
[17] *Lovsamling for Island*. 2. b. Kaupmannahöfn 1853. S. 653.
[18] *Tíðindi frá Alþíngi Íslendinga. Fyrsta þing 1. júlí til 5 augúst 1845*. Reykjavík 1845. S. 2-12.

Í umræðum á ráðgjafaþinginu kom fram að algengt var að farið væri að ákvæðum Dönsku og Norsku laga um hefð enda þótt þau ákvæði hefðu ekki verið lögleidd hér. Skiptar skoðanir voru um þetta frumvarp. Þeir sem voru því fylgjandi töldu að hefðarlög gætu verndað eignarréttinn og leyst úr þeirri réttaróvissu sem ríkt hefði. Þeir sem andvígir voru tilgreindu ýmis rök gegn frumvarpinu. Í fyrsta lagi væru eignir og ítök oft langt hvert frá öðru og frá eigendum og þess vegna væri erfitt fyrir þá að verja rétt sinn gagnvart þeim sem vildu sölsa undir sig eignir þeirra í skjóli hefðarlaga. Að auki vísaði frumvarpið almennt til danskra lagareglna um hefð án þess að ljóst væri hver ákvæði lögleiða ætti hér. Ef hin danska hefð fengi lagagildi hér á landi gegn vilja þjóðarinnar þá væri það band á komið sem ekki yrði seinna leyst. Einnig var bent á að ákvæði Jónsbókar hefði ekki valdið neinum ágreiningi eða misskilningi fyrr en á síðustu tímum þegar íslenskir lögfræðingar hefðu farið að meta íslensk lög minna en hin dönsku. Loks tóku þeir fram að búast mætti við málaferlum sem ekki yrði séð fyrir endann á og myndu valda ærnum kostnaði ef frumvarpið yrði samþykkt. Lyktir málsins urðu þær að frumvarpið var fellt með 16 atkvæðum gegn 8 og engin tilskipun sett.[19]

Þrátt fyrir að Landsyfirréttur hefði um árabil dæmt eftir Dönsku og Norsku lögum fór að bera á efasemdum um gildi þeirra er leið á 19. öld. Loks var kveðið á um það í dómi 19. desember 1887 að enda þótt „eignar-hald á fasteign (possessio)“ hafi varað óátalið í 30-40 ár, veitti það eigi eignarheimild eftir íslenskum lögum.[20] Í dómi Landsyfirréttar frá 12. október 1896 var upprekstrarfélagi fjögurra hreppa í Mýrasýslu hins vegar dæmdur beinn eignarréttur að landsvæðinu Hellistungum á grundvelli upprekstrs „um ómuna tíð“ og með skírskotan til Jónsbókar, 26. kap. llb. i.f.[21]

Samkvæmt framansögðu voru réttarreglur um hefð yfir fasteignum óljósar og lagaframkvæmd misvísandi allt til loka 19. aldar. Með setningu hefðarlaga, nr. 46/1905, fengust loks skýrar reglur á þessu sviði. Felld voru úr gildi þau ákvæði hér að lútandi sem löggjafinn taldi gildandi rétt, þ.e. ákvæði 26. kapítula landsleigubálks Jónsbókar sem og 16. gr. í erindisbréfi til biskupa frá 1. júlí 1746. Fleiri atriði tengd lögtöku hefðarlaga skipta og verulegu máli í þessu sambandi. Í greinargerð með frumvarpi til hefðarlaga segir svo:

> Þar sem nú hefur fundizt ástæða til að leggja fyrir alþingi frumvarp til laga um hefð, þá byggist þetta ekki að eins á því, að eins og hefð er til í lögum allra siðaðra þjóða og hefur verið álitin nauðsynleg til að tryggja viðskiptalífið, eins muni vera þörf á þessu rjettartæki hjer á landi, heldur miklu fremur á því, að svo að segja árlega eykst þörfin á því fyrir landbúnaðinn að hafa greið og góð lántökuskilyrði, en eitt aðalskilyrði fyrir

---

[19] *Tíðindi frá Alþingi…1845*, s. 466.
[20] *Landsyfirrjettardómar og hæstarjettardómar í íslenzkum málum*. 3. b. (1886-1889) Reykjavík 1890. S. 236-241.
[21] *Landsyfirrjettardómar og hæstarjettardómar í íslenzkum málum*. 5. b. (1895-1898) Reykjavík 1901. S. 327-330.

> því er, að eigendur jarðanna hafi formlega eignarheimild fyrir jörðum sínum. Nú er það vitanlegt, að hjer á landi hafa menn verið mjög skeytingarlausir með að láta þinglýsa eignarheimildum sínum. Hefur löggjafinn fundið það vel, að þetta var óheppilegt fyrir viðskiptalífið, og sjest það meðal annars af því, að með lögum 15. febr. 1895 var fasteignarsölugjaldið afnumið, til þess að fá menn því heldur til að láta þinglýsa eignarheimildum sínum. …
>
> Auk framangreindra ástæðna fyrir því að lögleiða hefð hjer á landi, skal það einnig tekið fram, að með því að nú mun víðast vera búið að þinglýsa landamerkjum fyrir jörðum samkv. landamerkjalögum 17. marz 1882, þá er þar viss grundvöllur á að byggja um eignarhaldið milli jarðanna innbyrðis, og virðast því að miklu leyti burtfallnar ástæður þær, er menn höfðu á móti hefðinni 1845...[22]

Af þessu má ráða að setning laga um hefð 1905 hafi verið þáttur í viðleitni löggjafans í lok 19. aldar og byrjun þeirrar 20. að skapa traustan grundvöll undir sölu, veðsetningu og skattlagningu jarða og annarra fasteigna, sjá einnig í köflum 5.2. og 5.5. Þess er jafnframt að geta að eitt meginhlutverk hefðar er að styðja við og auka réttarvernd eignarréttinda sem eru lögmæt einnig af öðrum ástæðum.[23]

Samkvæmt 1. gr. hefðarlaga má vinna hefð á hverjum hlut, jafnt fasteign sem lausafé, er getur verið eign einstakra manna, án tillits til þess, hvort hann var áður einstaks manns eign eða opinber eign. Niðurlag ákvæðisins verður ekki skilið svo að hefð verði ekki unnin á verðmætum sem ekki eru beinum eignarrétti háð. Þvert á móti verður að líta svo á að þar sem hægt er að hefða eign einstaklings eða hins opinbera sé því fremur hægt að hefða fasteignaréttindi sem ekki eru beinum eignarrétti háð.[24] Meginskilyrðið fyrir hefð á fasteign er 20 ára óslitið eignarhald sem fullnægir tilteknum huglægum og hlutlægum skilyrðum, sbr. 2. gr. laganna.

Ótvírætt er að virk yfirráð og bein hagnýting án löggernings eru veigamiklir þættir við mat á eignarhaldi samkvæmt hefðarlögum. Jafnframt hafa ráðstafanir að lögum, t.d. afsal eignar, veðsetning, stofnun ítaks og veiting leyfa til hagnýtingar eignar, verið taldar veigamikil vísbending um eignarhald. Þá getur viðhorf hefðanda og annarra aðila haft þýðingu í þessu sambandi, auk annarra atriða sem minna máli skipta.

Í Hæstarétti hafa gengið nokkrir dómar þar sem reynt hefur á hvort aðilar hafi hefðað beinan eignarrétt að afréttum eða öðrum svæðum utan landamerkja jarða. Ber hér að nefna H 1955 108 (Landmannaafréttardómur fyrri), H 1981 1584 (Landmannaafréttardómur síðari), H 1997 1162 (Auðkúluheiði) og H 1997 1183 (Eyvindarstaðaheiði). Í öllum tilvikum var eignarhefð talin ósönnuð en ekki örlar á ráðagerð um að eigendalaus svæði verði ekki hefðuð. Af þessum dómum er ljóst að hefðbundin

---

[22] *Alþingistíðindi* 1905. A. Þingskjöl. Reykjavík 1905. S. 148, sbr. s. 426-428.
[23] *Alþingistíðindi* 1905, A, s. 140. Gaukur Jörundsson, 1982-1983: *Eignarréttur* II, s. 156, 159.
[24] Sbr. Gaukur Jörundsson: „Um afrétti og almenninga“ (óbirt fjölrit), s. 14-15.

afréttarnot, þ.e.a.s. sumarbeit og e.t.v. önnur takmörkuð notkun, eru ekki nægjanleg ein sér. Jafnframt virðast ráðstafanir að lögum, svo sem sala tiltekinna réttinda, ekki hafa þýðingu við þetta mat. Samt sem áður verður af þessum dómum ráðið að ekki sé útilokað að hefða eignarrétt að slíku landsvæði. Skilyrði til þess eru hins vegar þröng.

Þá kemur til skoðunar hverjar séu kröfur dómstóla til eignarhefðar þegar um er að ræða land sem liggur innan merkja jarðar. Í H 1997 2792 (Laugavellir) var eignarhefð viðurkennd, enda þótt not hefðanda, sem jafnframt studdi rétt sinn við kaupsamning, hefðu verið sambærileg afréttarnotum, þ.e. beit og eftir atvikum önnur þrengri nýting. Í H 1939 28 (Einarsnes) taldist eignarhefð einnig fullnuð, enda þótt eignarheimild væri sögð glötuð og ekki annar grundvöllur fyrir hendi en takmörkuð not.

Þá er og ljóst að nytjar af þessu tagi hafa ekki nægt til að vinna eignarhefð með útrýmandi hætti innan marka jarðar svo sem þau hafa verið afmörkuð í landamerkjabréfi hennar, sbr. H 1991 1444 (Skógar og Brúsholt) og H 1995 2120 (Nefsholt og Gata).

Það er áður rakið að skýrum réttarreglum um hefð var ekki til að dreifa fyrir setningu hefðarlaga nr. 46/1905. Í 12. gr. laganna kom fram að telja mætti eignarhald hefðanda fyrir gildistöku laganna til hefðartíma, þó þannig að engin hefð teldist fullnuð fyrr en í árslok 1910. Ljóst er að með þessu var ákveðið að hefðarlög giltu afturvirkt en ákvæðið tók þó aðeins til hefðarhalds sem fyrir hendi var við gildistöku laganna.

Um þýðingu venjuréttar er það að segja að afnot lands sem ekki uppfylla skilyrði hefðarlaga til hefðarhalds, geta ekki stofnað til eignarréttinda yfir landinu. Hins vegar kann viðurkennd beiting tiltekinna eignarráða, sem styðjast við aðrar eignarheimildir, að hafa áhrif á mat á því hvers eðlis eignarráðin eru, t.d. um sönnunarbyrði fyrir gildi eða efni eignarheimildar. Þýðing venju er því sönnunarlegs eðlis fremur en að þar geti verið um að ræða sjálfstæða eignarheimild.

3.3. Lög

Þá verður hugað að stofnun eignarréttinda með lögum. Átjánda öldin hefur löngum verið talin eitt mesta harðindatímabil í sögu þjóðarinnar og fjöldi jarða lagðist í eyði. Viðbrögð stjórnvalda voru þau að senda til landsins þriggja manna nefnd (landsnefndina fyrri) til að kynna sér landshagi og leggja fram tillögur um úrbætur. Það var við þessar aðstæður sem nýbýlatilskipunin um landnám og byggingu eyðijarða var gefin út, 15. apríl 1776. Í henni fólst heimild til að byggja jarðir á óbyggðum svæðum, jafnvel innan eignarlanda. Tilgangurinn var að hamla gegn fólksfækkun og eyðingu jarða með því að hvetja ungt fólk til að stofna heimili og byggja upp hin eyddu býli.

Samkvæmt ákvæðum tilskipunarinnar var skylt að taka í notkun „útlendi“ jarða sem lá notalaust og átti jarðeigandinn að hafa forgangsrétt til að byggja þar upp

nýbýli. Ef hann gerði það ekki var öðrum látið það eftir. Á öðrum óbyggðum landsvæðum, þ. á m. „afréttaralmenningum“, höfðu allir jafnan rétt til að stofna nýbýli samkvæmt tilteknum reglum. Þetta gilti einnig um lönd og jarðir sem forðum voru í byggð en höfðu um langan aldur legið í eyði. Var þá litið svo á að enginn gæti lengur talist eigandi eða erfingi slíkra jarða.

Nýbýlatilskipunin var í gildi í rúm hundrað ár en ekki verður séð að hún hafi borið þann árangur sem til var ætlast. Þó er talið að um þrjátíu jarðir og hjáleigur hafi verið byggðar fyrstu tíu árin sem tilskipunin var í gildi, flestar að frumkvæði þeirra sem töldust eigendur þessara eyðijarða. Sjaldgæft er því að stofnað hafi verið til eignarréttinda á grundvelli nýbýlatilskipunar.[25]

Í 1. gr. nýbýlalaga, nr. 15/1897, sem við tóku af nýbýlatilskipuninni var kveðið á um að nýbýli mætti stofna á eyðijörðum og í öðrum óbyggðum löndum, er enginn gæti sannað sína eign. Í 2. gr. laganna var kveðið sérstaklega á um það að nýbýlingur skyldi láta vita um fyrirætlun sína ef hann vildi stofna nýbýli á eyðijörð eða í óbyggðu landi og var þá gefinn sex mánaða frestur ef einhver vildi gefa sig fram með heimildarskírteini fyrir landinu. Skilyrði til stofnunar nýbýla voru þannig þrengd verulega og munu þess engin þekkt dæmi að nýbýli hafi verið reist á grundvelli þessara nýbýlalaga.[26]

4. FLOKKUN LANDS

4.1. Almennt

Flokkun lands á grundvelli eignarhalds hefur verið með ýmsu móti í íslenskum rétti og hugtakanotkun ekki alltaf samræmd. Lengst af var að meginstefnu til greint á milli *jarða* og *afrétta*, auk *almenninga*. Þessi skipting kemur þegar fram í Grágás og má glögglega sjá í eftirfarandi ákvæði Jónsbókar:

> Svá skulu almenningar vera sem at fornu hafa verit, bæði hit efra ok hit ytra; en ef menn skilr á, kallar annarr sér, annar afrétt eða almenning, þá festi sá lǫg fyrir er sér kallar ok stefni þing er menn eigu því máli at skipta, ok hafi haft upp þingboð fyrir fimt. [27]

Hér má að auki nefna tilskipun um veiði á Íslandi 1849 og frumvarp til landbúnaðarlaga 1878.[28] Í nýbýlatilskipun 1776 og landamerkjalögum, bæði 1882 og 1919, er gengið út frá flokkun lands í jarðir og afrétti en hugtakið almenningur er ekki

---

[25] Þorkell Jóhannesson, 1950: *Saga Íslendinga*. 7. b. Reykjavík. S. 254-255.

[26] Þorkell Jóhannesson, 1948: *Alþingi og atvinnumálin. Landbúnaður og útvegsmál. Höfuðþættir*. (Saga Alþingis IV.) Reykjavík. S. 70.

[27] *Jónsbók* 1904, s. 185 (52. k. llb). Sbr. einnig *Grágás. Lagasafn íslenska þjóðveldisins.* Gunnar Karlsson, Kristján Sveinsson, Mörður Árnason sáu um útgáfuna. Reykjavík 1992. S. 342, 369 (46. k., 74. k. lbþ.).

[28] Frumvarp til landbúnaðarlaga fyrir Ísland (álit meirihlutans), Reykjavík 1877. Frumvarp til landbúnaðarlaga fyrir Ísland (álit minnihlutans). Reykjavík 1878. Sjá einnig 1.-2. gr. veiðitilskipunar frá 20. júní 1849 (*Lovsamling for Island*. 14. b. Kaupmannahöfn 1868. S. 316).

notað. Þess í stað er í nýbýlatilskipun talað um „afréttaralmenninga“ og í landamerkjalögum um „aðrar óbyggðar lendur“.[29] Á síðari tímum hefur þessi flokkun riðlast, ný hugtök komið fram og hin eldri verið notuð í fleiri en einni merkingu.

Með þjóðlendulögunum er komið á þeirri nýskipan að land er flokkað í tvennt, *eignarland* og *þjóðlendu*, sjá 1. gr. laga nr. 58/1998. Eignarland er skilgreint sem „landsvæði sem er háð einkaeignarrétti þannig að eigandi landsins fer með öll venjuleg eignarráð þess innan þeirra marka sem lög segja til um á hverjum tíma.“ Þjóðlenda er skilgreind sem „landsvæði utan eignarlanda þó að einstaklingar eða lögaðilar kunni að eiga þar takmörkuð eignarréttindi.“ Hugtakið afréttur er ekki lengur notað sem lýsing á ákveðnu eignarformi lands og er skilgreint sem „landsvæði utan byggðar sem að staðaldri hefur verið notað til sumarbeitar fyrir búfé.“ Afréttur getur þannig verið hvort heldur er í eignarlandi eða þjóðlendu.

Hugtökin jörð, afréttur og almenningur samkvæmt hinni eldri flokkun hafa þýðingu við úrlausn mála á grundvelli þjóðlendulaga. Ræðst hún nánar af því hvernig þau falla að hugtökunum *eignarland* og *þjóðlenda*. Verður nú hugað að *jörðum*, *afréttum* og *almenningum* í þessu sambandi og einkanlega litið til stofnunar, nýtingar, afmörkunar og inntaks réttinda og skyldna. Óbyggðanefnd leggur þó áherslu á að sú flokkun er ekki fortakslaus og að dæmi finnist um landsvæði sem ekki verða felld í neinn framangreindra flokka, sbr. einnig umfjöllun í kafla 4.5.

4.2. Jörð

Komið hefur fram að helstu stofnunarhættir beins eignarréttar hér á landi eru nám, hefð og lög. Samkvæmt því sem í Landnámu greinir voru sum landnám í öndverðu mjög stór en var smám saman skipt niður í smærri einingar, jarðir. Um þetta eru ýmis dæmi, sbr. t.d. eftirfarandi frásögn af Skalla-Grími Kveldúlfssyni:

> Skalla-Grímr var þar um vetrinn, sem hann kom af hafi, ok kannaði þá allt herað. Hann nam land útan frá Selalóni ok et efra til Borgarhrauns ok suðr allt til Hafnarfjalla, herað allt svá vítt sem vatnfǫll deila til sjóvar. …Síðan skipaði hann heraðit sínum félǫgum, ok þar námu margir menn síðan land með hans ráði. Skalla-Grímr gaf land Grími enum háleyska fyrir sunnan fjǫrð á milli Andakílsár ok Grímsár; hann bjó á Hvanneyri. Úlfr hét son hans, faðir Hrólfs í Geitlandi.[30]

Allt frá tíma Grágásar hafa íslensk lög gert ráð fyrir að landsvæði jarðar væri afmarkað með landamerkjum.[31] Þannig er mælt fyrir um það í Jónsbók að við sölu lands skyldu aðilar „kveða á um merki með sér, um land ok skóga ok engjar ok reka,

---

[29] Í nýbýlatilskipuninni er greint á milli víðátta í byggðum sveitum, eignarlanda, afréttaralmenninga og loks eyðilanda og eyðijarða í byggð (*Lovsamling for Island.* 4. b. Kaupmannahöfn 1854. S. 251-257). Sjá 1. gr. landamerkjalaga nr. 5/1882 og 41/1919.
[30] *Landnámabók* 1986, s. 71, sbr. einnig s. 139-146, 230-232.
[31] *Grágás* 1992, s. 342 (46. k. lbþ.).

veiðar ok afréttu ef eru, ok allra gœða skulu þeir geta þeira, er því landi eigu at fylgja, þó at þat sé í ǫnnur lǫnd, eða aðrir menn eigi þanneg ítǫk“. Jafnframt var seljanda jarðar skylt að ganga á merki innan tólf mánaða, með þeirri undantekningu m.a. að eigi var „skylt at ganga á merki þar er fjǫll þau eru, er vatnfǫll deilaz millum heraða, ok eigi er skylt at ganga ór búfjárgangi á fjǫll upp, kveða skal þar á merki“[32]. Væri uppi ágreiningur um eignarhald á tilteknu landsvæði og „kallar annarr sér, annarr afrétt eða almenning“ skyldi leysa úr því máli eftir ákveðnum reglum. Í því fólst m.a. að sá „er sér kallar þá jǫrð“ þurfti að leiða fram vitni máli sínu til stuðnings. Svardagi vitnis skyldi vera á þessa leið: „þat hefir ek heyrt, at þar skilr mark á meðal eignar bónda ok almennings eða afréttar …“[33]

Með landamerkjalögum, nr. 5/1882, var þó fyrst kveðið á um almenna skyldu landeiganda eða umráðamanns jarðar til að setja glögg landamerki fyrir jörð sinni, þar sem þau voru ekki fyrir, halda þeim við og skrásetja, sbr. 1.-3. gr. Samsvarandi ákvæði eru í 1.-3. gr. núgildandi landamerkjalaga, nr. 41/1919.

Þá kemur til skoðunar hver hafi verið réttur jarðeiganda innan merkja jarðar sinnar. Þar verður einna helst litið til þeirra landsnytja sem lengst hafa verið til umfjöllunar í löggjöf hér á landi, þ.e. beitar, veiði, vatns, reka og jarðefna. Síðar verður vikið að hliðstæðum atriðum varðandi afrétti.

Frá tíma Grágásar og fram á þennan dag hefur landeigandi átt beit og annan jarðargróður á jörð sinni, sjá nánar í kafla 4.7. Hann hefur sjálfur stjórnað því hvenær, hversu lengi og hvaða fjölda fjár þar væri beitt.

Á sama tíma hefur að meginreglu verið kveðið á um einkarétt jarðeiganda til veiði fugla, fiska og annarra nytjadýra á jörð sinni.[34] Í sumum tilvikum hefur beinlínis verið tekið fram að rétt landamerki jarðar hverrar skyldu ráða veiði á landi.[35]

Hér má að auki nefna þá meginreglu vatnalaga, nr. 15/1923, að vatnsréttindi fylgi landareign hverri, sbr. ákvæði 2. gr.[36] Regla þessi á rætur að rekja til ákvæða Grágásar og Jónsbókar.[37] Um vatnsréttindi voru þó að sönnu fábrotin fyrirmæli lengst af í íslenskri löggjöf og lutu þá fyrst og fremst að notum vatns til neyslu og áveitu. Stóð um það nokkur fræðilegur ágreiningur í hvaða mæli vatnsréttindi tilheyrðu

---

[32] *Jónsbók* 1904, s. 124 (6. k. lbb). Samkvæmt ákvæðum Jónsbókar voru menn einnig í vissum tilvikum skyldir til að gera svokallaðan „löggarð“ um töðuvöll sinn, engjar og einnig bæja á milli, sbr. bls. 159-163 (31.–32. k. llb.).

[33] *Jónsbók* 1904, s. 186 (52. k. llb.).

[34] Sjá t.d. *Jónsbók* 1904, s. 188-192 (56.-57. k. llb.); 1. gr. tilskipunar um veiði á Íslandi frá 20. júní 1849; 1. mgr. 121. gr. vatnalaga, nr. 15/1923; 1. mgr. 2. gr. laga um lax- og silungsveiði, nr. 61/1932; 2. gr. laga um lax- og silungsveiði, nr. 112/1941; 1. mgr. 2. gr. laga um fuglaveiðar og fuglafriðun, nr. 63/1954; 1. mgr. 2. gr. laga um lax- og silungsveiði, nr. 53/1957; 1. mgr. 2. gr. laga um fuglaveiðar og fuglafriðun, nr. 33/1966; 1. mgr. 2. gr. laga um lax- og silungsveiði, nr. 76/1970, og 2. mgr. 8. gr. laga um vernd, friðun og veiðar á villtum fuglum og villtum spendýrum, nr. 64/1994.

[35] Sjá t.d. 3. gr. tilskipunar um veiði á Íslandi frá 20. júní 1849; 1. mgr. 4. gr. laga um fuglaveiðar og fuglafriðun, nr. 63/1954 og 1. mgr. 4. gr. laga um fuglaveiðar og fuglafriðun, nr. 33/1966.

[36] Sjá nú einnig 2.-3. gr. laga nr. 57/1998 um rannsóknir og nýtingu á auðlindum í jörðu.

[37] Sjá t.d. *Grágás* 1992, s. 324-325, 350-351 (34., 35. og 52. k. lbþ.). *Jónsbók* 1904, s. 188-190 (56. k. llb.).

viðkomandi fasteign og endurspeglast sá ágreiningur m.a. í viðhorfum innan Fossanefndarinnar svokölluðu sem lagði drögin að gildandi löggjöf um vatnsréttindi, vatnalögum nr. 15/1923.[38] Með þeim var sú tilhögun þó óumdeilanlega staðfest að allir helstu þættir vatnsréttinda og vatnsnota tilheyrðu þeirri fasteign sem land ætti undir vatninu, þ.m.t. orkunýtingarrétturinn, sbr. 49. gr. laganna. Hefur það enn frekar verið staðfest með síðari niðurstöðum Hæstaréttar, sbr. t.d. H 1955 431 og H 1963 173. Með lögtöku laga nr. 57/1998 var jafnframt staðfest að eigandi fasteignar færi með eignarráð þess grunnvatns sem undir fasteign hans fyndist.

Á sama hátt hefur sú meginregla gilt að hver maður ætti reka fyrir sínu landi.[39] Rekabálkur Jónsbókar er að stærstum hluta enn í gildi, sjá nánar í kafla 4.9.

Af ákvæðum Grágásar um rétt leiglendings til mótaks í leigulandi og Jónsbókar um sams konar rétt til torfskurðar verður jafnframt ályktað að jarðeigandi hafi átt einkarétt til jarðefna á jörð sinni.[40] Sama meginregla virðist koma óslitið fram í síðari tíma löggjöf.[41] Framangreind lagaákvæði miðast við og endurspegla tilganginn með stofnun hverrar jarðar, að stunda þar búskap og nýta þannig landið til viðurværis.

Þá hafa eigendur og ábúendur jarða átt sérstökum lögákveðnum skyldum að gegna. Nefna má að samkvæmt ákvæðum Grágásar og Jónsbókar skyldu þeir bera boð um þinghald milli bæja.[42] Höfuðskyldan hefur þó fyrr og síðar falist í skattgreiðslum.

Elsta dæmi um jarðamat á Íslandi er að finna í tíundarlögunum 1096/97.[43] Tíund var í reynd 1% eignarskattur sem lagður var á jarðnæði bænda og flestar aðrar eigur landsmanna. Með jarðabókum á 17. öld og síðar leituðust stjórnvöld við að fá sem gleggsta hugmynd um skattskyldar jarðeignir í landinu og verðmæti þeirra og eru dæmi um að reynt hafi verið að meta jarðir að nýju til að komast sem næst raunvirði þeirra. Sjá nánar í kafla 5.2.

Notkun hugtaksins *jörð* í löggjöf hefur verið breytileg og á stundum óljós. Þannig bregður fyrir hugtakinu *aðalbóli* í Grágás og *höfuðbóli* í Jónsbók þegar rætt er um þær jarðir sem síst skyldi farga undan ættargóssi. Hugtakið *staður* er einnig víða notað í heimildum um sérstakan flokk kirkjujarða. Það táknaði fyrst og fremst full eignarráð kirkjustofnunar yfir heimalandi sínu.[44]

---

[38] Ólafur Lárusson sýnist þó hafa verið þeirrar skoðunar að vatnsréttindi, þ.m.t. réttur til grunnvatns, hafi jafnan fylgt landareign og studdi þá skoðuna sína m.a. túlkun ákvæða Grágásar og Jónsbókar þ.a.l., sbr. Ólafur Lárusson, Skrifaðir kaflar úr hlutarétti, Vatnsrjettur, Reykjavík 1929. Í H 1963 173 segir síðan beinlínis að það sé forn regla í íslenskum rétti að hver maður eigi vatn og veiði fyrir sinni jörð, sbr. 56. kap. llb. Jónsbókar.

[39] Sbr. *Jónsbók* 1904, s. 134-136, 194-196 (6. og 60. k. llb.).

[40] Sjá *Grágás* 1992, s. 345 (48. k. lbþ.). *Jónsbók* 1904, s. 135-136 (6. og 7. k. llb.).

[41] Sjá 3. k., 8.-10. gr. tilskipunar frá 13. júní 1787 um verslunar og siglingamálefni á Íslandi (*Lovsamling for Island*. 5. b. Kaupmannahöfn 1855. S. 454-455), 1. mgr. 3. gr. og 13. gr. námulaga, nr. 61/1907, 1. gr. námulaga, nr. 24/1973 og 3. gr. laga um rannsóknir og nýtingu á auðlindum í jörðu, nr. 57/1998.

[42] *Grágás* 1992, s. 182 (42. k. um fjárleigur). *Jónsbók* 1904, s. 106-108, 110-112 (29. og 32. k. ffb.).

[43] Sjá einnig t.d. lög um fasteignamat, nr. 22/1915, 3/1938, 70/1945, 28/1963, 94/1976, 6/2001.

[44] Sbr. Magnús Stefánsson 2000: *Staðir og staðamál. Studier i islandske egenkirkelige og beneficialrettslige forhold i middelalderen*. I. Bergen. S. 35.

Í Grágás og Jónsbók er ekki minnst á hjáleigur enda var leiguliða óheimilt að leigja út frá sér nema með leyfi landeiganda.[45] Ekkert virðist þó hafa verið því til fyrirstöðu að sjálfseignarbóndi leigði öðrum skika af landi sínu. Sjálft hugtakið *hjáleiga* kemur ekki fyrir í heimildum fyrr en í byrjun 15. aldar.[46] Fram að þeim tíma voru önnur hugtök notuð eins og *heimalönd*, *smálönd* og *hjábýli.*[47] Hjáleigubyggð mun fyrst hafa myndast á 13. öld en vaxið mjög á 14. öld.[48]

Sumar hjáleigur urðu til í sellöndum þegar reynt var að breyta selstæði í varanlegan bústað.[49] Á grundvelli nýlegra rannsókna hefur þeirri kenningu verið haldið fram að seljabúskapur hafi mjög snemma orðið mikilvægur þáttur í íslenskum landbúnaði. Þar er jafnframt dregin sú ályktun að selstæði hafi í fyrstu verið í heimalöndum en snemma færst yfir á svæði sem öllum var heimilt að nýta. Þessi sameiginlegu sellönd hafi síðan komist í einkaeigu eða ábúendur einstakra jarða gert tilkall til þeirra.[50] Um þetta verður þó varla fullyrt nema hvert tilvik sé skoðað sérstaklega.

Hvernig sem til hjáleigubúskapar var stofnað í öndverðu var lengi ekki gert ráð fyrir að hjáleigur væru tíundaðar sérstaklega í jarðabókum. Það er ekki fyrr en í tilskipun um nýtt jarðamat frá 1. september 1848 að kveðið er á um að hjáleigur skuli metnar sem sérstakar jarðir ef þær hafi sín sérstöku landmerki og virðist þeirri reglu hafa verið fylgt í löggjöf eftir þann tíma.

Lögbýli var annað hugtak yfir jörð og þá gjarnan notað til að greina á milli *heimajarðar* og hjáleigu. Elstu dæmi þess í Orðabók Háskólans eru frá 16. öld. Í Grágás kemur þó fyrir hugtakið *lögbú* þegar rætt er um þá menn sem rétt sé að kveðja til búakviðar, en merkingin er að öðru leyti óljós. Í Jarðabók Árna og Páls má einnig sjá þess merki að lögbýli hafi verið skilgreint sem jörð er ætti skyldurekstur á afrétt.[51] Þau hugtök sem hér hefur verið gerð grein fyrir lýsa mismunandi tegundum jarða en veita ekki frekari vitneskju um eignarréttarlega þýðingu hugtaksins jörð í samanburði við hugtökin afréttur og almenningur.

Þá kemur til athugunar hvort land innan jarðar geti haft mismunandi eignarréttarlega stöðu.

---

[45] *Grágás* 1992, s. 344 (48. k. lbþ.).
[46] *Íslenskt fornbréfasafn*. 3. b. Kaupmannahöfn 1896. S. 660 (árið 1401). Ólafur Lárusson (1944) telur elstu öruggu heimildina þar sem *hjáleiga* kemur fyrir vera frá 1431 (*Byggð og saga*. Reykjavík. S. 55).
[47] Árni Daníel Júlíusson, 1996: *Bønder i pestens tid. Landbrug, godsdrift og social konflikt i senmiddelalderens islandske bondesamfund*. Kaupmannahöfn. S. 94.
[48] Helgi Þorláksson, 1991: *Vaðmál og verðlag*. Reykjavík. S. 462-463.
[49] Sbr. *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns.* 4. b. Kaupmannahöfn 1925 og 1927. S. 398. *Jarðabók Árna og Páls* 5 (Kph. 1931-1933), s. 98. *Jarðabók Árna og Páls* 6 (Kph. 1938), s. 231. *Jarðabók Árna og Páls* 7 (Kph. 1940), s. 232. *Jarðabók Árna og Páls* 8 (Kph. 1926), s. 382, 398, 431. *Jarðabók Árna og Páls* 9 (Kph. 1930), s. 335. *Jarðabók Árna og Páls* 10 (Kph. 1943), s. 4, 298. *Jarðabók Árna og Páls* 11 (Kph. 1943), s. 13, 66, 96, 98, 111, 123, 148, 153, 225, 252, 257, 272, 280, 333, 347, 368.
[50] Hitzler, Egon 1979: *Sel – Untersuchungen zur Geschichte des isländischen Sennwesens seit der Landnahmezeit.* Ósló. S. 213-215, 226.
[51] *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns.* 13. b. *Fylgiskjö*l. Reykjavík. S. 24.

Hugtakið *heimaland* kemur víða fyrir í heimildum, ekki síst máldögum. Í Jónsbók birtist það fyrst í fyrirsögn 53. kafla landsleigubálks: „Um afréttarfé ef það gengur í heimaland.“ Einnig er minnst á það í réttarbót Hákonar Magnússonar konungs árið 1305:

> Þat er góðr vilji várr um geldfé at þat sé sektalaust í heimalǫndum ef hreppstjórar og grannar lofa ok gefa enga sǫk á því.[52]

Hér sýnist *heimaland* merkja jörð aðskilda frá því landsvæði þar sem geldfé gengur að jafnaði, þ.e. afrétti.

Í máldögum er heimaland haft um þá jörð sem kirkja stóð á, stundum til aðgreiningar frá öðrum jörðum sem eignaðar voru kirkjunni. Í yngri heimildum eru þó dæmi um að heimaland hafi verið sérstök bújörð, aðskilin frá þeirri jörð sem hún heyrði undir. Í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns segir t.d. um jörðina Íshól í Ljósavatnshreppi að hún sé eign staðarins í Laufási og kallist „heimaland þess staðar“, þó að þaðan liggi næstum hálf önnur þingmannaleið, eða 50 km, til Íshóls.[53]

Einnig hefur verið bent á að í heimildum frá 18. öld virðist *heimaland* stundum vera haft um „einskonar millistig á milli lögbýlis og hjáleigu, þó skyldara hjáleigu“. Býli sem á þennan hátt nefnist heimalönd í fyrrgreindum heimildum séu einatt mjög forn hjálönd eða hjáleigur sem byggst hafi áður en kom til hinnar eiginlegu hjáleigubyggðar. Venjuleg merking orðsins heimaland sé önnur, þ.e. afmörkuð landareign ákveðinnar, einstakrar jarðar heima fyrir, gagnstætt afrétti.[54]

Hugtök þau sem hér hefur verið fjallað um koma víða fyrir í fjallskilareglugerðum án þess að þau séu skilgreind nánar. Þó er að finna undantekningar eins og fjallskilareglugerð fyrir Mýrasýslu, nr. 88/1892, en þar segir meðal annars svo í 4. gr.:

> *Heimalönd*. Heimaland jarðar liggur umhverfis bæ hennar og út frá túni, og er hvergi sundur skorið af annarri landareign. Sumra jarða heimalandi utanhúss má aftur skipta í tvennt:
>
> *a. Búfjárhagar* er sá hluti af landareign jarðar, er búpeningur hennar gengur jafnaðarlega í árið um kring. Hér með teljast og engjar í heimalöndum. Flestra jarða heimaland heyrir allt undir þennan staflið.
>
> *b. Útlenda* kallast hér sá hluti af heimalandi jarðar, er liggur út frá búfjárhögum hennar á eina hlið eða fleiri, og verður sökum fjarlægðar eða afstöðu eigi varinn almennings fé, eða notaður stórum meir til sumarbeitar af

---

[52] *Jónsbók* 1904, s. 292.
[53] *Jarðabók Árna og Páls* 11, s. 143.
[54] Björn Teitsson,1973: *Eignarhald og ábúð á jörðum í Suður-Þingeyjarsýslu 1703-1930*. Reykjavík. S. 78-79.

ábúanda þeirrar jarðar en mörgum öðrum. Þetta á aðeins við um landmiklar jarðir, er liggja við afrétt.[55]

Í tilvitnaðri fjallskilareglugerð er gert ráð fyrir að útlenda sé hluti heimalands. Sami eða svipaður skilningur kemur reyndar fram í nýbýlatilskipuninni 15. apríl 1776 þegar fjallað er um „útlendi“ eignarlanda en þar skyldi jarðeigandinn hafa forgangsrétt til að byggja upp nýbýli. Einnig er rétt að benda á það sem Þorvaldur Thoroddsen segir í riti sínu Lýsing Íslands að útlendur „[heiti] þeir hlutir af heimalandi, er liggja út frá búfjárhögum“.[56]

Í löggjöf tuttugustu aldar gætir þess í sívaxandi mæli að þær fasteignir eða fasteignaréttindi sem áður höfðu án sundurgreiningar verið felld undir jarðarhugtakið séu flokkaðar og skipt upp með nýjum hætti. Í fjölda laga er vikið að hugtökunum jörð, lögbýli, landareign lögbýla, eyðijarðir og heimaland jarða. Settar eru fram ýmsar skilgreiningar, sem oft vísa til annarra laga að einhverju leyti.[57]

Niðurstaða óbyggðanefndar er sú að almennt megi gera ráð fyrir því að jörð sé landsvæði sem upprunalega hefur verið ráðstafað úr einstökum landnámum, stofnað til nýbýlis á eða eignarhefð unnin yfir. Tilgangurinn með stofnun hverrar jarðar hefur verið að stunda þar búskap árið um kring. Samt sem áður getur að sjálfsögðu verið land innan jarðar sem ekki verður nýtt til landbúnaðar, enda getur setning merkja hæglega hafa tekið mið af öðrum atriðum. Nýting landsins hefur ráðist af búskaparháttum og umfangi bús á hverjum tíma. Innan merkja jarðar sinnar hefur eigandi farið með umráð og hagnýtingu, ráðstafanir með löggerningum, veðsett jörðina og látið hana ganga að erfðum, á sama hátt og gildir um eignarland almennt.

Landsvæði hverrar jarðar hefur frá öndverðu borið að afmarka með landamerkjum. Óbyggðanefnd telur hvorki verða ráðið af eldri né yngri löggjöf að almennt séð hafi verið gert ráð fyrir því að land innan jarðar hafi mismunandi eignarréttarlega stöðu. Heimaland jarðar sýnist að jafnaði hafa tekið til alls lands henni tilheyrandi, gagnstætt hins vegar afréttum. Ekki virðist almennt hafa verið gert ráð fyrir skiptingu jarðar í heimaland, undirorpið sérstakri og meiriháttar nýtingu, og annað land, úthaga eða afréttarland, í takmarkaðri notum. Einstök dæmi um slíka skiptingu finnast þó og eins kann það í öðrum tilvikum að valda nokkrum vafa þegar undir einstakar jarðir lá eða liggur sjálfstætt afréttur, sjá einnig kafla 4.4. og 4.5. Í slíkum tilvikum er þó oft fyrir að fara glöggum og óumdeildum merkjum milli heimajarðar og afréttar, sbr. t.d. afréttina Auðkúluheiði og Eyvindarstaðaheiði. Af slíkum einstökum dæmum verða hins vegar engar almennar ályktanir dregnar um mismunandi eignarréttarlega stöðu lands innan jarðar. Sýnist þvert á móti mega leggja þá meginreglu til grundvallar að heimaland jarðar nái til alls lands henni tilheyrandi, nema sérstök frávik leiði til annars.

---

[55] *Stjórnartíðindi fyrir Ísland árið 1892*. B-deild. Reykjavík 1892. S. 140.
[56] Þorvaldur Thoroddsen, 1919: *Lýsing Íslands*. 3. b. Kaupmannahöfn. S. 189.
[57] Sjá t.d. vatnalög, lög um lax- og silungsveiði, jarðalög, ábúðarlög og lög um fasteignamat.

Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að líkur séu á því að land sem samkvæmt fyrirliggjandi heimildum er eða hefur verið jörð eða hluti hennar sé beinum eignarrétti háð.

Þó svo að hugtakanotkun hafi ekki fyrr og síðar verið samræmd milli einstakra laga á þessu sviði, er ekki þar með sagt að hún stangist á. Mestu máli skiptir í þessu sambandi að við það mat sem fram fer fyrir óbyggðanefnd sýnist eftir sem áður mega líta til hinnar fornu og almennu skiptingar í *jarðir*, *afrétti* og *almenninga*, þar sem *jörð* hefur þá réttarstöðu og réttarsögulegu stöðu, sem hér hefur verið gerð grein fyrir.

4.3. Almenningar

Hugtakið almenningur hefur haft margræða merkingu í löggjöf fyrr og síðar. Hefðbundin greining gerir ráð fyrir að almenningar séu á landi, hafi og í vötnum en hugtakið hefur allt eins verið notað um ítaksrétt, t.d. rétt til nytja af skógi eða fjöru.[58] Eftirfarandi umfjöllun miðast fyrst og fremst við landalmenninga, þ.e. afmarkað landsvæði. Um slík landsvæði giltu tilteknar reglur sem einkum vörðuðu rétt til beitar, veiði og reka.

Fræðimenn hefur greint á um hvernig háttað sé eignarrétti að almenningum og hvort þá sé fyrst og fremst að finna inn til lands eða út við haf.[59] Sett hefur verið fram sú kenning að land sé annað hvort eignarland eða almenningur. Almenningar séu svæði inn til lands sem fjórðungsmenn hafi átt saman á grundvelli Grágásar og síðar Jónsbókar. Þar væri um að ræða sektarfé til fjórðungsmanna, land sem varð eftir þegar farið var að setja merki á milli býla, eða ónumið land.[60] Eignarrétturinn hefði flust yfir til ríkisins ekki síðar en við gildistöku nýbýlatilskipunarinnar 1776. Hugtakið afréttur fæli einvörðungu í sér ítaksrétt í almenningsland, þ.e. ríkisland, að þeim tilvikum undanskildum þegar um beitiland tilheyrandi einstökum jörðum væri að ræða.[61] Ítaksrétturinn fæli fyrst og fremst í sér rétt til beitar og veiði. Þessum sömu sjónarmiðum var haldið fram af hálfu ríkisins í H 1981 1584 (Landmannaafréttardómur síðari) en var hafnað.

Einnig hafa komið fram gerólíkar kenningar um almenninga. Almenningar hafi legið við sjó og verið veiðistöðvar en ekki grasnytjar eða upprekstrarlönd til fjalla. Þeir hafi orðið til löngu eftir að landið var numið, með samkomulagi við land-

---

[58] Sjá t.d. *Íslenskt fornbréfasafn.* 2. b. Kaupmannahöfn 1893. S. 305, 310, 620, 708, 866, 868-869. *Íslenskt fornbréfasafn.* 4. b. Kaupmannahöfn 1897. S. 141. *Íslenskt fornbréfasafn.* 9. b. Reykjavík 1909-1913. S. 642.

[59] Sbr. Þorvaldur Thoroddsen 1919, s. 187-189.

[60] Bjarni Jónsson frá Vogi, 1917-1919: *Almenningar og afrjettir.* Nefndarálit meiri hluta Fossanefndar (B). S. 20-22, 24. Sjá hins vegar Eggert Briem, 1917: „Um afrjettir og almenninga." *Lögrjetta* 11. apríl 1917. S. 61-62.

[61] Bjarni Jónsson frá Vogi 1917-1919, s . 27-30.

eiganda. Alþýða manna í fjórðungnum hafi þá öðlast þar þau réttindi sem lög gerðu ráð fyrir í almenningum, yfirleitt gegn greiðslu tolls.[62]

Helsta ákvæði Grágásar um almenninga hljóðar svo:

> Það er mælt að almenningar eru á landi hér. Það er almenning er fjórðungsmenn eiga allir saman. Þar eiga menn að fiskja og fygla svo að koma þangað er mánaður lifir vetrar og vera þar sjö mánaði. Þá skal almenning liggja fimm mánaði svo að sá einn skal þá beita er næstur býr. Þar eiga menn að höggva við og telgja og færa til skips eða búða, og er þá heilagur viðurinn.[63]

Helsta ákvæði Jónsbókar um almenninga hljóðar svo:

> Þat eru almenningar er at fornu hafa verit. Sætr má hverr þeira gera er þann almenning eigu er vill at sitja í sumarsetri, ef þat er ór búfjárgangi. En ef tveir menn ganga báðir í eina sláttu senn, hafi báðir þat er þeir slá. En ef þá skilr á, hvárr þeira fyrri orti á, hafi sá sitt mál er sannar með einseiði, nema hinn hafi fleiri vátta í móti. Fiskivǫtn ǫll i almenningi eru ǫllum jafnheimil; þar megu menn fiskja ok fygla. Engi skal beita almenning frá krossmessu á vár ok til Bótólfsvǫku; þar eigu menn at telgja við ok fœra til skips eða búða, ok er þá heilagr viðrinn. Nú koma menn þar ǫðru skipi ok fá eigi þar farm, en aðrir hafa meirr en farm sínu skipi, hvárt er þat er viðr eða hvalr, þá er rétt at þeir taki farm sínu skipi, ok bœti hinum fyrir starf sitt. Nú kemr hvalr, þá er menn eru í almenningi, þá skal boð upp skera sá er næstr býr ok láta fara alla vega sem dagr deiliz; sekr er hann sex aurum við konung, ef hann skerr eigi boð upp, en eyri hverr er fellir, nema nauðsyn banni …[64]

Samkvæmt Jónsbók var gerður sá meginmunur á almenningum og afréttum að í þeim fyrrnefndu mátti slá og gera sel en í þeim síðarnefndu ekki.[65]

Því hefur verið haldið fram að ýmis ákvæði Jónsbókar um almenninga upp til fjalla miðist við aðstæður í Noregi en ekki á Íslandi.[66] Í því sambandi hefur verið bent á beina samsvörun tveggja helstu ákvæða Jónsbókar um þetta efni, í 52. og 59. k. llb., við norsk lög.[67] Óvíst er því að hve miklu leyti þau hafa haft raunverulega þýðingu hér á landi, a.m.k. er ljóst að afréttarsvæði er að finna víða um land en almenninga „hið efra“ sér lítinn stað. Að löggjöf frátalinni eru heimildir um þá ekki aðrar en örnefni á stöku stað. Heimildir um almenninga við sjávarsíðuna eru hins vegar all-nokkrar. Þá sjaldan vísað er í fyrrnefnt ákvæði Jónsbókar virðist hafa verið um slíka

---

[62] Eggert Briem 1917, s. 61-62.
[63] *Grágás* 1992, s. 369 (74. k. lbþ.).
[64] *Jónsbók* 1904, s. 193-194 (59. k. llb.).
[65] *Jónsbók* 1904, s. 176, 193 (46. og 59. k. llb.).
[66] Eggert Briem 1917, s. 61-62.
[67] Sjá eldri Frostaþingslög (k. XIV, 7 og 8) og landslög Magnúsar Hákonarsonar (llb., 61. k.) í *Norges gamle love indtil 1387*. 1. b. Christiania 1846. S. 250-251. *Norges gamle love indtil 1387*. 2. b. Christiania 1848. S. 144-145.

almenninga að ræða.[68] Hins vegar verður ekki séð að almenningur hafi almennt verið notað um óbyggð svæði sem enginn hafði nytjar af. Um slík svæði virðist fremur hafa verið notað orðið óbyggðir, stundum e.t.v. einnig öræfi.[69]

Þess eru samt sem áður ýmis dæmi í síðari tíma löggjöf að fjallað sé um almenninga.[70] Hugtakið er þá oft notað í mun víðtækari merkingu en áður. Þannig er gert ráð fyrir að almenningar séu landsvæði sem enginn aðili geti talið til einstaklingseignarréttinda yfir.[71] Ekki er þá gerður greinarmunur á annars vegar almenningum skv. hinum eldri skilningi hugtaksins, og hins vegar öræfasvæðum, sem engar hefðbundnar nytjar eru af.[72]

Óbyggðanefnd telur að heimildir bendi ekki til að hér á landi hafi verið að finna afmörkuð landsvæði inn til landsins sem lotið hafi reglum um almenninga. Hafi einhvern tíma svo verið, hefur munur á þeim og afréttum orðið lítill eða enginn er tímar liðu fram.[73] Heimildir skortir hins vegar um hvernig það kann að hafa gerst. Í því sambandi má benda á að í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns eru jöfnum höndum notuð orðin afréttur og almenningur eða almenningsafrétt, þegar um er að ræða afrétt sem margir nota sameiginlega.[74] Þá er ljóst að stærstur hluti lands utan einstakra jarða hefur fyrr og síðar verið í afréttarnotum. Samkvæmt þessu verður ekki talið að hugtakið almenningur hafi mikið sjálfstætt gildi við mat á grunneignarrétti á landi sem verið hefur í slíkum notum. Ekki er þó útilokað að slík landsvæði finnist og eins getur hugtakið haft þýðingu við mat á takmörkuðum eignarréttindum.

4.4. Afréttir

Uppruni hugtaksins *afréttur* er óljós en sett hefur verið fram sú kenning að afréttur hafi í upphafi merkt þá athöfn að reka geldfé úr heimahögum til fjarlægara beitilands.

---

[68] Sjá t.d. *Íslenskt fornbréfasafn.* 8. b. Reykjavík 1906-1913. S. 485. Að vísu kemur hugtakið almenningur fyrir sem afmarkað beitiland í svonefndum Þjórsártungudómi, en um sanngildi hans leikur vafi. Sbr. Aðalgeir Kristjánsson og Stefán Karlsson, 1979: „Fimm hundruð ára dómur eða fals?“ *Gripla* III. S. 104-114.

[69] Sbr. *Jarðabók Árna og Páls* 13, s. 43.

[70] Sjá t.d. 1. gr. nýbýlalaga, nr. 15/1879 ásamt fylgiskjölum þeirra laga, 4. gr laga um afréttarmálefni, fjallskil o.fl., nr. 42/1969, 4. gr. laga um afréttarmálefni, fjallskil o.fl., nr. 6/1986.

[71] Gaukur Jörundsson, 1982-1983: *Eignaréttur* II, s. 133. Þorgeir Örlygsson: „Um eignarhald á landi og náttúruauðlindum.“ *Afmælisrit: Gaukur Jörundsson sextugur 24. september 1994*. Reykjavík. S. 576. Sjá einnig 2. gr. tilskipunar um veiði á Íslandi frá 20. júní 1849; 2. mgr. 5. gr. laga um fuglaveiðar og fuglafriðun, nr. 63/1954; 2. mgr. 5. gr. laga um fuglaveiðar og fuglafriðun, nr. 33/1966; 1. mgr. 8. gr. laga um vernd, friðun og veiðar á villtum fuglum og villtum spendýrum, nr. 64/1994; 8.-1. gr. tilskipunar frá 13. júní 1787 um verslunar og siglingamálefni á Íslandi. Sjá einnig 1. gr. námulaga, nr. 50/1909.

[72] Sbr. t.d. 1. gr. landamerkjalaga, nr. 5/1882, 1. mgr. 1. gr. landamerkjalaga, nr. 41/1919.

[73] Ólafur Lárusson, 1950*: Eignarréttur.* Reykjavík. S. 83.

[74] Sbr. *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns.* 12. b. Atriðisorðaskrá. Reykjavík 1990. S. 7 (almenningsafrétt, almenningur).

Síðar hafi það að auki farið að merkja réttinn til að reka fé í þetta beitiland. Loks hafi þriðja merkingin komið við hlið hinna, þ.e. svæðið sem rekið var á.[75]

Afréttur hefur oft verið skilgreindur sem afmarkað landsvæði, að jafnaði utan byggðar, sem að fornu og/eða nýju hefur verið nýtt sem sumarbeitiland.[76] Þessi skýring virðist komast einna næst því sem sagt er um afrétti í Grágás og Jónsbók.[77]

Allt frá tíma Grágásar hafa íslensk lög fyrst og fremst gert ráð fyrir að afréttur væri afmarkaður frá aðliggjandi jörðum, fremur en að þess gerðist þörf að hann væri skýrt afmarkaður í heild sinni. Í kafla 4.2. var gerð grein fyrir ákvæðum Jónsbókar um úrlausn ágreinings er „kallar annarr sér, annarr afrétt eða almenning“ og merkjalýsingu (eða merkjagöngu) við sölu lands. Sá er næstur bjó afrétt gat stefnt þeim við sig til garðlags er afréttinn áttu, að tilteknum skilyrðum uppfylltum.[78] Ákvæði Grágásar voru mjög keimlík því sem hér hefur verið lýst en ekki eins ítarleg. Í landamerkjalögum, nr. 5/1882, er einungis kveðið á um að landamerkjum afrétta og annarra óbyggðra lendna skuli haldið við „að því leyti því verður við komið“. Skylda jarðeigenda til merkjasetningar, viðhalds merkja og skrásetningar þeirra er hins vegar afdráttarlaus. Landamerkjalög, nr. 41/1919, sem enn gilda, verður að skilja svo að landamerki afrétta skuli skrásett. Hins vegar kemur skýrt fram að einungis skuli setja merki og halda við merkjum ef sá krefst þess sem land á að afrétti. Enn sem fyrr miðast því ákvæði landamerkjalaga fyrst og fremst við að afmarka lönd jarða. Síður er talin þörf á að afmarka afrétti í heild sinni með skýru móti. Sjá nánar í kafla 5.5.

Ætla má að sum afréttarlönd hafi legið innan upphaflegra landnáma. Önnur hafa legið utan þeirra. Sú kenning hefur verið sett fram að réttur til afrétta hafi í upphafi orðið til með afnotanámi á landi sem hvorki var háð eignarrétti einstaklinga né ríkis.[79] Af heimildum verður hins vegar ekki ráðið að landnámsmenn hafi numið land til annars en fullrar eignar. Afréttir virðast þannig hafa orðið til á þrennan hátt. Í fyrsta lagi er mögulegt að landsvæði hafi verið numið, gengið kaupum og sölum og fyrr eða síðar verið lagt til afréttar. Í öðru lagi getur verið um það að ræða að land hafi verið numið en beinn eignarréttur ekki yfirfærst og fallið niður. Í aldanna rás hafi menn óátalið farið að nýta svæðið sem afrétt. Í þriðja lagi kann ónumið landsvæði að hafa verið tekið til afnota sem afréttur, enda þótt með óformlegum hætti væri.

Með tilliti til uppruna afrétta má flokka þá í þrennt. Í fyrsta lagi er um þá afrétti að ræða sem kalla má *samnotaafrétti*. Þar er um að ræða afrétti sem skv. elstu heimildum hafa verið í sameiginlegum notum jarða í tilteknu sveitarfélagi eða á afmörkuðu svæði. Sýnast afréttir þeir sem lögbækurnar tóku til einkum falla í þennan

---

[75] Bjarni Jónsson frá Vogi 1917-1919, s. 43.
[76] Efnislega svo í lögum um afréttarmálefni, fjallskil o.fl. Sjá jafnframt 1. gr. þjóðlendulaga, nr. 58/1998.
[77] *Jónsbók* 1904, s. 176-177, 187 (46. og 54. k. llb.). Sbr. einnig Grágás 1992, s. 330-331, 340, 342 (38., 44. og 46. k. lbþ.).
[78] *Jónsbók* 1904, s. 187 (54. k. llb.).
[79] Þórður Eyjólfsson: „Um afrétti og réttindi, sem afréttareign fylgja.“ September 1970 (ópr. fjölr.). S.1.

flokk. Óhætt sýnist að álykta sem svo að hluti þeirra landsvæða, a.m.k., sem viðkomandi afréttir taka og/eða tóku til hafi legið utan þeirra svæða sem numin voru en eignarheimildir snemma fallið niður, hafi svo verið. Rétturinn til þeirra hafi orðið til með því að íbúar byggðarlagsins hafi tekið viðkomandi landsvæði, sem legið hefur utan þáverandi byggðarmarka, til sumarbeitar fyrir búpening og eftir atvikum annarra takmarkaðra nota.

Í öðru lagi er um að ræða *afrétti einstakra jarða og stofnana*, en þar er um þá afrétti að ræða sem skv. elstu heimildum tilheyrðu einstökum jörðum, lögpersónum eða stofnunum, fyrst og fremst kirkjunum. Rekstur annarra aðila var þá heimill skv. venjum og samningum, en gegn greiðslu afréttartolls. Umræddir afréttir eru að meginstefnu til skildir frá viðkomandi heimajörð með sjálfstæðum merkjum eða í sumum tilvikum af öðrum fasteignum. Tilurð þessara afrétta er ekki með öllu ljós en þeim skýringum hefur m.a. verið hreyft að umræddir afréttir hafi verið hluti af landnámi einstakra landnámsjarða, en vegna legu sinnar, landkosta og búskaparhátta verið nýttir til upprekstrar.

Í þriðja lagi er svo um það að ræða að land eða hluti lands einstakra jarða hafi verið lagt til afréttar.

Eignarréttarleg þýðing hugtaksins í löggjöf hefur verið á reiki. Hefðbundin greining gerir ráð fyrir að afréttir verið flokkaðir í þrennt. Í fyrsta lagi er um að ræða afrétti sem eru fullkomið eignarland, t.d. þegar lönd jarðar hafa verið lögð til afréttar. Í öðru lagi geta afréttir verið í afréttareign, og hún eingöngu talin fela í sér þrengri eignarráð, fyrst og fremst beitarrétt og veiði. Í þriðja og síðasta lagi er um að ræða afréttarítök sem felast þá í rétti jarðar eða jarða til upprekstrs á afrétt tilheyrandi annarri jörð eða stofnun, oftast gegn gjaldi. Sá afréttur getur verið hvort heldur er háður beinum eignarrétti eða einungis afréttareign, sbr. fyrri flokkana tvo. Hugtakið afréttareign getur svo haft víðtækari skírskotun, þ.e. framangreint afbrigði takmarkaðra eignarréttinda að landi.

Þá kemur til skoðunar hver hafi verið réttur manna til landsnytja innan afrétta (og almenninga). Þar verður einna helst litið til þeirra landsnytja sem lengst hafa verið til umfjöllunar í löggjöf hér á landi, þ.e. beitar, reka, veiði, vatns og jarðefna, sbr. kafla 4.2.

Frá tíma Grágásar og fram á þennan dag hefur verið kveðið á um það í löggjöf hverjir mættu reka á afrétt, hvenær, hversu lengi mætti beita þar og hverjar skorður yrðu settar við fjölda fjár. Ákvæði Grágásar og Jónsbókar miðuðust við afrétt er menn „eigu tveir eða fleiri saman.“ Samkvæmt lögum um afréttamálefni, fjallskil o.fl., nr. 42/1969 áttu „allir búfjáreigendur, sem landsafnot hafa í hreppi eða á félagssvæði...“ upprekstrarrétt á afrétt hrepps eða annars upprekstrarfélags. Um upprekstrarrétt á afréttarland, sem lá undir einstaka jörð eða stofnun, fór hins vegar eftir fornri venju

eða samningum. Sömu reglur er að finna í núgildandi lögum um afréttamálefni, fjallskil o.fl., nr. 6/1986.[80] Sjá nánar í kafla 4.7.

Ákvæði lögbókanna um beit í almenningi voru rýmri en varðandi afréttina. Enn fremur var tekið fram að hver sem vildi mætti gera sel í almenningi, en það var bannað í afréttum, og öllum var heimilt að nýta sér reka í almenningi, hvort heldur var viður eða hvalur, svo framarlega sem hann hafði ekki áður verið öðrum merktur, sjá nánar í kafla 4.9.[81]

Í Grágás er kveðið á um rétt manna til að veiða í almenningum.[82] Sams konar ákvæði voru í gildi samkvæmt Jónsbók.[83] Ekki er minnst á afrétti sérstaklega í þessu sambandi. Árið 1849 er gefin út tilskipun um veiði á Íslandi og réttur til veiði á afréttum, sem fleiri eigi saman, bundinn við þá menn sem afrétt heyri til en í almenningum er veiði öllum mönnum jafnheimil.[84] Með lögum nr. 63/1954 eru reglur um fuglaveiðar rýmkaðar mjög og öllum íslenskum ríkisborgurum heimilaðar fuglaveiðar í almenningum og afréttum utan landareigna lögbýla, enda gæti enginn sannað eignarrétt sinn til þeirra. Heimild til dýraveiða í almenningum og afréttum utan landareigna lögbýla, enda geti enginn sannað eignarrétt sinn til þeirra, er veitt íslenskum ríkisborgurum og erlendum ríkisborgurum með lögheimili hér á landi með lögum nr. 64/1994.[85]

Engin sérákvæði hafa verið í íslenskri löggjöf um vatnsréttindi á afréttum og almenningum. Miklar deilur urðu um það í byrjun síðustu aldar hvernig eignarrétti að vatni væri háttað, í tilefni af auknum möguleikum til nýtingar vatnsorku. Lyktir urðu þær að í vatnalögum, nr. 15/1923, er sett sú almenna regla að vatnsréttindi fylgi eignarrétti að landi. Þess skal þó getið að við undirbúning vatnalaganna var Fossanefndin svokallaða sammála um að ríkið ætti öll vatnsréttindi utan landareigna einstakra manna.[86]

Með vatnalögum, nr. 15/1923, var heimild til veiða í vötnum á afréttum og almenningum, sem héruð ættu eða notuðu með löglegri heimild og væru ekki einstaks manns eign, bundin við héraðsmenn. Öllum var hins vegar heimil veiði í vötnum á afréttum og almenningum og öðrum lendum utan landareigna lögbýla, enda gæti enginn sannað einstaklingsréttar heimild til þeirra. Umrædd regla þótti ekki fyllilega skýr og var það fyrst með dómi Hæstaréttar í Landmannaafréttarmálinu, H 1955 108 og með gildistöku 5. gr. lax- og silungsveiðilaga nr. 53/1957 sem tekið var af skarið

---

[80] *Jónsbók* 1904, s. 176-177 (46. k. llb.). *Grágás* 1992, s. 330-331 (38. k. lbþ.). Lög um afréttamálefni, fjallskil o.fl., nr. 42/1969, 7.-8. gr., og nr. 6/1986, 7.-8. gr.
[81] *Jónsbók* 1904, s. 193-194 (59. k. llb.). Grágás 1992, s. 369 (74. k. lbþ.).
[82] *Grágás* 1992, s. 349, 369 (50. og 74. k. lbþ.).
[83] *Jónsbók* 1904, s. 193-194 (59. k. llb.).
[84] Sjá 2. gr. tilskipunar um veiði á Íslandi frá 20. júní 1849.
[85] Sjá 2. mgr. 5. gr. laga um fuglaveiðar og fuglafriðun, nr. 63/1954, 2. mgr. 5. gr. laga fuglaveiðar og fuglafriðun, nr. 33/1966 og 1. mgr. 8. gr. laga um vernd, friðun og veiðar á villtum fuglum og villtum spendýrum, nr. 64/1994.

um það, og án tillits til þess hvort að fyrir lægi sönnun um eignarrétt að viðkomandi landsvæði, að veiði í vötnum á afrétti tilheyrði búendum sem upprekstrarrétt ættu á afréttinn til búsþarfa á sama hátt sem verið hefði enda væri veiðiréttur í þeim vötnum ekki í einkaeign, sbr. nú 5. gr. laga nr. 76/1970 um lax- og silungsveiði.

Allt að einu þykir verða að skýra 5. gr. lax- og silungsveiðilaga til samræmis við eignarhald viðkomandi afréttar/landsvæðis og að hún samkvæmt hljóðan sinni taki fyrst og fremst til samnotaafrétta. Lúti viðkomandi landsvæði, þ.e. afréttur beinum eignarrétti er veiðirétturinn að sama skapi á hendi þess sama aðila og fer með hinar beinu eignarréttarheimildir, skv. meginreglu 1. mgr. 2. gr. laga nr. 76/1970, einstaklinga, sveitarfélaga eða annarra. Sé afréttarland ekki undirorpið beinum eignarrétti, en allt að einu í afréttareign ákveðinna aðila, sbr. flokkunin í afrétti kirkna og stofnana hér að framan og afréttareignin eftir atvikum verið framseld sem slík, þá er ástæða til þess að ætla að veiðiréttur sé á hendi þess aðila sem er handhafi afréttareignarinnar. Á öðrum þeim landsvæðum sem hvorki falla í flokk afrétta né sýnt verði fram á tilvist einstaklingseignarréttarheimilda til veiði þá tilheyrir veiðiréttur, að óbreyttu, íslenska ríkinu, sbr. 1. mgr. 2. gr. laga nr. 58/1998.[87]

Í Grágás og Jónsbók er ekki fjallað um rétt til jarðefna utan eignarlanda. Með tilskipun frá árinu 1878 er mælt fyrir um heimild hvers og eins til hagnýtingar tilgreindra jarðefna á fjöllum, þjóðvegum og öðrum stöðum, sem einskis eign væru. Árið 1907 er kveðið á um það í lögum að landssjóður teljist námueigandi í „afrjettum, almenningum og öræfum, sem ekki eru metin til dýrleika“.[88]

Skyldur þeirra er hagsmuna hafa átt að gæta á afréttum hafa fyrst og síðast falist í að fylgja lagareglum, samþykktum eða samningum um tilhögun nýtingarinnar. Heimildir benda ekki til þess að afréttir hafi verið tíundaðir sérstaklega til skatts fyrr en á 20. öld. Sjá nánar í kafla 5.2.

Frá tíma nýbýlatilskipunarinnar 1776 má, a.m.k. framan af, merkja þann mun á samnotaafréttum og afréttum einstakra jarða og stofnana að löggjafinn hefur talið sig hafa rýmri heimildir til að skipa málum á hinum fyrrnefndu.[89] Í nýbýla-

---

[86] Nefndarálit minnihluta Fossanefndar, bls. IV og 32 og Nefndarálit meirihluta Fossanefndar, sbr. 16. og 17. gr. þess frumvarps og athugasemdir við þær greinar.

[87] Sjá 123. gr. vatnalaga, nr. 15/1923, lög um lax- og silungsveiði, nr. 61/1932; lög um lax- og silungsveiði, nr. 112/1941; 5. gr. laga um lax- og silungsveiði, nr. 53/1957 og 5. gr. laga um lax- og silungsveiði, nr. 76/1970.

[88] Sbr. tilskipun frá 13. júní 1787 um verslunar og siglingamálefni á Íslandi, 8.-10. gr.; 13. gr. námulaga, nr. 61/1907; og 1. gr. námulaga, nr. 50/1909. Í síðari löggjöf um þetta efni er ekki fjallað sérstaklega um afrétti og almenninga.

[89] Skýr dæmi um þetta má sjá í 1. og 4. gr. nýbýlalaga frá 1897, hugsanlega 2. gr. veiðitilskipunar frá 20. júní 1849, 1. og 13. gr. námulaga nr. 61/1907, 1. mgr. 12. gr. laga um fasteignamat og fasteignaskráningu nr. 28/1963, 7. og 8. gr. laga um afréttamálefni, fjallskil o.fl. nr. 6/1986, sbr. greinargerð með upphaflegu frumvarpi til þeirra laga. Auk þess má benda á þau gögn sem lágu til grundvallar þingsályktunartillögum frá 1917 og 1919 og svo sjálfum vatnalögunum frá 1923. Það veldur þó vafa að í viðkomandi lögum eru ekki alltaf gerðir fyrirvara vegna þeirra landsvæða eða afrétta sem sveitarfélög hafa eignast á síðari tímum og eiga hugsanlega fullkomnar eignarheimildir fyrir.

tilskipuninni er einn flokkur óbyggðra landsvæða nefndur *afréttaralmenningur,* sbr. kafla 4.3. Það hugtak á sér eldri sögu og kemur m.a. fyrir í Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns í svipaðri merkingu og *samnotaafréttur.* Í nýbýlatilskipuninni virðist ekki gert ráð fyrir að afréttaralmenningar séu háðir beinum eignarrétti en viðurkennt að eigendur og ábúendur nærliggjandi jarða kunni að eiga þar einhvern nýtingarrétt.

Í 1. gr. nýbýlalaga, nr. 15/1897, sem við tóku af nýbýlatilskipuninni segir svo:

> Nýbýli má stofna á eyðijörðum og í öðrum óbyggðum löndum, er enginn getur sannað sína eign. Svo má og stofna nýbýli í afrjettum, er sveitarfélög eiga, og almenningum, ef sveitarstjórnir þeirra sveitarfélaga er afrjettina eiga eða eiga hagsmuna að gæta í almenningnum, leyfa það, og sýslunefndin veitir til þess samþykki sitt.

Í 2. gr. laganna er kveðið sérstaklega á um það að nýbýlingur skuli láta vita um fyrirætlun sína ef hann vilji stofna nýbýli á eyðijörð eða í óbyggðu landi og var þá gefinn sex mánaða frestur ef einhver vildi gefa sig fram með heimildarskírteini fyrir landinu.

Í upphaflegu frumvarpi til nýbýlalaga var ekki miðað við afrétti sveitarfélaga heldur afrétti ótilgreint. Stjórnarráðið taldi það hins vegar ekki ætlun þingsins að lögin tækju til afrétta sem væru eign einstakra aðila, jarða eða kirkna og því var orðalagi ákvæðisins breytt til þessa horfs.

Á sama tíma sýnast afréttir einstakra jarða og stofnana hafa verið aðgreindir frá samnotaafréttum og þá yfirleitt ekki neinir fyrirvarar gerðir varðandi grunneignarrétt jarðeigandans. Sama afstaða endurspeglast og í þeim sölum ríkisjarða sem áttu sér stað á fyrstu áratugum aldarinnar en þá voru afréttir einstakra jarða og stofnana seldir, að því er virðist sem bein og fyrirvaralaus eignarlönd.[90] Breytingar má þó merkja í síðari tíma löggjöf þar sem ekki virðist gerður neinn grundvallarmunur á samnotaafréttum og afréttum einstakra jarða og stofnana.[91]

Dómstólar hafa frá árinu 1955 fjallað um eignarréttartilkall einstaklinga, sveitarfélaga og ríkis til einstakra afrétta.[92] Í H 1955 108 (Landmannaafréttardómur fyrri) og H 1981 1584 (Landmannaafréttardómur síðari) var tekist á um eignarréttartilkall að Landmannaafrétti. Í fyrra málinu var beinu eignarréttartilkalli afréttarhafa hafnað, enda voru þeir ekki taldir hafa sýnt fram á tilvist slíks réttar, hvorki fyrir nám, löggerninga, hefð né með öðrum hætti. Afnot sem falist hefðu í sumarbeit fyrir sauðfé, veiði og öðrum takmörkuðum notum styddu ekki eignarréttartilkall í beinni

---

[90] Sjá H 1994 2227 (Geitland) og H 1997 1162 (Auðkúluheiði).
[91] Í dæmaskyni má benda á að samkvæmt ákvæði 2. mgr. 5. gr. laga nr. 33/1966 um fuglaveiði og fuglafriðun og 2. gr. námulaga nr. 24/1973, sbr. athugasemdir með þeirri grein, sýnist sönnunarbyrðin um beinan eignarrétt að afrétti í öllum tilvikum hvíla á þeim aðila, sem heldur slíkum rétti fram.
[92] Sjá jafnframt Lyfrd. eldri VII-223 og Lyfrd. yngri V-327.

merkingu. Í H 1969 510 (Nýjabæjarafréttur), H 1971 1137 (Reyðarvatn) um afrétt Lundarreykjadalshrepps austan Reyðarvatns, H 1997 1162 (Auðkúluheiði) og H 1997 1183 (Eyvindarstaðaheiði) var eignarréttartilkalli afréttarhafa í öllum tilvikum hafnað.

Auk þeirra atriða sem réðu tilhögun sönnunarbyrði í Landmannaafréttardóminum fyrri sýnast lega, staðsetning og landshættir hafa áhrif, sem og upplýsingar sem raktar verða til Landnámu og þá eru gerðar kröfur um heimildir varðandi órofa framsal réttinda yfir viðkomandi afréttum. Afsöl og/eða aðrar eignarheimildir sýnast þá ekki heldur duga einar og sér heldur eru þær kröfur gerðar að meintur rétthafi sýni fram á að sá sem afsalaði hafi í raun verið réttilega komin að umræddum réttindum. Í H 1971 1137 (Reyðarvatn) var eignarréttur Andakílshrepps að afrétti sínum staðfestur en til afréttarins hafði sérstaklega verið lögð Gullberastaðatunga, úr landi jarðarinnar Gullberastaða. Til athugunar í því sambandi er einnig niðurstaðan í H 1975 55, landamerkjamáli á Arnarvatnsheiði, þar sem engir fyrirvarar voru a.m.k. gerðir um eignarrétt Hálsa- og Reykholtsdalshreppa að afrétti sínum, landsvæði sem fyrrum hafði verið skipt út úr jörðinni Kalmanstungu.

Séu framangreindir dómar skoðaðir með hliðsjón af því sem áður greindi um flokkun afrétta með tilliti til uppruna virðist óhætt að fella Landmannaafrétt undir *samnotaafrétt*, sbr. H 1955 108 og H 1981 1584. Þá sýnast afréttir Lundarreykjadalshrepps austan Reyðarvatns, Auðkúluheiði og Eyvindarstaðaheiði verða felldir undir flokkinn *afréttir einstakra jarða og stofnana*, sbr. H 1971 1137, H 1997 1162, H 1997 1183 og að auki H 1969 510 (Nýjabæjarafréttur). Loks virðast Gullberastaðatunga við Reyðarvatn og Kalmanstunguland á Arnarvatnsheiði dæmi um það að *lönd eða hluti lands einstakra jarða hafi verið lögð til afréttar*, sbr. H 1971 1137 og H 1975 55.

Óbyggðanefnd telur ekki hægt að útiloka að landsvæði sem samkvæmt fyrirliggjandi heimildum eru samnotaafréttir hafi verið numin eða á annan hátt orðið undirorpin beinum eignarrétti. Samhengi eignarréttar og sögu liggur hins vegar ekki fyrir. Nýting landsins hefur fyrr og síðar fyrst og fremst falist í sumarbeit fyrir búfénað. Reglur um afmörkun á afréttum hafa verið mun rýmri en varðandi jarðir og fyrst og fremst miðast við hagsmuni eigenda aðliggjandi jarða. Þá er ljóst að löggjafinn hefur ráðstafað eignarréttindum á afréttum til annarra en afréttarhafa og ekki lagt á þá sömu skyldur og eigendur jarða. Í stað þeirra almennu heimilda til umráða, hagnýtingar, ráðstöfunar o.s.frv. sem eigandi jarðar hefur um aldir verið talinn fara með hefur einungis verið um að ræða heimildir til takmarkaðrar nýtingar sem snemma urðu lögbundnar. Með vísan til úrlausna dómstóla er ljóst að beinn eignarréttur verður ekki byggður á slíkum notum. Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að líkur séu á því að land sem samkvæmt fyrirliggjandi heimildum er samnotaafréttur sé þjóðlenda.

Að því er varðar afrétti einstakra jarða og stofnana, virðist munurinn sá að réttindi einstakra jarða til landsvæðisins og tilheyrsla þess í því sambandi eru meiri en varðandi samnotaafréttina. Jafnframt hefur löggjafinn ekki ráðstafað eignarréttindum á slíkum svæðum á sama hátt og á samnotaafréttum. Hvort tiltekinn afréttur einstakrar

jarðar eða stofnunar er undirorpinn beinum eða óbeinum eignarrétti heimajarðar er hins vegar ekki einhlítt og verður að meta í hverju tilviki fyrir sig. Kröfur dómstóla til sönnunar að því er varðar annars vegar afrétti einstakra jarða og stofnana og hins vegar samnotaafrétti virðast þó sambærilegar.

Um lönd eða hluta lands einstakra jarða sem lagt hefur verið til afréttar vísast til kafla 4.2. um hugtakið *jörð*, sbr. einnig H 1971 1137 (Reyðarvatn) og H 1975 55 (Arnarvatnsheiði).

4.5. Jörð eða afréttur?

Hér hefur að framan verið gerð grein fyrir þeirri flokkun lands sem byggt var á fram að gildistöku þjóðlendulaga og fól í sér skiptingu í jarðir, afrétti og almenninga. Í kafla 4.2. kemur fram að jörð sé landsvæði sem upprunalega hefur verið ráðstafað úr einstökum landnámum, stofnað til nýbýlis á eða eignarhefð unnin yfir. Um hugtakið jörð segir einnig að þó svo hvorki verði ráðið af eldri né yngri löggjöf að almennt sé gert ráð fyrir því að land innan jarðar hafi mismunandi eignarréttarlega stöðu, annars vegar heimaland, undirorpið sérstakri og meiriháttar nýtingu, og hins vegar annað land, úthagi eða afréttarland í takmarkaðri notum, þá finnist allt að einu einstök dæmi um slíka skiptingu. Af slíkum dæmum verði þó engar almennar ályktanir dregnar um mismunandi eignarréttarlega stöðu lands innan jarðar.

Afrétti hefur óbyggðanefnd flokkað í þrennt á grundvelli uppruna, sbr. kafla 4.4. Í fyrsta lagi samnotaafrétti, þ.e. þá afrétti sem skv. elstu heimildum hafa verið í sameiginlegum notum jarða í tilteknu sveitarfélagi eða á afmörkuðu svæði. Í öðru lagi afrétti einstakra jarða og stofnana, sem skv. elstu heimildum tilheyrðu einstökum jörðum, lögpersónum eða stofnunum, fyrst og fremst kirkjunum. Umræddir afréttir eru að meginstefnu skildir frá viðkomandi heimajörð með sjálfstæðum merkjum eða, í sumum tilvikum, af öðrum fasteignum. Í þriðja lagi er um að ræða jarðir sem að hluta eða öllu leyti hafa verið lagðar til afréttar og gilda þar um sambærilegar sönnunarkröfur og um eignarhald að landi jarða yfirleitt.

Til viðbótar og fyllingar þessum meginforsendum er óhjákvæmilegt að huga nokkru nánar að ákveðnum tilvikum sem virðast á mörkum framangreindra flokka. Innan merkja jarða kunna að finnast svæði sem kölluð eru afréttur en hafa þó ekki sjálfstæða afmörkun. Jafnvel er sá möguleiki fyrir hendi að þau séu á einhvern hátt afmörkuð. Hér má einnig nefna svæði sem kölluð eru afréttarland, fjallhagi, beitiland, upprekstrarland eða eru auðkennd með sambærilegum hætti. Í þessu þarf ekki að felast mismunandi eignarréttarleg staða lands innan jarðarinnar. Hugsanlegt er að vísað sé til gamalgróinnar notkunar á viðkomandi jarðarhluta sem beitarlandi. Þýðing hugtaksins afréttur hefur lengi verið á reiki og ekki ósennilegt að notkun þess í tímans rás sé með einhverjum afbrigðum, e.t.v. tengdum staðháttum. Í sveitarfélögum þar sem ekki finnast afréttir samkvæmt þeirri flokkun sem óbyggðanefnd hefur lagt til grundvallar kann það jafnvel að vera notað um fjalllendi jarða á svæðinu almennt. Það

er mat óbyggðanefndar að slík aðstaða ein og sér, og þá einkum ef svæði er kallað afréttur án sjálfstæðrar afmörkunar, raski ekki þeim eignarréttarlegu forsendum, þ.m.t. sönnunarstöðu, sem óbyggðanefnd hefur byggt á viðvíkjandi réttarstöðu jarða. Gera þarf hins vegar skýran greinarmun á tilvikum af þessu tagi og afréttum einstakra jarða eða stofnana sem eru skildir frá viðkomandi heimajörð með sjálfstæðum merkjum eða öðrum fasteignum.

Í þessu samhengi skal það rifjað upp að land jarða kann að vera nýtt sem beitiland með svipuðum hætti og afréttir, jafnvel þannig að viðkomandi landsvæði sé alfarið tekið undir fjallskilaframkvæmd. Eins og fram kemur í almennri umfjöllun óbyggðanefndar um fjallskil, sbr. kafla 4.7., gefur slík tilhögun ein og sér hins vegar enga vísbendingu um eðli eignarhalds að því landi. Í sögulegu ljósi getur það þó haft þýðingu við sönnunarmat um tilvist eignarréttar ef einstök landsvæði, sem gert er tilkall til sem hluta jarðar, hafa verið nýtt sem upprekstrarland af einhverju tagi af eigendum og ábúendum annarra jarða. Einstök tilvik af þessum toga verður að meta sérstaklega.

4.6. Jöklar

Í Landnámu er þess hvergi getið að menn hafi numið jökla til eignar, og kann því að hafa verið trúað að þar byggju hálftröll eða goðumlíkar persónur (sbr. frásagnirnar um Bárð Snæfellsás og Hallmund í Balljökli). Enda þótt jöklar séu ekki nefndir sérstaklega í lögbókunum fornu verður sú ályktun dregin að lögsaga þjóðveldisins hafi einnig náð til þeirra; sakamenn voru a.m.k. ekki óhultir á „fjöllum“ og í „óbyggðum“.[93] Ef marka má frásögn Grettis sögu hafa grið milli manna tekið jafnt yfir fjöll og jökla sem byggðar lendur.[94]

Því hefur verið haldið fram að einhverjir hinna norsku landnámsmanna hafi þekkt jökla af eigin raun úr heimkynnum sínum. Hins vegar er erfitt að segja til um hversu nákvæm og víðtæk þekking þeirra á jöklum var.[95] Elsta lýsing á jöklum á Íslandi er í riti Saxo Grammaticus (Saxa hins málspaka), *Gesta Danorum*, sem samið var um 1200. Þar er í fyrsta skipti lýst hreyfingu skriðjökla, nánar tiltekið hverfihreyfingu, þegar neðri hluti jökulsins hverfist upp á yfirborðið.[96] Saxi lýsir þessu sem furðufregn, og er alls ekki víst að frumbyggjar Íslands hafi í öndverðu verið betur að sér en hann um þann eiginleika skriðjökla að færast úr stað.[97] Hér er einnig ástæða til

---

[93] Sbr. *Grágás* 1992, s. 472. *Jónsbók* 1904, s. 43, 272-273.
[94] *Íslendinga sögur*. 6. b. Guðni Jónsson bjó til prentunar. [Reykjavík] 1953. S. 233 (72. k.): „Nú skulum vér vera sáttir ok sammála hverr við annan í huga góðum, hvárt sem vér finnumst á fjalli eða fjöru, skipi eða skíði, jörðu eða jökli, í hafi eða á hestbaki…“
[95] Sigurður Þórarinsson, 1960: „Glaciological Knowledge in Iceland before 1800. A Historical Outline.“ *Jökull. Ársrit Jöklarannsóknafélags Íslands*. S. 1-2, 15.
[96] Sigurður Þórarinsson 1960, s. 14-15.
[97] Sbr. Saxo Grammaticus, 1985: *Danmarks Krønike*. Kaupmannahöfn. S. XXII-XXIII.

að benda á það sem stendur í formála Guðmundar sögu Arasonar eftir Arngrím ábóta Brandsson (rituð um 1350):

> Á sjánum liggja þeir hafísar, at með sínum ofvægilegum vexti taka þeir at fylla norðrhöfin, en yfir háfjöll landsins svo *óbræðiligir jöklar* með yfirvættis hæð og vídd, at þeim mun ótrúligt þykkja, sem fjarri eru fæddir.[98]

Landsmenn áttu eftir að komast að því, þótt síðar yrði, að stærð jökla var ekki föst og óbreytanleg heldur gátu þeir hlaupið fram í náttúruhamförum eins og gerðist við eldgosið í Knappafellsjökli 1362. En hægfara breytingar gátu einnig átt sér stað, og má nefna sem dæmi að um 1700 var landnámsbærinn Fell (Fjall) við Breiðá kominn undir jökul.[99] Um svipað leyti (1695) lauk Þórður Þorkelsson Vídalín Skálholtsrektor við ritgerð sína um jökulfjöll á Íslandi þar sem hann, sennilega fyrstur manna, setti fram frostþenslukenninguna svonefndu til skýringar á jöklaskriði.[100] Þá er þess að geta að jökulhlaup voru eitt af því sem Árni Magnússon og Páll Vídalín áttu að gefa sérstakan gaum að þegar þeir voru sendir í rannsóknarleiðangur um landið í byrjun 18. aldar.[101]

Jökull hefur verið skilgreindur sem massi af ís og snjó sem orðinn er þjáll og hreyfanlegur og hnígur og skríður undan eigin fargi.[102] Í aðdraganda að setningu vatnalaga í byrjun 20. aldar var ágreiningur um eignarrétt að vatni og eignarhæfi þess. Niðurstaðan varð sú að í vatnalögum, nr. 15/1923, er ekki kveðið á um eignarrétt landeiganda að vatni á landi sínu heldur felst í þeim að landeigandi á aðeins þann rétt sem lögin heimila honum sérstaklega. Þar var raunar um að ræða allar helstu hagnýtingarheimildir vatns.[103] Vatnalögin gera mun á mismunandi afbrigðum vatns en um jökla er ekki fjallað sérstaklega.

Eignarréttarleg staða jökulsvæða hefur ekki verið til sérstakrar umfjöllunar í íslenskri lögfræði. Jöklar hafa einna helst verið nefndir sem dæmi um óbyggð svæði sem enginn hafi nytjar af, eða landalmenninga samkvæmt síðari tíma flokkun. Með því hefur þó alls ekki verið útilokað að jökull geti fallið innan eignarlands og jafnvel gerður skýr fyrirvari um að sá möguleiki væri fyrir hendi.[104]

---

[98] *Byskupa sögur*. 3. b. Hólabyskupar. Guðni Jónsson bjó til prentunar. [Reykjavík] 1953. S. 150. (Skáletur óbn.)
[99] *Landnámabók* 1986, s. 233 (1. nmgr.).
[100] *Dissertationcula de montibus Islandiæ chrystallinis* (Smárit um jökulfjöll Íslands) (sbr. Sigurður Þórarinsson 1960, s. 16-17).
[101] *Jarðabók Árna og Páls* 13, s. 38.
[102] Minnisblað Odds Sigurðssonar, jöklafræðings, til óbyggðanefndar, dags. 13.1.2003.
[103] Um aðdragandann að setningu vatnalaganna, sjá t.d. Gaukur Jörundsson, 1982-83: *Eignaréttur* I. Reykjavík. S. 43.
[104] Sbr. þessi orð Sigurðar Líndals: „Auk afrétta og almenninga kunna að vera til lönd inni á hálendinu, til dæmis öræfa- og jöklasvæði, sem enginn einstaklingur getur leitt heimildir að eða skírskotað til sérréttinda yfir né heldur neinn almannaréttur er bundinn við“ („Eignarréttur á landi og orkulindum.“ *Sérprentun úr skýrslu aðalfundar Sambands íslenskra rafveitna* 1983. S. 18). – Sbr. einnig Þorgeir Örlygsson: „Landalmenningur er landsvæði, sem enginn aðili telur til einstaklingseignarréttinda yfir. Nú á tímum er erfitt að benda á staði, sem ótvírætt verða taldir til landalmenninga, þótt e.t.v. sé það ekki útilokað. Miðað við landnýtingu og búskaparhætti síðustu áratugi má ætla, að erfitt sé að finna

Í almennum athugasemdum við frumvarp til þjóðlendulaga kemur fram að byggt sé á nokkrum meginatriðum, m.a. þessum:

> Tekið verði upp nýtt hugtak fyrir landsvæði utan eignarlanda, þjóðlenda. Þetta hugtak taki til þeirra landsvæða sem nú eru ýmist nefnd afréttur, almenningur, óbyggðir eða hálendi utan eignarlanda. Jöklar, sem ekki teljast innan eignarlanda, falli undir flokk þjóðlendna.[105]

Um jökla er ekki fjallað að öðru leyti í greinargerðinni og þeir eru ekki nefndir í ákvæðum laganna.

Um ákvörðun eignarmarka/landamerkja að eða á jökli hefur ekki verið tekið af skarið í íslenskri réttarframkvæmd. Jaðrar jökla taka breytingum, ýmist ganga fram eða hopa. Meginálitaefnið er hvernig með skuli fara þegar landamerki virðast miðuð við jökuljaðar og merkjum jarðar að jökli því ekki lýst nema að takmörkuðu leyti í landamerkjabréfi.

Í úrskurðum óbyggðanefndar í málum á svæði 1 er vikið að mörkum afréttar innan þjóðlendu við jökul og talið að með hliðsjón af því að um einhliða ákvörðun afréttarmarka sé að ræða en ekki mörk tveggja afrétta eða afréttar og eignarlands sé fullnægjandi að miða við jaðar jökulsins eins og hann var við gildistöku laga nr. 58/1998, sbr. 3. mgr. 1. gr. laganna, enda eingöngu um beitarréttindi að ræða sem ráðist af gróðurfari og hafi ekki þýðingu í öðru sambandi. Engin afstaða er tekin til þessa álitamáls að því er eignarland varðar, enda ekki gefið að sömu reglur eigi að gilda. [106] Verður nú hugað nánar að því atriði.

Í grein sinni „Landamerki fasteigna“ reifar Tryggvi Gunnarsson þrjár leiðir sem til álita komi um mörk eignarlanda við jökul. Í fyrsta lagi mætti hugsa sér að merkin væru breytileg og miðuðust við jökulbrún á hverjum tíma. Í öðru lagi gætu þau náð að elstu þekktu jökulbrún, sbr. reglu vatnalaga um „fornan miðjan farveg“ í ám. Loks væri í þriðja lagi hægt að taka mið af jökulbrún á þeim tíma þegar landamerkin voru skráð eða þau ákveðin með öðrum hætti.[107] Taka ber fram að grein þessi er rituð fyrir gildistöku þjóðlendulaganna 1998. Niðurstaða Tryggva er sú að réttast sé að landamerkin séu breytileg og miðist við jökulbrúnina eins og hún er á hverjum tíma. Telur Tryggvi að þeir sem völdu jökul sem landamerkjaviðmiðun hafi gert sér grein fyrir því að jökulbrúnin færðist til. Með vísan til reglna íslensks réttar varðandi breytingu á fjöru og landauka sem þar myndast sé ástæða til að ætla að

---

landsvæði utan fullkominna eignarlanda og sérstakra friðlanda, sem ekki hafa að einhverju marki verið nýtt til sauðfjárbeitar eða sauðfé farið þar um á sumrin og verið smalað að hausti. Ekki er þó hægt að útiloka, að slík svæði finnist inni á hálendinu. Jöklar landsins, að því marki sem þeir falla ekki innan fullkominna eignarlanda, teljast að öllum líkindum almenningar“ („Um eignarhald á landi og náttúruauðlindum.“ *Afmælisrit: Gaukur Jörundsson sextugur 24. september 1994*. Reykjavík 1994. S. 592).

[105] Þskj. 598. Alþtíð. 1997-1998, 122. lögþ. A: 2598.

[106] Sjá t.d. kafla 12.10. í máli nr. 5/2000 hjá óbyggðanefnd.

[107] Tryggvi Gunnarsson, 1994: „Landamerki fasteigna.“ *Afmælisrit: Gaukur Jörundsson sextugur 24. september 1994*. Reykjavík. S. 510-512.

dómstólar beiti hliðstæðri reglu varðandi breytingar á landamerkjum þar sem jökulbrún færist til og landamerki í samræmi við breytingar á jökulbrúninni. Sérstök sjónarmið kunni síðan að koma upp, ef jökull hverfi með öllu þar sem hann hafi áður skilið að fasteignir.

Ástæða er til að huga hér nánar að reglum um merki sjávarjarða til hafsins, sjá einnig kafla 4.9. Þau hafa ýmist verið miðuð við neðri mörk fjöru eða netlög.[108] Fjaran er svæðið á milli stórstraumsflóðmáls og stórstraumsfjörumáls. Netlög eru í ýmsum lögum skilgreind sem sjávarbotn 115 metra út frá stórstraumsfjörumáli landareignar. Dómstólar hafa lagt til grundvallar að eigandi sjávarjarðar eignist landauka til sjávar.[109] Fjara jarðarinnar og netlög færast út og inn í samræmi við landauka eða landtap, þ.e. breytt stórstraumsfjörumál, og landamerki hennar þar með. Með lögum nr. 73/1990 voru auðlindir hafsbotnsins utan netlaga og svo langt til hafs sem fullveldisréttur Íslands nær lýstar eign íslenska ríkisins, sbr. 1. gr. Netlög eru þar skilgreind með sama hætti og áður, sbr. 3. mgr. 2. gr., og ekki verður talið að ætlunin hafi verið að afnema til frambúðar áðurgreindan rétt sjávarjarða til landauka og fastsetja þar með í eitt skipti fyrir öll mörk sjávarjarða til hafsins. Vilji löggjafans til slíkrar breytingar hefði þurft að koma skýrt fram. Gildistaka laga nr. 73/1990 hafði þannig ekki í för með sér að merki sjávarjarða til hafsins væru endanlega fastsett.

Samkvæmt ákvæði 1. gr. laga um þjóðlendur og ákvörðun marka eignarlanda, þjóðlendna og afrétta, nr. 58/1998, er eignarhaldi á landi skipt í tvo flokka, eignarlönd og landsvæði utan eignarlanda, þ.e. þjóðlendur. Um leið eru þjóðlendur lýstar eign íslenska ríkisins, sbr. 2. gr. Í greinargerð með frumvarpi til þjóðlendulaganna kemur skýrt fram að jökull getur hvort heldur er verið í eignarlandi eða þjóðlendu, sbr. þá athugasemd sem að framan greindi. Þetta bendir ótvírætt til þess að löggjafinn hafi ekki álitið að jökulrönd væri í eðli sínu afmörkun á eignarlandi og þjóðlendu. Breytingar á stöðu jökuls ættu því ekki að hafa í för með sér að eignarland breyttist í þjóðlendu og öfugt. Um eignarréttarlega stöðu þess lands sem hulið er jökli fer þannig eftir sömu reglum og um önnur landsvæði. Gildistaka þjóðlendulaganna hafði í för með sér endanlega skiptingu lands í annars vegar eignarland og hins vegar þjóðlendur. Hér skilur á milli laga um eignarrétt íslenska ríkisins að auðlindum hafsbotnsins og þjóðlendulaga. Í fyrra tilvikinu er gert ráð fyrir að nýtt land, þ.e. landauki, eigi eftir að verða til og merki eða eignamörk því ekki fastsett. Í síðara tilvikinu er hins vegar fjallað um allt land sem við gildistöku laganna var ofan sjávar, þ.m.t. landsvæði undir jökli, og merki endanlega fastsett. Land sem kemur undan jökli er þannig ýmist eignarland eða þjóðlenda, um það fer ekki eftir reglunni um merki sjávarjarða til hafsins.

---

[108] Í H 1996 2518 og 2525 er talinn vafi um beinan eignarrétt fasteignareiganda í netlögum.
[109] Sbr. H 1946 345. Sjá einnig Ólafur Lárusson, 1950: *Eignaréttur* I. Reykjavík. S. 45. Gaukur Jörundsson, 1982-83: *Eignaréttur* II. Reykjavík. S. 136.

Vatnsréttindi á jökulsvæðum í eignarlandi og túlkun vatnalaga í því sambandi er ekki til úrlausnar fyrir óbyggðanefnd. Tilkall annarra en íslenska ríkisins til vatnsréttinda á jökulsvæðum í þjóðlendum verður að meta í hverju tilviki fyrir sig.

Kemur þá til skoðunar hvort taka skuli mið af elsta þekkta jökuljaðri, legu jökuls þegar landamerki voru skráð, við gildistöku þjóðlendulaganna eða einhverju öðru, í þeim tilvikum að landamerki virðast miðuð við jökuljaðar.

Vísindamenn hafa slegið því föstu að jöklar landsins séu stærri nú en á landnámstíma.[110] Hafi landnám náð að jökli hefur það land sem horfið hefur undir jökul tilheyrt aðliggjandi jörðum. Þar getur jafnvel verið um að ræða heilar jarðir sem lítið eða ekkert er vitað um í dag. Lega jökuls á landnámstíma verður ekki ákvörðuð með nokkurri vissu. Töluvert er hins vegar vitað um stöðu jökuls við lok nítjándu aldar og byrjun þeirrar tuttugustu, þegar sett höfðu verið landamerkjalög og ætla má að flest landamerkjabréf hafi verið gerð. Jöklar voru þá stærstir á sögulegum tíma en síðan hafa þeir almennt hopað, þó ekki alla leið aftur til stöðu sinnar um landnám. Innan þess jökuljaðars sem miðað kann að hafa verið við í kringum 1900 er í sumum tilvikum jökullaust land nú. Við gildistöku þjóðlendulaga 1998 lá jökuljaðarinn þannig á milli upphaflegra landnámsmarka og stöðu við gerð flestra landamerkjabréfa um aldamótin 1900, almennt séð þó nær hinni síðarnefndu. Óhætt er þannig að slá fastri þeirri meginreglu að land sem komið hefur undan jökli á tímabilinu frá því landamerkjalög eru sett 1882 og þar til þjóðlendulög taka gildi 1998 var jökullaust við landnám.

Óljóst er hvort landnámsmenn hafa gert sér grein fyrir því að jökuljaðar væri breytingum undirorpinn en ekki fer á milli mála að um aldamótin 1900 var löngu orðið ljóst að svo væri. Jaðar jökulsins hefur að sjálfsögðu afmarkað það landsvæði sem nýtanlegt hefur verið og með honum eru dregin glögg skil frá náttúrunnar hendi. Eðli máls samkvæmt er hins vegar erfitt að finna þar fastan viðmiðunarpunkt. Mun þetta ástæða þess að merkjum er oft lýst „í jökul“ ótilgreint eða kennileiti skammt undan jökli. Sums staðar á landinu hagar þannig til að ein og sama jörðin liggur milli sjávar og jökuls. Jafnglögg merki af völdum náttúrunnar kunna að hafa verið talin svo sjálfsögð viðmiðun að ekki þyrfti umfjöllunar við í landamerkjalýsingu. Gagnvart jöklinum sjálfum er þá engri landamerkjalínu lýst. Ekki verður talið að viðkomandi jarðeigandi hafi þar með lýst því yfir að hann gæfi eftir eignarrétt eða afsalaði sér tilkalli til þess lands sem í tímans rás hefur horfið undir jökul. Líkur eru hins vegar á að í flestum tilvikum sé útilokað að afmarka það. Óbyggðanefnd ber að draga mörk á

---

[110] Sjá eftirfarandi greinar Odds Sigurðssonar jarðfræðings: „Útbreiðsla jökla á Íslandi á sögulegum tíma.“ Greinargerð, júlí 2001. „Minnispunktar um breytingar jökla frá landnámi Íslands“, dags. 7.6.2002. „Variations of termini of glaciers in Iceland in recent centuries and their connection with climate.“ Óbirt handrit, ódags. Minnisblað Odds Sigurðssonar, jarðfræðings, um hugtakið jökul o.fl., dags. 13.1.2003. – Helgi Björnsson, 1979: „Glaciers in Iceland.“ *Tímaritið Jökull. Jöklarannsóknafélag Íslands*. 29. árg. – Sigurður Þórarinsson, 1974: „Ofgnótt jökla.“ *Saga Íslands*. 1. b. Reykjavík. S. 43-48.

milli eignarlanda og þjóðlendna, sbr. 7. gr. laga nr. 58/1998, og niðurstaðan hverju sinni hlýtur að ráðast af tiltækum heimildum og almennum sönnunarreglum. Staðhættir og sönnunarstaða geta því leitt til sambærilegrar niðurstöðu og ef eignarréttur hefði verið gefinn eftir.

Ef líkindi eru fyrir því að land hafi verið numið inn til jökla styður það þá niðurstöðu að land sem jökullinn hefur skilað frá gerð landmerkjabréfanna falli til aðliggjandi jarða. Ekki verður talið að jökull hafi hopað svo hratt undanfarna rúma öld að komið sé í ljós að ráði land jarða sem ofar kunna að hafa legið, enda staða jökuls 1998 nær því sem var um 1900 en um landnám. Tilkall til lands sem komið hefur undan jökli kann jafnframt að byggjast á hefðarreglum. Til skoðunar koma þá almenn atriði eins og tímalengd, yfirráð, hagnýting, ráðstafanir að lögum, viðhorf hefðanda og annarra aðila o.fl. Staðhættir kunna að vera með þeim hætti að um eðlilegt framhald tiltekinnar jarðar sé að ræða, líkt og landauki til hafs, og nýting annarra útilokuð. Frávik frá þessum almennu ályktunum eru þó að sjálfsögðu möguleg og verður að skoða hvert tilvik fyrir sig. Jafnframt hlýtur réttur þessi að takmarkast við land sem komið var undan jökli við gildistöku þjóðlendulaga 1998, þegar löggjafinn kvað á um eignarhald ríkis á öllu því landi sem ekki væri sannanlega undirorpið beinum eignarrétti. Mögulegar væntingar jarðeigenda um rétt til þess lands sem kemur undan jökli eftir þann tíma njóta ekki réttarverndar sem eignarréttindi í skilningi 72. gr. stjórnarskrár. Þá ber þess að geta að frá gildistöku þjóðlendulaganna er ekki unnt að öðlast eignarréttindi innan þjóðlendna fyrir nám eða hefð, sbr. 8. mgr. 3. gr.

Niðurstaða óbyggðanefndar er því sú að gildistaka þjóðlendulaga hafi undir þessum kringumstæðum haft það í för með sér að merki jarða gagnvart jökli væru fastsett, án tillits til síðari breytinga á jökuljaðrinum. Sú niðurstaða er jafnframt í eðlilegu samræmi við markmið og tilgang löggjafarinnar. Þegar merki jarðar eru miðuð við jaðar jökuls og þeim því ekki lýst nema að takmörkuðu leyti í landamerkjabréfi ber þannig að miða við stöðu jökuljaðarsins 1. júlí 1998, sbr. 22. gr. þjóðll., enda sé jökullinn í þjóðlendu. Lega jökuljaðarsins kann þó að virðast óljós þar sem smájöklar eða fannir liggja aðskilið frá meginjöklinum. Í þeim tilvikum þar sem eignarland liggur að jökli í þjóðlendu verður að telja eðlilegt að íslenska ríkið beri hallann af þeim vafa sem þannig kann að vera fyrir hendi. Óbyggðanefnd telur því eðlilegt að í slíkum tilvikum miðist þjóðlendulína við jaðar meginjökuls, eins og hann er skilgreindur af sérfræðingum á því sviði. Smájöklar og fannir verða þá innan eignarlands á sama hátt og jökulsker eða annað land umlukið jökli verður innan þjóðlendu.

Sé jökulsvæði innan merkja jarðar gilda hins vegar þau almennu sjónarmið um túlkun landamerkja sem óbyggðanefnd hefur áður gert grein fyrir. Ljóst er að enda þótt lega jökuljaðarsins verði ákvörðuð með landfræðilegum gögnum er hann óhentug viðmiðun vegna lögunar sinnar og breytileika. Önnur og e.t.v. heppilegri útfærsla er hins vegar ekki á valdsviði óbyggðanefndar, en sá möguleiki fyrir hendi að ríkisvaldið

og einstakir jarðeigendur nái um slíkt samkomulagi, eftir atvikum með nauðsynlegri aðkomu löggjafarvalds, sbr. ákvæði 40. gr. stjórnarskrár og II. kafla þjóðll.

4.7. Fjallskil

Af dómsúrlausnum má ráða að fyrirkomulag og tilhögun fjallskila og smölunar og nýting því tengd kunni að hafa áhrif við mat á eðli og inntaki eignarréttar að viðkomandi landi og þá þannig að litið sé til þess hvort með land hefur verið farið sem eignarland varðandi fjallskil eða ekki.

Lagafyrirmæli um smölun og fjallskil hafa haldist í hendur við byggð og búskap í landinu. Í þjóðveldislögunum, Grágás, voru allmörg ákvæði um afrétti, almenninga og ágang búfjár og munu þau flest hafa verið tekin upp í Jónsbók. Þá voru ennfremur tekin upp ákvæði í þessa veru í Réttarbót Eiríks konungs frá 1294. Þessi ákvæði giltu, a.m.k. að formi til, allt til þess að sett voru lög nr. 42/1969, um afréttamálefni, fjallskil o.fl.

Í Jónsbók kemur skýrt fram að landeigandi eða leiguliði hans átti einn beit á jörð sinni og skyldi greiða honum bætur, áverkabót og landnám, ef þessi réttur var brotinn.[111] Í réttarbót Hákonar konungs frá 1305 er þó mælst til þess að geldfé sé sektarlaust í heimalöndum ef hreppstjórar og grannar lofa og gefa enga sök á því.[112] Jarðeigandi átti einnig gróður á jörð sinni að því undanskildu að sá sem átti engi á annars manns landi mátti eiga þar rifhrís.[113]

Í Grágás og Jónsbók giltu mjög svipaðar reglur um hvenær mætti fara með búfé í sel, almenninga og afrétti og hvaða leiðir skyldu farnar. Markmiðið var hvort tveggja að vernda nærliggjandi bújarðir fyrir ágangi upprekstrarfjár og tryggja hagsmuni allra þeirra sem hlut áttu í afréttinum. Meginreglan var sú að allir þeir sem afrétt áttu skyldu reka fé sitt í miðjan afrétt er átta vikur voru af sumri en úr afrétti er fjórar vikur lifðu sumars. Tekið var sérstaklega fram að menn skyldu ekki reka málnytu sína í afrétt nema ítala væri. Samkvæmt Grágás máttu þeir menn er næstir bjuggu afrétti beita þangað búfé sínu yfir vetrarmánuðina en í Jónsbók var þetta bundið því skilyrði að þeir ættu hlut í afréttinum. Afréttareiganda var vetrarbeit því aðeins heimil að hann þyrfti ekki að reka fé sitt yfir land annarra. Þó skyldi ævinlega hvíla afrétt í tvær vikur, frá því er sex vikur voru af sumri til áttundu viku.[114]

Fleiri ákvæði voru sett til að vernda hina sameiginlegu beit afréttareigenda; t.d. mátti ekki gera sel og slá í afrétti.

Um lögréttir á haust og fjallgöngur sagði svo m.a. í 49. kapítula landsleigubálks Jónsbókar:

---

[111] Sbr. *Jónsbók* 1904, s. 134-136, 144-145 (6. og 18. k. llb.).
[112] *Jónsbók* 1904, s. 292.
[113] *Jónsbók* 1904, s. 152-154 (24. k. llb.).
[114] *Jónsbók* 1904, s. 176-177 (46. k. llb.). *Grágás* 1992, s. 330-331 (38. k. lbþ.).

> Eigi skulu réttir fyrr vera en .iiii.[þ.e. fjórar] vikur lifa sumars. Hverr maðr er sauði á skal ganga eitt sinn á fjall, ok um landeign sína hvert sinn er lǫgrtt skal vera, skipa svá ǫðrum gǫngum sem þeir ráða. Sekr er sá hálfri mǫrk við konung er eigi gengr um landeign sína, ok ábyrgiz sauði við þá er eigu, alla þá er í hans landi váru sénir þá er hann átti gǫnguna.

Síðan er kveðið á um það hvað gert skuli við óskilafé. Í tilvitnaðri grein er gert ráð fyrir að hver maður smali sitt eigið land jafnframt því sem hann gangi á fjall að hausti ásamt öðrum afréttareigendum. Ef afréttarfé gekk í land bónda var honum heimilt að reka það í miðjan afrétt. Hann gat einnig haft það áfram í sínu eigin landi eða rekið það heim til þess manns sem féð átti. Í Jónsbók er ekki fjallað um aðra afrétti en þá sem voru í sameign tveggja manna eða fleiri. Í heimildum frá miðöldum má þó finna dæmi um beitarlönd sem kölluð voru afréttir og töldust í einkaeign. Var þá greint á milli „eignar sérlegrar“, sem var í einkanotum, og „afréttar“, sem tilteknir bændur höfðu heimild til að nýta gegn ítölu.[115]

Ákvæði lögbókanna um beit í almenningi voru að því leyti frábrugðin því sem hér hefur verið greint frá að nýtingartími þeirra var annar. Samkvæmt Grágás var heimilt að beita almenning frá því er mánuður lifði vetrar og næstu sjö mánuði en með lögtöku Jónsbókar virðist beit hafa verið leyfð í almenningi allan ársins hring nema frá krossmessu á vor (3. maí) til Bótólfsvöku (17. júní). Í Grágás var þeim sem næstur bjó almenningi heimilað að beita almenning þá fimm mánuði sem hann annars átti að liggja ónýttur en um slíkt er ekki getið í Jónsbók. Enn fremur var tekið fram að hver sem vildi mætti gera sel í almenningi, en það var bannað í afréttum, og öllum var heimilt að nýta sér reka í almenningi, hvort heldur var viður eða hvalur, svo framarlega sem hann hafði ekki áður verið öðrum merktur.[116]

Í tilskipun um sveitarstjórn 4. maí 1872, 39. gr., var svo fyrir mælt að sýslunefnd skyldi semja reglugerðir um notkun afrétta, fjallskil, fjárheimtur o.fl. Fóru sýslunefndir eftir það að semja fjallskilareglugerðir. Voru í fjallskilareglugerðunum sett ítarleg ákvæði um þessi efni er byggðu að mestu á ákvæðum Jónsbókar. Í mörgum tilvikum voru ákvæði þessara reglugerða misvísandi og í öðrum tilvikum stönguðust þau beinlínis á við gildandi rétt. Af fjallskilareglugerðum verða ekki dregnar almennar ályktanir um það efni sem hér er til úrlausnar, en einstaka reglugerð, sett með stoð í tilskipuninni frá 1872 eða síðari löggjöf, getur vissulega skipt máli að því er tekur til mats einstakra svæða.

Um afréttamálefni og fjallskil voru fyrst sett heildarlög hér á landi árið 1969, lög nr. 42/1969, um afréttamálefni, fjallskil o.fl. Voru þau lög síðar endurútgefin með áorðnum breytingum sem núgildandi lög nr. 6/1986. Það var þannig fyrst með löggjöf þessari sem hin dreifðu ákvæði í landsleigubálki Jónsbókar og réttarbót Eiríks

---

[115] *Íslenskt fornbréfasafn*. 8. b. Reykjavík 1906-1913. S. 149.
[116] *Jónsbók* 1904, s. 193-194 (59. k. llb.). *Grágás* 1992, s. 369 (74. k. lbþ.).

konungs frá 1294 voru leyst af hólmi. Ákvæði gildandi laga taka í ýmsu mið af reglum eldri löggjafar.

Ef litið er til helstu fyrirmæla gildandi laga er ljóst þegar af 3. og 4. gr. laganna að fyrirmæli þeirra taka að meira eða minna leyti til afrétta, annarra sameiginlegra sumarbeitilanda og heimalanda. Skulu nánari fyrirmæli sett í fjallskilasamþykktir fyrir einstök svæði, sbr. 3. gr. Í 4. gr. er skilgreint það land sem fjallskil taka til og það greint í annars vegar afrétti og hins vegar heimalönd. Samkvæmt lögunum er stjórn afréttamálefna og fjallskila í höndum héraðsnefndar. Í II. kafla laganna er fjallað um afrétti og notkun þeirra og þá greint á milli sameiginlegra afrétta hreppa eða upprekstrarfélaga, sbr. 7. gr., afréttarlanda, sem liggur undir einstaka jörð eða stofnun, sbr. 8. gr., og loks beitilanda einstakra jarða sem notað sé sameiginlega til beitar með líkum hætti og afréttir, sbr. 12. gr., og skuli reglum laganna um afrétti beitt um þau svæði eftir því sem við geti átt. Í V. kafla laganna eru síðan fyrirmæli um göngur og réttir, í VI. kafla er fjallað um smölun heimalanda eftir réttir og í VII. kafla er fjallað um eftirleitir og öræfaleitir.

Í meginatriðum má greina lagareglur þessar á þann veg að þar er í fyrsta lagi fjallað um notkun afrétta og rétt til þeirra nota. Í annan stað er síðan fjallað um smölun afréttanna og fyrirkomulag smölunar sem og skiptingu þess sameiginlega kostnaðar sem af hlýst og falla í þann flokk lönd þeirra einstöku jarða sem fjallað er um í 12. gr. laganna. Allt að einu er í lögunum, sbr. einkum ákvæði V. og VI. kafla, fjölþætt ákvæði sem taka til heimalanda einstakra jarða og kveða m.a. á um skyldu til vorsmölunar, sbr. 36. gr., skyldu jarðeiganda til smölunar heimlands samhliða leitum á afrétti, sbr. 39. gr., skyldu til smölunar heimalanda eftir réttir, sbr. 52. gr. o.s.frv. Um smölun eyðijarða er svo ákvæði í 41. gr. laganna. Að meginstefnu til er hins vegar gert ráð fyrir því að smölun heimalands annist jarðeigandinn sjálfur og beri af henni allan kostnað. Sinni eigandi ekki þeirri skyldu skal honum gert að greiða kostnað eftir mati. Í 2. mgr. 40. gr. laganna er svo sérstök regla þess efnis að heimilt sé að ákveða í fjallskilasamþykkt að haustsmölun heimalanda verði metin til aðalfjallskila, að meira eða minna leyti, eftir því sem til hagar á hverjum stað.

Þá mun nokkuð víða hátta þannig til að bændur sammælist um smölun heimalanda sinna og standa sameiginlega að smölun í landi tveggja eða fleiri jarða. Slík samvinna um smölun fellur þó alla jafna algjörlega utan þeirra lögbundnu fjallskila sem um er fjallað í lögum og fjallskilasamþykkt.

Af öllu þessu má sjá að löggjafinn hefur um langan aldur mælt fyrir um skyldur landeigenda til að smala jarðir sínar, sbr. upphaflega fyrirmæli 49. kapítula landsleigubálks Jónsbókar. Þá sýnist líka beinlínis hafa verið gengið út frá því að land einstakra jarða sé nýtt sem beitiland með svipuðum hætti og afréttir, jafnvel þannig að viðkomandi landsvæði sé alfarið tekið undir fjallskilaframkvæmd. Í slíkum tilvikum gefa fjallskil þannig alls enga vísbendingu um eðli eignarhalds að því landi.

Í dómum Hæstaréttar Íslands hefur svo sem fyrr segir verið litið til þess í nokkrum tilvikum hvernig fjallskilum hefur verið háttað á landsvæði því sem þá er til eignarréttarlegrar meðferðar. Í þessum dómum hefur ekki verið talið sannað að um beinan eignarrétt væri að ræða að viðkomandi landsvæði og sú niðurstaða þá m.a. rökstudd með vísan til þess að ekki hafi verið sýnt fram á eða í ljós leitt að með viðkomandi land hafi verið farið sem eignarland varðandi fjallskil. Verður ekki annað ráðið af dómum þessum en að fjallskil geti út af fyrir sig haft þýðingu um úrlausn máls en verði þó ekki ráðandi um niðurstöðu. Í dómum eru vísbendingar fremur í þá átt að framkvæmd fjallskila gæti hugsanlega stutt eignartilkall en að eignarréttur sem talin verður sannaður á grundvelli annarra gagna verði vefengdur á grundvelli þess hvernig framkvæmd fjallskila hefur verið háttað.

Í ljósi alls þessa er það mat óbyggðanefndar að ekki verði dregnar víðtækar ályktanir um eignarrétt að landi af upplýsingum um framkvæmd fjallskila að fornu og nýju. Skiptir þar auðvitað mestu máli sú staðreynd að lengst af hefur smölun heimlanda, þ.e. lands einstakra jarða, ekki einungis verið háð lögbundnum skyldum og kvöðum um skyldur til smölunar, heldur hefur því jafnframt verið þannig háttað að lönd einstakra jarða hafa verið nýtt með sambærilegum hætti og afréttir og þá fallið í einu og öllu undir viðkomandi fjallskilaframkvæmd. Eftir sem áður hafa slík landsvæði ekki verið talin falla í flokk afrétta, þau óumdeilt legið innan landamerkja viðkomandi jarðar og eftir atvikum enginn ágreiningur verið uppi um eignarrétt að þeim. Þannig getur bæði háttað svo til að með öllu skorti á upplýsingar um fjallskilaframkvæmd og/eða smölun á viðkomandi landsvæði eða að forsendur séu með einhverju því sérstaka móti sem nú hefur verið gerð grein fyrir. Hvað sem þessu líður verður þó ekki útilokað fyrirfram að upplýsingar í þessa veru geti haft eitthvert vægi við eignarréttarlegt mat. Það þarfnast þá sérstakrar skoðunar í hverju einstöku tilviki þar sem glöggar upplýsingar um tilhögun og forsendur fjallskila liggja á annað borð fyrir.

4.8. Ítök

Í íslenskum rétti hafa ítök eða ítaksréttindi verið skilgreind sem réttindi er veiti rétthafa tiltekin þröng umráð og takmörkuð not fasteignar sem er í eigu og umráðum annars eða annarra aðila.[117] Réttindi af þessum toga eiga sér langa sögu hér á landi og verður fyrst vikið að því hvað ráða megi af eldri rétti um ítök og inntak ítaksréttinda.

Í lögbókunum Grágás og Jónsbók er hugtakið *ítak* ekki skilgreint sérstaklega, en af einstökum ákvæðum má ráða í merkingu þess. Í landabrigðisþætti Grágásar er fjallað um þær réttarathafnir sem fram áttu að fara þegar maður vildi brigða öðrum land. Þar segir m.a. að brigðandi skyldi kveðja sér kviðar (væntanlega búakviðar) til

[117] Þorgeir Örlygsson, 1998: *Kaflar úr eignarétti* I. Reykjavík. S. 28 (hdr.). Gaukur Jörundsson, 1982-83: *Eignaréttur* I, s. 6. Ólafur Lárusson, 1950: *Eignaréttur* I, s. 13.

að ganga úr skugga um hvort unnt væri að selja leiguból „eða ítök í annarra manna löndum“ áður en til þess kæmi að aðalbólið væri selt.[118]

Kaflinn um landamerki og lagakaup í Jónsbók (6. k. landsbrigðabálks) hefst á þessa leið:

> Nú vill maðr selja land sitt við verði, þá skulu þeir kveða á um merki með sér, um land ok skóga ok engjar ok reka, veiðar ok afréttu ef eru, ok allra gœða skulu þeir geta þeira, er því landi eigu at fylgja, þó at þat sé í ǫnnur lǫnd, eða aðrir menn eigi þanneg ítǫk; síðan skulu þeir takaz í hendr ok kaupa með váttum tveim eða fleirum.[119]

Annars staðar í lögbókinni er nánar rætt um sams konar réttindi án þess þó að tekið sé fram að um ítök sé að ræða. Þannig er fjallað um skóg, beituteig, fjöru, veiði og engi í annars jörðu en síður eða jafnvel ekki notuð orðin skógar-, beitar-, fjöru-, veiði- og engjaítak.[120] Ákvæði lögbókanna leiðir því til þeirrar niðurstöðu að ítak sé „réttur til ákveðinna nytja á landi annars“,[121] og fær það vel samrýmst hinni lögfræðilegu skilgreiningu hugtaksins nú á dögum.

Til ítaka var stofnað með ýmsum hætti. Ítakaeign mun t.d. hafa orðið til við tímabundin lán hlunninda, kaup og ítakaskipti.[122] Elsta skjallega heimildin um ítaka-eign mun vera máldagi Stafholtskirkju sem talinn hefur verið frá miðri 12. öld.[123] Þar er greint frá því að prestur nokkur, Steini Þorvarðsson, hafi gefið kirkjunni m.a. þrjá hluti laxveiðar í Þverá, kerveiði í Norðurá undir fossi, Engines á Ströndum norður „ok reki með“ og selför í Þverárdal upp frá Kvíum. Í máldaganum er lýst einum algengasta stofnunarhætti kirknaítaka sem var gjöf í sáluhjálparskyni. Þannig hefur frá fyrstu tíð byggðar hér á landi verið stofnað til ítaka með beinni yfirfærslu eða afhendingu tiltekinna réttinda.

Frá 13. öld hafa varðveist nokkrar skrár um ítök, einkum reka, m.a. elsta reka-skrá Skálholtskirkju frá um 1270. Bendir það til þess að á þeim tíma hafi ítök verið orðin eftirsótt gæði sem ekki síst kirkjulegar stofnanir sóttust eftir.[124] Ítökum fjölgaði

---

[118] Sbr. *Grágás* 1992, s. 288.
[119] *Jónsbók* 1904, s. 124. Sambærilegur kafli er í Grágás (1992, s. 290) án þess að orðið *ítak* sé þar notað.
[120] Sbr. *Grágás* 1992, s. 296, 321, 329. *Jónsbók* 1904, s. 147-148, 150.
[121] Grágás 1992, s. 537. Sbr. Magnús Már Lárusson, 1981: „Jordejendom. Island.“ *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder*. 7. b. Kaupmannahöfn. D. 671.
[122] Páll Sigurðsson, 1992: „Kirknaítök. Saga þeirra og réttarþróun.“ *Svipmyndir úr réttarsögu. Þættir um land og sögu í ljósi laga og réttarframkvæmdar.* Reykjavík. S. 277.
[123] *Íslenskt fornbréfasafn.* 1. b. Kaupmannahöfn 1857-76. S. 178-180. Sbr. Páll Sigurðsson 1992, s. 279.
[124] *Íslenskt fornbréfasafn* 1, s. 67-76. Tímasetning rekaskrárinnar er ekki örugg. Sbr. einnig sama rit, s. 4, 246-248 (ítakaskrá Viðeyjarklausturs [1284]), 248-251 (reka- og landamerkjaskrá Þingeyraklausturs [1285]).

síðan jafnt og þétt, og í byrjun 18. aldar, þegar Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns var tekin saman, hafði myndast þéttriðið net ítaka um land allt.[125]

Ljóst er að ítakaeign skipti í margar aldir verulegu máli fyrir afkomu landsmanna og mun að einhverju leyti hafa stuðlað að jafnari dreifingu landgæða. Á sumum stöðum á landinu hagaði þannig til að jörð sem ekki átti mikilvæg hlunnindi eins og upprekstrarland, skóg eða fjörunytjar eða gat ekki nýtt þau í eigin landi vegna staðhátta fékk þau sem ítök í öðru landi. Nefna má sem dæmi að í Þórisdal í Lóni áttu nokkrar jarðir skógarítak. Ein þeirra var Efri-Fjörður í Lóni. Hún átti skógarítak í Skálahvömmum í Þórisdal eða Laxárdal, en í staðinn var heimilað útræði frá Klifunum (Þorgeirsstaðaklif).[126] Slík ítakaskipti munu víðar hafa tíðkast, ekki síst á þeim svæðum þar sem útræði var gott. Hraunskarð undir Jökli átti t.d. „frí kolatak í Hrísaskóg og raptvidahögg í jördunne til upheldis“ í staðinn fyrir uppsátur og „ítaksbúðir“ í Hraunskarðsjörð.[127] Annars staðar þar sem ekki var um ítök eða ítakaskipti að ræða var venjulega greitt ákveðið gjald fyrir útræðið, svonefndur vertollur.[128]

Mörg ítök gengu smám saman úr sér ýmist af völdum eyðingarafla náttúrunnar, ofnýtingar eða vegna breyttra búskaparhátta og urðu því ekki annað en inntakslaus réttur sem setti ákveðnar hömlur á eignarrétt fasteigna.[129] Um miðbik nýliðinnar aldar var því svo komið að fjölmörg þeirra ítaka sem á jörðum hvíldu komu ítakshafanum að litlu sem engu gagni auk þess sem ýmis þeirra virtist augljóslega hagkvæmara að nýta samhliða nýtingu á viðkomandi jörð. Lagasetning frá þeim tíma ber skýran vott um þá stefnu löggjafans að tryggja það, að eðlileg gæði fasteigna fylgi þeim sjálfum og séu nytjuð í sambandi við notkun þeirra.[130] Það var einkum gert með því að banna að tiltekin hlunnindi, sem fasteign fylgdu, væru frá henni skilin auk þess sem eigendum fasteigna sem ítök hvíldu á var gert kleift að leysa þau af eignum sínum gegn fjárgreiðslu. Þannig var t.d. lausn veiðiítaka í ám og vötnum heimiluð með lögum nr. 40/1942, sbr. nú lög nr. 76/1970 og lausn skógarítaka af jörðum með lögum nr. 100/1940, sbr. nú lög nr. 3/1955, sbr. lög nr. 76/1984. Þá fjalla lög nr. 13/1956 um sölu kirkjuítaka. Veigamesti þátturinn í þessari viðleitni löggjafans var þó setning laga nr. 113/1952 um lausn ítaka af jörðum en þau taka til allra ítaka í jarðir annarra en lax- og silungsveiðiítaka í ám og vötnum og skógarítaka, sbr. 2. og 3. gr.

---

[125] Sbr. *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns*. 12. b. (Atriðisorðaskrá), undir *afrétt, beit/beitarítak, melaslægja/meltak, lax/laxveiði, fugl/fuglatekja, eggjatak/eggjatekja/eggver, skógur/skógarítak, hrís/hrísrif/hrístak, torf, móskurður/mótak, engjatak/engjaítak, reki/rekaítak*.

[126] Þetta kom fram í vitnisburði Vilhjálms Geirs Þórhallssonar, eiganda Efra-Fjarðar, við skýrslutöku 9.9. 2002 í máli nr. 5/2001 hjá óbyggðanefnd. Sbr. einnig vitnisburð Þorsteins Geirssonar á Reyðará við sömu skýrslutöku.

[127] *Íslenskt fornbréfasafn*. 3. b. Kaupmannahöfn 1896. S. 141. Fleiri dæmi eru um slík ítakaskipti í þessari heimild sem talin er frá um 1360.

[128] Sbr. *Jarðabók Árna og Páls* 12, undir *naust, uppsátur, útræði, verbúð, vertollur*.

[129] Sbr. hugtakið *servitut* í merkingunni *ítak eða ískylda*.

[130] Þegar um miðja 19. öld tók að gæta þeirrar tilhneigingar löggjafans að sporna við frekari stofnun ítaka, sbr. 4. gr. tilskipunar um veiði á Íslandi frá 20. júní 1849.

laganna.[131] Með þeim var sú skylda lögð á þá sem töldu sig eiga slík ítök að lýsa þeim í samræmi við efni laganna. Væri það ekki gert féll ítakið úr gildi. Lögin hafa enn fremur að geyma reglur um það hvernig eigandi jarðar, sem ítak er í, eldra en 25 ára, getur leyst það af jörð sinni. Þrátt fyrir þessa viðleitni löggjafans er þó ljóst að enn kunna að finnast gild ítök hér á landi.

Óbyggðanefnd telur að tilvist ítaks í fasteign bendi fremur til þess að svæði það sem ítakið er á sé eða hafi einhvern tíma verið eignarland.[132] Þannig hafi réttur yfir viðkomandi landsvæði verið nauðsynlegur grundvöllur undir stofnun ítaks á því og ítakshafinn öðlast rétt sinn innan marka þess réttar sem handhafi hinna beinu eignarréttinda átti.

Þrátt fyrir þetta kunna að finnast ítök í landsvæðum sem ekki eru undirorpin beinum eignarrétti nú og ekki unnt að sýna óyggjandi fram á að hafi nokkurn tíman verið það. Sem dæmi um slíkt má nefna ákvæði í máldögum um takmörkuð réttindi kirknanna í Biskupstungum á Biskupstungnaafrétti. Þannig segir í máldaga kirkjunnar á Torfastöðum frá 1331 að hún eigi „skógarteig í Sandvatnshlíð".[133] Hið sama kemur fram í Vilkinsmáldaga frá 1397[134] og Gíslamáldaga frá 1570.[135] Þá segir í Gíslamáldaga um kirkjuna í Bræðratungu að hún eigi „Skógartungu undir Bláfelli".[136] Í máli nr. 4/2000, Biskupstungnaafréttur og efstu lönd í Biskupstungnahreppi, komst óbyggðanefnd að þeirri niðurstöðu að Framafréttur Biskupstungna, það landsvæði sem framangreind réttindi kirknanna náðu til, væri þjóðlenda. Nefndin útilokaði þó ekki að umrætt landsvæði hefði einhvern tíma verið undirorpið beinum eignarrétti en taldi umræddu máldaga eina og sér ekki veita næga sönnun í þeim efnum. Í slíkum tilvikum kann þó að vera um annars konar réttindi að ræða en ítök í hinni hefðbundnu lögfræðilegu merkingu hugtaksins.

4.9. Fjörur og rekaeign

Eignarréttur að fasteign sem liggur að sjó nær einnig til fjörunnar fram af henni, þ.e. svæðisins á milli stórstraumsflóðmáls og stórstraumsfjörumáls.[137] Undir yfirborði

---

[131] Í 1. gr. laga nr. 113/1952 segir að ítak merki í lögunum hvers konar afnot fasteignar, sem eigi séu samfara vörslum hennar eða þess hluta hennar, sem afnotin taki til, enda sé réttur til afnotanna byggður á heimild einkaréttareðlis. Í greinargerð með frumvarpi því sem varð að umræddum lögum segir í athugasemdum að fylgt sé hinni venjulegu fræðilegu skýringu á því hvað ítak sé.

[132] Í greinargerð með frumvarpi því sem varð að lögum nr. 113/1952 er í athugasemdum tekið fram að lögin taki ekki til ítaka í kaupstaðarlóðir eða í afrétti, sem sveitarfélög eiga. Í lögunum er þannig gert ráð fyrir því að unnt sé eða hafi verið að stofna til ítaka í afréttarlöndum. Með hliðsjón af hinni almennu lögfræðilegu skilgreiningu á hugtakinu ítak verður þó að ætla að með því sé átt við afréttarlönd sem undirorpin eru beinum eignarrétti eða hafi verið það á þeim tíma þegar til ítaksins var stofnað.

[133] *Íslenskt fornbréfasafn* 2, s. 669.

[134] *Íslenskt fornbréfasafn* 4, s. 49.

[135] *Íslenskt fornbréfasafn* 15, s. 647.

[136] *Íslenskt fornbréfasafn* 15, s. 648.

[137] Ólafur Lárusson, 1950: *Eignaréttur* I, s. 45. Gaukur Jörundsson, 1982-83: *Eignaréttur* I, s. 37. Þorgeir Örlygsson, 1998: *Kaflar úr eignarétti* I, s. 57.

sjávar taka við svokölluð netlög, sem í ýmsum lögum eru skilgreind sem sjávarbotn 115 metra út frá stórstraumsfjörumáli landareignar, sjá nánar síðar í þessum kafla.[138] Óumdeilt er að netlög fylgi sjávarjörðum en um hitt hefur fremur verið ágreiningur hvort eignarráð fasteignareiganda feli í sér beinan eignarrétt eða séu bundin við þau réttindi sem sérstaklega er mælt fyrir um í einstökum lögum.[139]

Kemur þá til skoðunar hver hafi verið réttur landeigandans í fjöru og netlögum jarðar sinnar. Þar verður helst litið til þeirra fjörunytja sem lengst hafa verið til umfjöllunar í löggjöf hér á landi, þ.e. reka og veiði.

Rekinn hefur verið helsta verðmæti fjörunnar. Elstu ákvæði laga um reka eru í Grágás. Þau voru síðan tekin upp lítið breytt í rekabálk Jónsbókar, og er sá bálkur enn í gildi ásamt viðbótum um skotinn hval og skotmannshlut sem gefnar voru út í konungsbréfum 1778 og 1779.[140] Meginreglan var sú að jarðeigandi átti reka fyrir landi sínu. Í Jónsbók er reki nánar skilgreindur með svofelldum hætti: „Hverr maðr á reka allan fyrir sínu landi viðar ok hvala, sela ok fiska, fugla og þara, nema lǫgum sé frá komit.“[141] Eignarréttur jarðeiganda á viðar- eða hvalreka var þó því aðeins hafinn yfir vafa að hann merkti sér rekann eða kæmi böndum á hann.[142] Allan reka utan *rekamarka* var hverjum manni heimilt að flytja að landi, marka sér og slá eign sinni á, en landeigandi skyldi eiga alla aðra flutninga hvals og viðar.[143]

Sú skýring hefur verið gefin á rekamarki að það sé „sá hluti fjöru og hafs sem bóndi eða rekamaður má nýta á allan reka“.[144] Lúðvík Kristjánsson taldi hins vegar rekamark vera sömu merkingar og fjörumark og tákna merki milli deildra reka.[145] Í Staðarhólsbók Grágásar er rekamark við það miðað „að sjá mundi mega þaðan fisk á borði ef eigi bæri land fyrir“.[146] Lýsing Konungsbókar á rekamarki er nokkru ítarlegri, og er hún sambærileg við skilgreiningu Jónsbókar á *fiskhelgi*:

> Maður á að flytja við þann er hann finnur á floti fyrir utan það er fisk sér af borði, óflattan, fyrir annars manns landi. Það skal þorskur vera, sá skal svo mikill vera að hann sé álnar í öxarþærum flattur [álnarbreiður milli

---

[138] Sjá t.d. 3. mgr. 2. gr. laga um rannsóknir og nýtingu á auðlindum í jörðu, nr. 57/1998; 1. gr. laga um vernd, friðun og veiðar á villtum fuglum og villtum spendýrum, nr. 64/1994; og 1. gr. laga um lax- og silungsveiði, nr. 76/1970.

[139] Í H 1996 2518 og 2525 er talinn vafi um beinan eignarrétt fasteignareiganda í netlögum.

[140] Sbr. opið bréf um rekatilkall á Íslandi frá 4. maí 1778, 5. gr., og konungsbréf (til stiftamtmanns) um landshlut af flutningshvölum á Íslandi frá 23. júní 1779, 1.-2. gr.

[141] *Jónsbók* 1904, s. 194.

[142] *Grágás* 1992, s. 351-352. Sbr. *Jónsbók* 1904, s. 194-195.

[143] *Grágás* 1992, s. 353-354. *Jónsbók* 1904, s. 196-197. Á öðrum stað í *Jónsbók* (s. 203) segir þó að þess hvals sem fluttur sé, eigi flytjendur þriðjung en landeigandi tvo hluti nema skot finnist í, þá eigi skotmaður þriðjung. Þetta ákvæði virðist eiga sér nokkra samsvörun í 71. k. landabrigðisþáttar Grágásar (*Grágás* 1992, s. 365).

[144] *Grágás* 1992, s. 552. Í Jónsbók virðist einnig gert ráð fyrir að rekamark geti tekið til hafsvæðis *út fyrir* netlög, sbr. þetta orðalag: „Ef maðr veiðir hval í rekamarki, þar er fisk sér á borði ok fyrir utan netlǫg, þá á sá allan er veiðir“ (*Jónsbók* 1904, s. 206 sbr. einnig s. 197).

[145] Lúðvík Kristjánsson, 1980: *Íslenzkir sjávarhættir*. 1. b. Reykjavík. S. 219.

[146] *Grágás* 1992, s. 353 (Staðarhólsbók). Skilgreining Konungsbókar er ítarlegri (sbr. *Grágás* 1992, s. 353-354). Samkvæmt *Jónsbók* 1904 (s. 206) var rekamark „þar er fisk sér á borði“.

> þunnildisnefja]. Sá fiskur heitir gildingur. Á því borði skal sjá þann fisk er til lands veit, þaðan úr fjöru er fyrvir [fellur út] utast.[147]

Fiskhelgi í þessu samhengi táknar svæðið út að rekamörkum sem að sínu leyti miðast við að óflattur þorskur sé í sjónmáli frá ströndinni.[148]

Síðar, sennilega snemma á 14. öld, var kveðinn upp svofelldur alþingisdómur um rekamark til lands:

> Rekamarck til landz sem leingst ut fiarar. og flod geingur leingst i logne. þa hvorke æser brim nie vindur.
>
> Þad var logtekid um rekamark a Auxararþijnge af badum l¹gm¹nnunum og allri logriettunne a dogum Häkonar kongz. sem væri i almennelegu flædarmäle þa siör rædur sier. Enn hvad hann æser brim edur vindur. edur kastar yfer Mälarkamp. edur eírartanga. so sem i logbok utvijsar. edur a land upp. þar sem so vid vijkur. þa eignast þad landeigande hvort þad er trie edur hvalur.[149]

Hér virðist lögrétta skilgreina það sem í síðari löggjöf er nefnt stórstraumsflóðmál.

Algengt var á miðöldum og síðar að fjara innan merkja tiltekinnar jarðar væri nýtt frá annarri jörð. Eigandi hinnar síðarnefndu nefndist þá *rekamaður* eða *fjörumaður*, en rétturinn var þó bundinn jörð hans en ekki persónu. Landeigandi og fjörumaður skiptu með sér fjörugögnum eftir ákveðnum reglum. Um þetta segir í Jónsbók:

> Ef maðr kaupir reka af landi manns at lǫgmáli réttu, ok skilja þeir þat eigi gjørr en svá, þá á landeigandi af fjǫru þeiri álnarlǫng kefli ǫll ok smæri, en rekamaðr á þar við allan annan útelgdan er þar rekr upp, ok svá hvali alla er þar hlaupa kvikir á land, nema menn valdi, og svá á hann þá hvali er þar rekr. Sá maðr er land á, hann á þara allan ok fugla alla, sela alla ok rostunga, ok svá ef maðr drepr sel; hann á þar at hafa hnísur ok háskerðinga, ok fiska alla, nema þar reki fleiri senn á land en .v. [5], þá á rekamaðr.[150]

Rekamaður átti einnig allan ómerktan við og hval sem menn fluttu úr almenningi[151], ef þeir fylgdu ekki festum eins og skylt var, og að auki allt það sem flaut í netlögum. Landeigandi átti hins vegar veiði alla í netlögum, flutninga hvals og viðar og allt það sem flaut utan netlaga og að rekamörkum og aðrir höfðu ekki áður eignað sér.[152] Enn fremur skyldi landeigandi en ekki fjörumaður (rekamaður) varðveita vogrek, þar til eigandi kæmi fram en eignast ella, og skotmannshlut og fá

---

[147] *Grágás* 1992, s. 353-354. Sbr. *Jónsbók* 1904, s. 203 og 206 (6. og 8. k. rekabálks).
[148] Sbr. Magnús Már Lárusson, 1981: „Hvalfangst“ *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder*. 7. Kaupmannahöfn. D. 169.
[149] *Íslenskt fornbréfasafn* 11, s. 1-2.
[150] *Jónsbók* 1904, s. 196-197.
[151] Í Jónsbók er landeiganda eignaður allur flutningur (*Jónsbók* 1904, s. 197).
[152] *Grágás* 1992, s. 354-355, 365. *Jónsbók* 1904, s. 196-197. Sambærilegt ákvæði um rétt rekamanns til flutninga úr almenningi er ekki í Jónsbók.

ágóða af og hafa þriðjung af öllum þeim hvölum „er fyrir mönnum hlaupa á land“.[153] Í heimildum frá miðöldum eru einnig mörg dæmi um að rekinn væri ekki miðaður við ákveðið svæði heldur tiltekið magn af viði sem ýmist var kallað afdráttur eða afreiðsla.[154]

Af því sem hér hefur verið rakið má álykta að fjörueign í landi annarrar jarðar hafi fyrst og síðast verið ítak en ekki falið í sér eignarrétt á landinu sjálfu.[155] Í því sambandi má benda á þau orð Hans Kuhn að fjöruítök séu í elstu máldögum og skrám aðeins kölluð fjörur eða rekafjörur.[156] Hér verður þó að hafa á þann fyrirvara að rekamanni tilheyrði ekki einvörðungu fjaran í merkingunni fjöruítak heldur einnig *rekagrunnurinn*, enda missti hann ekki rétt sinn til rekans þótt orpinn væri sandi eða grjóti.[157] Þegar þess er gætt að fjörur (reki) voru í mörgum tilvikum ítak í landi annarra en þeirra sem áttu rekann, þarf ekki að koma á óvart að fjörumörk og landamerki jarða til sjávar fóru ekki alltaf saman eins og t.d. landamerkjabréf jarða í Öræfum vitna um. Samkvæmt lögum um lausn ítaka af jörðum, nr. 113/1952, féllu önnur ítök en skógarítök og lax- og silungsveiðiítök úr gildi væri ítaksrétti ekki lýst með tilteknum hætti, sjá nánar í kafla 4.8.

Í lögbókunum er einnig gert ráð fyrir að fjörur geti verið almenningur og heimildir um almenninga við sjávarsíðuna eru allnokkrar.[158] Þar skyldu fjórðungsmenn eiga reka allan nema þann sem skot var í. Þá skyldu þeir menn varðveita „er lönd eigu næst“.[159] Samkvæmt þessu virðist ekki gert ráð fyrir því að almenningsfjara sé ítak í eignarlandi, en dæmi um slíkt kunna þó að finnast.[160]

Netlögum má líkja við „fiskveiðilögsögu“ sjávarjarða. Þau eru skilgreind á þessa leið í fornlögum:

> Þar eru netlög utast í sæ er selnet stendur grunn, tuttugu möskva djúpt, af landi eða af skeri og komi flár [þ.e. flotholt] upp úr sjánum að fjöru þá er þinur [þ.e. teinn á neti] stendur grunn. En fyrir það utan á hver að veiða að ósekju er vill.[161]

---

[153] *Grágás* 1992, s. 354. *Jónsbók* 1904, s. 197, 201-203, 208-209.
[154] Lúðvík Kristjánsson 1980, s. 220. Sjá einnig *Íslenskt fornbréfasafn* 3, s. 56-57.
[155] Sbr. einnig hugtakið *ítaksreki* um þann reka jarða eða hluta hans sem gengið hafði undan jörðinni (Lúðvík Kristjánsson 1980, s. 204).
[156] Kuhn, Hans, 1943-1948: „Hátúningamelur og Gnúpverjahreppur.“ *Árbók Hins íslenzka fornleifafélags*. S. 73. Austfirðingar nota orðið *sandur* um það sem Sunnlendingar kalla fjöru (Lúðvík Kristjánsson 1980, s. 218).
[157] Lúðvík Kristjánsson 1980, s. 203.
[158] Sjá nánar í almennum niðurstöðum óbyggðanefndar um hugtakið almenningar.
[159] *Grágás* 1992, s. 369. Sbr. *Jónsbók* 1904, s. 193-194.
[160] Af þessu yfirliti má sjá að samkvæmt lögbókunum, Grágás og Jónsbók, áttu nokkrir aðilar lögverndaðan rétt til hvals eftir ákveðnum reglum: Í fyrsta lagi var það landeigandinn, í öðru lagi rekamaður, ef rekinn hafði verið seldur undan jörð, í þriðja lagi skotmaður, sem átti hálfan hval sem hann náði ekki að festa í fjöru og loks fjórðungsmenn ef um almenningsfjöru var að ræða. Fleiri áttu einnig sinn rétt til rekahvals að uppfylltum ákveðnum skilyrðum eins og leiglendingur og sá sem fyrstur kom að hval er fluttur hafði verið úr almenningi (sbr. „finnandaspik“). Sbr. *Grágás* 1992, s. 356, 365. Jónsbók 1904, s. 135.
[161] *Grágás* 1992, s. 354. Sbr. *Jónsbók* 1904, s. 196.

Landeigandinn átti einn alla veiði í netlögum og í fjörunni, og gilti einu þó að annar hefði eignast aðrar nytjar í fjöru og netlögum.[162] Eins og áður hefur komið fram virðist fiskhelgi samkvæmt Jónsbók hafa verið miðuð við rekamörk og verður því ekki í öllum tilvikum lögð að jöfnu við netlög.

Ekki er ljóst af lögbókunum hversu langt til sjávar netlög náðu enda mun það að nokkru hafa farið eftir aðstæðum eins og grunnsævi við sjávarstrendur. Lúðvík Kristjánsson getur sér þess til að netlög hafi verið miðuð við 6 þumlunga selmöskvalegg, og hefur því mesta dýpt netlaga um fjöru verið 120 þumlungar eða 6 álnir.[163] Alin jafngilti um 47,7 sm svo að netlög hafa náð út að 2,9 m dýpi.

Í skipan goðorðsmannsins Sæmundar Ormssonar um almenninga í Hornafirði, sem talin er frá um 1245, er því lýst yfir að land og fjöru skyldi helga 30 faðma þaðan frá sem efst féll í meðalflæðum. Rekald þar fyrir utan skyldi vera *almenningur*.[164] Talið hefur verið að Sæmundur hafi í skipan sinni verið að lýsa netlögum.[165] Í löggjöf frá miðbiki 19. aldar var miðað við 60 faðma (u.þ.b. 112 metra) frá stórstraumsfjörumáli.[166] Í 20. aldar löggjöf hefur fyrst og fremst verið við það miðað að netlög séu 115 metrar á haf út miðað við stórstraumsfjörumál.[167] Sýnist nú óhætt að miða þau mörk sem meginreglu, þó svo önnur viðmið gildi vissulega skv. þeim eldri lögum sem enn eru í gildi.

Merki sjávarjarða til hafsins miðast annað hvort við ytri mörk fjöru eða netlaga. Um þetta álitaefni er ekki þörf ítarlegrar umfjöllunar hér, enda fjalla þjóðlendulögin einungis um land ofan sjávar. Ljóst er að strandlengja landsins tekur breytingum, á einum stað kann að verða landrof en á öðrum landauki. Dómstólar hafa lagt til grundvallar að eigandi sjávarjarðar eignist þann landauka sem til verður í fjöru og netlögum fyrir landi hans.[168] Það á a.m.k. við um þann landauka sem til verður af náttúrulegum ástæðum eða fyrir tilverknað þriðja manns.[169]

Með lögum nr. 73/1990 voru auðlindir hafsbotnsins utan netlaga og svo langt til hafs sem fullveldisréttur Íslands nær lýstar eign íslenska ríkisins, sbr. 1. gr. Netlög eru þar skilgreind með sama hætti og áður, sbr. 3. mgr. 2. gr., og ekki verður talið að

---

[162] *Jónsbók* 1904, s. 197.
[163] Lúðvík Kristjánsson 1980, s. 203.
[164] *Íslenskt fornbréfasafn* 1, s. 536.
[165] Sbr. Þorgeir Örlygsson, 1993: „Er Hornafjörður almenningur?“ *Tímarit Háskóla Íslands*. 6. árg. nr. 6. Reykjavík. S.33.
[166] Sbr. t.d. 3. gr. tilskipunar um veiði á Íslandi frá 20. júní 1849.
[167] Sjá t.d. 3. mgr. 2. gr. laga um rannsóknir og nýtingu á auðlindum í jörðu, nr. 57/1998; 1. gr. laga um vernd, friðun og veiðar á villtum fuglum og villtum spendýrum, nr. 64/1994, og 1. gr. laga um lax- og silungsveiði, nr. 76/1970.
[168] Sbr. H 1946 345. Sjá einnig Ólafur Lárusson, 1950: *Eignaréttur* I, s. 45 og Gaukur Jörundsson, 1982-83: *Eignaréttur* II, s. 136.
[169] Ekki verður ráðið af fyrirliggjandi réttarheimildum og fræðiskrifum að greinarmunur sé í þessu sambandi gerður á landauka sem til verður fyrir tilstilli fasteignareigandans sjálfs. Á það er þó bent að réttur fasteignareiganda í þessa veru geti ekki, í ljósi tækniframfara og nýrra viðhorfa, verið án takmarkana. Þær takmarkanir helgast þá af hagsmunum íslenska ríkisins, fullveldisrétti þess og eignarrétti, sbr. t.d. lög nr. 73/1990.

ætlunin hafi verið að afnema til frambúðar áðurgreindan rétt sjávarjarða til landauka og fastsetja þar með í eitt skipti fyrir öll mörk sjávarjarða til hafsins. Vilji löggjafans til slíkrar breytingar hefði þurft að koma skýrt fram. Gildistaka laga nr. 73/1990 hafði þannig ekki í för með sér að merki sjávarjarða til hafsins væru endanlega fastsett. Fjara og netlög færast út og inn í samræmi við landauka eða landtap, þ.e. breytt stórstraumsfjörumál, og landamerki þar með.

5. HEIMILDIR UM EIGNARHALD

5.1. Almennt

Í köflunum „Yfirlit yfir frumgögn sem könnuð voru“ undir „Gögn og gagnaöflun“ í hverjum úrskurði fyrir sig kemur fram hvaða flokkar frumheimilda, útgefinna og óútgefinna, voru yfirfarnir á vegum óbyggðanefndar í þeim tilgangi að fullnægja rannsóknarskyldu nefndarinnar, sbr. einnig sérstakan kafla í hverjum úrskurði um það efni. Hér verður gerð nánari grein fyrir nokkrum mikilvægum heimildum og þýðingu þeirra fyrir úrlausnarefni óbyggðanefndar.

5.2. Jarðamöt og jarðabækur

Elsta dæmi um jarðamat á Íslandi er að finna í tíundarlögunum 1096/97. Jarðir voru metnar til hundraða en eitt hundrað á landsvísu jafngilti 120 álnum vöruvaðmáls eða einu kýrverði. Í tilefni af sölu konungsjarða á 17. öld var ákveðið að hvert jarðarhundrað skyldi jafngilda tveimur hundruðum á landsvísu (kúgildum).[170]

Lítið er vitað um matsreglur eða viðmiðanir þegar jarðamatið fór upphaflega fram. Þegar elsta varðveitta jarðabókin var gerð 1639, um jarðeignir konungs, var við það miðað að dýrleiki skyldi vera tuttuguföld landskuld. Sama var gert í jarðabókinni 1686 en hún er elsta varðveitta jarðabókin sem hefur að geyma jarðir í einkaeign. Í jarðabókinni 1695 var aftur snúið til hins gamla mats enda jafnan við það stuðst í fasteignaviðskiptum.[171] Þó ber að taka fram að í þessari jarðabók var eignarhlutur kirkju í heimalandi yfirleitt ekki reiknaður með í jarðamatinu og þess vegna var dýrleiki sumra kirkjujarða ekki í fullu samræmi við raunvirði þeirra.[172]

Á árunum 1702-1712 var gerð hér á landi ný og mjög nákvæm jarðabók. Jarðabók þessi er jafnan kennd við þá tvo menn sem unnu mest að henni, Árna Magnússon og Pál Vídalín. Jarðabókin þykir mjög traust heimild og skýrist það einkum af því hvernig að verki var staðið. Þeir Árni og Páll eða umboðsmenn þeirra ferðuðust um nær land allt að boði konungs og reyndu að kynna sér aðstæður á hverjum stað en jafnframt höfðu þeir þann háttinn á að boða bændur í héraði til fundar

---

[170] Sbr. *Lovsamling for Island*. 1. b. Kaupmannahöfn. S. 356.
[171] Sbr. Björn Lárusson, 1967: *The Old Icelandic Land Registers*. Lundi. S. 18. Björn Lárusson, 1982: *Islands jordebok under förindustriell tid.* Lundi. S. 18.
[172] Björn Lárusson 1967, s. 63.

og láta hvern ábúanda gera vandlega grein fyrir jörð sinni. Þetta var jafnharðan skráð niður og í lokin staðfest af áreiðanlegum mönnum í sveitinni. Þrátt fyrir það voru brögð að því að vitnisburður manna um jarðir sínar væri ekki nákvæmur, t.d. að meira væri gert úr landspjöllum en efni stóðu til eða að ekki væri samræmi á milli þess sem landeigendur sögðu og leiguliðar þeirra. En þá var stundum hægt að leiðrétta misræmið með samanburði við jarðabréf sem þeir Árni og Páll söfnuðu einnig á ferðum sínum. Í tengslum við jarðabókarverkið voru samdar tillögur að nýju jarðamati. Í tillögunum var gert ráð fyrir að grundvöllur matsins væri fóðurgildi jarðar, þ.e. hversu mörg kúgildi hún gæti borið í meðalári. Afréttur, útigangur, sellönd og ýmis hlunnindi skyldu metin til hundraða eftir ákveðnum reglum og greiða af þessu bæði tíund og landskyld. Frá því var horfið að ráðast í nýtt jarðamat hér á landi. Í stað þess lögðu þeir Árni og Páll hið forna jarðamat til grundvallar og höfðu hliðsjón af „almúgans tilsögn og undirrjettingu“ í votta viðurvist. Þó má sjá þess merki að reynt hafi verið í einhverjum mæli að leggja nýtt mat á jarðirnar, einkum þegar getið er sérstaklega um heyfóður og nýtingu úthaga, afrétta og hlunninda.

Tillögur þær sem hér hefur verið vikið að eru að verulegu leyti í samræmi við svonefnda „Bergþórsstatútu“ sem sögð var frá fyrri hluta 12. aldar. Í statútunni var þó reiknað með að ákveðið hlutfall væri á milli fóðurgildis jarðar og stærðar hennar; eins kýreldis tún væri 140 norskir faðmar að stærð. Afrétti og heiðalönd skyldi meta til helmings á við beit í heimalandi og virðast því tún hafa verið sex sinnum verðmætari miðað við hverja einingu lands en afréttir.[173] Þess skal getið að samkvæmt Jónsbók var meðalkýr lögð að jöfnu við sex ær „og fæði lömb sín, órotnar, loðnar og lembdar.“[174]

Flestum fræðimönnum ber saman um að Bergþórsstatúta sé fölsuð. Hún getur því ekki talist heimild um annað en það hvernig menn töldu á sínum tíma eðlilegt að meta jarðir og hlunnindi þeirra. Engu að síður má ætla að fóðurgildið, bæði af heyfeng og hagbeit, hafi upphaflega verið lagt til grundvallar jarðamatinu og þá ef til vill reiknað sem ákveðið hlutfall af smjörfjórðungum.[175] Þessu til stuðnings má nefna að skerðing á engi jarðar gat lækkað dýrleika hennar verulega og einnig eru dæmi um að selland hafi verið metið sérstaklega til tíundar.[176] Á sama hátt er svo að sjá sem afréttur einstakra jarða hafi, að minnsta kosti í sumum tilvikum, verið reiknaður með í jarðamatinu, einkum ef þær höfðu tekjur af upprekstrartollum.

Dýrleikinn var mikilvægt auðkenni jarða og grundvöllur skattlagningar og erfðaskipta en ýmsar heimildir, einkum kaupbréf, benda til að dýrleikinn hafi ekki ævinlega sýnt raunvirði jarða. Úr því var reynt að bæta í byrjun 19. aldar þegar fram

---

[173] Halldór Einarsson, 1833: *Om Værdie-Beregning paa Landsviis og Tiende-Ydelsen i Island*. Kaupmannahöfn. S. 165-175.
[174] *Jónsbók* 1904, s. 215 (6. k. kb.).
[175] Björn Lárusson 1982, s. 17.
[176] Sbr. *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns.* 10. b. Kaupmannahöfn 1943. S. 177. *Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns.* 4. b. Kaupmannahöfn 1925 og 1927. S. 317.

fór jarðamat um land allt á árunum 1800-1806. Viðmiðunarreglur voru þó hinar sömu og áður, þ.e. hversu mörg kúgildi hver jörð gat borið, en jafnframt skyldu ýmis hlunnindi og útigangur metin sérstaklega til dýrleika.[177] Árið 1848 kom út jarðatal kennt við J. Johnsen en þar var nær einvörðungu farið eftir gömlu jarðamati. Sama ár, 27. maí, gaf konungur út tilskipun um nýtt jarðamat á Íslandi og skyldi hver jörð metin til peningaverðs „að því sem slíkar jarðir verða sanngjarnlega seldar eptir gæðum sínum".[178] Hjáleigur voru ekki metnar sérstaklega til dýrleika fyrr en 1848 og því ekki getið um dýrleika þeirra í jarðamötum fyrr en eftir þann tíma. Jarðamat þetta var gefið út 1861 undir heitinu *Ný jarðabók fyrir Ísland.* Hinni fornu verðeiningu, hundraði, er haldið, en að baki henni stóð ekki lengur kúgildi heldur slegin mynt og seðlar.

Með lögum um fasteignamat nr. 22/1915, var kveðið svo á í 1. gr., að allar jarðeignir, lóðir og hús á landinu skyldi meta til peningaverðs tíunda hvert ár. Hér var um að ræða mikla breytingu frá því óreglulega fasteignamati sem tíðkast hafði, oft með löngu millibili.

Heimildir segja ekki ótvírætt til um það hvort afréttir hafi verið tíundaðir sérstaklega til skatts þó að sjá megi viðleitni í þá veru í þeim tillögum um nýjar jarðamatsreglur frá byrjun 18. aldar sem Árni Magnússon og Páll Vídalín virðast hafa ætlað að fara eftir og áður er getið. Þær tillögur tóku þó aldrei gildi. Í reglugerð rentukammers um nýtt jarðamat 1. sept. 1848 er gert ráð fyrir að tún og engjar, hagi og útbeit séu metin og einnig hlunnindi jarða en ekki er þar minnst á afrétti. Það mun ekki hafa verið fyrr en með fasteignalögunum nr. 22/1915 sem kveðið var skýrt á um að afréttir skyldu teknir til greina við jarðamat. Í 7. gr. laganna segir á þessa leið:

> Afrjettarlönd þau, sem eru eign sveita og einungis notuð til upprekstur, skal eigi meta sjerstaklega, en aftur á móti ber að taka upprekstrarrjettinn til greina við mat jarða þeirra, er hann eiga.
>
> Þrætulönd milli jarða skulu metin sjer í lagi.

Óbyggðanefnd telur að jarðamöt sýni tilvist sjálfstæðrar jarðar á þeim tíma sem um ræðir. Dýrleiki jarðar sé hins vegar fyrst og fremst heimild um landgæði fyrr á tímum, einkum grasfeng og útigang, en miklu síður um stærð jarða eða víðáttu. Jarðabækur og jarðamöt geta þannig gefið vísbendingar um eignarréttindi, landnýtingu og í einstaka tilvikum jafnvel um landamerki.

5.3. Máldagar og vísitasíur

Hugtakið *máldagi* var í fornu máli haft um hvers kyns samninga, munnlega og skriflega, en í þrengri merkingu var máldagi samningur sem gerður var við stofnun

---

[177] *Lovsamling for Island*. 6. b. Kaupmannahöfn 1856. S. 475-481.
[178] *Lovsamling for Island*. 14. b. Kaupmannahöfn 1868. S. 175.

kirkju. Máldaginn kvað á um réttindi og skyldur allra þeirra sem hagsmuna áttu að gæta, en hann var jafnframt skrá yfir eignir viðkomandi kirkju. Í kristinna laga þætti Grágásar segir svo:

> Þar er maður leggur fé til kirkju, hvort sem það er í löndum eða lausum aurum, í búfé eða tíundum af þeim bólstöðum er héraðsmenn skulu þangað inna, og skal sá maður er kirkju varðveitir láta gera þann máldaga á skrá allan, hvað hann hefir fjár gefið þangað, eða aðrir héraðsmenn til þeirrar kirkju. Þann máldaga er honum rétt að lýsa að Lögbergi eða í lögréttu eða á vorþingi því er hann heyr, hvað þar liggur fjár til þeirrar kirkju. Hann skal láta ráða [lesa] skrá og lýsa þann máldaga heima að kirkju um sinn [einu sinni] á tólf mánuðum hverjum, þá er menn hafa þangað tíðasókn flestir.[179]

Ákvæði þetta er talið vera frá biskupsárum Gissurar Ísleifssonar (1082-1118) og að líkindum sett í kjölfar tíundarlaganna 1096/1097.[180] Eins og fram kemur í tilvitnuðu ákvæði öðlaðist máldagi gildi um leið og honum hafði verið þinglýst á alþingi eða vorþingi.

Máldagi var í reynd samningur milli þriggja aðila: kirkjubónda, biskups og safnaðar. Bóndinn lagði kirkjunni til ákveðið stofnfé í samráði við biskup og nefndist það *heimanfylgja* hennar. Ávöxtur stofnfjár, svonefnd *afvinna*, ásamt tíund átti að duga fyrir rekstri kirkju en að auki bættust smám saman við gjafir af ýmsum toga, bæði í föstu og lausu, sem kirkjubóndinn eða einhver annar, er biskup skipaði til þess, hafði umsjón með. Sóknarfólkið greiddi tíund en fékk í staðinn kirkjulega þjónustu, sálusorgun og sakramenti í kirkju sinni. Hlutverk biskups var fyrst og síðast fólgið í því að gæta þess að kirkjan væri ekki hlunnfarin. Það gerði hann einkum í árlegum vísitasíuferðum sínum.[181]

Eins og flest opinber skjalagögn frá miðöldum fylgdi efnisskipan máldaga ákveðinni reglu sem var þáttur í trúverðugleika skjalsins. Venja var að greina fyrst frá stofnfé kirkjunnar. Engin eign var kirkju mikilvægari en grunnurinn sem hún stóð á og þess vegna var yfirleitt byrjað á því að tilgreina hversu stóran hlut kirkjan átti í heimalandi, þ.e. þeirri jörð sem hún stóð á. Hvorki aðrar fasteignir, eins og útjarðir (þ.e. jarðir utan heimajarðar kirkjunnar), né heldur afréttir gátu myndað þann grundvöll sem kirkja þurfti til að geta talist myndug og sjálfstæð, m.ö.o. *staður* að skilningi kirkjulaga. Þetta kom skýrt fram í svokölluðum *staðamálum* á síðari hluta 13. aldar.[182] Jafnframt gilti sú regla að kirkjueign mátti aldrei láta af hendi hvorki að hluta til né í heild sinni, nema önnur jafngóð kæmi í staðinn.[183]

---

[179] *Grágás* 1992, s. 12.
[180] Magnús Stefánsson, 1999: „Die isländischen Stiftungsurkunden – Kirkjumáldagar.“ *Karl von Amira zum Gedächtnis.* Peter Lang. Europäischer Verlag der Wissenschaften. S. 134-135.
[181] Hólabiskup átti að fara um allt umdæmi sitt á einu ári en Skálholtsbiskup á þremur árum.
[182] Sjá t.d. Magnús Stefánsson, 1978: „Frá goðakirkju til biskupskirkju.“ *Saga Íslands*. 3. b. Reykjavík. S. 123-126, 223-226.
[183] Sjá *Álitsgerð kirkjueignanefndar.* Fyrri hluti. 1984. S. 40-49.

Því næst voru aðrar eignir kirkjunnar taldar upp, fasteignir, fríður peningur og hlunnindi, síðan kirkjugripir, messuskrúði og bækur sem notaðar voru við helgihaldið. Að lokum var lýst kvöðum sem hvíldu á kirkjueigninni, ef nokkrar voru, og greint frá tíundarumdæmi eða upphæð tíundar um tiltekinn tíma. Þessi niðurröðun gat raskast af ýmsum ástæðum. Það gerðist t.d. þegar ný eign var færð inn í máldaga neðan við þann texta sem fyrir var í stað þess að skrifa hann allan upp að nýju. Í máldögum má því stundum sjá fasteignir nefndar á fleiri en einum stað ef þær voru lagðar til kirkju á mismunandi tímum.

Í kristinna laga þætti Grágásar var tekið fram að máldaginn skyldi lesinn upp við kirkju á þeim degi þegar tíðasókn þangað var mest. Trúlega hefur það verið á vígsludegi kirkjunnar eða einhverjum öðrum hátíðisdegi. Á þann hátt var reynt að tryggja hagsmuni kirkju og sóknarbarna í viðurvist vitna jafnframt því sem réttargildi heimildarinnar var endurnýjað. Ákvæði þetta hélst að mestu óbreytt í nýjum kristinrétti sem samþykktur var fyrir Skálholtsbiskupsdæmi 1275 og síðar (1354) einnig fyrir Hólabiskupsdæmi.[184] Þar var hins vegar ekki lengur tekið fram að máldaga skyldi lýst á alþingi (Lögbergi, lögréttu) eða vorþingi. Líklega hefur staðfesting biskups í viðurvist votta þá verið talin nægja til löggildingar máldaga. Um líkt leyti hafa biskupar eða skrifarar þeirra farið að skrá máldaga í sérstakar máldagabækur sem geymdar voru á biskupsstólunum. Á vísitasíuferðum hefur biskup síðan borið saman máldaga einstakra kirkna við það sem áður hafði verið skráð í máldagabók embættisins og var máldagabókin talin að öllu jöfnu hafa meira réttargildi. Elsta varðveitta máldagasafnið er frá 1318, kennt við Auðun rauða Þorbergsson biskup á Hólum.[185]

Máldagar eru flestir varðveittir í afskriftum frá 17. öld og eru þeir birtir í Íslensku fornbréfasafni. Sú útgáfa er með þeim annmörkum að þar hefur máldagasöfnum verið sundrað og einstakir máldagar tímasettir af mismikilli nákvæmni. Engu að síður hafa máldagar verið taldir með mikilvægustu heimildum okkar frá fyrri tíð. Til marks um það má geta þess að í íslensku lagasafni er enn að finna konungsbréf frá 5. apríl 1749 þar sem kveðið er á um að máldagi Gísla biskups Jónssonar (frá um 1575) sé auk máldagabókar Vilkins biskups (frá 1397) „áreiðanlegt og authentiskt“ kirkjuregistur.[186] Eftir siðaskipti tóku vísitasíubækur við af máldagabókum og voru þær lögboðnar með konungsbréfi 1. júlí 1746.[187]

Sagnfræðingar hafa yfirleitt ekki séð ástæðu til að efast um heimildargildi máldaga þó að sjálfsagt þyki að kynna sér varðveislusögu þeirra, aldur og samsetningu. Af úrlausnum dómstóla má ráða að heimildargildi máldaga og vísitasía

---

[184] *Norges gamle love indtil 1387*. 5. b. Christiania, 1895. S. 35.
[185] Magnús Már Lárusson, 1981: „Máldagi.“ *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder*. 11. b. Kaupmannahöfn. D. 265.
[186] *Lagasafn. Íslensk lög 1. október 1995*. S. 513-514.
[187] Björn K. Þórólfsson, 1956: *Biskupsskjalasafn*. Skrár Þjóðskjalasafns 3. Reykjavík. S. 47-48.

um tilvist eignarréttinda er metið með mikilli varfærni en að þessar heimildir geti þó, ásamt öðru, haft nokkra þýðingu.

5.4. Lögfestur

Í íslenskum réttarheimildum kemur hugtakið *lögfesta* fyrst fyrir í Jónsbók (1281) en mun þangað komið úr landslögum Magnúsar lagabætis. Lögfesta var að fornu notuð um lögformlega athöfn sem átti að tryggja tiltekin réttindi í fasteign. Leiguliði gat lögfest ábúðarrétt sinn gagnvart landeiganda (llb. 4), heimilt var að lögfesta landamerki milli jarða, beitarrétt og önnur ítök o.s.frv. (llb. 16, 26). Í öllum þessum tilvikum beindist lögfestan gegn ákveðnum einstaklingum (llb. 26). Einnig var unnt að lögfesta réttindi í þeim tilgangi að hún gilti almennt, en þá skyldi henni lýst við kirkju eða á þingi. Slík lögfesta gilti aðeins í 12 mánuði (llb. 17).[188]

Í Jónsbók er ætlast til að lögfestu sé fylgt eftir með dómsmáli, að öðrum kosti falli hún úr gildi (llb. 52). Í 26. kafla landsleigubálks segir í upphafi:

> Alt þat er menn skilr á um áverka á akri eða eng, holti eða haga, skóga, eða reka, þá skal lǫgfesta fyrir. Sá leggi fimtarstefnu er heldr þykkiz þurfa; hann skal svá mæla: Ek lǫgfesti eign þessa er N. heitir eða þar liggr, bú ok lóð, og alt þat er þar má til gagns af hafa, þar til er dómr fellur á, at lǫgmáli réttu…

Að vísu er ekki alls staðar tekið fram þar sem fjallað er um lögfestur að þeim skuli fylgt eftir með málsókn en gera verður ráð fyrir að til þess hafi verið ætlast. Páll Vídalín lögmaður skýrir þetta svo að lögfesta sé „að festa lög, lofa lögum“, þ.e. fylgja máli eftir til laga.[189] Fleiri dæmi má nefna um að löglærðir menn hafi lagt þennan sama skilning í ákvæði Jónsbókar um lögfestur. Ólafur Árnason á Höfðaströnd í Jökulfjörðum greinir t.d. frá því í bréfi 10. apríl 1704 að hann hafi 12. apríl 1686 lögfest 6 hundruð í Neðrabakka. Lögmaðurinn hafi hins vegar sagt sér í lögréttu (á Alþingi) að hafa lagasókn á eigninni eftir landabrigðum. Ólafur hafði enn ekki komið lagasókninni í verk með heimstefnu, þegar hann ritaði fyrrnefnt bréf, „sökum harðinda, fjúka og óveðráttu“. Hann varð því að sjá af þessum 6 hundruðum í Neðrabakka.[190] Annað dæmi er fimmtarstefna og dómsúrskurður sem fylgdi í kjölfar lögfestu Sigurðar Sigurðssonar landþingsskrifara fyrir jörðinni Háeyri.[191]

Hér má einnig geta þess að á Alþingi 1751 var langvarandi hefð eigenda Holts í Flóa á engjaplássinu Ljósateigi dæmd áreiðanlegri eignarheimild en einhliða lögfesta ráðsmannsins í Skálholti.[192] Þrátt fyrir fleiri dæmi af sama toga[193] virðist sú skoðun

---

[188] Sbr. Sigurður Líndal, 1982: „Foreløpige rettsmidler. Island.“ *Kulturhistorisk leksikon for nordisk middelalder*. 21. b. Kaupmannahöfn. D. 175-176.
[189] Páll Vídalín, 1854: *Skýríngar yfir Fornyrði Lögbókar þeirrar, er Jónsbók kallast…* Reykjavík. S. 165.
[190] *Jarðabók Árna og Páls* 13, s. 303. Sbr. *Jarðaskjöl frá 16. og 17. öld. Útdrættir.* Reykjavík 1993. S. 162.
[191] *Alþingisbækur*. 15. b. Reykjavík 1982. S. 519-521.
[192] Sjá *Alþingisbækur.* 14. b. Reykjavík 1977. S. 17, 28. Sbr. einnig *Alþingisbækur* 15, s. 300.

hafa verið almenn að lögfesta hafi nægt sem eignarheimild ef enginn hreyfði við andmælum.

Dómstólar hafa lagt lítið upp úr lögfestum sem sönnunargögnum um tilvist eignarréttinda en ekki er þó útilokað að þær geti, ásamt öðru, haft nokkra þýðingu.

5.5. Jarðabréf og landamerkjabréf

Fyrir gildistöku landamerkjalaga, nr. 5/1882, voru í gildi ákvæði Jónsbókar um að gera skyldi skriflegan samning við jarðakaup.[194] Fjöldi jarðabréfa hefur varðveist frá fyrri tíð en jafnljóst er að mikið hefur glatast auk þess sem ekki er víst að slíkir samningar hafi ævinlega verið gerðir við jarðakaup þrátt fyrir ákvæði laganna. Jarðabréfin eru einnig með þeim annmörkum að í þeim er sjaldan lýst umfangi jarða eða landamerkjum. Á vegum óbyggðanefndar fór fram athugun á rúmlega 1500 útgefnum jarðabréfum frá ýmsum tímum, einkum 17. og 18. öld. Niðurstaðan var sú að í 72 þeirra (um 5%) er landamerkjum lýst, stundum ítrekað um sömu jörð. Tekið skal fram að hér er ekki einungis um kaupbréf að ræða, heldur jarðabréf af hvers kyns toga, svo sem testamentisbréf, eignayfirlýsingar og vísitasíur. Jarðir voru gjarnan seldar „með öllum þeim gögnum og gæðum, landsnytjum og ítökum sem fylgt hefur og fylgja ber að fornu og nýju í ystu landamerki“ eða álíka orðalagi. Gera verður ráð fyrir að samningsaðilum hafi verið kunnugt um landamerkin, hvort sem þau voru til skráð eða einvörðungu varðveitt í munnlegri geymd.

Frá 1847 og til setningar landamerkjalaga 1882 komu ítrekað fram á Alþingi mál er vörðuðu nauðsyn þess að landamerki jarða hér á landi yrðu skýrð og skráð.[195] Af umfjöllun þingsins má ráða það almenna álit þingmanna að landamerki víða um land væru í ólestri.[196] Þingmenn virtust sammála um að eignarrétturinn væri að sama skapi óviss og brýn þörf úrbóta. Gera þyrfti mönnum mögulegt að vernda eignarréttindi sín til fasteigna landsins. Koma þyrfti fastri og áreiðanlegri skipan á landamerki og fyrirbyggja óvissu eftirleiðis.[197] Skyldu landeigenda til að gera landamerkjalýsingar var líkt við að skipa mönnum að merkja fé sitt, svo sem lögskipað hefði verið frá ómunatíð.[198] Þá var nefnt að slík skrásetning skapaði hentugan grundvöll fyrir nýtt fasteignamat.[199] Af þessu má ráða að setning landamerkjalaga 1882 hafi verið þáttur í

---

[193] Sjá t.d. *Alþingisbækur*. 10. b. Reykjavík 1967. S. 179.
[194] Sjá *Jónsbók* 1904, s. 222 (12. k. kb.).
[195] Sjá *Tíðindi frá Alþingi Íslendínga* 1847, s. 67-68; 1849, s. 26, 261-263. *Alþingistíðindi* 1877 (fyrri partur), s. 515-516; 1879 (fyrri partur), s. 24-28; 1881 (síðari partur), s. 118.
[196] Sjá *Tíðindi frá Alþingi Íslendínga* 1849, s. 28-29, 31, 337 *Alþingistíðindi* 1877 (fyrri partur), s. 516-518; 1879 (fyrri partur), s.197, 485; 1879 (síðari partur), s. 763-764, 766; 1881 (fyrri partur), s. 553; 1881 (síðari partur), s. 408, 422.
[197] Sjá *Tíðindi frá Alþingi Íslendínga* 1849, s. 29, 31, 261, 274-275, 281, 513. *Alþingistíðindi* 1877 (fyrri partur), s. 517; 1879 (síðari partur), s. 763-764, 766, 783; 1879 (fyrri partur), s. 485. Sjá ennfr. *Alþingistíðindi* 1919 A I, s. 172.
[198] Sjá *Alþingistíðindi* 1879 (síðari partur), s. 766.
[199] Sbr. *Alþingistíðindi* 1877 (fyrri partur), s. 516-518; 1879 (síðari partur), s. 783. Sjá ennfr. *Alþingistíðindi* 1919, A I, s. 172.

viðleitni löggjafans í lok nítjándu aldar og byrjun þeirrar tuttugustu að skapa traustan grundvöll undir sölu, veðsetningu og skattlagningu jarða og annarra fasteigna, sjá einnig í köflum 3.3. og 5.2.

Í lögum um landamerki, nr. 5/1882, var í fyrsta skipti í íslenskri löggjöf kveðið á um almenna skyldu eigenda og umráðamanna jarða til að skrásetja nákvæma lýsingu á landamerkjum jarða sinna. Skyldi einnig getið ítaka eða hlunninda annarra í viðkomandi jörð svo og meðfylgjandi henni í annarra manna lönd. Eigendur aðliggjandi lands sem og aðilar ítaka skyldu rita samþykki sitt á bréfið, enda væru þeir sammála efni þess. Auk þinglesturs á næsta manntalsþingi var varðveisla landamerkjaskráa nú tryggð með færslu í landamerkjabók sýslumanns. Skrásetningu landamerkja, merkjasetningu og þinglýsingu landamerkjaskráa skyldi lokið innan fimm ára frá gildistöku laganna, að viðlögðum sektum. Kveðið var á um eftirlit sýslumanns með því að menn uppfylltu skyldur sínar í þessu efni. Ágreining skyldi útkljá fyrir merkjadómi.

Skylda til að halda við glöggum landamerkjum gilti því aðeins um afrétti og aðrar óbyggðar lendur „að því leyti því verður við komið“, sbr. 1. gr., í stað afdráttarlausrar skyldu jarðeigenda. Í ákvæði 2. gr. um skyldu til merkjasetningar virðist miðað við mörk milli tveggja jarða og skylda til skrásetningar landamerkja hvíldi á eiganda eða umráðamanni „hverrar jarðar“, sbr. 3. gr. Ekkert er minnst á afrétti eða aðrar óbyggðar lendur í því sambandi. Lögunum virtist þannig fyrst og fremst ætlað að fjalla um landamerki milli jarða.

Landamerkjalögin frá 1882 þóttu ekki ná tilgangi sínum til hlítar. Landamerkjaskrár voru ekki gerðar fyrir allar jarðir á landinu og margar einungis að nafninu til, án samþykkis allra hlutaðeigandi. Af þessum ástæðum þótti nauðsynlegt að endurskoða lögin og lauk þeirri vinnu með setningu núgildandi laga um landamerki o.fl., nr. 41/1919.[200] Í 1. gr. þeirra laga er kveðið á um skyldu eigenda eða fyrirsvarsmanna jarða til merkjasetningar. Jafnframt segir svo í ákvæðinu: „Sama er um merki milli jarða og afrjetta eða annara óbygðra lendna, ef sá krefst þess, er land á að afrjetti eða lendu.“ Í ákvæði laganna um viðhald merkja segir að eiganda eða fyrirsvarsmanni „lands“ sé skylt að halda við löglega settum merkjum að sömu tiltölu sem í 1. gr. segi um merkjagerð, sbr. 3. gr. Þá virðist ákvæði laganna um skyldu til skrásetningar landamerkja rýmra en ákvæði eldri laga að því leyti að þar er nú fjallað um „land“ í stað „jarðar“ og „fyrirsvarsmann“ í stað „umráðamanns“, sbr. 2. gr. laga nr. 41/1919 og 3. gr. laga nr. 5/1882. Eðlilegt virðist að túlka ákvæðið þannig að afréttir falli þar undir eins og önnur landsvæði. Sú skylda kemur þó ekki skýrt fram. Samkvæmt þessu skyldi skrásetja fyrirliggjandi landamerki afrétta en einungis setja merki og halda við merkjum ef sá krafðist þess sem land átti að afrétti. Enn sem fyrr miðast því ákvæði

[200] Sjá *Alþingistíðindi* 1919, A I, s. 172.

landamerkjalaga fyrst og fremst við að afmarka lönd jarða. Þessi ákvæði eru enn í gildi.

Þá er kveðið á um það í 6. gr. að jafnskjótt sem lögin komi til framkvæmda skyldu valdsmenn, hver í sínu umdæmi, rannsaka það hvort merkjaskrám þar hafi verið þinglýst. Komi í ljós að merkjaskrám hafi ekki verið þinglýst eða að samþykki sumra aðilja vanti á þinglýsta merkjaskrá, skyldi valdsmaður gefa til þess ákveðinn frest, að viðlögðum sektum, sbr. 7. gr. Jafnframt var kveðið á um að valdsmaður skyldi af sjálfsdáðum kveðja aðila fyrir dóm þegar hann fengi vitneskju um ágreining eða vafa þeirra á meðal um landamerki eða merkjaskrá væri eigi afhent til þinglýsingar, sbr. 8. gr.

Ljóst er að landamerkjalögin mæla fyrir um formsatriði, svo sem hvernig landamerki skuli úr garði gerð og hvað skuli koma fram í landamerkjaskrá.[201] Orðin landamerkjalýsing og -bréf hafa einnig verið notuð um þessa löggerninga. Lögin kveða hins vegar ekki á um efnisleg atriði, þ.e. hvar mörk skuli dregin eða hvaða réttindi fylgja í lönd annarra. Í samræmi við þetta felur landamerkjabréf ekki í sér sönnun um beinan eignarrétt yfir því landsvæði sem afmarkað er.

Gildi landamerkjabréfs er komið undir ýmsum atriðum. Þannig dregur augljóslega úr vægi þess ef eigendur eða fyrirsvarsmenn aðliggjandi lands hafa ekki áritað um samþykki sitt. Samanburður við landamerkjabréf þeirra, séu þau fyrir hendi, ætti þó að geta leitt í ljós hvort þar var um ágreining að ræða. Þá gat verið vandkvæðum bundið að afla tilskilinna áritana ef menn áttu mörk til óbyggða. Eignarhald á slíku svæði eða fyrirsvar vegna þess var e.t.v. óljóst eða ekki á neins manns hendi. Væri um afrétt að ræða verður að telja hreppsnefnd í fyrirsvari, en samkvæmt 17. gr. tilskipunar um sveitastjórn á Íslandi frá 4. maí 1872 skyldi hreppsnefnd sjá um „notkun afrjetta, fjallskil, fjárheimtur og ráðstafanir til að eyða refum,...“ Þess eru enda ýmis dæmi í kjölfar landamerkjalaganna að fyrirsvarsmenn hreppa áriti landamerkjabréf jarða sem liggja að afrétti og að gerð séu sérstök landamerkjabréf fyrir afrétti.

Auk þess að uppfylla formskilyrði þarf viðkomandi bréf að vera lögmætt að efni til. Þannig er ljóst að með gerð landamerkjabréfs máttu menn ekki einhliða auka við land sitt eða annan rétt umfram það sem verið hafði. Því dregur úr gildi landamerkjabréfs ef eldri heimildir mæla því í mót. Á sama hátt eykur það gildi landamerkjabréfs ef því má finna stuðning í eldri heimildum.

Samkvæmt ákvæðum landamerkjalaga 1882 og 1919 skyldi sýslumaður hafa eftirlit með því að menn uppfylltu skyldu sínar til skrásetningar merkja. Hafi bréf verið þinglesið, fært í landamerkjabók og á því byggt síðan um merki tiltekinnar jarðar, án athugasemda yfirvalda eða ágreinings við nágranna eða sveitarfélag, virðist það benda til þess að lýsing merkja hafi verið í samræmi við það sem almennt var

[201] Sbr. *Alþingistíðindi* 1919, A I, s. 174.

talið gilda. Í þessu sambandi ber þess að geta að könnun óbyggðanefndar á dómum Landsyfirréttar á tímabilinu 1886-1920 bendir ekki til þess að í kjölfarið á setningu landamerkjalaganna hafi komið upp umtalsverður ágreiningur milli sveitarfélaga og eigenda efstu jarða um mörk jarða og afrétta. Jafnframt er ljóst að þinglýstir eigendur hafa um langa hríð haft réttmætar ástæður til að vænta þess að merkjum sé þar rétt lýst.

Ljóst virðist af úrlausnum dómstóla í einkamálum að við mat á gildi landamerkjabréfs skiptir máli hvort um er að ræða jörð eða annað landsvæði. Þegar um hefur verið að ræða svæði sem áður höfðu legið innan landamerkja jarða en verið keypt af hreppsfélögum og lögð til afrétta hefur landamerkjabréf verið talið ákvarða mörk eignarlands, sbr. H 1971 1137 (Reyðarvatn) og H 1975 55 (Arnarvatnsheiði).[202]

Hafi svæði hins vegar ekki legið innan landamerkja jarðar hefur landamerkjabréf haft aðra þýðingu. Litið hefur verið til margra atriða, svo sem Landnámu, staðhátta, gróðurfars og nýtingar, og komist að þeirri niðurstöðu að beinn eignarréttur væri ekki fyrir hendi. Tilvist landamerkjabréfs hefur ekki breytt þeirri niðurstöðu en bréfið talið ákvarða mörk afréttareignar, sbr. H 1955 108 (Landmannaafréttardómur fyrri), H 1997 1162 (Auðkúluheiði) og H 1997 1183 (Eyvindarstaðaheiði).

Hæstiréttur hefur hins vegar í þremur refsimálum sýknað menn af ákæru um ólöglegar fuglaveiðar á eignarlandi, þrátt fyrir að veiðarnar færu örugglega fram innan landamerkja jarðar samkvæmt landamerkjabréfi, sbr. H 1999 2006 (Sandfellshagi), H 1997 2420 (Neðri-Hundadalur), og H 1994 2227 (Geitland).[203] Í öllum tilvikum var um að ræða jarðir með mörk til óbyggða. Taldi Hæstiréttur að vafi léki á um beinan eignarrétt yfir viðkomandi landsvæði. Í tveimur þessara mála var um það að ræða að eldri heimildir en landamerkjabréf jarðarinnar voru ekki fyrir hendi, sbr. H 1999 2006 (Sandfellshagi) og H 1997 2420 (Neðri-Hundadalur). Staðhættir, gróðurfar og nýting þóttu hins vegar ekki benda til að stofnast hefði til beins eignarréttar yfir landsvæðinu. Sömu sjónarmið voru uppi í H 1999 111 (Gilsá), auk þess sem vafi var um hvar ákærði var við veiðarnar og hvar hann náði bráð sinni. Í H 1994 2227 (Geitland) var hins vegar um það að ræða að eldri heimildir voru taldar valda vafa um hvort landið væri eignarland. Niðurstöður Hæstaréttar í þessum málum ber að skoða í ljósi þeirrar meginreglu refsiréttar að vafa beri að meta ákærða í hag. Tekið er sérstaklega fram í H 1997 2420 (Neðri-Hundadalur) og H 1999 111 (Gilsá) að vafi sé um að stofnast hafi að lögum til beins eignarréttar „þrátt fyrir“ umrætt landamerkjabréf.

Í málum þessum var til úrlausnar hvort brotið hefði verið gegn einkarétti landeiganda til fuglaveiða og vafi um beinan eignarrétt nægði til sýknu. Með hliðsjón af því að dómstólar hafa ekki tekið óyggjandi afstöðu til þess að einkarétti hvernig jarðir skuli afmarkaðar gagnvart öðrum landsvæðum, fyrst og fremst óbyggðum, er skiljanlegt að í refsimálum hafi verið talinn vafi á ferðum. Það er hins vegar verkefni

[202] Ennfremur til athugunar í þessu sambandi er H 1997 2792.

óbyggðanefndar að úrskurða að einkarétti um slík mörk þar sem vafi er á ferðum. Óbyggðanefnd telur því að almennar eða bindandi ályktanir um eignarréttarlega þýðingu landamerkjabréfa verði ekki dregnar af umræddum fjórum refsidómum.

5.6. Afsals- og veðmálabækur

Samkvæmt Grágás þurfti ekki að lýsa landakaupum á þingi en ýmsum kvöðum (lögmálum), svo sem forkaupsrétti og veði, skyldi lýsa að Lögbergi.[204] Samkvæmt 11. og 12. kapítula kaupabálks Jónsbókar var skylt að gera kaupbréf þegar menn keyptu jarðir. Ekki þurfti að lýsa gerningunum en áfram skyldi lesa lögmála á Alþingi, sbr. 8.-9. kapítula landsbrigðaþáttar í Jónsbók.[205]

Í 28. gr. 3. kapítula 5. bókar Dönsku laga, um kaup og sölu og makaskipti, sagði m.a. að afsöl á húsum og jörðum skyldu fram fara á þingi þar sem jörðin væri og skyldi lesa og árita öll afsalsbréf á fyrsta eða öðru þingi. Réttarfarsákvæði Norsku laga Kristjáns V. voru lögleidd hér með opnu bréfi 2. maí 1732. Í 1. bók, 10. gr. 3. kafla, voru ákvæði um störf manntalsþinga en á þeim skyldu fara fram þinglýsingar. Landsmenn hirtu ekki nægilega um skyldu þessa og var hún áréttuð með úrskurðum kansellísins 3. nóvember 1766 og 22. apríl 1790. Var stiftamtmanni falið að áminna menn um að láta lesa, áskrifa og bóka öll eignarskjöl og veðbréf en við það var miðað að þinglýsingar færu fram við lögþingsrétt. Áminning þessi kom fram með auglýsingu í lögþingsbókinni 1793. Ekki voru nánari reglur um hvernig skyldi standa að þinglýsingu jarðakaupa-, gjafa- og veðbréfa og var um það mikil óvissa hvar skyldi þinglýsa heimildarbréfum. Með tilskipun frá 24. apríl 1833, um afsalsbréf og pantsetníngar á Íslandi, voru settar ítarlegri reglur um þetta efni. Var þar kveðið svo á að efni heimildarbréfs um fasteign skyldi lesast á því þingi sem eigindómurinn heyrði til. Eftir gildistöku laga nr. 30/1928, um þinglýsing skjala og aflýsing, fóru þinglýsingar fram á manntalsþingi, en í Reykjavík bæjarþingi. Hætt var lestri sérhvers skjals en þess í stað voru ákvæði um lestur skrár yfir skjöl sem borist höfðu til þinglýsingar. Lög þessi tóku nær eingöngu til framkvæmdar þinglýsinga en snertu ekki efnisatriði nema í litlum mæli. Þau lög giltu fram að setningu núgildandi þinglýsingalaga nr. 39/1978.

Þinglýsingareglur fjölluðu fyrir gildistöku núgildandi þinglýsingalaga ekki um þýðingu þinglýsingar. Engu að síður var litið svo á að registur samkvæmt tilskipuninni frá 1833 ættu að veita hverjum sem hafa vildi „áreiðanlega skírslu um heimild að fasteignum, ískyldur þær (ítök, veðsetníngar o.s.frv.) er þeim fylgja, og hvört nokkuð það sé á þíngi birt sem verið geti umráðum eigandans til tálmunar ...“[206]

---

[203] Þess ber þó að geta að Geitland hefur ekki verið nýtt sem jörð um langan aldur.
[204] *Grágás* 1992, s. 300 (14. k. lbþ.).
[205] *Jónsbók* 1904, s. 127-128 (8.-9. k. lbb.), 221-222 (11.-12. k. kb.).
[206] Jón Johnsen, 1840: *Hugvekja um þinglýsingar, jarðakaup, veðsetningar og peningabrúkun á Íslandi.* Kaupmannahöfn. S. 57.

Þá var talið að í gildistíð laga nr. 30/1928 mætti binda nokkurt traust við þær upplýsingar sem fá mátti í afsals- og veðmálabókum ásamt tilheyrandi skrám þeirra.[207] Nær engin ákvæði fjölluðu þó um réttaráhrif þinglýsingar og var það m.a. yfirlýst hlutverk með frumvarpi því, sem varð að þinglýsingalögum nr. 39/1978, að bæta úr brýnni þörf að því leyti.[208]

Eins og áður segir virðist hafa verið brotalöm í framkvæmd þinglýsinga fram undir lok 18. aldar og að þá hafi verið um það óvissa hvort lesa ætti heimildarbréf að fasteignum á manntalsþingum eða lögþingsréttinum (á Alþingi, síðar Landsyfirréttinum). Eftir gildistöku tilskipunarinnar frá 1833 voru skjöl einungis lesin við undirrétt (manntalsþing) og hefur þá verið miðað við að það teldist til dómstarfa. Sama gegndi um þinglýsingar í gildistíð laga nr. 30/1928 og síðan núgildandi þinglýsingalaga nr. 39/1978 þangað til lög nr. 92/1989, um aðskilnað dómsvalds og umboðsvalds í héraði, öðluðust gildi 1. júlí 1992. Þá var kveðið svo á að störf við þinglýsingar teldust til stjórnsýslu. Enda þótt þinglýsing teldist til dómstarfa til ársins 1992, var viðurkennt að þau væru frábrugðin venjulegum dómstörfum þar sem um væri að ræða skráningu í bækur, samningu á skrám og framlagningu þeirra.[209] Það girti ekki fyrir dómsmeðferð ágreinings um efnisatriði skjala, þótt þeim hefði áður verið þinglýst og hafði þinglýsingin þannig ekki gildi sem dómur um það sem í skjalinu fjallaði. Einskorðaðist starf við þinglýsingu við formkönnun skjala.

Lestur skjala á þingi og skrásetning skjala í registur og síðar þinglýsingabækur hefur verið gerð í þeim tilgangi að skrá réttindi manna yfir viðkomandi eign. Skrár þessar hafa því verið réttindaskrár en þeim hefur aldrei verið ætlað það hlutverk að lýsa eiginleikum eignar eða ástandi á hverjum tíma.[210] Vissum skjölum hefur þó verið ætlað sérstakt hlutverk, svo sem jarðabréfum og landamerkjabréfum, en um þau hefur áður verið rætt. Þinglýsing slíkra skjala hefur þá haft svipað gildi og yfirlýsing gagnvart aðliggjandi jörðum eða svæðum, í því skyni að draga fram hugsanlegan ágreining um landamerki, en í þinglýsingunni fólst ekki staðfesting á efni skjalanna um stærð, legu eða annan eiginleika jarðanna.

5.7. Aðrar heimildir

Upplýsingar um eignarréttindi getur einnig verið að finna í ýmsum öðrum heimildum en þeim sem að framan greinir. Má þar fyrst nefna eldri dóma. Í því sambandi ber að líta til þess að vafi getur leikið á því hvort um frumrit sé að ræða, seinni tíma uppskrift eða jafnvel fölsun. Auk þess kann að vera vafi um upprunalegt gildi dómsins skv. þágildandi lögum. Þá er viðfangsefnið oft greiðsla afréttartolla, skylda til upprekstrar o.þ.h. Af úrlausnum verður sjaldan ráðið hvort til grundvallar er lagður beinn eða

---

[207] Þorgeir Örlygsson, 1993: *Þinglýsingar. Mistök í þinglýsingum. Réttarreglur.* Reykjavík. S. 29.
[208] *Alþingistíðindi* A 1977-1978, s. 1382.
[209] Þorgeir Örlygsson 1993, s. 46.
[210] Þorgeir Örlygsson 1993, s. 19.

óbeinn eignarréttur að viðkomandi landsvæði, enda ekki ljóst í hvaða mæli hugtök eignarréttar voru notuð í sambærilegri merkingu og í dag. Almennt gildi eldri dóma verður því að teljast takmarkað en einstakir dómar hljóta að koma til athugunar á þeim svæðum sem þeir fjalla um. Hlýtur aldur dóms að skipta nokkru máli og óhjákvæmilegt annað en að gildir dómar sem gengið hafa í gildistíð samtíma réttarskipunar okkar verði eftir því sem við á lagðir til grundvallar efnislegri niðurstöðu um einstök álitaefni.

Heimildir um stjórnsýslu veraldlegra yfirvalda er að finna í bréfa- og gerðabókum sýslumanna og hreppstjóra og enn fremur í skjalasöfnum æðstu embættismanna þjóðarinnar. Um hendur þeirra fóru m.a. flest erindi sem snertu sölu kirkjueigna.

Heimildir um eignaumsýslu kirkjunnar eru umtalsverðar. Áður var gerð grein fyrir máldögum og vísitasíum en fleiri má nefna. Bréfabækur biskupa eru einhliða heimildir en styðjast þó oft við eldri gögn að því leyti sem lýst er eignum og ítökum kirkna. Þá voru við flestar kirkjur sérstakar bækur sem nefndust kirkjustóll. Í þær voru skráðar eignir kirknanna og annað efni eftir skoðunargerð biskups eða prófasts. Skjalaflokkurinn klausturumboð veitir einnig mikilsverðar upplýsingar um eignir þeirra jarða sem á miðöldum heyrðu undir klaustrin en konungur lagði hald á eftir siðbreytingu.

Hér hefur verið fjallað um þær heimildir sem óbyggðanefnd telur almennt ástæðu til að kanna í hverju máli. Auk þeirra getur að sjálfsögðu verið sérstök ástæða til að kanna önnur prentuð eða óprentuð frumgögn. Jafnframt geta eftirheimildir á borð við almenn uppsláttarrit og ítarefni um svæðið, svo sem byggðar- og héraðslýsingar, t.d. sýslu- og sóknarlýsingar frá 19. öld og landfræðisaga Þorvaldar Thoroddsens, árbækur, o.s.frv. haft nokkra þýðingu. Loks geta fornleifarannsóknir varpað ljósi á búsetusögu viðkomandi svæðis.

Af úrlausnum dómstóla má ráða að heimildir af því tagi sem hér hefur verið gefið ágrip af, geti ásamt öðru haft nokkra þýðingu við mat á tilvist eignarréttinda.

6. NIÐURSTAÐA

Af úrlausnum dómstóla fyrir gildistöku þjóðlendulaga 1998 var ljóst að tiltekin landsvæði á hálendi Íslands væru ekki í eigu sveitarfélaga eða ríkis. Jafnframt mátti ætla að svipað ætti við um fleiri landsvæði en þau sem komið höfðu til umfjöllunar dómstóla. Réttarstaða þessara landsvæða var því að miklu leyti óljós. Þörfin á skýrum reglum um eignarráð og forræði jókst hins vegar með aukinni og fjölbreyttari nýtingu.

Þjóðlendulögin voru sett til að leysa úr þessum vanda. Með þeim er íslenska ríkið lýst eigandi slíkra svæða, þau kölluð þjóðlendur og óbyggðanefnd falið að greina á milli þeirra og eignarlanda. Jafnframt er gert ráð fyrir að innan þjóðlendu geti einstaklingar eða lögaðilar átt takmörkuð eignarréttindi og óbyggðanefnd falið að úrskurða um þau.

Hlutverk óbyggðanefndar er skilgreint í 7. gr. laga um þjóðlendur og ákvörðun marka eignarlanda, þjóðlendna og afrétta, nr. 58/1998. Samkvæmt því skal óbyggðanefnd:

a. Kanna og skera úr um hvaða land telst til þjóðlendna og hver séu mörk þeirra og eignarlanda.

b. Skera úr um mörk þess hluta þjóðlendu sem nýttur er sem afréttur.

c. Úrskurða um eignarréttindi innan þjóðlendna.

Verkefni óbyggðanefndar er þannig lögbundið og felst í að upplýsa um mörk eignarlanda og þjóðlendna og skilgreina óbein eignarréttindi innan þjóðlendu. Við úrlausn verkefnis síns hlýtur óbyggðanefnd að byggja annars vegar á heimildum um eignarréttindi og hins vegar almennum sönnunarreglum. Það er ekki á valdsviði óbyggðanefndar að ákvarða frá grunni mörk, eftir atvikum ný mörk, svo sem á grundvelli hæðarlínu eða annarra almennra viðmiðana af því tagi, sbr. 5. gr. laga nr. 58/1998. Óbyggðanefnd hefur ekki heimild til að svipta menn eignarlöndum sínum eða skerða eignarréttindi þeirra á annan hátt. Í vafa- og takmarkatilvikum er þó óhjákvæmilegt annað en að ætla nefndinni nokkurt svigrúm við mat á mörkum eignarlanda og þjóðlendna, í samræmi við þær sönnunarreglur íslensks réttar sem nefndin er bundin af og grein er gerð fyrir í forsendum þessum. Þá telur nefndin að heimildir hennar til afmörkunar og ákvörðunar marka afrétta innan þjóðlendu séu eðli málsins samkvæmt rýmri en þegar um fyrrgreind mörk eignarlanda og þjóðlendna er að ræða.

Frumstofnun eignarréttar hér á landi hefur farið fram með landnámi, hefð og lögum, sbr. löggjöf um nýbýli og þjóðlendur.

Landnáma er grundvallarheimildin um landnám Íslands en heimildargildi hennar er umdeilt meðal fræðimanna. Óbyggðanefnd telur að Landnáma lýsi a.m.k. þeirri skiptingu lands sem menn töldu rétta eða voru ásáttir um á ritunartíma einstakra gerða hennar. Af frásögnum þar og rannsóknum á sviði sagnfræði, fornleifafræði og náttúrufræði virðist jafnframt óhætt að draga þá almennu ályktun að landnám hafi víða náð lengra inn til landsins en byggð á síðari tímum. Óbyggðanefnd telur jafnframt að skýrar frásagnir Landnámu hafi sönnunargildi um tilvist eignarréttar. Af takmörkuðum lýsingum í Landnámu verða hins vegar engar afdráttarlausar ályktanir dregnar um það hvort í öndverðu hafi verið stofnað til eignarréttar yfir landsvæði með námi.

Hefð er annar frumstofnunarháttur eignarréttar. Dómstólar hafa hafnað því að eignarhefð verði unnin á grundvelli hefðbundinna afréttarnota af landi utan landamerkja jarða. Eignarhefð hefur hins vegar verið viðurkennd á grundvelli sambærilegra nota innan landamerkja jarðar. Jafnframt er ljóst að nytjar af þessu tagi hafa ekki nægt til að vinna eignarhefð með útrýmandi hætti innan marka jarðar svo sem þau hafa verið afmörkuð í landamerkjabréfi hennar. Óbyggðanefnd telur að við mat á því hvort tekist hafi að fullna eignarhefð yfir landsvæði skipti máli hvort það er innan eða utan

landamerkja jarðar. Skilyrði fyrir því að eignarhefð verði unnin á landsvæði utan landamerkja jarðar eru þröng, þó að ekki sé slíkt útilokað.

Þá telur óbyggðanefnd það ekki á færi sínu, þrátt fyrir lögbundna rannsóknarskyldu nefndarinnar, að ákvarða einstökum aðilum réttindi á grundvelli réttarskapandi úrræðis sem hefðar, án þess að til komi beint og ótvírætt tilkall viðkomandi aðila um ákveðin og afmörkuð eignarréttindi og að hann eftir atvikum beri fyrir sig og byggi rétt á hefð.

Lög eru þriðji frumstofnunarháttur eignarréttar. Stofnun nýbýla á grundvelli nýbýlatilskipunar frá 15. apríl 1776 eða laga um nýbýli frá 6. nóvember 1897 virðist þó ekki hafa mikla almenna þýðingu í þessu sambandi enda fátíð, þó ekki sé hún dæmalaus.

Fram að gildistöku þjóðlendulaga var land að meginstefnu flokkað á grundvelli eignarhalds í *jarðir, afrétti* og *almenninga*. Þýðing þeirrar flokkunar nú ræðst af því hvernig hún fellur að hugtökunum *eignarland* og *þjóðlenda*.

Óbyggðanefnd telur að almennt megi gera ráð fyrir að jörð sé landsvæði sem upprunalega hefur verið ráðstafað úr einstökum landnámum, stofnað til nýbýlis á eða eignarhefð unnin yfir. Tilgangurinn með stofnun hverrar jarðar hefur verið að stunda þar búskap árið um kring. Samt sem áður getur að sjálfsögðu verið land innan jarðar sem ekki verður nýtt til landbúnaðar, enda getur setning merkja hæglega hafa tekið mið af öðrum atriðum. Nýting landsins hefur verið í samræmi við búskaparhætti og umfang bús á hverjum tíma. Land hverrar jarðar hefur frá öndverðu borið að afmarka með landamerkjum. Innan merkja jarðar sinnar hefur eigandi almennt séð farið með umráð og hagnýtingu, gert ráðstafanir með löggerningum, veðsett jörðina og látið hana ganga að erfðum, á sama hátt og gildir um eignarland yfirleitt. Óbyggðanefnd telur hvorki verða ráðið af eldri né yngri löggjöf að almennt séð hafi verið gert ráð fyrir því að land innan jarðar hafi mismunandi eignarréttarlega stöðu. Staðhættir, gróðurfar og nýtingarmöguleikar verða ekki taldir hafa úrslitaáhrif í því sambandi. Einstök dæmi um slíka skiptingu finnast þó og eins kann það í öðrum tilvikum að valda nokkrum vafa þegar afréttur liggur eða lá sjálfstætt undir einstakar jarðir. Þá kunna að finnast svæði innan merkja jarða sem kölluð eru afréttur, e.t.v. með vísan til þess að sá hluti hennar hafi helst verið nýttur til beitar, án þess þó að eignarréttarleg staða þess landsvæðis hljóti að vera önnur. Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að líkur séu á því að land sem samkvæmt fyrirliggjandi heimildum er eða hefur verið jörð sé beinum eignarrétti háð. Sönnunarbyrðin hvílir því á þeim sem öðru heldur fram.

Óbyggðanefnd telur að tilvist ítaks í fasteign bendi fremur til þess að svæði það sem ítakið er á sé eða hafi einhvern tíman verið eignarland. Þannig hafi réttur yfir viðkomandi landsvæði verið nauðsynlegur grundvöllur undir stofnun ítaks á því og ítakshafinn öðlast rétt sinn innan marka þess réttar sem handhafi hinna beinu eignarréttinda átti. Þrátt fyrir þetta kunna að finnast ítök í landsvæðum sem ekki eru

undirorpin beinum eignarrétti nú og ekki unnt að sýna fram á að hafi nokkurn tíman verið það. Í slíkum tilvikum kann þó að vera um annars konar réttindi að ræða en ítök í hinni hefðbundnu merkingu hugtaksins.

Óbyggðanefnd telur að heimildir bendi ekki til að hér á landi hafi verið að finna afmörkuð landsvæði inn til landsins sem lotið hafi reglum um almenninga svo óyggjandi sé. Hafi einhvern tíma svo verið, hefur munur á þeim og afréttum orðið lítill eða enginn er tímar liðu fram. Þá er ljóst að stærstur hluti lands utan einstakra jarða hefur fyrr og síðar verið í afréttarnotum. Samkvæmt þessu verður ekki talið að hugtakið almenningur hafi mikið sjálfstætt gildi við mat á grunneignarrétti á landi sem verið hefur í slíkum notum. Það getur hins vegar haft þýðingu við mat á takmörkuðum eignarréttindum og eins verður ekki útilokað að slík landsvæði finnist.

Óbyggðanefnd telur ekki hægt að útiloka að landsvæði sem samkvæmt fyrirliggjandi heimildum eru samnotaafréttir hafi verið numin eða á annan hátt orðið undirorpin beinum eignarrétti. Samhengi eignarréttar og sögu liggur hins vegar ekki fyrir. Nýting landsins hefur fyrr og síðar fyrst og fremst falist í sumarbeit fyrir búfénað. Reglur um afmörkun á afréttum hafa verið mun rýmri en varðandi jarðir og fyrst og fremst miðast við hagsmuni eigenda aðliggjandi jarða. Þá er ljóst að löggjafinn hefur ráðstafað eignarréttindum á afréttum til annarra en afréttarhafa og ekki lagt á þá sömu skyldur og eigendur jarða. Í stað þeirra almennu heimilda til umráða, hagnýtingar, ráðstöfunar o.s.frv. sem eigandi jarðar hefur um aldir verið talinn fara með hefur einungis verið um að ræða heimildir til takmarkaðrar nýtingar sem snemma urðu lögbundnar. Með vísan til úrlausna dómstóla er ljóst að beinn eignarréttur verður ekki byggður á slíkum notum. Það er því niðurstaða óbyggðanefndar að líkur séu á því að land sem samkvæmt fyrirliggjandi heimildum er samnotaafréttur sé þjóðlenda. Sönnunarbyrðin hvílir því á þeim sem öðru heldur fram.

Að því er varðar afrétti einstakra jarða og stofnana, virðist munurinn sá að réttindi einstakra jarða til landsvæðisins og tilheyrsla þess í því sambandi eru meiri en varðandi samnotaafréttina. Jafnframt hefur löggjafinn ekki ráðstafað eignarréttindum á slíkum svæðum á sama hátt og á samnotaafréttum. Hvort tiltekinn afréttur einstakrar jarðar eða stofnunar er undirorpinn beinum eða óbeinum eignarrétti heimajarðar er hins vegar ekki einhlítt og verður að meta í hverju tilviki fyrir sig. Kröfur dómstóla til sönnunar að því er varðar annars vegar afrétti einstakra jarða og stofnana og hins vegar samnotaafrétti virðast þó sambærilegar.

Um lönd eða hluta lands einstakra jarða sem hefur verið lagt til afréttar vísast til umfjöllunar um hugtakið *jörð*.

Landfræðileg afmörkun fasteigna var ekki skráð á samræmdan máta fyrr en í lok 19. aldar. Fram er komið að fyrir þann tíma eru heimildir um mörk jarða fágætar. Þá liggur fyrir að heimildargildi Landnámu er umdeilt og lýsingar hennar oft ónákvæmar. Úrskurður um eignarland eða þjóðlendu verður ekki byggður á þeim einum.

Með setningu laga um landamerki, nr. 5/1882, var í fyrsta skipti í íslenskri löggjöf kveðið á um almenna skyldu eigenda og umráðamanna jarða til að skrásetja nákvæma lýsingu á landamerkjum jarða sinna. Tilgangur löggjafans með setningu laga um landamerki 1882 og laga um hefð 1905 var sá að koma fastri skipan á afmörkun fasteigna og heimildir til þeirra. Hér má einnig nefna lög um fasteignamat 1915 þar sem kveðið var á um reglubundið mat fasteigna á tíu ára fresti. Með þessu móti leitaðist löggjafinn við að skapa traustan grundvöll undir sölu, veðsetningu og skattlagningu jarða og annarra fasteigna.

Samkvæmt ákvæðum landamerkjalaganna skyldi sýslumaður hafa eftirlit með því að menn uppfylltu skyldur sínar til skrásetningar merkja. Hafi bréf verið þinglesið, fært í landamerkjabók og á því byggt síðan um merki tiltekinnar jarðar, án athugasemda yfirvalda eða ágreinings við nágranna eða sveitarfélag, virðist það benda til þess að lýsing merkja hafi verið í samræmi við það sem almennt var talið gilda. Séu bréf aðliggjandi jarða samhljóða hlýtur það að benda til hins sama. Könnun óbyggðanefndar á dómum Landsyfirréttar á tímabilinu 1886-1920 bendir ekki til þess að í kjölfarið á setningu landamerkjalaganna hafi komið upp umtalsverður ágreiningur milli sveitarfélaga og eigenda efstu jarða um mörk jarða og afrétta. Jafnframt er ljóst að þinglýstir eigendur hafa haft réttmætar ástæður til að vænta þess að merkjum sé þar rétt lýst. Ennfremur hlýtur gildistaka hefðarlaga árið 1905 að styrkja eignartilkall slíkra aðila.

Ljóst virðist af úrlausnum dómstóla að við mat á gildi landamerkjabréfs, skiptir máli hvort um er að ræða jörð eða annað landsvæði. Hafi gögn máls þótt bera með sér að afréttarlandsvæði væri einungis óbeinum eignarréttindum háð hefur tilvist landamerkjabréfs ekki breytt þeirri niðurstöðu. Í slíkum tilvikum hafa landamerkjabréf einungis verið talin ákvarða mörk afréttareignar. Hins vegar hafa dómstólar í einkamálum talið landamerkjabréf ákvarða mörk eignarlands í tilvikum þar sem um var að ræða landsvæði sem áður höfðu legið innan landamerkja jarða.

Með vísan til tilgangs landamerkjalaga 1882, síðari tíma löggjafar og úrlausna dómstóla, telur óbyggðanefnd að leggja verði til grundvallar að jörð, svo sem hún er afmörkuð í landamerkjabréfi, sé beinum eignarrétti háð. Útilokað er að fullyrða um rétta afmörkun og órofa yfirfærslu eignarréttinda allt frá landnámi og til dagsins í dag. Í þeim tilvikum þar sem einstaklingar eða lögaðilar hafa samkvæmt elstu heimildum farið með þau réttindi og skyldur sem í beinum eignarrétti felast, verður að telja eðlilegt að íslenska ríkið beri hallann af þeim vafa sem fyrir hendi kann að vera. Einstaklingar og lögaðilar hafa haft réttmætar ástæður til að vænta þess að beinn eignarréttur væri fyrir hendi og getað leitað til handhafa opinbers valds honum til verndar. Hins vegar er þó ljóst að meta verður sérstaklega gildi hvers landamerkjabréfs. Þannig dregur úr gildi landamerkjabréfs ef eldri heimildir mæla því í mót.

Á hinn bóginn telur óbyggðanefnd að líkur séu á því að land sem samkvæmt fyrirliggjandi heimildum hefur ekki með einum eða öðrum hætti tilheyrt jörð, hafi

ekki orðið beinum eignarrétti háð fyrr en með setningu þjóðlendulaga. Ekki er hægt að útiloka að þessi landsvæði hafi verið numin eða á annan hátt orðið undirorpin beinum eignarrétti en samhengi eignarréttar og sögu liggur ekki fyrir. Í stað þeirra almennu heimilda til umráða, hagnýtingar, ráðstöfunar o.s.frv. sem eigandi jarðar hefur um aldir verið talinn fara með hefur einungis verið um að ræða heimildir til takmarkaðar nýtingar sem snemma urðu lögbundnar. Með vísan til úrlausna dómstóla er ljóst að beinn eignarréttur verður ekki byggður á slíkum notum. Sönnunarbyrðin hvílir því á þeim sem slíku heldur fram.

Um eignarréttarlega stöðu þess lands sem hulið er jökli fer eftir sömu reglum og um önnur landsvæði. Þegar merki jarðar eru miðuð við jaðar jökuls og þeim því ekki lýst nema að takmörkuðu leyti í landamerkjabréfi ber þannig að miða við stöðu jökuljaðarsins við gildistöku þjóðlendulaga, 1. júlí 1998, enda sé jökullinn í þjóðlendu. Sé jökulsvæði innan merkja jarðar gilda hins vegar almenn sjónarmið um túlkun landamerkja. Merki sjávarjarða til hafsins fylgja breytingum á stórstraumsfjörumáli og landamerki færast inn og út í samræmi við landauka eða landtap.

II. Aðilaskrá

Þjóðlendur	Fjármálaráðuneytið f.h. íslenska ríkisins.
Blikdalur norðan Blikdalsár	Bjarni Bærings Bjarnason vegna Dalsmynnis
Blikdalur norðan Blikdalsár	Reykjavíkurborg vegna Saurbæjar
Blikdalur sunnan Blikdalsár	Reykjavíkurborg vegna Brautarholts
Eilífsdalur	Aðalsteinn Grímsson
Esjuberg	Árni Snorrason
Esjuberg	Bergþóra Gísladóttir
Esjuberg	Gísli Snorrason
Esjuberg	Oddný Snorradóttir
Esjuberg	Steypustöðin ehf.
Esjubær	Agnar Þórðarson vegna Hofs
Esjubær	Anna Harðardóttir vegna Hofs
Esjubær	Kristín H Traustadóttir vegna Hofs
Esjubær	Sveinn Agnarsson vegna Hofs
Esjubær	Sverrir Þórðarson vegna Hofs
Esjubær	Uggi Agnarsson vegna Hofs
Esjubær	Úlfur Agnarsson vegna Hofs
Esjubær	Þórður Harðarson vegna Hofs
Eyjar I	Marta Kristín Karlsdóttir
Eyjar I	Páll Ingólfsson
Eyjar II	Eyjaberg ehf.
Flekkudalur	Einar Ólafsson
Flekkudalur	Guðný Ívarsdóttir
Flekkudalur	Halldóra Ingibjörnsdóttir
Flekkudalur	Ólafur Einar Ólafsson
Flekkudalur	Ólafur Guðmundsson

Flekkudalur	Ólafur Ingibjörnsson
Flekkudalur	Ólöf Sigríður Arngrímsdóttir
Flekkudalur	Siggeir Ólafsson
Flekkudalur	Signý Ósk Ólafsdóttir
Flekkudalur	Sigríður Ólafsdóttir
Flekkudalur	Sævar R. Arngrímsson
Flekkudalur	Þórunn Einarsdóttir
Grjóteyri	Kristján Finnsson
Hjalli	Aðalheiður Birna Einarsdóttir
Hjalli	Hermann Ingólfsson
Hof	Eygló Gunnarsdóttir
Hrísakot	Ingibjörg Magnúsdóttir
Hrísakot	Landgræðslusjóður
Ingunnarstaðir	Ingibjörg Magnúsdóttir
Ingunnarstaðir	Landgræðslusjóður
Kollafjörður	Ríkissjóður Íslands
Meðalfell	Gísli Ellertsson
Miðdalur	Guðmundur H. Davíðsson
Miðdalur	Svanborg Magnúsdóttir
Mógilsá	Ríkissjóður Íslands
Möðruvellir I	Sigurður Guðmundsson
Möðruvellir II	Bílfell ehf.
Norðurgröf	Skipulagssjóður Reykjavíkur
Sjávarhólar	Ólafur S. Guðbjartsson
Smábýli 4 í landi Skrauthóla	Þorsteinn H. Kúld
Smábýli 5 í landi Skrauthóla	Björk Þórðardóttir
Smábýli 6 í landi Skrauthóla	Ingibjörg Svavarsdóttir
Smábýli 7 í landi Skrauthóla	Reykjavíkurborg
Smábýli 8 í landi Skrauthóla	Reykjavíkurborg
Smábýli 9 í landi Skrauthóla	Jón Leví Tryggvason
Smábýli 10 í landi Skrauthóla	Sigríður Pétursdóttir
Smábýli 10 í landi Skrauthóla	Hreinn Hákonarson
Smábýli 11 í landi Skrauthóla	Víkingur Aðalsteinsson
Smábýli 12 í landi Skrauthóla	Kristinn B. Sigurðsson

Smábýli 13 í landi Skrauthóla	Guðlaugur Þorgeirsson
Smábýli 14 (Árvellir) í landi Skrauthóla	Götusmiðjan ehf.
Vallá	Skurn hf.
Vallá, spilda	Geir G. Geirsson
Vallá, spilda	Hjördís Gissurardóttir
Vallá, spilda	Silfurskinn ehf.
Vallá, spilda	Stjörnugrís ehf.
Vellir	Arnfríður Jónasdóttir
Vellir	Björn Jónasson
Vellir	Db. Helga Jónassonar
Vellir	Guðrún Sonja Guðmundsdóttir
Vellir	Hjartavernd
Vellir	Jóhanna Björnsdóttir
Vellir	Jóhanna S. Guðbjörnsdóttir
Vellir	Jónas Jónasson
Vellir	Lilja Guðmundsdóttir
Vellir	Ólafur Kr. Magnússon
Vellir	Skúli Guðmundsson
Vellir	Sverrir Guðmundsson
Þrándarstaðir	Ríkissjóður Íslands
Þverárkot	Sveinn Sigurjónsson
Landsnet hf.	

III. Skjalaskrá[1]

A. Skjöl í Kjalarneshluta málsins[2]:

Lagt fram af Ólafi Sigurgeirssyni hrl. f.h. fjármálaráðherra:

1 Kröfulýsing, dags. 6.2.2004.

- 1(1) Skjalaskrá, dags. 6.2.2004.
- 1(2) Tilvísanaskrá, dags. 6.2.2004.
- 1(3) Kort sem sýnir kröfulínu fjármálaráðherra á Kjalarnesi. Gert af Sigurgeiri Skúlasyni (mælikvarði 1:50.000).
- 1(4) Bréf óbyggðanefndar til fjármálaráðherra, dags. 27.10.2004. Tilkynning um meðferð á svæði IV.
- 1(5) Bréf landbúnaðarráðuneytisins til Ólafs Bjarnasonar í Brautarholti vegna sölu á Blikdal, dags. 11.4.1960.
- 1(6) Ólafur Bjarnason afsalar hálfum Blikdal til hreppsnefndar Kjalarneshrepps, dags. 8.5.1960.
- 1(7) Bréf Sjafnar Kristjánsdóttur fulltr., f.h. Hjörleifs B. Kvaran borgarlögmanns, til þinglýsingadeildar sýslumannsembættisins í Reykjavík, dags. 27.7.1998. Beiðni um breytingu á eigendaskráningu fasteigna.
- 1(8) Greinargerð fjármálaráðuneytisins fyrir hönd íslenska ríkisins, dags. 17.9.2004.
- 1(9) Kort sem sýnir breytingu á kröfulínu ríkisins á Kjalarnesi. Gert af Sigurgeiri Skúlasyni (mælikvarði 1: 50.000).

Lagt fram af óbyggðanefnd:

2 Yfirlit Þjóðskjalasafns Íslands yfir heimildaleit í óprentuðum frumgögnum, dags. 13.9.2005.

Landamerkjabréf og önnur landamerkjaskjöl:

- 2(1) Brautarholt, dags. 31.5.1921.
- 2(2) Brekka, dags. 27.2.1890.
- 2(3) Esjuberg, dags. 27.5.1890.
- 2(5) Esjuberg, dags. 2.6.1916.
- 2(6) Esjuberg og Móar, dags. 1.9.1873.
- 2(7) Esjuberg, Mógilsá og Móar, dags. 2.9.1922.
- 2(8) Gröf (þ.e. Norðurgrafar), dags. 28.2.1888.
- 2(9) Kollafjörður, dags. 28.10.1889.
- 2(10) Krókur, dags. 20.6.1922.
- 2(11) Lykkja, dags. 15.6.1922.
- 2(12) Lykkja, dags. 5.11.1927.
- 2(13) Melar, dags. 28.5.1890.
- 2(14) Melar, dags. 15.11.1928.
- 2(15) Melar, dags. 2.6.1921.
- 2(16) Melar, dags. í júní 1922.
- 2(17) Mógilsá, dags. 27.5.1980.
- 2(22) Norðurkot, dags. 2.6.1921.
- 2(23) Saurbær, dags. maí 1890.

---

[1] Svo sem fram kemur í kafla 2.4. voru mál nr. 3/2004, Kjalarnes, og mál nr. 4/2004, Kjós, sameinuð. Skjalanúmerum var þó haldið óbreyttum í hvorum þætti hins sameinaða máls fyrir sig og skjöl er varða Kjalarnes geta því borið sama skjalanúmer og skjöl er varða Kjós. Þarf þá að gæta að því hvorn hluta málsins skjalið varðar. Skjalaskrá er því skipt upp í A-hluta, fyrir Kjalarnes, og B-hluta, fyrir Kjós.

[2] Skjölum er raðað undir efnisflokka og þau því ekki í réttri númeraröð að öllu leyti. Sjá einnig í kafla 4.2.

2(24) Saurbær, dags. 8.5.1922.
2(25) Stardalur, dags. 20.11.1888.
2(26) Tindsstaðir, dags. 27.5.1890.
2(27) Tindsstaðir, dags. 20.6.1927.
2(28) Útkot, dags. í júní 1922.
2(29) Vallá, dags. 1.5.1891.
2(30) Vallá, dags. 19.6.1922.
2(31) Vellir, dags. 10.12.1889.
2(32) Þverárkot (þar með Hrafnhólar), dags. 10.2.1890.
2(33) Hof, dags. 20.6.1922.
2(34) Bakki, dags. 30.5.1921.
2(35) Bakki, dags. 29.5.1890.
2(46) a-b Landamerkjaskrá Hofs, Króks og Lykkju, dags. 1.3.1895, ásamt uppskrift.
2(47) a-b Landamerkjaskrá Brautarholts með hjáleigum og ítakaskrá, ódags., ásamt uppskrift.
2(48) a-b Landamerki Skrauthóla, dags. 25.5.1895, ásamt uppskrift.

Jarðaskjöl:

2(20) Landamerki Esjubergs og Mógilsár. Afrit eftir samhljóða blaði með hendi Oddgeirs Stephensens.
2(21) Mat á sköðum í landi Þverárkots og Hrafnhóla á Kjalarnesi og vangaveltur um landamerki, sem talin eru óviss, dags. 9.9.1812.

Afsals- og veðmálabækur:

2(36) Forboð ábúanda Saurbæjar gegn stóðhrossarekstri Kjalnesinga á Bleikdal, dags. 26.5.1850. Afsals- og veðmálabók Gullbringu- og Kjósarsýslu 1848-1862 (Gull. og Kjós. XIX, 3). Skjal nr. 99.
2(37) Yfirlýsing varðandi Sámsstaði á Kjalarnesi, dags. 31.5.1850. Sámsstaðir voru eyðibýli sbr. Jarðabók Árna og Páls, en ekki er ljóst hvort landið tilheyrði Stardal eða Hrafnhólum. Afsals- og veðmálabók Gullbringu- og Kjósarsýslu 1848-1862 (Gull. og Kjós. XIX, 3). Skjal nr. 100.
2(38) Afsal fyrir Þverárkoti með landamerkjalýsingu og tilteknum ítökum Þverárkots og Hrafnhóla, dags. 2.3.1854. Afsals- og veðmálabók Gullbringu- og Kjósarsýslu 1848-186. (Gull. og Kjós. XIX, 3). Skjal nr. 244.
2(39) Eigandi og ábúandi Hrafnhóla lýsir yfir vilja sínum, að jörðin kallist Sámsstaðir og lýsir landamerkjum þeirrar jarðar, dags. 7.6.1856. Afsals- og veðmálabók Gullbringu- og Kjósarsýslu 1848-1862 (Gull. og Kjós. XIX, 3). Skjal nr. 331.
2(41) Bann við hrísrifi í landi Garða milli fjalls og fjöru, dags. 23.10.1846 (Afsals- og veðmálabók Gullbringu- og Kjósarsýslu B, nr. 510).
2(42) Þorlákur Brynjólfsson selur Brynjólfi Þorlákssyni 5 hundruð í Bakka á Kjalarnesi, dags .22.1.1835 (Afsals- og veðmálabók Gullbringu- og Kjósarsýslu A, nr. 145).
2(18) R. Þórðarson hefur land Saurbæjar- og Brautarholtskirkna á Blikdal til umráða. Bannar öðrum að reka þangað fénað nema gegn gjaldi, dags. 17.5.1842 (Afsals- og veðmálabók Gullbringu- og Kjósarsýslu B, nr. 219).
2(49) Bann umráðamanns Brautarholtskirkju við að reka skepnur á Bleikdal án leyfis, dags. 17.5.1873.
2(50) Samningur um leir- og grjótnám á jörðunum Lykkju, Króki og Hofi, dags. 5.5.1900.
2(51) Samningur um leir- og grjótnám á jörðunum Saurbæ, Bjargi, Ártúni og Hjarðarnesi, dags. 5.6.1900.
2(52) Samningur um leir- og grjótnám á jörðinni Bakka, dags. 5.6.1900.
2(53) a-b Lögfesta Saurbæjar og kirkjujarðanna Ártúns og Hjarðarness, dags. 24.5.1803, ásamt uppskrift.

2(54) a-b Aðvörun ábúanda Saurbæjar til búenda í Brautarholts- og Saurbæjarsóknum vegna umráða hans yfir Bleikdal, dags. 17.5.1842, ásamt uppskrift.

Fasteigna- og jarðamöt:

2(4) a-b Fasteignamat 1916-1918, ásamt efnisyfirliti.

2(43) Fasteignamat 1804, Kjalarneshreppur (Esjubergshreppur).

2(44) a-b Fasteignamat 1849, Kjalarnes, ásamt uppskrift að hluta.

2(45) Fasteignamat 1932.

Bréfabækur, bréfasöfn og gerðabækur sýslumanna, hreppa og sáttanefnda:

2(40) Dómur um engi milli Skrauthóla og Esjubergs á Kjalarnesi, dags. 29.10.1773 (Gull. & Kjós. IV, 6, dóma- og þingbók 1763-1775).

2(19) Útdráttur úr dómabók Gullbringu- og Kjósarsýslu í landamerkjamálinu nr. 1/1941 um landamerki á milli Mógilsár og Kollafjarðar, dags. 30.9.1942.

2(55) a-b Landamerki *Norðurgrafar gegn Þverárkoti og Völlum*, dags. 16.7.1850, ásamt uppskrift.

2(56) a-b Vitnisburður um landamerki *Norðurgrafar móti Þverárkoti*, dags. 14.2.1843, ásamt uppskrift.

2(57) a-b Eigandi *Þverárkots* mótmælir merkjum, dags. 8.8.1850, ásamt uppskrift.

2(58) a-b Álit um *Sámsstaðaland* á Kjalarnesi vegna fyrirhugaðrar nýbýlisstofnunar, dags. 28.7.1852, ásamt uppskrift.

2(59) a-b Dómur um landamerki *Skrauthóla, Sjávarhóla og Esjubergs*, dags. 29.6.1891.

2(60) a-b Málsskjöl í landamerkjamálinu *Skrauthólar, Sjávarhólar, Esjuberg*, nr.6-12, 15, 16, 18 a og b, 20-23. Dómsskjöl 1891.

2(61) Dómur um *landamerki Esjubergs gagnvart Móum og Mógils*á, dags. 2.9.1922.

2(63) Bóndi í *Saurbæ* kærir bónda í Arnarholti fyrir hrossaágang á *óðals- og kirkjuland* árið 1812.

2(64) Ágreiningur um *Þverárkot* árið 1853, ásamt uppskrift.

2(80) a-b Manntalsþing að Esjubergi, lesnar lögfestur fyrir Hofi og hluta af Brautarholtslandi, dags. 9.6.1787, ásamt uppskrift að hluta.

2(81) a-b Manntalsþing í Görðum. Álftnesingum og Seltirningum forboðið að reka fé þeirra í Esjuna, dags. 18.5.1789, ásamt uppskrift að hluta.

2(82) a-b Manntalsþing í Reykjavík. Forboðið að reka fé í Esjuna, dags. 19.5.1789, ásamt uppskrift að hluta.

2(83) a-b Manntalsþing á Esjubergi, dags. 27.5.1790. Lesin lögfesta fyrir Brautarholti (Lögfestan sjálf ekki með), ásamt uppskrift að hluta.

2(84) a-b Manntalsþing að Lágafelli. Tekinn vari fyrir óreglulegum sauðfjárupprekstri í Esjuna, dags. 15.6.1791, ásamt uppskrift að hluta.

2(85) a-b Manntalsþing á Esjubergi. Sýslumaður áminnir að reka geldfé og stóð á afrétt, dags. 24.5.1797, ásamt uppskrift að hluta.

2(86) a-b Manntalsþing á Esjubergi. Hreppsbúar áminntir um fjallrekstur, dags. 30.5.1798, ásamt uppskrift að hluta.

2(87) a-b Manntalsþing á Esjubergi. Hreppsbúar áminntir um tripparekstur og einkum að taka ekki utansýslufé til hagagöngu í Esjuna, dags. 21.5.1799, ásamt uppskrift að hluta.

2(88) a-b Manntalsþing á Esjubergi, dags 9.6.1801. Lesin lögfesta fyrir Esjubergi (Lögfestan sjálf fylgir ekki), ásamt uppskrift að hluta.

2(89) a-b Manntalsþing á Esjubergi, dags. 5.6.1806. Lesin lögfesta fyrir Saurbæ, ásamt uppskrift að hluta.

2(90) a-b Héraðsréttur á Esjubergi, dags. 20.2.1828. Lögð fram lögfesta fyrir Saurbæ og aðliggjandi jörðum frá 1803, ásamt uppskrift að hluta.

2(91) a-b Héraðsréttur að Esjubergi, dags. 29.3.1828. Fjallað um arfaskipti í Saurbæ og vísað til skjala, ásamt uppskrift að hluta.

2(92) a-b Manntalsþing á Esjubergi, dags. 31.5.1850. Lesið forboð Saurbæjarbónda gegn stóðhrossabeit í Bleikdal ásamt uppskrift að hluta.

2(93) a-b Manntalsþing á Esjubergi, dags. 31.5.1850. Lýst fyrirætlun um byggingu eyðijarðarinnar Sámsstaða og mótmælum bænda á Esjubergi og Hrafnhólum, ásamt uppskrift að hluta.

2(94) a-b Manntalsþing á Esjubergi, dags. 8.6.1860. Lesið forboð gegn notkun á Bleiksdal, ásamt uppskrift að hluta.

2(95) a-b Manntalsþing að Lykkju, dags. 1.6.1883. Lesið landamerkjabréf fyrir Hofshverfi, ásamt uppskrift að hluta.

2(96) Aukaréttur að Kollafirði o.v. í Kjalarnesshreppi, dags. 24.6.1891. Ágreiningur um landamerki milli Skrauthóla, Esjubergs og Sjávarhóla.

2(97) a-b Lögfesta fyrir Skrauthóla lögð fram á manntalsþingi, dags. 29.5.1747, ásamt uppskrift að hluta..

2(98) a-b Réttarhald varðandi þrætuland milli Tindsstaða og Mela, dags. 30.5.1763. Sátt, dags. 31.5. s.á., ásamt uppskrift.

2(99) a-b Lögfesta fyrir Vallá lesin á manntalsþingi að Esjubergi, dags. 24.5.1764, ásamt uppskrift að hluta..

Visitasíubækur biskupa:

2(65) a-b Visitasía að Brautarholti, ódags. 1642 (A.II, 9), ásamt uppskrift að hluta.

2(66) a-b Visitasía að Brautarholti, dags. 18.8.1649 (A.II, 9), ásamt uppskrift að hluta.

2(67) a-b Visitasía að Brautarholti, ódags. 1678 (A.II, 11), ásamt uppskrift að hluta.

2(68) a-b Visitasía að Brautarholti, dags. 1.8.1703 (A.II, 14), ásamt uppskrift að hluta.

2(69) a-b Visitasía að Brautarholti, ódags. 1724 (A.II, 17), ásamt uppskrift að hluta.

2(70) a-b Visitasía að Brautarholti, dags. 23.6.1751 (A.II, 19), ásamt uppskrift að hluta.

2(71) a-b Visitasía að Brautarholti, dags. 13.6.1758 (A.II, 21), ásamt uppskrift að hluta.

2(72) a-b Visitasía að Brautarholti, dags.1.10.1799 (A.II, 24), ásamt uppskrift að hluta.

2(73) a-b Visitasía að Saurbæ, ódags. 1642 (A.II, 8), ásamt uppskrift að hluta.

2(74) a-b Visitasía að Saurbæ, ódags. 1678 (A.II, 11), ásamt uppskrift að hluta.

2(75) a-b Visitasía að Saurbæ, dags. 31.7.1703 (A.II, 14), ásamt uppskrift að hluta.

2(76) a-b Visitasía að Saurbæ, ódags. 1724 (A.II, 17), ásamt uppskrift að hluta.

2(77) a-b Visitasía að Saurbæ, dags. 25.6.1751 (A.II, 19), ásamt uppskrift að hluta.

2(78) a-b Visitasía að Saurbæ, dags. 14.6.1758 (A.II, 21), ásamt uppskrift að hluta.

2(79) a-b Visitasía að Saurbæ, dags. 30.9.1799 (A. II, 24), ásamt uppskrift að hluta.

Skjalasöfn Stjórnarráðs Íslands:

2(62) Sala á Mógilsá, dags. 11.5.1911. Þar fylgir afrit af námaréttarsamningi frá 20.6.1900.

2(100) Svarbréf Sýslumannsins í Gullbringu- og Kjósarsýslu, dags. 8.1.1920 til Stjórnarráðs Íslands varðandi svæði sem talin eru til almenninga eða afrétta.

3 Bréf Bjarkar Ingimundardóttur um leit Þjóðskjalasafns Íslands í Bréfabókum biskupa, dags. 19.8.2004.

4 Yfirlit yfir heimildaleit óbyggðanefndar í frumgögnum, dags. 2.9.2004.

Fasteigna- og jarðamöt:

4(22) Jarðatal Johnsens 1847 (Jarðatal á Íslandi. Gefið út af J. Johnsen. Kb. 1847). Bls. 96-99.
4(23) Ný jarðabók fyrir Ísland. Kb. 1861. Bls. 41-42.
4(24) Fasteignabók 1921. Rv. 1921. Bls. 18-19.
4(25) Fasteignabók 1932. Rv. 1932. Bls. 26.
4(26) Fasteignabók 1938. Rv. 1942-1944. Bls. 83.

Fjallskilareglugerðir:

4(27) Reglugjörð fyrir Kjósar- og Gullbringusýslu um notkun afrjetta, fjallskil, fjárheimtur, rjettahöld, meðferð á óskilafjenaði og fl., nr. 103/1891. Stjórnartíðindi 1891, B-deild, bls. 109-112.
4(28) Reglugjörð fyrir Gullbringu- og Kjósarsýslu um notkun afrjetta, fjallskil, fjárheimtur, rjettahöld, meðferð á óskilafjenaði o.fl., nr. 154/1896. Stjórnartíðindi 1896, B-deild, bls. 211-216.
4(29) Reglugjörð fyrir Gullbringusýslu og Hafnarfjarðarkaupstað um fjallskil o.fl. nr. 92/1914. Stjórnartíðindi 1914, B-deild, bls. 162-166.
4(30) Reglugjörð um viðauka við reglugjörð, dags. 28.8.1914 fyrir Gullbringusýslu og Hafnarfjarðarkaupstað um fjallskil o.fl., nr. 31/1918. Stjórnartíðindi 1918, B-deild, bls. 81.
4(31) Fjallskilamálareglugerð [fyrir Kjósarsýslu], nr. 76/1921. Stjórnartíðindi 1921, B-deild, bls. 165-176.
4(32) Fjallskilareglugerð Gullbringusýslu og Hafnarfjarðarkaupstaðar, nr. 215/1939. Stjórnartíðindi 1939, B-deild, bls. 345-348.
4(33) Fjallskilareglugerð fyrir Kjósarsýslu, nr. 101/1954. Stjórnartíðindi 1954, B-deild, bls. 213-217.
4(34) Fjallskilareglugerð fyrir Gullbringusýslu og Hafnarfjörð, nr. 121/1965. Stjórnartíðindi 1965, B-deild, bls. 251-259.
4(35) Fjallskilasamþykkt fyrir Kjósarsýslu, Reykjavík, Seltjarnarnes, Kópavog, Garðabæ og Hafnarfjörð, nr. 304/1988. Stjórnartíðindi 1988, B-deild, bls. 683-688.
4(36) Fjallskilasamþykkt fyrir Landnám Ingólfs Arnarsonar, nr. 401/1996. Stjórnartíðindi 1996, B-deild, bls. 1074-1080.

Máldagar o.fl. úr Íslenzku fornbréfasafni:

4(1) Brautarholt. Máldagi 1491-1518 með landamerkjalýsingu (Í.f. VII. b., bls. 53).
4(2) Brautarholt. Getið 1286 (Í.f. II. b., bls. 263).
4(3) Brautarholt. Kirknaskrá 1200 (Í.f. XII. b., bls. 9).
4(4) Esjuberg. Jarðaskrá Viðeyjar 1395 (Í.f. III. b., bls. 597).
4(5) Esjuberg. Kirknaskrá 1200 (Í.f. XII. b., bls. 9).
4(6) Hjarðarnes. Máldagi Saurbæjar 1477 (Í.f. VI. b., bls. 123).
4(7) Hof. Oddgeirsmáldagar 1367 (Í.f. III. b., bls. 220).
4(8) Hof. Kirknaskrá 1200 (Í.f. XII. b., bls. 9).
4(9) Kollafjörður. Leignareikningar 1547 (Í.f. XII. b., bls. 117).
4(10) Mógilsá. Jarðaskrá Viðeyjar 1395 (Í.f. III. b., bls. 596).
4(11) Saurbær. Máldagi 1220 (Í.f. I. b., bls. 402).
4(12) Saurbær. Máldagi 1315 (Í.f. III. b., bls. 32).

4(13) Kirknaskrá 1200 (Í.f. XII. b., bls. 9).
4(14) Sjávarhólar. Skiptabréf 1536 (Í.f. X. b., bls. 70).
4(15) Skrauthólar. Skiptabréf 1501 (Í.f. VIII. b., bls. 583).
4(16) Stardalur. Getið í máldaga Þerneyjar 1269 (Í.f. II. b., bls. 64).
4(17) Tindsstaðir. Sala 1502 (Í.f. VIII. b., bls. 299).
4(18) Vallá syðsta. Sala 1377 (Í.f. III. b., bls. 317).
4(19) Vallá. Jarðaskrá Viðeyjar 1395 (Í.f. III. b., bls. 598).
4(20) Vellir. Jarðaskrá Viðeyjar 1395 (Í.f. III. b., bls. 598).
4(21) Öfugskelda. Skiptabréf 1501 (Í.f. VIII. bindi, bls. 583).

Landnáma:

4(37) Landnámabók (Íslensk fornrit I), Reykjavík 1986, bls. 42-47, 388-395.

Afsals- og veðmálabækur:

4(38) Sjávarhólar, síða úr veðmálaregistri Gullbringu- og Kjósarsýslu (eldra registrið).
4(39) Esjuberg, síða úr veðmálaregistri Gullbringu- og Kjósarsýslu (eldra registrið).
4(40) Mógilsá, síða úr veðmálaregistri Gullbringu- og Kjósarsýslu (eldra registrið).
4(41) Kollafjörður, síða úr veðmálaregistri Gullbringu- og Kjósarsýslu (eldra registrið).
4(42) Vellir, síða úr veðmálaregistri Gullbringu- og Kjósarsýslu (eldra registrið).
4(43) Gröf, síða úr veðmálaregistri Gullbringu- og Kjósarsýslu (eldra registrið).
4(44) Hof, síða úr veðmálaregistri Gullbringu- og Kjósarsýslu (eldra registrið).
4(45) Vallá, síða úr veðmálaregistri Gullbringu- og Kjósarsýslu (eldra registrið).
4(46) Skrauthólar, síða úr veðmálaregistri Gullbringu- og Kjósarsýslu (eldra registrið).
4(47) Skrauthólar, síða úr veðmálaregistri Gullbringu- og Kjósarsýslu.
4(48) Sjávarhólar, síða úr veðmálaregistri Gullbringu- og Kjósarsýslu.
4(49) Esjuberg, síða úr veðmálaregistri Gullbringu- og Kjósarsýslu.
4(50) Mógilsá, síða úr veðmálaregistri Gullbringu- og Kjósarsýslu.
4(51) Kollafjörður, síða úr veðmálaregistri Gullbringu- og Kjósarsýslu.
4(52) Vellir, síða úr veðmálaregistri Gullbringu- og Kjósarsýslu.
4(53) Gröf, síða úr veðmálaregistri Gullbringu- og Kjósarsýslu.
4(54) Þverárkot, síða úr veðmálaregistri Gullbringu- og Kjósarsýslu.
4(55) Vallá, síða úr veðmálaregistri Gullbringu- og Kjósarsýslu.
4(56) Hof, síða úr veðmálaregistri Gullbringu- og Kjósarsýslu.
4(59) Saurbær, síða úr veðmálaregistri Gullbringu- og Kjósarsýslu (eldra registrið).
4(60) Þverárkot, síða úr veðmálaregistri Gullbringu- og Kjósarsýslu (eldra registrið).
4(61) Ártún, síða úr veðmálaregistri Gullbringu- og Kjósarsýslu (eldra registrið).
4(62) Dalsmynni I-II, síða úr Afsals- og Veðmálabók Kjalarneshrepps.
a-b
4(63) Saurbær, síða úr Afsals- og Veðmálabók Kjalarneshrepps.
4(64) Hof, síða úr Afsals- og Veðmálabók Kjalarneshrepps.
4(65) Vallá, síða úr Afsals- og Veðmálabók Kjalarneshrepps.
4(66) Skrauthólar, síða úr Afsals- og Veðmálabók Kjalarneshrepps.
4(67) Sjávarhólar, síða úr Afsals- og Veðmálabók Kjalarneshrepps.
4(68) Esjuberg, síða úr Afsals- og Veðmálabók Kjalarneshrepps.
4(69) Mógilsá, síða úr Afsals- og Veðmálabók Kjalarneshrepps.
4(70) Kollafjörður, síða úr Afsals- og Veðmálabók Kjalarneshrepps.
4(71) Gröf, síða úr Afsals- og Veðmálabók Kjalarneshrepps.
4(72) Þverárkot, síða úr Afsals- og Veðmálabók Kjalarneshrepps.
4(75) Þinglýsingarvottorð fyrir Skrauthóla, dags. 19.9.2005.
4(76) Þinglýsingarvottorð fyrir Þverárkot, dags. 19.9.2005.
4(77) Þinglýsingarvottorð fyrir Hofsland, dags. 10.10.2005.
4(78) Þinglýsingarvottorð fyrir Hof, dags. 1.6.2005.
4(79) Þinglýsingarvottorð fyrir Vallá-Litla, dags. 10.10.2005.

Önnur óprentuð frumgögn:

4(57) Bréf Odds Andréssonar og Tryggva Einarssonar til Sýslumanns Kjósarsýslu varðandi afrétti í Kjósarsýslu, dags. 14.12.1978.

4(58) Bréf Bæjarfógetans í Hafnarfirði til Tryggva Gunnarssonar, lögfr. varðandi afrétti í Kjósarsýslu, dags. 10.12.1985.

4(73) Sjá skjal nr. 24.

4(74) Sjá skjal nr. 24(1).

Lagt fram af Eyvindi G. Gunnarssyni hrl. vegna Sjávarhóla:

5 Kröfulýsing, dags. 25.6.2004.

5(1) Kort sem sýnir kröfulínu Sjávarhóla. Gert af Sigurgeiri Skúlasyni, landfr. (mælikvarði 1:50.000).

5(2) Uppdráttur. Unninn af Pétri Hjálmssyni júlí-ágúst 1968.

5(3) Greinargerð Eyvindar G. Gunnarssonar hdl. f.h. eigenda Sjávarhóla, dags. 9.11.2004.

5(4) Þinglýsingarvottorð fyrir Sjávarhóla, dags. 9.11.2004.

5(5) Fasteignamatsvottorð fyrir Sjávarhóla (landnr. 125750), dags. 25.6.2004.

5(6) Breyting á kröfugerð Sjávarhóla, dags. 10.2.2005.

5(7) Leiðrétting á kröfulínu Sjávarhóla, dags. 10.11.2005, ásamt korti.

Lagt fram af Eyvindi G. Gunnarssyni hrl. vegna Vallár:

6 Kröfulýsing, dags. 2.6.2004.

6(1) Kort sem sýnir kröfulínu Vallár. Gert af Sigurgeiri Skúlasyni, landfr. (mælikvarði 1:50.000).

6(2) Greinargerð Eyvindar G. Gunnarssonar hdl. f.h. eigenda Vallár, dags. 9.11.2004.

6(3) Þinglýsingarvottorð fyrir Vallá (öll jörðin fyrir utan 4.5ha), dags. 9.11.2004.

6(4) Þinglýsingarvottorð fyrir Vallá (spilda), dags. 9.11.2004.

6(5) Þinglýsingarvottorð fyrir Vallá (hluti af 4,5ha landspildu), dags. 9.11.2004.

6(6) Þinglýsingarvottorð fyrir Vallá (4.5ha spilda frá þjóðvegi milli lækjar og Litlu Vallár fyrir utan hluta lóðar undir geymslu og vindmön), dags. 9.11.2004.

6(7) Þinglýsingarvottorð fyrir Vallá (landspilda neðan þjóðvegar), dags. 9.11.2004.

6(8) Fasteignamatsvottorð fyrir Litlu-Vallá (landnr. 125764), dags. 25.6.2004.

6(9) Fasteignamatsvottorð fyrir Vallá (landnr. 125762), dags. 25.6.2004.

6(10) Varðandi aðild að kröfugerð Vallár, dags. 10.11.2005.

Lagt fram af Eyvindi G. Gunnarssyni hrl. vegna Valla:

7 Kröfulýsing, dags. 2.6.2004.

7(1) Kort sem sýnir kröfulínu Valla. Gert af Sigurgeiri Skúlasyni, landfr. (mælikvarði 1:50.000).

7(2) Greinargerð Eyvindar G. Gunnarssonar hdl. f.h. eigenda Valla, dags. 9.11.2004.

7(3) Þinglýsingarvottorð fyrir Velli (spilda), dags. 31.7.2003.

7(4) Fasteignamatsvottorð fyrir Velli (landnr. 125769), dags. 25.6.2004.

7(5) Leiðrétting á kröfulínu Valla, dags. 10.2.2005.

7(6) Kort sem sýnir leiðrétta kröfulínu Valla. Unnið af Sigurgeiri Skúlasyni landfr. (mælikvarði 1:50.000).

Lagt fram af Eyvindi G. Gunnarssyni hrl. vegna Þverárkots:

8 Kröfulýsing, dags. 2.6.2004.

8(1) Kort sem sýnir kröfulínu Þverárkots. Gert af Sigurgeiri Skúlasyni, landfr.

(mælikvarði 1:50.000).

8(2) Greinargerð Eyvindar G. Gunnarssonar hdl. f.h. eigenda Þverárkots, dags. 9.11.2004.

8(3) Þinglýsingarvottorð fyrir Þverárkot, dags. 9.11.2004.

8(4) Fasteignamatsvottorð fyrir Þverárkot (landnr. 125776), dags. 25.6.2004.

Lagt fram af Gunnari Sæmundssyni hrl. og Skarphéðni Pétursyni hdl., fulltrúa Hákonar Árnasonar hrl., vegna Esjubergs:

9 Kröfulýsing, dags. 3.6.2004.

9(1) Kort sem sýnir kröfulínu Esjubergs. Gert af Sigurgeiri Skúlasyni, landfr. (mælikvarði 1:50.000).

9(2) Hnitsettur uppdráttur sem sýnir vesturmörk Esjubergslands neðan 100 m hæðarlínu yfir sjávarmáli, sem og 100 m línuna sjálfa.

9(3) Þinglýsingarvottorð fyrir Esjuberg, austasta hluta, óskipt.

9(4) Þinglýsingarvottorð fyrir Esjuberg, miðhluta, 1/3 hluti lands Esjubergs.

9(5) Þinglýsingarvottorð fyrir Esjuberg, vestasta hluta, 1/3 hluti lands Esjubergs.

9(6) Landamerkjadómur Gullbringu- og Kjósarsýslu, dómur um landamerki á milli Esjubergs, Mógilsár og Móa, dags. 2.9.1922.

9(7) Útprentun úr hlutafélagaskrá fyrir Vinnuvélar ehf., dags. 1.7.2004.

9(8) Fasteignamatsvottorð fyrir Esjuberg, dags. 30.6.2004, ásamt útprentunum af heimasíðu Fasteignamats ríkisins og úr skrám Fasteignamatsins.

9(9) Greinargerð Gunnars Sæmundssonar hrl. og Skarphéðins Pétursonar hdl., fulltrúa Hákonar Árnasonar hrl., f.h. eigenda Esjubergs, dags. 3.11.2004.

Lagt fram af Ólafi Sigurgeirssyni hrl. vegna Kollafjarðar:

10 Kröfulýsing, dags. 1.6.2004.

10(1) Skjalaskrá, dags. 1.6.2004.

10(2) Kort sem sýnir kröfulínu Kollafjarðar. Gert af Sigurgeiri Skúlasyni, landfr. (mælikvarði 1:50.000).

10(3) Fasteignamatsvottorð fyrir Kollafjörð, dags. 24.6.2004.

10(4) Þinglýsingarvottorð fyrir Kollafjörð, dags. 24.6.2004.

Lagt fram af Ólafi Sigurgeirssyni hrl. vegna Mógilsár:

11 Kröfulýsing, dags. 1.6.2004.

11(1) Skjalaskrá, dags. 1.6.2004.

11(2) Kort sem sýnir kröfulínu Mógilsár. Gert af Sigurgeiri Skúlasyni, landfr. (mælikvarði 1:50.000).

11(3) Fasteignamatsvottorð fyrir Mógilsá, dags. 24.6.2004.

11(4) Þinglýsingarvottorð fyrir Mógilsá, dags. 24.6.2004.

Lagt fram af Páli Arnóri Pálssyni hrl. vegna Blikdals norðan Blikdalsár:

12 Kröfulýsing, dags. 3.6.2004.

12(1) Kort sem sýnir kröfulínu Blikdals norðan Blikdalsár. Gert af Sigurgeiri Skúlasyni, landfr. (mælikvarði 1:50.000).

12(2) Fasteignamatsvottorð fyrir Dalsmynni, dags. 4.6.2004.

12(3) Fasteignamatsvottorð fyrir afréttarland (landnr. 125910), dags. 21.5.2004.

12(4) Þinglýsingarvottorð fyrir Dalsmynni, dags. 4.6.2004.

12(5) Þinglýsingarvottorð fyrir Saurbæ, dags. 4.6.2004.

12(6) Kaupsamningur og afsal, dags. 13.9.2000. Anna Margrét Sigurðardóttir selur Reykjavíkurborg hluta af landi jarðarinnar Saurbæjar.

12(7) Greinargerð Páls A. Pálssonar f.h. eigenda Blikdals norðan Blikdalsár, dags. 2.11.2004.

Lagt fram af Páli Arnóri Pálssyni hrl. vegna Blikdals sunnan Blikdalsár:

13 Kröfulýsing, dags. 3.6.2004.

13(1) Kort sem sýnir kröfulínu Blikdals sunnan Blikdalsár. Gert af Sigurgeiri

Skúlasyni, landfr. (mælikvarði 1:50.000).

13(2) Fasteignamatsvottorð fyrir afréttarland (landnr. 125910), dags. 21.5.2004.

13(3) Greinargerð Páls A. Pálssonar f.h. eigenda Blikdals sunnan Blikdalsár, dags. 2.11.2004.

Lagt fram af Páli Arnóri Pálssyni hrl. vegna Norðurgrafar:

14 Kröfulýsing, dags. 3.6.2004.

14(1) Kort sem sýnir kröfulínu Norðurgrafar. Gert af Sigurgeiri Skúlasyni, landfr. (mælikvarði 1:50.000).

14(2) Fasteignamatsvottorð fyrir Norðurgröf, dags. 7.6.2004.

14(3) Þinglýsingarvottorð fyrir Gröf (þ.e. Norðurgröf), dags. 4.6.2004.

14(4) Kaupsamningur og afsal, dags. 14.3.2002. Andlegt þjóðarráð Bahá'ía á Íslandi selur Skipulagssjóði Reykjavíkur jörðina Norðurgröf.

14(5) Greinargerð Páls A. Pálssonar f.h. eigenda Norðurgrafar, dags. 2.11.2004.

Lagt fram af Páli Arnóri Pálssyni hrl. vegna Smábýla 4-14 í landi Skrauthóla:

15 Kröfulýsing, dags. 3.6.2004.

15(1) Kort sem sýnir kröfulínu Smábýla 4-14 í landi Skrauthóla. Gert af Sigurgeiri Skúlasyni, landfr. (mælikvarði 1:50.000).

15(2) Fasteignamatsvottorð fyrir Árvelli, dags. 4.6.2004.

15(3) Fasteignamatsvottorð fyrir Skrauthóla, dags. 4.6.2004.

15(4) Fasteignamatsvottorð fyrir Smábýli 4, dags. 4.6.2004.

15(5) Fasteignamatsvottorð fyrir Smábýli 6, dags. 4.6.2004.

15(6) Fasteignamatsvottorð fyrir Smábýli 7, dags. 4.6.2004.

15(7) Fasteignamatsvottorð fyrir Smábýli 8, dags. 4.6.2004.

15(8) Fasteignamatsvottorð fyrir Smábýli 9, dags. 4.6.2004.

15(9) Fasteignamatsvottorð fyrir Smábýli 10, dags. 4.6.2004.

15(10) Fasteignamatsvottorð fyrir Smábýli 11, dags. 4.6.2004.

15(11) Fasteignamatsvottorð fyrir Smábýli 12, dags. 4.6.2004.

15(12) Fasteignamatsvottorð fyrir Smábýli 13/Kirkjuland, dags. 4.6.2004.

15(13) Þinglýsingarvottorð fyrir spildu úr Skrauthólum (smábýli nr. 7), dags. 4.6.2004.

15(14) Þinglýsingarvottorð fyrir spildu úr Skrauthólum (smábýli nr. 8), dags. 4.6.2004.

15(15) Afsal, dags. 24.6.1966. Tryggvi Stefánsson afsalar 8 ha skák úr landspildu tilheyrandi jörðinni Skrauthólum til Sigvalda Jóhannessonar. Teikning fylgir.

15(16) Afsal, dags. 18.7.1966. Tryggvi Stefánsson afsalar 6 ha skák úr landspildu tilheyrandi jörðinni Skrauthólum til Péturs Haraldssonar. Teikning fylgir.

15(17) Afsal, dags. 10.5.1967. Tryggvi Stefánsson afsalar u.þ.b. 12 ha skák úr landspildu tilheyrandi jörðinni Skrauthólum til Svövu Halldórsdóttur og Halldórs Gunnarssonar.

15(18) Afsal, dags. 20.7.1967. Tryggvi Stefánsson afsalar u.þ.b. 6,5 ha skák úr landspildu tilheyrandi jörðinni Skrauthólum til Kristins B. Sigurðssonar. Teikning fylgir.

15(19) Afsal, dags. 24.11.1973. Tryggvi Stefánsson afsalar spildu úr jörðinni Skrauthólum til Jóns Levís Tryggvasonar.

15(20) Kaupsamningur, dags. 12.12.2000. Kristinn H. Þorsteinsson selur borgarsjóði Reykjavíkur landspildu nr. 7 úr landi jarðarinnar Skrauthóla.

15(21) Afsal, dags. 18.12.2000. Kristinn H. Þorsteinsson afsalar landspildu nr. 7 úr landi jarðarinnar Skrauthóla til borgarsjóðs Reykjavíkur.

15(22) Örnefnalýsing fyrir Skrauthóla.

15(23) Örnefnalýsing fyrir Sjávarhóla.

15(24) Greinargerð Páls A. Pálssonar f.h. eigenda Smábýla 4-14 í landi Skrauthóla, dags. 2.11.2004.

15(25) Leiðrétting á kröfulínu Smábýla 4-14 úr Skrauthólum, dags. 9.2.2005.

Lagt fram af Þórði Bogasyni hdl. vegna Landsvirkjunar:

16 Kröfulýsing, dags. 3.6.2004.
16(1) Kort sem sýnir raforkukerfi Landsvirkjunar á Suðvesturlandi 2004.

Lagt fram af óbyggðanefnd:

17 Yfirlitskort. Mál nr. 3/2004 Kjalarnes. Tvö kort, annað í mælikvarða 1:50.000 og hitt í 1:100.000. Sbr. kröfulínukort einstakra málsaðila.
18 Greinargerð Ingva Þorsteinssonar náttúrufræðings um staðhætti og gróðurfar á Kjalarnesi, dags. 5.9.2004.
19 Greinargerð Þjóðskjalasafns Íslands um sögu jarða og annarra landsvæða á Kjalarnesi. Dags. 30.5.2005.
20 (1) Fundargerð 1. fyrirtöku dags. 7.9.2004.
20(2) Fundargerð 2. fyrirtöku dags. 5.10.2004.
20(3) Fundargerð 3. fyrirtöku dags. 3.11.2004.
20(4) Fundargerð 4. fyrirtöku dags. 3.2.2005.
20(5) Fundargerð aðalmeðferðar, dags. 7.-11.2.2005.
20(6) Fundargerð endurupptöku, dags. 11.5.2006.
23 Svar Orðabókar Háskólans við fyrirspurn óbyggðanefndar um dal(s)botn, dags. 17.10.2005.
23(1) Svar Orðabókar Háskólans við fyrirspurn óbyggðanefndar um fjallsbrún, ódags.
24 Bréf óbyggðanefndar til fjármálaráðherra, dags. 10.3.2006, varðandi þjóðlendukröfur fjármálaráðherra f.h. ríkisins og ríkisjarðir.
24(1) Svarbréf fjármálaráðherra við fyrirspurn óbyggðanefndar, dags. 28.3.2006, varðandi þjóðlendukröfur fjármálaráðherra f.h. ríkisins og ríkisjarðir.

Lagt fram af Sigurði Sigurjónssyni vegna 50% Blikdals norðan Blikdalsár:

21 Kröfulýsing, dags. 4.10.2004.
21(1) Bréf Sigurðar Sigurjónssonar hrl. til Ólafs Sigurgeirssonar hrl lögmanns ríkisins. Dags. 2.6.2004.

Lagt fram af Eyvindi G. Gunnarssyni hrl. vegna Hofs:

22 Kröfulýsing, dags . 8.2.2005.
22(1) Þinglýsingarvottorð fyrir Hof, ódags.
22(2) Fasteignamatsvottorð fyrir Hof (landnr. 125689), dags. 18.1.2005.
22(3) Kort sem sýnir kröfulínur Hofs. Gert af Sigurgeiri Skúlasyni, landfr. (mælikvarði 1:50.000).
22(4) Leiðrétting á kröfugerð Hofs, dags. 10.11.2005, ásamt þinglýsingarvottorði fyrir Esjubæ (spildu úr Hofslandi), dags. 10.10.2005.

<u>Hliðsjónargögn vegna Kjalarness:</u>

Lagt fram til hliðsjónar af Ólafi Sigurgeirssyni hrl. f.h. fjármálaráðherra:

Ónr. Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns, 3. bindi. Bls. 332, 340-348, 356-363, 366-367, 372-379.
Ónr. Landnám Íslands. Guðni Jónsson. Bls. 16-17.
Ónr. Lýsing Gullbringu- og Kjósarsýslu. Bls. 97-102, 136-137.

Lagt fram til hliðsjónar af Eyvindi G. Gunnarssyni hrl. vegna Sjávarhóla:

Ónr. Gróður- og jarðakort (mælikvarði 1:25.000).

Lagt fram til hliðsjónar af Gunnari Sæmundssyni hrl. vegna Esjubergs:

Ónr. Örnefni sem koma fyrir í lýsingu landamerkja Esjubergs í kröfulýsingu á skjali nr. 9,

dags. 2.2.2005.

Lagt fram til hliðsjónar af óbyggðanefnd:
Ónr. Lyfrd. (yngri) VIII: 346. Brautarholt.
Ónr. Hrd. 1944: 329, mál nr. 129/1942. Mógilsá.
Ónr. Hrd. 1996: 696, mál nr. 92/1995. Blikdalur (Dalsmynni, Saurbær).

B. Skjöl í Kjósarhluta málsins:[3]

Lagt fram af Ólafi Sigurgeirssyni hrl. f.h. fjármálaráðherra:
1 Kröfulýsing, dags. 6.2.2004.
- 1(1) Kort sem sýnir kröfulínu fjármálaráðherra í Kjós. Gert af Sigurgeiri Skúlasyni, landfr. (mælikvarði 1:50.000).
- 1(2) Skjalaskrá, dags. 6.2.2004.
- 1(3) Tilvísanaskrá, dags. 6.2.2004.
- 1(4) Bréf óbyggðanefndar til fjármálaráðherra, tilkynning um meðferð á svæði IV, dags. 27.10.2003.
- 1(5) Bréf Odds Andréssonar og Tryggva Einarssonar til Einars Ingimundarsonar, sýslumanns í Kjósarsýslu, dags. 14.12.1978.
- 1(6) Bréf Ingimundar Einarssonar, sýslumanns í Kjósarsýslu, til Tryggva Gunnarsonar, dags. 10.12.1985.
- 1(7) Greinargerð fjármálaráðuneytisins fyrir hönd íslenska ríkisins, dags. 17.9.2004.
- 1(8) Kort sem sýnir breytingu á kröfulínu ríkisins í Kjós. Gert af Sigurgeiri Skúlasyni, landfr. (mælikvarði 1:50.000).

Lagt fram af óbyggðanefnd:
2 Yfirlit Þjóðskjalasafns Íslands yfir heimildaleit í óprentuðum frumgögnum, dags. 13.9.2005

Landamerkjabréf og önnur landamerkjaskjöl:
- 2(1) Eilífsdalur, dags. 20.5.1890.
- 2(2) Flekkudalur og Grjóteyri, dags. í október 1883.
- 2(3) Flekkudalur, dags. 13.12.1921.
- 2(4) Fossá, dags. 30.5.1890.
- 2(5) Fremri-Háls, dags. 19.7.1885.
- 2(6) Fremri-Háls, dags. 31.5.1912.
- 2(7) Hækingsdalur, dags. í nóvember 1921.
- 2(8) Ingunnarstaðir (Hrísakot var hluti úr Ingunnarstöðum), dags. 26.4.1890.
- 2(9) Ingunnarstaðir, dags. 15.2.1922.
- 2(10) Írafell, dags. 30.11.1885.
- 2(11) Írafell, dags. 31.5.1912.
- 2(12) Sandur, dags. í maí 1887.
- 2(13) Sandur, dags. í nóvember 1921.
- 2(14) Skorhagi, dags. í október 1884.
- 2(15) Vindás, dags. 10.12.1889.
- 2(16) Þrándarstaðir, dags. 6.5.1886.
- 2(17) Þrándarstaðir, dags. 29.5.1922.
- 2(18) Miðdalur, Miðdalskot og Melbær, dags. 28.5.1890.
- 2(19) Meðalfell, dags. 8.3.1890.

[3] Skjölum er raðað undir efnisflokka og þau því ekki í réttri númeraröð að öllu leyti. Sjá einnig í kafla 4.2.

2(20) Grjóteyri með Flekkudal, dags. 13.12.1921.
2(21) Grjóteyri og Flekkudalur, dags. 5.7.1924.
2(22) Eyjar, dags. í nóvember 1921.
2(23) Eyjar, dags. 31.5.1887.
2(28) Miðdalur og Melbær, dags. 27.12.1921.
2(29) Meðalfell með Meðalfellskoti, dags. 14.12.1921.
2(30) Landskiptabréf Eyja, dags. í júní 1929.
2(49) Eyjar og Eyjahóll, ódags. en lesið á manntalsþingi 1.6.1887.

Afsals- og veðmálabækur:

2(24) Landskiptabréf fyrir Möðruvelli í Kjós. Afsals- og veðmálabók Gullbringu- og Kjósarsýslu K3, nr. 388A.
2(25) Afsalsbréf fyrir Miðdal í Kjós, dags. 31.12.1848. Afsals- og veðmálabók Gullbringu- og Kjósarsýslu 1848-1862 (Gull. og Kjós. XIX, 3). Skjal nr. 52. Nefnd eru heimildarskjöl fyrir jörðinni, sem kaupanda eru afhent.
2(26) Jón Jónsson á Grjóteyri lýsir nábýli sínu, Grjóteyri, dags. 13.5.1834 (Afsals- og veðmálabók Gullbringu- og Kjósarsýslu A, nr. 115).
2(34) Bann Þingvallaprests við rjúpnaveiði í löndum jarða í Þingvallahreppi, sem liggja á móts við Kjósarhrepp, dags. 14.5.1889.
2(35) Samningur um að leigja land og fossa á Þrándarstöðum undir virkjun, dags. 24.4.1899.
2(36) Samningur um að leigja land og fossa í Skorhaga undir virkjun, dags. 24.4.1899.
2(37) Kauptilboð í Ingunnarstaði og Hrísakot í Brynjudal með tilheyrandi námuréttindum, dags. 8.11.1910.
2(38) a-b Sala á 3 hndr. úr Flekkudal til bóndans á nýbýlinu Grjóteyri, dags. 19.1.1835, ásamt uppskrift.

Fasteigna- og jarðamöt:

2(27) a-b Fasteignamat 1916-1918, ásamt efnisyfirliti.
2(31) Fasteignamat 1804.
2(32) Fasteignamat 1849, ásamt uppskrift að hluta.
2(33) Fasteignamat 1932.

Bréfabækur, bréfasöfn og gerðabækur sýslumanna, hreppa og sáttanefnda:

2(45) a-b Manntalsþing á Reynivöllum. Spurt hvort skipað hafi verið að reka naut á afrétt, dags. 26.5.1789, ásamt uppskrift að hluta.
2(46) a-b Manntalsþing á Reynivöllum, dags. 24.5.1792. Lesin lögfesta fyrir Reynivallaprestakalli og jörðunum Vindási og Sogni (lögfestan fylgir ekki), ásamt uppskrift að hluta.
2(47) a-b Manntalsþing á Reynivöllum, dags. 22.5.1834. Lesið afsalsbréf fyrir Miðdalsparti eða Kóngsparti við Miðdal, ásamt uppskrift að hluta.
2(48) a-b Manntalsþing á Reynivöllum, dags. 22.5.1834. Tilkynnt um nafnið Grjóteyri á nýbýli í Flekkudalslandi, ásamt uppskrift að hluta.

Skjalasöfn Stjórnarráðs Íslands:

2(50) Svarbréf Sýslumannsins í Gullbringu- og Kjósarsýslu, dags. 8.1.1920, til Stjórnarráðs Íslands varðandi svæði sem talin eru til almenninga eða afrétta.

Skjalasöfn stiftamtmanns, amtmanns og landshöfðingja:

2(51) a-b *Upplýsingar um mörk Gullbringu- og Kjósarsýslna* 1831-1832: Bréf Björns Gunnlaugssonar til stiftamtmanns, dags. 27.12.1831 (Skjalasafn stiftamtmanns III. 386). Bréf stiftamtmanns til sýslumanna, dags. 3.1.1832 (Skjalasafn stiftamtmanns I, nr. 57). Svar sýslumanns í Árnessýslu, dags. 11.1.1832 (Skjalasafn stiftamtmanns III. 386). Svar sýslumanns í Gullbringusýslu, dags. 12.4.1832, með svörum hreppstjóra í Mosfellssveit, dags. 25.1.1832, og Kjós, dags. 14.3.1832 (Skjalasafn stiftamtmanns III.

386), ásamt útskýringum Þjóðskjalasafns Íslands.

Visitasíubækur biskupa:

2(39) Visitasía að Meðalfelli, dags. 13.9.1661 (A.II, 9), ásamt uppskrift að hluta. a-b

2(40) Visitasía að Meðalfelli, ódags. 1703 (A.II, 14), ásamt uppskrift að hluta. a-b

2(41) Visitasía að Meðalfelli, dags. 16.5.1724 (A.II, 17), ásamt uppskrift að hluta. a-b

2(42) Visitasía að Meðalfelli, dags. 26.6.1751 (A.II, 19), ásamt uppskrift að hluta. a-b

2(43) Visitasía að Meðalfelli, dags. 15.6.1758 (A.II, 21), ásamt uppskrift að hluta. a-b

2(44) Visitasía að Meðalfelli, dags. 29.9.1799 (A.II, 24), ásamt uppskrift að hluta. a-b

3 Bréf Bjarkar Ingimundardóttur um leit Þjóðskjalasafns Íslands í Bréfabókum biskupa, dags. 19.8.2004.

4 Yfirlit yfir heimildaleit óbyggðanefndar í frumgögnum, dags. 2.9.2004.

Fasteigna- og jarðamöt:

4(23) Jarðatal Johnsens 1847. (Jarðatal á Íslandi). Gefið út af J. Johnsen. Kb. 1847). Bls. 99-105.

4(24) Ný jarðabók fyrir Ísland. Kb. 1861. Bls. 42.

4(25) Fasteignabók 1921. Rv. 1921. Bls. 19-20.

4(26) Fasteignabók 1932. Rv. 1932. Bls. 26-27.

4(27) Fasteignabók 1942. Rv. 1942-1944. Bls. 83-84.

4(100) Jarðatal Johnsens 1847. (Jarðatal á Íslandi). Gefið út af J. Johnsen. Kb. 1847). Bls. 416-417, 422-423, 435, 438-439.

Afsals- og veðmálabækur:

4(40) Miðdalur, síða úr veðmálaregistri Gullbringu- og Kjósarsýslu (elsta registrið).

4(41) Meðalfell, síða úr veðmálaregistri Gullbringu- og Kjósarsýslu (elsta registrið).

4(42) Hækingsdalur, síða úr veðmálaregistri Gullbringu- og Kjósarsýslu (elsta registrið).

4(43) Hrísakot (hjáleiga), síða úr veðmálaregistri Gullbringu- og Kjósarsýslu (elsta registrið).

4(44) Neðri-Flekkudalur (hjáleiga), síða úr veðmálaregistri Gullbringu- og Kjósarsýslu (elsta registrið).

4(45) Grjóteyri, síða úr veðmálaregistri Gullbringu- og Kjósarsýslu (elsta registrið).

4(46) Efri Flekkudalur, síða úr veðmálaregistri Gullbringu- og Kjósarsýslu (elsta registrið).

4(47) Eilífsdalur, síða úr veðmálaregistri Gullbringu- og Kjósarsýslu (elsta registrið).

4(48) Ingunnarstaðir, síða úr veðmálaregistri Gullbringu- og Kjósarsýslu (elsta registrið).

4(49) Þrándarstaðir, síða úr veðmálaregistri Gullbringu- og Kjósarsýslu (elsta registrið).

4(50) Möðruvellir, síða úr veðmálaregistri Gullbringu- og Kjósarsýslu (elsta registrið).

4(51) Eyjar, síða úr veðmálaregistri Gullbringu- og Kjósarsýslu (elsta registrið).

4(52) Meðalfell, síða úr veðmálaregistri Gullbringu- og Kjósarsýslu (elsta registrið).

4(53) Ingunnarstaðir, síða úr veðmálaregistri Gullbringu- og Kjósarsýslu (elsta registrið).

4(54) Ingunnarstaðir, síða úr veðmálaregistri Gullbringu- og Kjósarsýslu.
4(55) Hrísakot, síða úr veðmálaregistri Gullbringu- og Kjósarsýslu.
4(56) Þrándarstaðir, síða úr veðmálaregistri Gullbringu- og Kjósarsýslu.
4(57) Hækingsdalur, síða úr veðmálaregistri Gullbringu- og Kjósarsýslu.
4(58) Miðdalur, síða úr veðmálaregistri Gullbringu- og Kjósarsýslu.
a-b
4(59) Möðruvellir, síða úr veðmálaregistri Gullbringu- og Kjósarsýslu.
4(60) Efri Flekkudalur, síða úr veðmálaregistri Gullbringu- og Kjósarsýslu.
4(61) Grjóteyri, síða úr veðmálaregistri Gullbringu- og Kjósarsýslu.
4(62) Eyjar og Eyjahóll, síða úr veðmálaregistri Gullbringu- og Kjósarsýslu.
4(63) Eyjar, síða úr veðmálaregistri Gullbringu- og Kjósarsýslu.
4(64) Meðalfell, síða úr veðmálaregistri Gullbringu- og Kjósarsýslu.
4(65) Eilífsdalur, síða úr veðmálaregistri Gullbringu- og Kjósarsýslu.
4(66) Melbær, síða úr veðmálaregistri Gullbringu- og Kjósarsýslu.
4(68) Miðdalur, síða úr Afsals- og veðmálabók Kjósarhrepps.
4(69) Eilífsdalur, síða úr Afsals- og veðmálabók Kjósarhrepps.
4(70) Meðalfell, síða úr Afsals- og veðmálabók Kjósarhrepps.
4(71) Flekkudalur, síða úr Afsals- og veðmálabók Kjósarhrepps.
4(72) Grjóteyri, síða úr Afsals- og veðmálabók Kjósarhrepps.
4(73) Eyjar I-II, síða úr Afsals- og veðmálabók Kjósarhrepps.
a-c
4(74) Möðruvellir I, síða úr Afsals- og veðmálabók Kjósarhrepps.
4(75) Hækingsdalur, síða úr Afsals- og veðmálabók Kjósarhrepps.
4(76) Þrándarstaðir, síða úr Afsals- og veðmálabók Kjósarhrepps.
4(77) Hrísakot, síða úr Afsals- og veðmálabók Kjósarhrepps.
4(78) Ingunnarstaðir, síða úr Afsals- og veðmálabók Kjósarhrepps.
4(79) Hjalli, síða úr Afsals- og veðmálabók Kjósarhrepps.

Fjallskilareglugerðir:

4(28) Reglugjörð fyrir Kjósar- og Gullbringusýslu um notkun afrjetta, fjallskil, fjárheimtur, rjettahöld, meðferð á óskilafjenaði og fl., nr. 103/1891. Stjórnartíðindi 1891, B-deild, bls. 109-112.
4(29) Reglugjörð fyrir Gullbringu- og Kjósarsýslu um notkun afrjetta, fjallskil, fjárheimtur, rjettahöld, meðferð á óskilafjenaði o.fl., nr. 154/1896. Stjórnartíðindi 1896, B-deild, bls. 211-217.
4(30) Reglugjörð fyrir Gullbringusýslu og Hafnarfjarðarkaupstað um fjallskil o.fl. nr. 92/1914. Stjórnartíðindi 1914, B-deild, bls. 162-166.
4(31) Reglugjörð um viðauka við reglugjörð, dags. 28.8.1914, fyrir Gullbringusýslu og Hafnarfjarðarkaupstað um fjallskil o.fl., nr. 31/1918. Stjórnartíðindi 1918, B-deild, bls. 81.
4(32) Fjallskilamálareglugerð [fyrir Kjósarsýslu], nr. 76/1921. Stjórnartíðindi 1921, B-deild, bls. 165-176.
4(33) Fjallskilareglugerð Gullbringusýslu og Hafnarfjarðarkaupstaðar, nr. 215/1939. Stjórnartíðindi 1939, B-deild, bls. 345-348.
4(34) Fjallskilareglugerð fyrir Kjósarsýslu, nr. 101/1954. Stjórnartíðindi 1954, B-deild, bls. 213-217.
4(35) Fjallskilareglugerð fyrir Gullbringusýslu og Hafnarfjörð, nr. 121/1965. Stjórnartíðindi, B-deild, bls. 251-259.
4(36) Fjallskilasamþykkt fyrir Kjósarsýslu, Reykjavík, Seltjarnarnes, Kópavog, Garðabæ og Hafnarfjörð, nr. 304/1988. Stjórnartíðindi, B-deild, bls. 683-688.
4(37) Fjallskilasamþykkt fyrir Landnám Ingólfs Arnarsonar, nr. 401/1996. Stjórnartíðindi 1996, B-deild, bls. 1074-1080.

Máldagar o.fl. úr Íslenzku fornbréfasafni:

4(1) Efriháls (= Fremriháls*)*. Þjófnaðarmál 1566 (Í.f. XV. b., bls. 550).
4(2) Eilífsdalur. Máldagi Reynivalla 1352 (Í.f. III. b., bls. 70).
4(3) Eyjar. Máldagi 1180 (Í.f. I. b., bls. 266-267).

4(4) Eyjar. Reynivallamáldagi 1352 (Í.f. III. b., bls. 70).
4(5) Eyjar. Máldagi 1367 (Í.f. III. b., bls. 219).
4(6) Flekkudalur. Sala 1475 (Í.f. V. b., bls. 800).
4(7) Hrísakot. Jarðaskiptabréf 1563 (Í.f. XIV. b., bls. 157).
4(8) Ingunnarstaðir. Máldagi 1180 (Í.f. II. b., bls. 265-266).
4(9) Ingunnarstaðir. Máldagi 1367 (Í.f. III. b., bls. 219).
4(10) Ingunnarstaðir. Getið 1541 (Í.f. X. b., bls. 664).
4(11) Ingunnarstaðir. Kirknaskrá 1200 (Í.f. XII. b., bls. 10).
4(12) Meðalfell. Máldagi 1367 (Í.f. III. b., bls. 219).
4(13) Meðalfell. Sala 1538 (Í.f. X. b., bls. 376).
4(14) Meðalfell. Sala 1541 (Í.f. X. b., bls. 604).
4(15) Meðalfell. Kirknaskrá 1200 (Í.f. XII. b., bls. 9).
4(16) Miðdalur. Saurbæjarmáldagi 1220 (Í.f. I. b., bls. 402).
4(17) Miðdalur. Máldagi 1269 (Í.f. II. b., bls. 64).
4(18) Miðdalur. Máldagi 1367 (Í. f. III. b., bls. 219).
4(19) Miðdalur. Landamerkjavitnisburður 1468 (Í.f. V. b., bls. 516).
4(20) Möðruvellir. Þjófnaðarmál 1566 (Í.f. XV. b., bls. 550).
4(21) Stóri-Botn í Borgarfjarðarsýslu. Getið 1502 (Í.f. VII. b., bls. 628).
4(22) Þrándarstaðir. Eignarréttur 1509 (Í.f. VIII. b., bls. 284).
4(38) Eilífsdalur. Landamerki við Miðdal 1468 (Í.f. V. b., bls. 516).
4(82) Saurbær. Máldagi 1220 (Í.f. I. b., bls. 401-402).
4(83) Vindás. Landamerki 1270 (Í.f. II. b., bls. 81-82).
4(84) Reynivallakirkja. Máldagi 1352 (Í.f. III. b., bls. 70-71).
4(85) Meðalfellskirkja, Eyjakirkja, Reynivallakirkja, Hvammskirkja og Ingunnarstaðakirkja. Máldagar 1397 (Í.f. IV. b., bls. 114-118).
4(86) Reynivallakirkja. Máldagi 1397 (Í.f. IV. b., bls. 171).
4(87) Reynivallakirkja. Máldagi 1478 (Í.f. VI. b., bls. 178-179).
4(88) Hrísey í Brynjudal. Fjárskiptabréf 1522 (Í.f. IX. b., bls. 86-88).
4(89) Eyjar og Flekkudalur. Lofunarbréf 1538 (Í.f. X. b., bls. 378).
4(90) Írafell. Fógetareikningar á Bessastöðum um konungstekjur af leigum, landskyldum og skreiðargjaldi 1547-1548 (Í.f. VII. b., bls. 105-107).
4(91) Írafell. Fógetareikningar á Bessastöðum um konungstekjur af leigum, landskyldum og skreiðargjaldi 1548-1549 (Í.f. VII. b., bls. 130-131, 134-135, 144-145).
4(92) Írafell. Fógetareikningar á Bessastöðum um konungstekjur af leigum, landskyldum og skreiðargjaldi 1549-1550 (Í.f. VII. b., bls. 149).
4(93) Írafell. Afgjaldareikningur 1550 (Í.f. VII. b., bls. 166-169).
4(94) Írafell. Fógetareikningar 1552 (Í.f. VII. b., bls. 391, 395).
4(95) Hvammur. Arfaskiptabréf 1554 (Í.f. VII. b., bls. 708-709).
4(96) Meðalfell. Testamentum og skiptabréf 1558 (Í.f. VIII. b., bls. 323-325).
4(97) Miðdalur og Eilífsdalur. Arfaskipti 1562 (Í.f. VIII. b., bls. 733-734).
4(98) Ingunnarstaðir, Þrándarstaðir og Hrísey. Reikningur kvikfjár, afla og afgjalda Skálholtsstóls. 1565. (Í.f. XIV. b., bls. 439, 442-443).
4(99) Meðalfell, Eyjar og Miðdalur. Gíslamáldagi 1570 (Í.f. XV. b., bls. 632-634).

Landnámabók:

4(39) Landnámabók (Íslensk fornrit I), Reykjavík 1986, bls. 42-47, 388-395.

Fornleifaskráning (yfirlit):

4(67) Fornleifaskráning menningarminja í Kjósarhreppi, 2005. bls. 46-51, 53-64, 117-126.

Önnur óprentuð frumgögn:

4(80) Sjá skjal nr. 14.
4(81) Sjá skjal nr. 14(1).

Lagt fram af Páli Arnóri Pálssyni hrl. vegna Ingunnarstaða og Hrísakots:

5 Kröfulýsing, dags. 3.6.2004.

5(1) Kort sem sýnir kröfulínur Ingunnarstaða og Hrísakots. Gert af Sigurgeiri Skúlasyni, landfr. (mælikvarði 1:50.000).
5(2) Fasteignamatsvottorð fyrir Hrísakot, dags. 21.5.2004.
5(3) Fasteignamatsvottorð fyrir Ingunnarstaði, dags. 21.5.2004.
5(4) Þinglýsingarvottorð fyrir Hrísakot, dags. 6.6.2004.
5(5) Þinglýsingarvottorð fyrir Ingunnarstaði, dags. 6.6.2004.
5(6) Landskiptagerð eigenda Ingunnarstaða með Hrísakoti, dags. 27.9.1986.
5(7) Kort sem sýnir landskiptagjörð skv. samningi dags. 27.9.1986 (mælikvarði 1:20.000).

5(8) Útprentun á hluta af grein Gunnars Kristjánssonar „Í Kjósinni“ í Árbók Ferðafélags Íslands 1985.
5(9) Útprentun af færslum fyrir Landgræðslusjóð úr fyrirtækjaskrá, dags. 1.6.2004.
5(10) Greinargerð Páls A. Pálssonar f.h. eigenda Ingunnarstaða og Hrísakots, dags. 2.11.2004.
5(11) Kort sem sýnir kröfulínur Ingunnarstaða og Hrísakot. Gert af Sigurgeiri Skúlasyni landfr. (mælikvarði 1:50.000).

Lagt fram af Páli Arnóri Pálssyni hrl. vegna Möðruvalla I, Möðruvalla II, Hjalla, Eyja I, Eyja II, Grjóteyrar, Flekkudals, Meðalfells, Eilífsdals og Miðdals:

6 Kröfulýsing, dags. 3.6.2004.
6(1) Fasteignamatsvottorð fyrir Eilífsdal, dags. 21.5.2004.
6(2) Fasteignamatsvottorð fyrir Eyjar I, dags. 21.5.2004.
6(3) Fasteignamatsvottorð fyrir Eyjar II, dags. 21.5.2004 (útprentun á færslum fyrir Eyjaberg ehf., úr hlutafélagaskrá, fylgir).
6(4) Fasteignamatsvottorð fyrir Flekkudal, dags. 21.5.2004.
6(5) Fasteignamatsvottorð fyrir Grjóteyri, dags. 21.5.2004.
6(6) Fasteignamatsvottorð fyrir Hjalla, dags. 21.5.2004.
6(7) Fasteignamatsvottorð fyrir Meðalfell, dags. 21.5.2004.
6(8) Fasteignamatsvottorð fyrir Miðdal, dags. 21.5.2004.
6(9) Fasteignamatsvottorð fyrir Möðruvelli I, dags. 21.5.2004.
6(10) Fasteignamatsvottorð fyrir Möðruvelli II, dags. 21.5.2004 (útprentun á færslum fyrir Bílfell ehf., úr hlutafélagaskrá, fylgir).
6(11) Þinglýsingarvottorð fyrir Eilífsdal, dags. 4.6.2004.
6(12) Þinglýsingarvottorð fyrir Eyjar I, ódags.
6(13) Þinglýsingarvottorð fyrir Grjóteyri, dags. 4.6.2004.
6(14) Þinglýsingarvottorð fyrir lóð úr landi Grjóteyrar, dags. 1.6.2004.
6(15) Þinglýsingarvottorð fyrir Hjalla, dags. 4.6.2004.
6(16) Þinglýsingarvottorð fyrir Meðalfell, dags. 4.6.2004.
6(17) Þinglýsingarvottorð fyrir Miðdal, dags. 4.6.2004.
6(18) Þinglýsingarvottorð fyrir Möðruvelli I, dags. 4.6.2004.
6(19) Þinglýsingarvottorð fyrir Möðruvelli II, dags. 4.6.2004.
6(20) Endurrit úr landaskiptabók Kjósarsýslu vegna Eyja, dags. 3.2.1978.
6(21) Útprentun á hluta af grein Gunnars Kristjánssonar „Í Kjósinni“ í Árbók Ferðafélags Íslands 1985.
6(22) Esjan, útivistarkort (mælikvarði 1:25.000).
6(23) Kort sem sýnir kröfulínur jarðeigenda. Gert af Sigurgeiri Skúlasyni, landfr. (mælikvarði 1:50.000).
6(24) Þinglýsingavottorð fyrir Flekkudal, dags. 4.6.2004.
6(25) Þinglýsingarvottorð fyrir Eyjar II, ódags.
6(26) Greinargerð Páls A. Pálssonar f.h. eigenda jarða við norðanverða Esju, dags. 9.11.2004.
6(27) Kort sem sýnir kröfulínur jarða við norðanverða Esju. Gert af Sigurgeiri

Skúlasyni landfr. (mælikvarði 1:50.000).
6(28) Endanleg kröfugerð eigenda jarða norðan Esju, dags. 9.2.2005.
6(29) Leiðrétting á kröfulínu milli Miðdals, norðurhluta Blikdals og Tindstaða, dags. 9.2.2005.
6(30) Útprentun á skýringum orðsins og orðasambanda með orðinu „leg". Prentað úr Orðabók Háskólans á veraldarvefnum, dags. 10.2.2005.

Lagt fram af Þórði Bogasyni hdl. vegna Landsvirkjunar:
7 Kröfulýsing, dags. 3.6.2004.
7(1) Kort sem sýnir raforkukerfi Landsvirkjunar á Suðvesturlandi 2004.

Lagt fram af Ólafi Sigurgeirssyni hrl. vegna Þrándarstaða:
8 Kröfulýsing, dags. 6.9.2004.
8(1) Skjalaskrá, dags. 6.9.2004.
8(2) Kort sem sýnir kröfulínur jarðeigenda. Gert af Sigurgeiri Skúlasyni, landfr. (mælikvarði 1:50.000).
8(3) Fasteignamatsvottorð fyrir Þrándarstaði, dags. 31.8.2004.

Lagt fram af óbyggðanefnd:
9 Yfirlitskort. Mál nr. 4/2004 Kjós. Tvö kort, annað í mælikvarða 1:50.000 og hitt í 1:100.000. Sbr. kröfulínukort einstakra málsaðila.
10 Greinargerð Ingva Þorsteinssonar náttúrufræðings um staðhætti og gróðurfar í Kjós, dags. 5.9.2004.
11 Greinargerð Þjóðskjalasafns Íslands um sögu jarða og annarra landsvæða í Kjós. Dags. 10.6.2005.
12 (1) Fundargerð 1. fyrirtöku dags. 7.9.2004.
12(2) Fundargerð 2. fyrirtöku, dags. 5.10.2004.
12(3) Fundargerð 3. fyrirtöku dags. 3.11.2004.
12(4) Fundargerð 4. fyrirtöku dags. 3.2.2005.
12(5) Fundargerð aðalmeðferðar, dags. 7.-11.2.2005.
12(6) Fundargerð endurupptöku, dags. 11.5.2006.
13 Svar Orðabókar Háskólans við fyrirspurn óbyggðanefndar um *dal(s)botn*, dags. 17.10.2005.
13(1) Svar Orðabókar Háskólans við fyrirspurn óbyggðanefndar um *fjallsbrún*, ódags.
14 Bréf óbyggðanefndar til fjármálaráðherra, dags. 10.3.2006, varðandi þjóðlendukröfur fjármálaráðherra f.h. ríkisins og ríkisjarðir.
14(1) Svarbréf fjármálaráðherra við fyrirspurn óbyggðanefndar, dags.28.3.2006, varðandi þjóðlendukröfur fjármálaráðherra f.h. ríkisins og ríkisjarðir.

Hliðsjónargögn vegna Kjósar:

Lagt fram til hliðsjónar af Ólafi Sigurgeirssyni hrl. f.h. fjármálaráðherra:
Ónr. Göngur og réttir II. Bls. 319-321.
Ónr. Landnám Ingólfs eftir Guðna Jónsson. Bls. 16-19.
Ónr. Lýsing Kjósarsýslu 1937 eftir Björn Bjarnarson. Bls. 90-96.
Ónr. Lýsing Kjósarsýslu 1746 eftir Jón Oddsson Hjaltalín, sýslumann. Bls. 25, 28-29.
Ónr. Lýsing Varmárþingsóknar og Esjubergsþingsóknar. Bls. 132-138.
Ónr. Lýsing Reynivallasóknar 1840 eftir síra Sigurð Sigurðsson. Bls. 241-249, 254-258.
Ónr. Jarðabók Árna Magnússonar og Páls Vídalíns, 3. bindi. Bls. 413-415.

Lagt fram til hliðsjónar af óbyggðanefnd:
Ónr. Skýrslur í máli 4/2004 hjá óbyggðanefnd, (28 blaðsíður, skrifaðar upp eftir

hljóðupptöku).
Ónr. Landnám Ingólfs. I. bindi. Lýsing Gullbringu- og Kjósarsýslu. Bls. 134.
Ónr. Landnám Ingólfs. II. bindi. Eftir Björn Bjarnarson. Bls. 90-91, 94-95.
Ónr. Landnám Ingólfs. III. bindi. Eftir Jón Oddsson Hjaltalín. Bls. 28.
Ónr. Landnám Ingólfs. III. bindi. Eftir síra Sigurð Sigurðsson. Bls. 241-243, 246-249, 254-257.
Ónr. Árbók F.Í. 1985. Esja og nágrenni. Eftir E.J. Stardal. Bls. 95-97.
Ónr. Þingvöllur. Alþingisstaðurinn forni. Eftir Matthías Þórðarson. 1945. Bls. 283-284.